เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระไตรปิฎก

สำหรับผู้เริ่มศึกษา

๓

พระวินัยปิฎก เล่ม ๓

โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

• ภาพพระราชทาน •

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงรับ "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" จากพระพรหมวชิรญาณ
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดยานนาวา
เมื่อปี ๒๕๔๖

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระสัมโมทนียกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า "...ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา เคารพ

ยำเกรงกันแลกัน นี้แล กิมพิละ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรม (พระศาสนา) ตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว"

ศาสนธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าพระสัท-ธรรม เป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของชาวโลก ให้ได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สืบๆ ไป และประโยชน์อย่างยิ่งอันได้แก่พระ-นิพพาน ศาสนธรรมนั้นได้รับการบันทึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักสำคัญและเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ควรที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปจักได้ศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้

การเผยแผ่คัมภีร์พระไตรปิฎกโดยไม่ผิดเพี้ยนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าได้โดยง่าย ย่อมจะยังผลให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา พากันยึดมั่นในพระรัตนตรัยโดยไม่หวั่นไหว เต็มใจปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาจากภัยทั้งปวง เป็นไปเพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระสัทธรรมโดยแท้ นอกจากนี้ยังเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยผดุงศีลธรรมของประชาชนในชาติ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาด้านอื่นๆ อีกทั้งเป็นการเฉลิมพระบารมีของพระมหากษัตริย์โดยฐานที่ทรงเป็นเอก-อัครศาสนูปถัมภก และทรงเป็นพุทธมามกะ ให้เป็นที่ปรากฏเกริกไกร นับได้ว่าเป็นกิจที่สอดคล้องต้องตามนัยพระพุทธวจนะที่ได้อัญเชิญมาไว้ในเบื้องต้น

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระ-ราชกรณียกิจอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรเป็นอเนกประการ มีพระ-ราชจริยาหนักแน่นมั่นคงในพระรัตนตรัย ดำรงพระองค์อยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ทรงบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนธรรมและวัตถุธรรมเป็นนิจกาล ดังนั้น ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎก อันมีพระพรหมวชิรญาณ (เขมงฺกรเถร) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นประธาน จึงได้จัดทำหนังสือพระไตร-

ปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาขึ้น เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย สามารถนำหลักธรรมไปใช้กับชีวิตประจำวันได้ ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการได้ด้วย เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระไตรปิฎกชุดนี้จะช่วยเพิ่มโอกาสศึกษาพุทธธรรมสำหรับคนทั่วไปได้อีกส่วนหนึ่ง จึงนับเป็นกุศลกรรมที่ควรสรรเสริญ

ขอกุศลบุญราศีอันจะพึงมีแต่การจัดสร้างพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จงสัมฤทธิ์เป็นกุศลปัจจัยเฉลิมพระเกียรติและเฉลิมพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระบรมสุขแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจิรัฐติกาล.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก*

---

* สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ "คชวัตร" สุวฑฺฒโน ป.ธ.9) สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 19 เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2532 (พระสัมโมทนียกถานี้ ประทาน ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548)

ปรมราชินยาภิฤดิกถา
พระพรหมวชิรญาณ

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงใฝพระราชหฤทัย ศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเนืองนิตย์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัดและมั่นคง ทรงเจริญพระราชศรัทธาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา ทรงกล่อมเกลาพระราชโอรสพระราชธิดา ด้วยขัตติยราชประเพณีและวัฒนธรรมไทยอันงดงามจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระราชกรณียกิจทั้งมวลล้วนแสดงออกถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรมที่พระองค์ทรงทุ่มเทและเสียสละเพื่อพสกนิกรไทย โดยมิได้ทรงมุ่งหวังประโยชน์สุขส่วนพระองค์เลยแม้แต่น้อย พระเกียรติคุณนี้เป็นที่ประจักษ์และแผ่ไพศาลไปทั่วสากล

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์ ๗๒ พรรษา แห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าฯ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นพระราชพิธีมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระองค์ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาเป็นอเนกอนันต์หาที่สุดมิได้ จึงขอเสนอ "โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ต่อคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสดังกล่าว ซึ่งมี พันตำรวจโท

ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการฯ เพื่อพิจารณา ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการอำนวยการฯ รับโครงการฯ นี้ เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาด้วยโครงการหนึ่ง

คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา รู้สึกปีติเป็นล้นพ้น ที่ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมสำคัญนี้ ถวายเป็นพระราช-กุศลเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชปณิธานในพระองค์ ที่ทรงปรารถนาสร้างสรรค์จรรโลงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองและสถิตสถาพรสืบไป

ขอเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนัตรัยได้อภิบาลและถวายพระพรชัยมงคล แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสุขทุกประการ ทรงสถิตเป็นพระมิ่งขวัญแห่งปวงชนชาวไทย สนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จบรมบพิตรพระ-ราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสืบไปตลอดกาลนิรันดร์ เทอญ.

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร)*

กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดยานนาวา

ประธานกรรมการอำนวยการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา

---

* พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ "สุทธิพันธุ์" เขมงฺกโร ป.ธ.3) เป็นผู้เสนอโครงการพระ-ไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษาฯ ในนามเจ้าอาวาสวัดยานนาวา เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547

อนุโมทนกถา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

โดยพระอิสริยฐานะแห่งพระแม่เจ้าของแผ่นดินสยาม พุทธศก ๒๕๔๗ จึงเป็นบวรสมัย ที่พสกนิกร ทั้งรัฐบาลและประชาชนแห่งราชอาณาจักรไทย พร้อมใจกันจัดงานฉลองมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นการพิเศษตลอดสังวัจฉรกาล

ยิ่งเมื่อรำลึกในพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยอำนาจแห่งพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและราษฎร อันเป็นพระราชจริยาแห่งราชสังคหะเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ กระจายไปในท้องถิ่นทั้งหลายทั่วทั้งแผ่นดินไทย อันเป็นพระราชธรรมและเป็นพระราชกุศลยิ่งใหญ่ องค์กร กลุ่มชนและเอกชนมากมาย ต่างจึงขวยขวายจัดกิจกรรมและสร้างอนุสรณีย์ที่เป็นการเฉลิมฉลองเพิ่มต่างหากในส่วนเฉพาะของตนๆ หลากหลายไปตามฐานานุรูป

ในส่วนแห่งวัดยานนาวา พระพรหมวชิรญาณ เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงนั้น ในฐานะที่เคยดำรงตำแหน่งประธานกรรมการสร้างวัดธัมมาราม ณ นครซิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปรารภพระมหากรุณาธิคุณในการที่สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกศโมลี พระพุทธชินธัมโมภาส ภ.ป.ร. เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ หลังจากวัดนั้นได้ขยับขยายไปสู่สถานที่ใหม่ใหญ่กว่าเก่าในเนื้อที่ถึง ๒๕ ไร่ ในอาณาเขต

นครชิคาโกแล้ว ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดศาลาอเนกประสงค์ที่วัดนั้นสร้างขึ้น และได้รับพระราชทานนามว่า "ศาลาเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ซึ่งรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยได้รับเข้าไว้ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนม-พรรษา ๕ รอบ

ต่อมาได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไปทรงประกอบพิธียกฉัตรถวาย "พระพุทธมงคล" พระพุทธปฏิมาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหา-มงคลวโรกาส ๗๒ พรรษา ที่สมเด็จบรมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีเททองหล่อ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๓ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดพุทธาวาส นครฮิวสตัน รัฐเท็กซัส ซึ่งเป็นวัดที่พระพรหมวชิรญาณเป็นประธานก่อสร้างอีกแห่งหนึ่ง พร้อมกับทรงประกอบพิธีเปิดหน้าบันอุโบสถในพระนามาภิไธยย่อ ส.ก. ที่วัดนั้นด้วย เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๕

สำหรับในประเทศไทย สมเด็จบรมบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพรหมวชิรญาณ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดจักรวรรดิราชาวาสหลายครั้ง กับได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดยางน้อย ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นชาติภูมิของพระพรหมวชิรญาณ พร้อมกับพระราชทานโครงการศิลปาชีพในพระองค์เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในภูมิภาคนั้น เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โครงการศิลปาชีพในพระองค์อยู่ในความดูแลของพระพรหมวชิรญาณนับแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมโครงการศิลปาชีพฯ ดังกล่าว พร้อมกับทรงพระกรุณาประกอบพิธียกช่อฟ้าอุโบสถวัดยางน้อย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม

ต่อมาเมื่อพระพรหมวชิรญาณ ได้รับพระบัญชาจากพระเดช-พระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา-ปริณายก ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดยานนาวา โดยย้ายมาอยู่ประจำ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ แล้ว สมเด็จบรมบพิตรยังได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดยานนาวาอีกหลายครั้ง

โดยปรารภพระราชจริยาในสมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถทั้งในส่วนทั่วไป ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อทวยราษฎร์ และในส่วนเฉพาะ ที่ได้ทรงมีพระเมตตานุทัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสทรงบำเพ็ญพระ-ราชกุศลในหลายวาระที่ได้อัญเชิญเสด็จนั้น วัดยานนาวาจึงได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ" เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์สามหมวด ที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อันเป็นแหล่งแห่งพระธรรมวินัย พร้อมทั้งบรรจุไว้ซึ่งเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา

"พุทธพจน์" คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรม-ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ที่ได้ทรงกล่าวสั่งสอน คือได้ตรัสแสดงธรรมและทรงบัญญัติวินัยไว้

พระพุทธพจน์ เท่าที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ได้ มีอยู่ในพระไตรปิฎก บุคคลใดต้องการรู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสอะไรไว้อย่างไรหรือไม่ บุคคลนั้นจึงต้องค้นหาในพระไตรปิฎก

อนึ่ง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเสด็จดับขันธปริ-นิพพาน ได้ตรัสว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ
เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.–
ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด เราแสดงแล้ว

บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น
จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เรา
ล่วงลับไป

เนื่องจากพระพุทธพจน์ ที่ทรงแสดงธรรมบัญญัติวินัยไว้นั้น อยู่ในพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นที่ธำรงสถิตของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะประกาศพระพุทธศาสนาแทนพระพุทธองค์ เป็นที่อันถือว่าพุทธศาสนิกชนยังสามารถเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาของตน และเป็นเครื่องยืนยันความยังดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกมีความสำคัญสูงสุดดังนี้ จึงเป็นหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลัก คือถือพระพุทธศาสนาตามธรรมวินัยอันปรากฏด้วยพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกนั้น

โดยนัยนี้ พระไตรปิฎกจึงเป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายและสูงสุด ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นมาตรฐานที่ตรวจสอบหรือเป็นเกณฑ์ตัดสินว่า คำกล่าว คำสอน ความเชื่อ หรือการปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นของพระพุทธศาสนาจริงหรือไม่ กับทั้งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของพุทธบริษัท ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาและรักษาไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

"พระไตรปิฎก" ที่กล่าวในที่นี้ หมายถึงพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นประมวลบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมที่สุด ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด เท่าที่มีมาถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่ายินดีว่า เวลานี้ พุทธศาสนิกชนในต่างถิ่นต่างแดนต่างนิกาย นอกจากรู้และยอมรับกันทั่วไปว่า พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมและครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดแล้ว แม้ยังถือว่าตนมีคำสอนส่วนที่สูงพิเศษเหนือขึ้นไป แต่ได้มีแนวโน้มหันมาถือว่า พุทธศาสนิกชน ไม่ว่าในถิ่นแดนหรือนิกายใด จะต้องหรือควรจะศึกษาพระไตรปิฎกบาลีเป็นพื้นฐาน เพื่อเข้าถึงคำสั่ง

สอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระไตรปิฎกบาลีเถรวาทนั้น ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาทุกสาขานิกาย แม้แต่ในมหายานที่ประกอบด้วยอาจารยวาทแห่งยุคสมัยต่างๆ อันแตกแยกกระจายกันไปมากมาย มาตั้งอยู่บนฐานร่วมอันหนึ่งอันเดียวกัน*

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกบาลีนั้นเป็นคัมภีร์ใหญ่ มีปริมาณแห่งเนื้อหามากมายอย่างยิ่ง ดังที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยเป็นเล่มหนังสือมีจำนวนถึง ๔๕ เล่ม นับได้เกินกว่า ๒๐,๐๐๐ หน้า ยากนักหนาที่จะมีผู้ใดรู้ได้ทั่วถ้วน หรือได้อ่านแม้เพียงส่วนหนึ่ง จึงปรากฏว่า แม้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อย่างในประเทศไทยนี้จำนวนมาก เข้าไม่ถึง และแม้แต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก

ดังได้กล่าวแล้วว่า ถ้าปรารถนาจะดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ให้ยั่งยืน พุทธบริษัทจะต้องศึกษาและต้องรักษาพระไตรปิฎกไว้ให้ได้ ดังนั้น จึงจะต้องเพียรพยายามหาทางที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเข้าถึงพระไตรปิฎก หรือมีโอกาสรู้จักพระไตรปิฎก อย่างน้อยพอให้เกิดมีศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต

วิธีการอันสำคัญที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนั้น คือท่านผู้รู้ช่วยเลือกสรรพระสูตร ข้อความ และคาถาภาษิตต่างๆ จากพระไตรปิฎกมาให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อ่านได้ศึกษา แม้คราวละเล็กน้อยค่อยทยอยไปโดยลำดับ

ในวิธีการเช่นว่านี้ การปฏิบัติอย่างเป็นหลักฐานที่สุด ได้แก่การเล่าสรุปและเลือกสรรเนื้อความในพระไตรปิฎกนั้นมาแสดงตามลำดับ

---

* หนังสือของท่านผู้รู้ฝ่ายมหายาน ซึ่งน่าอ่าน สำหรับผู้ที่สนใจใคร่รู้เรื่องนี้ ที่เด่นเล่มหนึ่งคือ Kogen Mizuno, **Buddhist Sutras** (Tokyo: Kosei Pubishing Co., ๑๙๘๒), pp.๓๐-๓๔; ๔๓๐-๔๓๓. อนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการแปลพระไตรปิฎกบาลีเป็นภาษาญี่ปุ่นเสร็จแล้ว (ที่ลงท้ายว่า พ.ศ. ๒๕๒๔)

คัมภีร์จนครบถ้วนทั้งหมด ดุจทำพระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนขึ้นมา

การที่วัดยานนาวา โดยกุศลปณิธานของท่านเจ้าคุณพระพรหมวชิรญาณ ได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ขึ้นนี้ เป็นสัมฤทธิการอันจะให้บรรลุผลที่หมายอย่างประเสริฐนั้น

โครงการนี้ ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขนาดย่อม ชุดหนึ่งๆ จำนวน ๑๘ เล่มเล็ก อันเป็นฉบับย่อหรือฉบับองค์แทน ของพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่มีจำนวนชุดละ ๔๕ เล่มขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงช่วยให้ผู้เริ่มศึกษาหรือผู้มีเวลาจำกัด สามารถเข้าถึงแหล่งแห่งพระธรรมวินัยได้โดยไม่ยากนัก

งานแห่งโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ นี้ เห็นได้ง่ายว่าเป็นงานที่ยากยิ่งนัก จะสำเร็จมิได้หากมิใช่เพราะอาศัยทั้ง *วิริยะ* คือความพากเพียรมุ่งแน่วที่ต่อเนื่องมั่นคงตลอดกาลเวลายาวนาน และทั้ง *ปัญญา* คือความรู้ความเข้าใจทั้งด้านพระธรรมวินัยและภาษาบาลี พร้อมทั้งวิชาการร่วมสมัย กับทั้งความฉลาดสามารถที่จะจำแนกแยกแยะจัดตั้งวางระบบลำดับหมวดหมู่ เป็นต้น แต่ที่เป็นมูลฐานสำคัญลึกซึ้งที่สุด คือความมีน้ำใจรักต่อพระพุทธศาสนา และมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยศรัทธาและฉันทะอันแรงกล้า

ด้วยเหตุดังกล่าวมา บุญกิริยาของ อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ จึงเป็นมหากุศลที่ควรแก่การชื่นชมสดุดีอย่างยอดยิ่ง

ผลงานนั้น แสดงให้เห็นว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ ซึ่งเป็นเปรียญธรรม ผู้ได้เล่าเรียนมาในระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และเป็นศาสนศาสตรบัณฑิต ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย แม้จะได้ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการสมัยใหม่จบปริญญาชั้นสูงจากต่างประเทศมาแล้วด้วย ก็ได้นำเรี่ยวแรงความเพียรและสติปัญญาของตน มาใช้ในการทำงานที่เป็นแกนเป็นฐานของพระพุทธศาสนาอย่างเต็ม

กำลังความสามารถ

จึงควรจะกล่าวย้ำเน้นไว้เป็นที่สังเกตอันสำคัญ โดยพึงถือได้ว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น นั้น เป็นนิทัศนะแห่งการสัมฤทธิ์จุดหมายของสถาบันปริยัติศึกษาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งให้นิสิตเล่าเรียนแตกฉานซ่ำซองในพระธรรมวินัยเป็นหลักและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่และร่วมสมัยเป็นเครื่องแวดล้อม แล้วสำเร็จเป็นบัณฑิตผู้ใฝ่ใจและสามารถใช้วิทยาการแวดล้อมนั้น เป็นเครื่องมือที่จะนำพระธรรมวินัยออกสื่อสารสำแดงให้โลกประจักษ์ในคุณค่าของพระพุทธศาสนธรรมโดยรู้เข้าใจ ได้ศรัทธา และสามารถนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมอย่างสมสมัย

งานจัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ นอกจากสื่อความหมายในวงกว้าง ที่จะนำพระธรรมวินัยออกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกแล้ว ในวงใกล้ ก็ช่วยแนะนำแนวทางและเสริมกำลังย้ำเตือนความคิดแก่บัณฑิตแห่งสถาบันอุดมศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่จะบำเพ็ญกิจกรณียให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์แห่งสถาบันการศึกษาของตน

ดังได้กล่าวข้างต้น พระไตรปิฎกบาลีเป็นจุดร่วมของความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และกำลังขยายวงออกไปที่จะเป็นจุดร่วมของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั่วทุกนิกายในโลก แต่ด้วยเหตุว่าพระไตร-ปิฎกบาลีนั้นมีขนาดใหญ่มหึมา คนทั่วไปแทบไม่มีโอกาสเข้าถึง และคนจำนวนมากไม่รู้จักเลย ความเป็นจุดร่วมนั้น จึงยากที่จะเริ่มเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นจริงอย่างนั้น

บัดนี้ งานมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อันเป็นจุดกำเนิดแห่งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" นี้ ได้ทำให้พระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนสำหรับผู้เริ่มศึกษาเกิดมีขึ้นแล้ว และจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย ควรจะเป็นนิมิตหมายว่า ได้ถึงวาระเป็นจุดเริ่มแห่งการก้าวสู่ความเป็นจริง แห่งการมีจุดร่วมอันเป็นสากลของพุทธศาสนิกชนทั่วทั้งมวลดังได้กล่าวมา

"พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้า-สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"นี้ เป็นมหาธรรมทานบุญกิริยา อันเป็นนิมิตหมายแห่งพระราชศรัทธา และพระบรมราชูปถัมภ์ ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ต่อพระบวรพุทธศาสนา ที่ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระราชจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแก่ปวงประชาราษฎร

ด้วยเดชานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย และโดยผลแห่งพระราช-กุศลธรรมทานาทิจริยา ขอสมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม-ราชินีนาถ จงทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ เสด็จสถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติ คู่พระบารมีในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชธรรมิกมหา-ราชาธิราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง กับทั้งขอให้มวลประชานิกร ภายใต้ฉัตร-ชัยแห่งพระบารมี จงเจริญงอกงามด้วยประโยชน์สุข และทั่วทั้งพระราช-อาณาจักรร่มเย็นชื่นบานเกษมศานต์สถาพร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)*

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ "อารยางกูร" ปยุตฺโต) ป.ธ.๙. พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) วัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม (อนุโมทนกถานี้ มอบให้ ณ วันที่ ๖ มิถุนายน 2548)

คำนิยม
พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย และเป็นเบ้าหลอมจิตวิญญาณวิถีชีวิตไทยให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์สำคัญทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชนชาติไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา การศึกษาพระไตรปิฎกจึงมีความจำเป็นสำหรับชาวพุทธและเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องแท้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวม

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นหนึ่งในโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ เป็นพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา มีเนื้อหาที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจในพุทธธรรมและสาระคำสอนที่เป็นแก่นแท้ได้ง่ายขึ้น

สะดวกต่อการศึกษาและเหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ เป็นพระไตร-ปิฎกอีกชุดหนึ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสถาพรในประเทศไทยและในสังคมโลกสืบไป

ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าพระไตรปิฎกชุดนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้ศึกษาและทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ทุกคนตั้งมั่นกระทำความดี เพื่อความสุขความเจริญงอกงามทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมตลอดไป

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)*

นายกรัฐมนตรี

---

* พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีคนที่ 23 ของไทย (9 มี.ค. 2544-19 ก.ย. 2549) ประธานอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547. ลงนามอนุมัติเห็นชอบโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เฉลิมพระเกียรติฯ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2547 (คำนิยมนี้ มอบให้ ณ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2548)

คำโสมนัส
นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยมีมาเป็นลำดับ สมัยแรกๆ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่องจำสอบทานสืบต่อกันมาด้วยปากเปล่าที่เรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการจารึกเป็นอักษรบาลี จัดหมวดหมู่คำสอนเป็นชุดพระคัมภีร์ (ปิฎก) ๓ ชุด เรียกว่า พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกประกอบด้วย ๑. พระวินัยปิฎก เนื้อหาว่าด้วยวินัยสงฆ์และระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ของภิกษุและภิกษุณี ๒. พระสุตตันตปิฎก เนื้อหาว่าด้วยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก รวมถึงคติธรรมต่างๆ ของบุคคลในสมัยพุทธกาล มีเรื่องราวเหตุการณ์สะท้อนข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในสมัยพุทธกาลเชื่อมโยงอยู่ในคำสอน ๓. พระอภิธรรมปิฎก เนื้อหาว่าด้วยสภาวธรรมของรูป จิต และเจตสิกล้วนๆ มีลักษณะเป็นวิชาการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แจ่มชัดขึ้น

การจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มขึ้นที่ประเทศลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๔๓๓-๔๕๐) ประเทศไทยมีการจารึกพระไตรปิฎกลงใบลานครั้งแรกที่เมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ.

๒๐๒๐ และเริ่มมีการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรกที่กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕ (เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) โดยปริวรรตจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย ได้พระไตรปิฎก ๓๙ เล่มหนังสือในการพิมพ์ครั้งแรก ๑.๐๐๐ ชุด. พิมพ์จบบริบูรณ์ทั้ง ๔๕ เล่มในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓)

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้เอง ได้มีการส่งไปเผยแพร่ในต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทยเพื่อจะได้อ่านพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ พระเถระชาวเยอรมันในลังการูปหนึ่ง คือพระนยานติโลก ได้เขียนยกย่องพระไตรปิฎกของไทยฉบับนี้ว่า มีความสมบูรณ์กว่าฉบับที่พิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์(P.T.S.) ในประเทศอังกฤษเป็นอันมาก

โดยที่พระไตรปิฎกฉบับดังกล่าว เกิดจากพระราชทรัพย์บริจาคของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และเงินบริจาคโดยเสด็จในพระราชกุศลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทวยราษฎร์ชาวสยามทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ประชุมชำระพระไตรปิฎกครั้งนั้น จึงขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนั้นว่า"สยามรฏฐสฺส เตปิฏกำ" ซึ่งมีชื่อเป็นไทยว่า "พระไตรปิฎกสยามรัฐ" อันหมายถึงพระไตรปิฎกฉบับของประเทศไทย

การมีพระไตรปิฎกของประเทศครั้งนั้น มีแต่ฉบับภาษาบาลี ผู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของพระไตรปิฎกยังจำกัดวงผู้อ่านเข้าใจความในพระไตรปิฎกอยู่นั่นเอง เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นภาษาของพระอริยเจ้า ซึ่งเต็มไปด้วยอรรถและพยัญชนะอันพิเศษ ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยคัมภีร์ไขความไขศัพท์เป็นเครื่องมือที่จำเป็น หาไม่แล้วก็ยากที่จะเข้าใจความได้ หรือถ้าคิดว่าเข้าใจ ก็อาจจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้โดยง่าย

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีหนังสือแนวพระไตรปิฎกฉบับเรียบเรียงโดยท่านผู้รู้ ให้เห็นอยู่ประปราย แต่ก็ทำได้เป็นบางส่วนบางตอน ที่ทำได้ครอบคลุมเนื้อหาของพระไตรปิฎกมากกว่าทุกฉบับ คือหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับ

สำหรับประชาชน" โดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ แต่ก็ทำในรูปสรุปความพอได้เป็นแนวทางสืบค้น บางช่วงตอนก็แจ้งไว้แต่เพียงชื่อหมวดหมู่ (เช่น หมวดสังยุตตนิกาย ในฉบับบาลีมี ๕ เล่ม ก็แจ้งชื่อหมวดหมู่ให้จบใน ๕ หน้า เป็นต้น) ทั้งนี้ เป็นเพราะข้อจำกัดด้านการจัดพิมพ์ กระนั้นก็นับเป็นอุปการคุณอันใหญ่หลวงที่ผลงานดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการนำพาผู้คนให้ได้สัมผัสพระไตรปิฎกที่พอจะทำความเข้าใจได้สวนหนึ่ง

และหนังสือพระไตรปิฎกฉบับนั้นเอง ได้จุดประกายให้เกิดโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ขึ้นมา โดยเริ่มงานกันเงียบๆ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา

หนังสือพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ อุบัติขึ้นในห้วงเวลาที่พระไตรปิฎกมีเครื่องมือให้ศึกษาเข้าใจได้มากขึ้น มีท่านผู้รู้ฝากคำอธิบายภาษาธรรมไว้มากขึ้น มีคอมพิวเตอร์ช่วยงานอีกทางหนึ่ง จึงสามารถสร้างระบบเนื้อหาสนองความต้องการได้มากขึ้นอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะผลงานหนังสือชุดนี้คือ เป็นหนังสือสำหรับให้ชาวบ้านทั่วไปอ่านได้ ขณะเดียวกันก็ให้เป็นหนังสือสำหรับวงการนักเรียน นักศึกษา ครูบาอาจารย์ ใช้ประกอบการเรียนการสอนและการศึกษาค้นคว้าได้ จึงได้จัดทำระบบสารบัญ ดรรชนี และนามานุกรม ไว้ละเอียดเป็นพิเศษ จัดทำระบบให้อิงกับพระไตรปิฎกบาลีอย่างเคร่งครัด ให้สามารถใช้อ้างอิงและสอบทานเนื้อหาได้โดยตลอด

เป็นโอกาสประจวบเหมาะที่งานหนังสือชุดนี้ขับเคลื่อนอยู่ในบรรยากาศอันเป็นมหามงคลของประเทศ คือบรรยากาศแห่งการเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นพระคุณอย่างยิ่งที่ "คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗" ได้มีมติเห็นชอบรับหนังสือ

"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เป็นหนังสือที่ระลึกร่วมเฉลิมพระเกียรติฯ และอนุญาตให้พิมพ์ตราสัญลักษณ์ของงานเฉลิมพระเกียรติฯ บนปกหนังสือ

เป็นบุญหาที่สุดมิได้ ที่ได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมร่วมเทิดพระ-เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์มหาอุบาสิกาแห่งแผ่นดิน ในวโรกาสอันพิเศษยิ่งนี้ ด้วยงานอันเป็นธรรมบูชาครั้งนี้

(นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง)*

บรรณาธิการบริหาร

---

* สุขพัฒน์ ทองเพ็ง ป.ธ.6. ศน.บ., M.A., ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อดีตที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร(2548-2549), ผู้ก่อตั้ง "สำนักพิมพ์โพธิเนตร" เพื่อดำเนินงานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา และบริหารโครงการในตำแหน่ง "บรรณาธิการบริหาร"

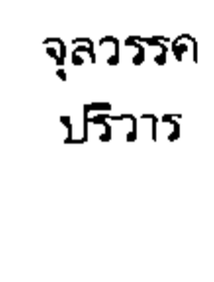
หนังสือ"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เรียบเรียงตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ) 45 เล่ม โดยการสรุปเนื้อหาให้เป็นที่เข้าใจง่าย, โดยการแสดงประเด็นเนื้อหาให้เห็นชัดขึ้น, โดยการขยายความ-เสริมความในส่วนที่เข้าใจได้ยาก หรือที่มีข้อมูลน่าสนใจทางวิชาการ, และโดยการเก็บรวบเนื้อหาเข้าด้วยกันในส่วนที่เป็นคำกล่าวซ้ำๆ จึงกลายเป็นหนังสือชุดจำนวน 18 เล่ม มีระบบเนื้อหาสำหรับให้ตรวจสอบเทียบเคียงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลีโดยตลอด

เพื่อให้รู้ว่า พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ในแต่ละเล่มมีเนื้อหาอะไรบ้าง และเป็นเนื้อหาของพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)เล่มไหนบ้าง จึงได้จัดทำตารางแสดงเนื้อหาของพระไตรปิฎกทั้ง 2 ชุด ให้สามารถใช้เทียบเคียงกันเล่มต่อเล่มตามลำดับ

ตารางเทียบเคียง

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)

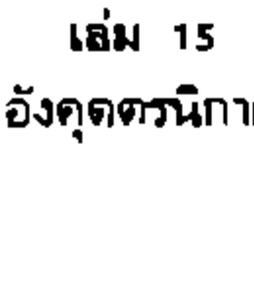
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา 4 เล่ม พระวินัยปิฎก	พระไตรปิฎกบาลี 8 เล่ม	อักษรย่อ	เนื้อหา	ภาคผนวก(ไตร.รศ.)
		วินย.		• อักษรย่อสำหรับพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาคือ"ไตร.รศ."
เล่ม 1 มหาวิภังค์ (ภาค 1-2)	เล่ม 1 มหาวิภังค์	วิ.มหาวิ.	สิกขาบทของภิกษุ(227 สิกขาบท) : ปาราชิก 4-สังฆาทิเสส 13-อนิยต 2	วิธีอ่านภาษาบาลีอักษรไทย-เทียบพยัญชนะบาลีกับอักษรโรมัน-บาลีอักษรไทยในอดีต-สถานที่ทรงจำพรรษาใน 45 พรรษา-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง
	เล่ม 2 มหาวิภังค์		นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30-ปาจิตตีย์ 92	
 เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ภาค 2 ต่อ) ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค (ภาค 1)	เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ต่อ)		ปาฏิเทสนียะ 4-เสขิยะ 75-อธิกรณสมถะ 4	
	เล่ม 3 ภิกขุนีวิภังค์	วิ.ภิกฺขุนี.	สิกขาบทของภิกษุณี (311 สิกขาบท)	ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง : พระไตรปิฎกสยามรัฐ-พระไตรปิฎกภาษาไทย-พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
	เล่ม 4 มหาวรรค	วิ.มหาวคฺ.	มหาขันธกะ : พุทธประวัติตอนต้น: อุปัชฌาย์-อาจารย์: บรรพชา-อุปสมบท	
 เล่ม 3 มหาวรรค (ภาค 1 ต่อ)	เล่ม 4 มหาวรรค (ต่อ)		มหาขันธกะ(ต่อ) : อันตรายิกธัมมกถา อุโปสถขันธกะ : การทำอุโบสถของภิกษุ วัสสูปนายิกาขันธกะ : เข้าพรรษา-ออกพรรษา ปวารณาขันธกะ : การปวารณาของภิกษุ	แสดงแผนที่ชมพูทวีป-แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม : สมุดข่อยเรื่องสีมากถา

	เล่ม 5 มหาวรรค (ต่อ)		จัมมขันธกะ : รองเท้า-หนังสัตว์ เป็นต้น เภสัชชขันธกะ : ยารักษาโรค กฐินขันธกะ : ผ้ากฐิน จัมเปยยขันธกะ : หลักการพิจารณาในสังฆกรรม โกสัมพิขันธกะ : ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี	
 เล่ม 4 จุลวรรค ปริวาร	**เล่ม 6** จุลวรรค	วิ.จุล.	กัมมขันธกะ : สังฆกรรมเกี่ยวกับการลงโทษภิกษุ ปาริวาสิกขันธกะ : การอยู่ปริวาส สมุจจยขันธกะ : วิธีออกจากอาบัติ สมถขันธกะ : วิธีระงับอธิกรณ์	
	เล่ม 7 จุลวรรค (ต่อ)		ขุททกวัตถุขันธกะ : เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ เสนาสนขันธกะ : ที่อยู่อาศัยของภิกษุ สังฆเภทขันธกะ : พระเทวทัตทำสังฆเภท วัตตขันธกะ : วัตร(ระเบียบปฏิบัติ)ต่างๆ ของภิกษุ ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ : การสวด-การฟังปาฏิโมกข์ ภิกขุนีขันธกะ : เรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี ปัญจสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 1 สัตตสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 2	แนะนำคัมภีร์ "สมันตปาสาทิกา" (อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก โดยพระพุทธโฆส)
	เล่ม 8 ปริวาร	วิ.ปริวาร.	ภาคผนวกของพระวินัยปิฎก	
12 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 25 เล่ม		สุ.ตนฺ.		
 เล่ม 5 ทีฆนิกาย	**เล่ม 9** สีลขันธวรรค	ที.สี.	พรหมชาลสูตร-สามัญญผลสูตร-อัมพัฏฐสูตร-โสณทัณฑสูตร-กูฏทันตสูตร-มหาลิสูตร-โปฏฐปาทสูตร-สุภสูตร-เกวัฏฏสูตร-โลหิจจสูตร-เตวิชชสูตร	แนะนำคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎก-บัญชีชื่อและผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา

	เล่ม 10 มหาวรรค	ที.ม.	มหาปทานสูตร-มหานิทานสูตร-มหาปรินิพพานสูตร-มหาสุทัสสนสูตร-ชนวสภสูตร-มหาโควินทสูตร-มหาสมยสูตร-สักกปัญหสูตร	แห่งพระสุตตันตปิฎก
เล่ม 6 ทีฆนิกาย (ต่อ)	เล่ม 10 ทีฆนิกาย : -มหาวรรค(ต่อ)		มหาสติปัฏฐานสูตร-ปายาสิราชัญญสูตร	แนะนำบทสวด "อาฏานาฏิยปริตร"-ตารางแสดงจำนวนพระปริตร(ทั้งเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน)
	เล่ม 11 ทีฆนิกาย : -ปาฏิกวรรค	ที.ปา.	ปาฏิกสูตร-อุทุมพริกสูตร-จักกวัตติสูตร-อัคคัญญสูตร-สัมปสาทนียสูตร-ปาสาทิกสูตร-ลักขณสูตร-สิงคาลกสูตร-อาฏานาฏิยสูตร-สังคีติสูตร-ทสุตตรสูตร	
เล่ม 7 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์	ม.มู.	มูลปริยายวรรค(10 พระสูตร)-สีหนาทวรรค(10 พระสูตร)-โอปัมมวรรค(10 พระสูตร)-มหายมกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบายเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ-ลำดับกาลแห่งเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
เล่ม 8 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์ (ต่อ) เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์	ม.มู. ม.ม.	จูฬยมกวรรค(10 พระสูตร) คหปติสูตร(10 พระสูตร)-ภิกขุวรรค(10 พระสูตร)-ปริพาชกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบาย"เวทนา"
เล่ม 9 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อ)		ราชวรรค(10 พระสูตร)-พราหมณวรรค(10 พระสูตร)	เรื่อง"องคุลิมาล"ในอรรถกถา

	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์	ม.อุ.	เทวทหวรรค(10 พระสูตร)-อนุปทวรรค (10 พระสูตร)	* อีก 4 พระสูตร ในอนุปทวรรคลันไปอยู่ ใน ไตร.รส. เล่ม 10
 เล่ม 10 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์ (ต่อ)		อนุปทวรรค(อีก 4 พระสูตร)-สุญญตวรรค(10พระสูตร)-วิภังควรรค(12 พระสูตร)-สฬายตนวรรค(10 พระสูตร)	พุทธประวัติ ในอรรถกถา
 เล่ม 11 สังยุตตนิกาย	เล่ม 15 สังยุตตนิกาย : -สคาถวรรค	ส.ส.	เทวตาสังยุตต์(8วรรค)-เทวปุตตสังยุตต์(3วรรค)-โกสลสังยุตต์(3 วรรค)-มารสังยุตต์(3 วรรค)-ภิกขุนีสังยุตต์(1 วรรค)-พรหมสังยุตต์(2วรรค)-พราหมณสังยุตต์(2วรรค)-วังคีสสังยุตต์(1วรรค)-วนสังยุตต์(1วรรค)-ยักขสังยุตต์(1 วรรค)-สักกสังยุตต์(3 วรรค)	เรื่องฤดูกาล ในชมพูทวีป-ปัพพโตปมคาถา และธชัคคปริตร (พร้อมคำแปล)
 เล่ม 12 สังยุตตนิกาย	เล่ม 16 สังยุตตนิกาย : -นิทานวรรค	ส.นิ.	อภิสมยสังยุตต์(10 วรรค)-ธาตุสังยุตต์(4วรรค)-อนมตัคคสังยุตต์(2 วรรค)-กัสสปสังยุตต์(1 วรรค)-ลาภสักการสังยุตต์(4 วรรค)-ราหุลสังยุตต์(1 วรรค)-ลักขณสังยุตต์(2 วรรค)-โอปัมมสังยุตต์(1 วรรค)-ภิกขุสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค	ส.ข.	ขันธสังยุตต์ : มูลปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : มัชฌิมปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : จุลปัณณาสก์(5 วรรค)	

	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค (อีก 12 สังยุตต์)		ราธสังยุตต์(2วรรค)-ทิฏฐิสังยุตต์(4 วรรค)-โอกันตสังยุตต์(1วรรค)-อุปปาทสังยุตต์(1วรรค)-กิเลสสังยุตต์(1วรรค)-สาริปุตตสังยุตต์(1วรรค)-นาคสังยุตต์(1วรรค)-สุปัณณสังยุตต์(1วรรค)-คันธัพพกายสังยุตต์(1วรรค)-วลาหกสังยุตต์(1 วรรค)-วัจฉโคตตสังยุตต์(1วรรค)-สมาธิสังยุตต์(1วรรค)	
เล่ม 13 สังยุตตนิกาย	เล่ม 18 สังยุตตนิกาย : -สฬายตนวรรค	ส.สฬ.	สฬายตนสังยุตต์ : ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์ (5วรรค)-ตติยปัณณาสก์ (5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4 วรรค)-เวทนาสังยุตต์(3วรรค)-มาตุคามสังยุตต์(2วรรค)-ชัมพุขาทกสังยุตต์(1วรรค)-สามัณฑกสังยุตต์(1วรรค)-โมคคัลลานสังยุตต์(1วรรค)-คามณิสังยุตต์(1วรรค)-อสังขตสังยุตต์(2วรรค)-อัพยากตสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 19 สังยุตตนิกาย : -มหาวารวรรค	ส.ม.	มัคคสังยุตต์(13วรรค)-โพชฌังคสังยุตต์(7วรรค)-สติปัฏฐานสังยุตต์(6วรรค)-อินทริยสังยุตต์(8วรรค)-สัมมัปปธานสังยุตต์-พลสังยุตต์-อิทธิปาทสังยุตต์(4วรรค)-อนุรุทธสังยุตต์(2วรรค)-ฌานสังยุตต์-อานาปานสังยุตต์(2วรรค)-โสตาปัตติสังยุตต์(7วรรค)-สัจจสังยุตต์(7 วรรค)	
เล่ม 14 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 20 อังคุตตรนิกาย : -เอกนิบาต	องฺ.เอก.	ว่าด้วยธรรมชุดต่างๆ 2 ชุด-ว่าด้วยกุศลธรรมต่างๆ	เรื่องเมืองมถุรา(มถุรา)กับพุทธศาสนา
	-ทุกนิบาต	องฺ.ทุก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5 วรรค)	
	-ติกนิบาต	องฺ.ติก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์	

			(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 21 อังคุตตรนิกาย : -จตุกกนิบาต	องฺ.จตุก.	ปฐมปัณณาสก์(4วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต	องฺ.ปญฺจก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต (ต่อ)		จตุตถปัณณาสก์(5วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(5วรรค)	
	-ฉักกนิบาต	องฺ.ฉกฺก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(4 วรรค)	
 เล่ม 15 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 23 อังคุตตรนิกาย : -สัตตกนิบาต	องฺ.สตฺตก.	(7 วรรค)	
	-อัฏฐกนิบาต	องฺ.อฏฺฐก.	(7 วรรค)	
	-นวกนิบาต	องฺ.นวก.	(5 วรรค)	
	เล่ม 24 อังคุตตรนิกาย : -ทสกนิบาต	องฺ.ทสก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(2วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(1วรรค)	
	-เอกาทสกนิบาต	องฺ.เอกาทส.	(2 วรรค)	
 เล่ม 16 ขุททกนิกาย	เล่ม 25 ขุททกนิกาย : -ขุททกปาฐะ	ขุ.ขุ.	บทสวด-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต	
	เล่ม 26 ขุททกนิกาย : -วิมานวัตถุ	ขุ.วิมาน.	อิตถีวิมานวัตถุ-ปุริสวิมานวัตถุ	

-เปตวัตถุ	ขุ.เปต.	(4 วรรค)
-เถรคาถา	ขุ.เถร.	จัดลำดับเนื้อหาตามจำนวนชุดคาถา ตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 60 คาถา และ มหาคาถา
-เถรีคาถา	ขุ.เถรี.	มีชุดคาถาตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 30 คาถา และ มหาคาถา
เล่ม 27 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 1)	ขุ.ชา.	ว่าด้วยพระโพธิสัตว์ใน 550 พระชาติ
เล่ม 28 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 2)		ปัญญาสนิบาต-สัฏฐินิบาต-สัตตตินิบาต-อสีตินิบาต-มหานิบาต(มหาทศชาติ 10 ชาดก)
เล่ม 29 ขุททกนิกาย : -มหานิทเทส	ขุ.ม.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในอัฏฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 30 ขุททกนิกาย : -จูฬนิทเทส	ขุ.จู.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในปารายนวรรคและอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 31 ขุททกนิกาย : -ปฏิสัมภิทามรรค	ขุ.ปฏิ.	คำอธิบายของพระสารีบุตรมี 3 วรรค คือ 1. มหาวรรค 2. ยุคนัทธวรรค 3. ปัญญาวรรค
เล่ม 32 ขุททกนิกาย : -อปทาน (ภาค 1)	ขุ.อป.	ประวัติแห่งจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า, และพระสาวกของพระพุทธเจ้า
เล่ม 33 ขุททกนิกาย : -อปทาน(ภาค 2)		ประวัติของพระอรหันต์(พระเถระ 151 เรื่อง พระเถรี 40 เรื่อง)
-พุทธวังสะ	ขุ.พุทธ.	พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ ในเชิงเปรียบเทียบกัน-เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ
-จริยาปิฎก	ขุ.จริยา.	พุทธจริยาในการบำเพ็ญบารมี 10 ของพระพุทธเจ้า

 เล่ม 17 ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ	เล่ม 34 ธัมมสังคณี	อภิ.ส.	มาติกา(หัวข้อธรรมที่เป็นแม่บท)-จิตตุปปาทกัณฑ์(การเกิดขึ้นของจิต)-รูปกัณฑ์(อธิบายเรื่องรูป)-นิกเขปกัณฑ์(อธิบายมาติกา)	แนะนำคัมภีร์เพื่อศึกษาเพิ่มเติม : อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมปิฎก, คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี
	เล่ม 35 วิภังค์	อภิ.วิ.	ขันธวิภังค์-อายตนวิภังค์-ธาตุวิภังค์-สัจจวิภังค์-ปัจจยาการวิภังค์-สติปัฏฐานวิภังค์-อิทธิบาทวิภังค์-โพชฌังควิภังค์-ฌานวิภังค์-อัปปมัญญาวิภังค์-ญาณวิภังค์-ขุททกวัตถุวิภังค์-ธัมมหทยวิภังค์	
	เล่ม 36 ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ	อภิ.ธา. อภิ.ปุ.	อธิบายเรื่องขันธ์-อายตนะ-ธาตุ การบัญญัติชื่อเรียกธรรมและบุคคลเพื่อให้รู้ความหมายของธรรม	
	เล่ม 37 กถาวัตถุ	อภิ.ก.	แก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ โดยพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ มี 219 หัวข้อ	
 เล่ม 18 ยมก ปัฏฐาน กรรมฐาน	เล่ม 38 ยมก(ภาค 1)	อภิ.ย.	มูลยมก-ขันธยมก-ธาตุยมก-สัจจยมก-สังขารยมก-อนุสยยมก	โคตรภูญาณ-ประวัติพระพุทธโฆส-พระอภิธรรมปิฎกในทัศนะของพระพุทธโฆส-พุทธทาสภิกขุ อธิบายปรมัตถธรรม
	เล่ม 39 ยมก(ภาค 2)		จิตตยมก-ธัมมยมก-อินทริยยมก	
	เล่ม 40-41-42-43-44-45 ปัฏฐาน	อภิ.ป.	อธิบายปัจจัย 24 ที่เป็นเหตุให้เกิดธรรมทั้งหลาย เรื่องกรรมฐาน	

ข้อสังเกต: ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ(45 เล่ม) มีเนื้อหาตรงกัน เมื่อเห็นเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับหนึ่ง ก็สามารถเลิบค้นไปถึงเนื้อหาในอีกฉบับหนึ่งได้ ส่วนในช่อง"ภาคผนวก"(ด้านขวาสุด) คือเนื้อหาความรู้พิเศษที่บรรจุไว้ท้ายเล่มของพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาแต่ละเล่ม

พระวินัยปิฎกเล่ม 3

ฉบับบาลี เล่ม 4

มหาวรรค ภาค 1

มหาขันธกะ • อันตรายิกธัมมกถา(ต่อ)

ฉบับบาลี เล่ม 5

มหาวรรค ภาค 2

• จัมมขันธกะ • เภสัชชขันธกะ • จีวรขันธกะ
• จัมเปยยขันธกะ • โกสัมพิขันธกะ

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

ศึกษาและจัดทำโดย

อุทัย บุญเย็น

ป.ธ. 8. พ.ม., ศน.บ. (ศาสนา-ปรัชญา), M.A. (Pol.Sc.)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand in Publication Data
อุทัย บุญเย็น
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา--พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โพธิเนตร, 2550.
18 เล่มชุด.
1. พระไตรปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.
294.318
ISBN 974-7384-40-6 (ปกแข็ง)

พิมพ์ครั้งที่ 1/2548 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)
พิมพ์ครั้งที่ 2/2550 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)

● สงวนสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ●

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย
บริษัท สำนักพิมพ์โพธิเนตร จำกัด
47 ถนนระนอง 2 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพ 10300
โทรศัพท์ : 0-2668-6700, 0-2668-6701, 0-2243-1842, 0-2243-4066
โทรสาร : 0-2243-0638 E-mail : bodhinet@dictaphone.co.th

ที่ปรึกษา

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุนทร ณ รังษี
ราชบัณฑิต

บรรณาธิการบริหาร

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

ผู้จัดการ

นางสมศรี ทองเพ็ง

ขอน้อมบูชาพระคุณ

นักปราชญ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้
ให้งานหนังสือชุดนี้ได้อิงอาศัยอยู่ตลอดเวลา
คือ

พระพุทธโฆสและพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย
ผู้แต่ง-แปลคัมภีร์อรรถกถาและอธิบายความแห่งพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ผู้ทรงรจนา วินัยมุข. นวโกวาท. ธรรมวิภาค. ธรรมวิจารณ์. สมถกัมมัฏฐาน. วิปัสสนากัมมัฏฐาน. พุทธประวัติ. บาลีไวยากรณ์. และอื่นๆ

ท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)
พระมหาเถระนักปฏิบัติและนักปราชญ์แห่งสวนโมกขพลาราม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ผู้เรียบเรียงหนังสือพุทธธรรม. พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. และอื่นๆ

• T.W. RHYS DAVIDS • C.A.F.RHYS DAVIDS
และคณะ
นักปราชญ์ทางบาลีแห่งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society. London)

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ
ผู้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
ผู้ให้แนวทางการศึกษาพระไตรปิฎกแก่ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้โดยตรง

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 อาจารย์อุทัย บุญเย็น ได้มาปรารภที่จะจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จนสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวันได้โดยเน้นให้เป็นตำราทางวิชาการสำหรับสถานศึกษาทั่วไป

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกชุดนี้(จำนวน 18 เล่ม) มีภาพประกอบอยู่ประปราย ใช้สำนวนการเขียนที่เป็นปัจจุบัน เหมาะในการใช้ศึกษาค้นคว้า หรือหยิบมาอ่านเพลินๆ เพิ่มพูนสติปัญญา มิใช่เป็นเพียงคัมภีร์ที่เก็บไว้บูชาเช่นอดีตที่ผ่านมา

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา นอกจากบรรจุพระธรรมวินัย อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว คณะผู้จัดทำยังได้สอดแซมภาพที่แสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธ-ศาสนาไว้ตามสมควร เป็นการยืนยันในความเป็นบุคคลเดินดินที่มีอยู่จริงของพระพุทธเจ้าในชมพูทวีป

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา ทำรูปเล่มสวยงาม กะทัดรัด เหมาะที่พระสงฆ์ ครูอาจารย์ จะถือเป็นตำราติดตัวเข้าไปในห้องเรียนในชั่วโมงศีลธรรมหรือในห้องบรรยายธรรม เป็นการสร้างความมั่นใจและความภูมิใจให้แก่ผู้เรียนหรือผู้ฟังว่า วันนี้ผู้สอนหรือผู้บรรยายได้ยึดพระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนต้นแบบของพระพุทธเจ้าเมื่อ 2,500 ปีเศษมาแล้วเป็นหลัก และผู้ฟังหรือผู้เรียนก็ภูมิใจและมั่นใจได้ว่า เราได้เรียนและได้ฟังจากพระไตรปิฎกจริงๆ เป็นการป้องกันสัทธรรมปฏิรูป(คำสอนแอบแฝงแปลกปลอม) ที่อาจจะเกิดขึ้นจากผู้สอนหรือผู้บรรยายด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นภิกษุสามเณรบวชใหม่ หรือนักเรียนนักศึกษาทั่วไป เมื่อได้อ่านและศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกชุดนี้ ย่อมจะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณอาจารย์อุทัย บุญเย็น ที่ให้เกียรติและเปิดโอกาสให้ได้เข้าร่วมสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่นี้ และขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน ที่เมตตาให้คำปรึกษา ทำให้งานเขียนและงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาสำเร็จออกสู่สายตาประชาชนในวงกว้างสืบไป

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

บรรณาธิการบริหาร

คำนำ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งที่ 2

งานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เริ่มขึ้นเมื่อปี 2543, ระหว่างจัดทำเนื้อหา ก็ทยอยพิมพ์เป็นเล่มออกมาด้วย พิมพ์เสร็จครบทั้ง 18 เล่มเมื่อต้นปี 2549 และเริ่มเปิดตัวเผยแพร่ออกไปตั้งแต่วันวิสาขบูชาในปีนั้น, เป็นที่น่าปลื้มใจว่า ได้เกิดกระแสตอบรับจากชาวพุทธเราเกินกว่าที่คาดหมาย เพราะยังไม่ถึงปี พระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งพิมพ์จำนวน 1,000 ชุด (นับจำนวนเล่มหนังสือได้ 18,000 เล่ม) ก็ทำท่าจะหมดลงแล้ว จึงต้องมีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ไว้หนุนเนื่องต่อไป ไม่ให้ขาดตอน

ถึงวันนี้ จึงพอจะคาดหมายได้ว่า ความแพร่หลายของพระไตรปิฎกชุดนี้ จะเป็นไปตามคำกล่าวในอนุโมทนกถาของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวถึงพระไตรปิฎกชุดนี้ ตอนหนึ่งว่า "...จะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย..." ซึ่งเป็นนิมิตหมายอันดีสำหรับงานดำรงรักษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สถิตสถาพรยาวนานสืบไป

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 มีการปรับปรุงข้อบกพร่องใน 3 จุดใหญ่ๆ คือ 1. แก้ไขคำผิดและการใช้คำที่ชวนให้เกิดความคลุมเครือ ซึ่งมีอยู่ประปราย 2. เสริมความในส่วนที่ยังเข้าใจได้ยาก ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น (ภายใน

หน้านั้นๆ) 3. เปลี่ยนภาพประกอบที่มีอยู่แล้ว ด้วยภาพที่ถ่ายใหม่ทั้งหมด ซึ่งมีความคมชัดกว่าเดิม และหน้าใดที่ยังมีพื้นที่ว่างอยู่ ก็ถือโอกาสลงภาพไว้อีกตามที่เห็นว่าเหมาะสม เพื่อให้เป็นสีสันแก่เนื้อหามากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น ในทุกเล่มได้เพิ่ม"ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)" ซึ่งอยู่ในส่วนของหน้า 4 สี จำนวน 32 หน้า

ประโยชน์ที่จะได้จากตารางเทียบเคียง ก็คือ 1. จะได้เห็นพระไตร-ปิฎกชุดนี้ทุกเล่ม ว่าแต่ละเล่มประกอบด้วยเนื้อหาอะไรบ้าง 2. จะได้เห็นว่าพระไตรปิฎกชุดนี้แต่ละเล่ม บรรจุเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่มไหนบ้าง. เมื่อทำตารางให้เทียบเคียงกันอย่างนี้ ผู้ศึกษาก็สามารถที่จะเริ่มต้นศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกชุดไหนก็ได้

มีอีกอย่างหนึ่งที่เป็นความตั้งใจมาตั้งแต่ต้นของผู้จัดทำ คือการมี"ภาคผนวก"ไว้ท้ายเล่ม ก็เพื่อบรรจุเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก. เกี่ยวกับคัมภีร์และแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมถึงเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้านต่างๆ ที่น่ารู้น่าศึกษา จึงถือโอกาสนี้บรรจุข้อมูลเรื่อง"ลำดับปีแห่งเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา" ไว้ในเล่ม 7 ด้วย เพื่อให้เห็น"การเดินทาง"ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการสืบทอดพระ-ไตรปิฎกจากอดีตถึงปัจจุบันได้ไม่น้อยด้วย

การจัดทำหนังสือพระไตรปิฎกนั้น เป็นงานละเอียดประณีต เพราะเป็นพระคัมภีร์อันสูงส่งของชาวพุทธทั้งมวล ต้องมีความพิถีพิถันทุกขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย งานปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ ซึ่งใช้คอมพิวเตอร์เป็นอุปกรณ์หลักในการทำงาน ได้ *คุณธำรง รัตนสุภา* เป็นกัลยาณมิตรช่วยเหลือด้วยความเข้มแข็งยิ่ง จึงขอขอบคุณและขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้เป็นพิเศษ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งแรก(ในเล่ม 3)

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาเล่ม 3 นี้ เป็นเนื้อหาของฉบับบาลีเล่ม 4 ที่ยังเหลืออยู่ ยังอยู่ในส่วนของมหาวรรค(ภาค 1) ในหมวดมหาขันธกะอันว่าด้วยอันตรายิกธรรมของผู้ที่จะอุปสมบท, ผู้ประสงค์จะศึกษาเรื่องอันตรายิกธรรม (ข้อห้ามต่างๆ ในการอุปสมบท)ให้ครบถ้วน ขอให้ย้อนกลับไปอ่านพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาเล่ม 2 (ตั้งแต่หน้า 228). เนื้อหาในมหาวรรค(ภาค 1) ต่อจากมหาขันธกะคืออุโบสถขันธกะ(ว่าด้วยอุโบสถกรรม), สีมาชนิดต่างๆ และเรื่องที่เกี่ยวโยงกับอุโบสถอีกหลายเรื่อง, วัสสูปนายิกาขันธกะ (ว่าด้วยการเข้าพรรษา), สุดท้ายคือปวารณาขันธกะ(ว่าด้วยธรรมเนียมปวารณาในวันออกพรรษา)

อีกส่วนหนึ่งของเล่มนี้ เป็นเนื้อหาของพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่ม 5 เข้าสู่มหาวรรค(ภาค 2), ในส่วนนี้มีเรื่องใหญ่ที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เป็นต้นว่า เรื่องเภสัช(ในเภสัชชขันธกะ), เรื่องกฐิน(ในกฐินขันธกะ), เรื่องจีวร(ในจีวรขันธกะ) ซึ่งประวัติของหมอชีวก โกมารภัจจ์ อยู่ในหมวดนี้, ส่วนเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่ทะเลาะวิวาทกันใหญ่โต อยู่ในโกสัมพิขันธกะ

แนวทางในการจัดทำหนังสือชุดนี้ ได้กล่าวนำไว้แล้วในคำนำของเล่ม 1 ดังนี้

พระไตรปิฎก เป็นพระคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา, ในฝ่ายเถรวาทสืบทอดมาด้วยภาษาบาลี (ภาษามคธ) ด้วยการจดจำสืบๆ กันมาก่อนจนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 5 คือ พ.ศ. 450 (บางแห่งว่า พ.ศ. 433) จึงมีการจดจารเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกาะลังกาในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 กล่าวได้ว่าการสังคายนาซึ่งเป็นการชำระสอบทานพระธรรมวินัยมาโดยลำดับนั้นเอง เป็นที่มาของการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยให้เป็น 3 ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก อันรวมเรียกว่า "พระไตรปิฎก" ผู้ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า "พระสังคีติกาจารย์" ซึ่งไม่ใช่ผู้แต่ง, ผู้เขียน, หรือผู้อธิบายพระธรรมวินัย: พระสังคีติกาจารย์ คือพระเถระทั้งหลายที่ช่วยกันทำสังคายนาในแต่ละคราว ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยที่พระสาริบุตร, พระอานนท์, พระอุบาลี เป็นต้น จดจำไว้และทบทวนเทียบเคียงกันไว้จนมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าถูกต้องเป็นพระธรรมวินัยที่แท้จริงตรงกัน

ในการจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เป็นความพยายามที่จะทำพระไตรปิฎกซึ่งมีความยากโดยเนื้อหา, โดยภาษาบาลี, และโดยสำนวนแปล ให้พอเข้าใจได้สำหรับบุคคลทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ต้องการรักษารูปแบบดั้งเดิมของพระไตรปิฎกไว้ให้มากที่สุด จึงหลีกเลี่ยงการก้าวล่วงไปตีความหรืออธิบายความด้วยความเห็นส่วนตัวในเรื่องที่เห็นว่ามีความลึกซึ้งทั้งหลาย อย่างมากก็เพียงยกเอาทัศนะของนักปราชญ์ที่น่าเชื่อถือมาสอดแทรกไว้ให้พิจารณากันเอาเอง งานนี้จึงไม่ใช่งานเขียนหรืองานเรียบเรียงเหมือนหนังสือทั่วไป หากแต่เป็นการศึกษาและจัดทำหนังสือขึ้นชุดหนึ่งเพื่อสื่อความหมายที่พอเข้าใจได้ของพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

ได้มีความพยายามในวงการชาวพุทธเพื่อถ่ายทอดพระไตรปิฎกให้

เห็นสาระชวนอ่านและเป็นที่เข้าใจกันมากขึ้น แต่งานด้านนี้ก็มักจะทำในรูปย่อความให้สั้น และคัดสรรเฉพาะข้อความที่เห็นว่าน่าสนใจ ละข้ามเนื้อหาที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก ซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้จัดทำ. ส่วนงานพระไตรปิฎกชุดนี้ เห็นว่าแก่นสารของพระไตรปิฎกนั้นน่าสนใจ น่าศึกษาน่ารู้ไปทั้งหมดทั้งสิ้น จึงพยายามเก็บรายละเอียดโดยลำดับ เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษารู้ว่าในพระไตรปิฎกทุกข้อทุกหน้านั้นมีอะไรบ้าง นี่คือคุณลักษณะพิเศษของหนังสือชุดนี้ (ยกเว้นภาคพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมุ่งให้ผู้ศึกษาเห็นแนวทางที่จะสำรวจเนื้อหาปรมัตถธรรมตามกำลังสติปัญญากันต่อไป)

ขอชี้ให้เห็นลักษณะงานจัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งมีอยู่ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหา เป็นการถอดความ, สรุปประเด็น, และขยายความเท่าที่จำเป็น โดยอิงคัมภีร์และตำราวิชาการต่างๆ, แม้จะมุ่งย่อความให้กระชับเข้าใจง่าย แต่ก็พยายามเก็บรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ไว้ด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลทางวิชาการ, คำศัพท์หรือข้อธรรมใดที่เข้าใจได้ยาก ได้พยายามกำกับไว้ด้วยศัพท์บาลีและคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของผู้รู้ทางยุโรป เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีทางวิเคราะห์และพิจารณาด้วยตนเอง

2. คำว่า "พระไตรปิฎก" ในงานนี้หมายถึงพระไตรปิฎกฉบับบาลีของนิกายเถรวาท และหมายถึงเฉพาะฉบับบาลีอักษรไทยจำนวน 45 เล่ม (ทั้งฉบับสยามรัฐ, ฉบับหลวง, และ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ไม่รวมถึงคัมภีร์อีก 3 เล่ม คือ เนตติปกรณ์, เปฏโกปเทสปกรณ์, และมิลินทปัญหา (ซึ่งชาวพุทธพม่านับรวมเป็นพระไตรปิฎกด้วย) และถ้ามีการใช้คำว่า "พระบาลี" ในหนังสือชุดนี้ ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงพระไตรปิฎก 45 เล่มนั้น

3. คัมภีร์และตำราที่ใช้อ้างอิง ได้ระบุชื่อไว้ทันทีที่อ้างอิงถึง (ไม่ได้

ทำเป็นเชิงอรรถ) และมักจะระบุไว้ด้วยอักษรย่อ ถ้าต้องการรู้ชื่อเต็ม ให้ดูที่หน้าบอกอักษรย่อประจำเล่ม, และเนื่องจากมุ่งแนะนำคัมภีร์และตำราที่อ้างอิงเป็นสำคัญ จึงไม่ได้วางรูปแหล่งอ้างอิงอย่างบรรณานุกรมที่เป็นสากล คำว่า"อรรถกถา"ที่อ้างไว้ มักจะไม่ระบุชื่อคัมภีร์ ขอให้เข้าใจว่าเป็นอรรถกถาของแต่ละปิฎกหรือแต่ละพระสูตรนั่นเอง ซึ่งได้แจ้งไว้ในภาคผนวกท้ายพระวินัยปิฎกเล่ม 4, ท้ายพระสุตตันตปิฎกเล่ม 1, และท้ายพระอภิธรรมปิฎกเล่ม 1

4. คำอ่านสำหรับชื่อเฉพาะและศัพท์ธรรมะทั้งหลาย เป็นปัญหาแก่ผู้ไม่คุ้นเคยกับภาษาบาลี จึงได้แนะนำวิธีอ่านคำบาลีไว้ด้วยในภาคผนวกท้ายเล่ม 1, การสะกดคำ ได้พยายามยึดหลักการของราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็มีศัพท์เป็นจำนวนมากที่เห็นว่าน่าจะคงรูปแบบบาลีไว้ ขอให้ถือว่าเป็นศัพท์เฉพาะ (technical term) ของพระไตรปิฎก

5. ภาพถ่าย, ภาพวาด, แผนภูมิ, และแผนที่ ที่นำมาประกอบเนื้อหาอยู่ประปราย ได้รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ต้องการให้เป็นข้อมูลประกอบทางวิชาการให้เห็นความเชื่อความเลื่อมใส และพอให้เกิดจินตนาการเท่านั้น

6. เลขข้อในวงเล็บ ได้ระบุไว้ตามพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ซึ่งในบางวงเล็บมีหลายเลขข้อรวมกัน บางเลขข้อก็ข้ามไปเมื่อเห็นว่าเนื้อหาของข้อนั้นๆ ได้สรุปประเด็นไว้แล้ว, ถ้าต้องการสืบค้นหรือเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์โดยมหามกุฏฯ (หรือฉบับสยามรัฐ) ให้ใช้เลขข้อในวงเล็บเป็นแนวทาง โปรดอย่าเทียบเคียงด้วยชื่อเรื่องซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น (ในฉบับบาลีไม่มีชื่อเรื่องย่อย)

7. ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ได้น้อมจิตถ่อมตนอยู่เสมอว่าเป็นผู้ศึกษา มิใช่ผู้รู้หรือผู้เข้าถึงธรรมเหนือกว่าผู้อ่านทั่วไป จึงพยายามแสดง

มติ, หลักฐาน, และข้อมูลในเชิงวิชาการ เท่าที่จะสืบค้นได้ มิอาจเอื้อมที่จะชี้ผิดชี้ถูกด้วยความรู้สึกนึกคิดส่วนตน แต่ก็คาดหวังว่าผู้อ่านจะเกิดดุลยพินิจตามสมควร, ในการนี้ จำเป็นต้องมีการสอดแทรกคำอธิบายและทัศนะที่ได้พบเข้าแบบเฉพาะหน้า ซึ่งอาจจะดูกระจัดกระจาย ขาดการสังเคราะห์ให้เป็นเอกภาพ, ภาคผนวกในหนังสือแต่ละเล่มก็เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเดียวกัน มุ่งให้เป็นการสะสมเรื่องน่ารู้ทางวิชาการเป็นสำคัญ

8. เกร็ดน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในแง่มุมต่างๆ ไม่รวมกล่าวไว้ในเล่มเดียวกัน จะกระจัดกระจายอยู่ในภาคผนวกของทุกเล่ม เพื่อให้ผู้อ่านเก็บสะสมไว้พิจารณาเพิ่มเติม เพราะเห็นว่า "ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก" ในหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน"ของท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ มีความแจ่มแจ้งชัดเจนพอแล้ว

9. งานพระไตรปิฎกชุดนี้ แม้จะมีเนื้อหาจบลงเป็นส่วนๆ ตามจำนวนเล่มและตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลี แต่มีการอ้างถึงกันระหว่างเล่ม และตัดความซ้ำที่กล่าวถึงแล้วในเล่มต้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์หรือถ้อยคำสำนวนใดที่เคยให้ความหมายไว้แล้ว ก็ได้หลีกเลี่ยงการให้ความหมายซ้ำอีก หนังสือชุดนี้จึงมุ่งให้มีการจำหน่ายเป็นชุด เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ศึกษาเอง

10. วิธีร้อยเรียงเนื้อหาแต่ละปิฎก คำนึงถึงผู้อ่านเป็นหลัก : *พระวินัยปิฎก*-เน้นให้อ่านเข้าใจเพื่อประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทได้ และให้สอดคล้องกับแนวอธิบายในหนังสือ"วินัยมุข"ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนวนแปลสิกขาบทได้พยายามรักษาสำนวนของหนังสือวินัยมุขและหนังสือนวโกวาท ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรมของคณะสงฆ์, *พระสุตตันตปิฎก*-เน้นเก็บรายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และพิถีพิถันเป็นพิเศษในการแปลและถอดความ

ในส่วนที่เป็นพุทธวจนะ จำเป็นต้องแทรกเสริมคำบาลีและภาษาแปลของชาวยุโรปไว้ด้วย เพื่อประกอบการพิจารณาของผู้อ่าน, ส่วน *พระอภิธรรมปิฎก* -เน้นให้เห็นเนื้อหากว้างๆ รวมๆ ในลักษณะสรุปใจความ ให้รู้ว่าปรมัตถ-ธรรมคืออะไร และพระอภิธรรมปิฎกบรรจุเรื่องอะไรไว้บ้าง

11. คำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระพุทธเจ้าและพระราชาทั้งหลาย ไม่ได้เคร่งครัดอย่างที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ของไทย เช่นคำว่า "กราบทูล" และ "ทูล", ใช้พอให้รู้ว่าเป็นราชาศัพท์ พอให้รู้ว่าเป็นการพูดกับพระพุทธเจ้าและพระราชาเท่านั้น ราชาศัพท์บางคำเป็นที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป ก็ใช้คำสามัญแทน เช่น "ปฤษฎางค์" ใช้คำว่า "หลัง", "ฉายา" ใช้คำว่า "เงา" เป็นต้น

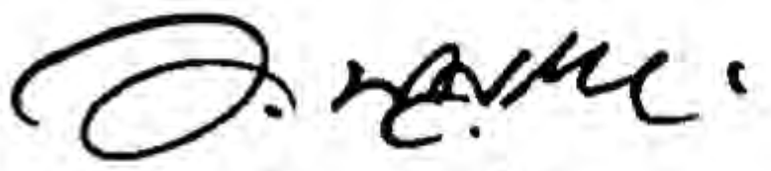
12. การกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์และเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดา, มาร พรหม ฯลฯ ในพระไตรปิฎก หนังสือชุดนี้มองในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์จริงทั้งสิ้น ให้อยู่ในวิสัยสติปัญญาและศรัทธาของผู้ศึกษา แต่เรื่องราวเช่นนั้นก็จะไม่เน้นหนักยิ่งไปกว่าสาระของพระธรรมวินัย

13. คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความลาด-ลุ่ม-ลึกตามลำดับ คือ เข้าใจได้ง่ายก็มี พอเข้าใจได้ก็มี เข้าใจได้ยาก หรือยากอย่างยิ่งที่จะเข้าใจก็มี, ส่วนที่พอเข้าใจได้นั้น ยังพอจะพินิจพิเคราะห์ด้วยความรู้ทางวิชาการได้ แต่ก็ยังอาจคลาดเคลื่อนได้อยู่นั่นเอง, ส่วนที่ยากจะเข้าใจนั้นอาจจะเกิดจากความยากของภาษา หรืออาจจะเกิดจากความยากของคำสอนจริงๆ ซึ่งความยากนั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยความคิดนึกตรึกตรองธรรมดา, และความแหลมคมทางวิชาการก็อาจเจาะเข้าไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องของการเข้าถึงด้วยการปฏิบัติทางจิต ในส่วนนี้จำเป็นต้องรักษาสำนวนแปลไว้ก่อน

การจัดทำหนังสือชุดนี้ แม้จะได้ทุ่มเทความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่ง

ในการศึกษาและร้อยเรียงเนื้อหาแล้ว แต่ก็คงจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องได้ไม่น้อย ขอน้อมรับไว้ศึกษาปรับปรุงต่อไป และขอบันทึกไว้เป็นเกียรติสำหรับความพิถีพิถันของฝ่ายจัดแต่งหน้าหนังสือและทำดรรชนี-นามานุกรม คือ *คุณอนุวัฒน์ หลอดศิริ, คุณสมจิตร หลอดศิริ, คุณธณัฐศิลป์ ดีใจ* แห่งโปรคอมกราฟฟิกไว้ ณ ที่นี้

งานพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จะอุบัติขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้รับแรงศรัทธาและแรงบันดาลใจของ **ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง** (ศาสนศาสตร-ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์) ผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วยังใฝ่ใจในทางธรรมอย่างมั่นคง และงานนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้แน่นอน ถ้าหากไม่อยู่ในยุคสมัยที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ช่วยกันศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าสืบๆ กันมา แล้วถ่ายทอดเป็นคัมภีร์-เป็นหนังสือให้ศึกษาใคร่ครวญตามได้ บุญกุศลอันจะพึงเกิดมีจากงานนี้ ขอน้อมอุทิศแด่ทุกท่านผู้มีส่วนสำคัญดังกล่าว จงทั่วถึง เทอญ

อุทัย บุญเย็น

ผู้ศึกษาและจัดทำ

---

* อุทัย บุญเย็น เกิดปี 2493, อดีต "ชาโนทโยภิกขุ" วัดบวรมงคล (สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร), สำเร็จการศึกษา ป.ธ.8, พ.ม., ศน.บ.(ศาสนา-ปรัชญา), M.A.(รัฐศาสตร์), เจ้าของนามปากกา "สร้อยรวงข้าว", เป็นผู้ศึกษา-เรียงร้อย และจัดทำหนังสือชุด "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" (18 เล่มชุด) ตั้งแต่ต้นปี 2543 ถึงต้นปี 2549

สารบัญค้นเรื่อง

หน้า

มหาวรรค ภาค 1 (ต่อ) 1

มหาขันธกะ 2

อันตรายิกธัมมกถา, บุคคลที่ไม่ควรให้อุปสมบท 2, บัณเฑาะก์(กะเทย) 2-3, คนลักเพศและคนเข้ารีต 4-5, เถยยสังวาสก์ 5-6, กรณีลักเพศหรือไม่ลักเพศ 6-8, ลองแต่งกายเป็นคฤหัสถ์ 8-9, บวชนาค 9-11, อานุภาพแห่งศีลอุโบสถ 11-12, ศีลอุโบสถ 12-13, ห้ามอุปสมบทแก่ผู้ทำอนันตริยกรรมและผู้ข่มขืนภิกษุณี 13-14, คนฆ่ามารดาและคนฆ่าบิดา 14, คนฆ่าพระอรหันต์และคนข่มขืนภิกษุณี 14-15, อุภโตพยัญชนก(คน 2 เพศ) 15-16, ระบบตรวจสอบอุปัชฌาย์ในตัว 16-17, ห้ามบรรพชาคนน่ารังเกียจ 32 จำพวก 17-18, ห้ามให้นิสัยแก่อลัชชีและห้ามอยู่อาศัยกับอลัชชี 18-

19. กรณีจำเป็นไม่ถือนิสัยก็ได้ 19. วิธีอุปสมบท 20-22. สวดระบุชื่อหรือสกุลได้ 22. บวชพร้อมกัน 2-3 คน 23. อายุ 20 ปี นับแต่อยู่ในครรภ์อุปสมบทได้ 23-24. คุณสมบัติที่ต้องมีพร้อมก่อนอุปสมบท 24-25. ช่วงสุดท้ายของการอุปสมบท. ฉายา(ชื่อภาษามคธ)ของภิกษุ 26-28. นิสัยสี่ 28-29. อกรณียกิจสี่ 29. พระพี่เลี้ยง 29-30. สึกเพราะต้องอาบัติแล้วขอบวชใหม่ 30-32. พระวินัยยังอยู่ ศาสนาก็ยังอยู่ 32.

อุโบสถขันธกะ 33

อุโบสถ 33-34. ความเป็นมาของอุโบสถ 25-36. วิธีประกาศอุโบสถกรรม 36. โทษของการปิดบังอาบัติ 36-37. วันสวดปาติโมกข์ 37. วัดเดียวกันแยกกันสวดปาติโมกข์ไม่ได้ 37. พระอรหันต์ก็ต้องทำอุโบสถ 38. พัทธสีมา 38-40. สีมาในความหมายเดิม 40. วิธีสมมติสีมา 41. เขตสีมาต้องไม่เกิน 3 โยชน์ 42. เขตสีมาคร่อมแม่น้ำไม่ได้ 42-43. โรงอุโบสถ 43-44. โรงอุโบสถเล็กไม่พอนั่ง 44. หลายวัดภายในสีมาเดียวกัน 44. ติจีวราวิปวาส 45-47. ผูกและถอนสีมา 2 ชั้น 47. อพัทธสีมา 47-48. สีมาคาบเกี่ยว. สีมาทับสีมา 49-50. วันอุโบสถและการทำอุโบสถ 50-52. ปาติ-

โมกขุเทสและปาติโมกข์ย่อ 52-53, อันตรายที่เป็นเหตุให้สวดปาติโมกข์ย่อได้ 53, ไม่อาราธนา พระเถระก็แสดงธรรมได้ 53-56, ความบกพร่องเล็กน้อยก็ไม่ทรงมองข้าม 56-59, ปาริสุทธิและฉันทะ 59-60, วิธีมอบปาริสุทธิและฉันทะ 60-63, อุโบสถเมื่อภิกษุถูกจับ 63, อุมมัตตกสมมติ(รับรองภิกษุวิกลจริต) 63-64, วิธีปฏิบัติในวันอุโบสถ 3 อย่าง 64, วิธีทำปาริสุทธิอุโบสถ 64-65, วิธีทำอธิษฐานอุโบสถ 65, ห้ามหลบเลี่ยงการทำอุโบสถให้ถูกต้อง 65, ปลงอาบัติ 66-67, วิธีปลงอาบัติ 667-68, สภาคาบัติ(อาบัติอย่างเดียวกัน) 68, ระลึกอาบัติได้ระหว่างฟังปาติโมกข์ 68, ต้องอาบัติอย่างเดียวกันทั้งวัด 69, ปลงอาบัติอย่าเดียวเข็ญกัน 69-70, สวดปาติโมกข์ค้างอยู่มีภิกษุอื่นมาสมทบ 70-71, มุ่งให้แตกร้าวกัน เป็นถุลลัจจัย 71-72, นานาสังวาสและสมานสังวาส, นานาสังวาสกับนิกายต่างกันอย่างไร 72-74, ไม่ควรไปไหนในวันอุโบสถ 74-75, ใครบ้างที่นั่งอยู่ด้วยแล้วห้ามสวดปาติโมกข์ 75.

วัสสูปนายิกาขันธกะ 76

เข้าพรรษา 76-78, วันเข้าพรรษามี 2 วัน 78, ไม่จำพรรษา เป็นทุกกฏ 78-79, กรณีพิเศษที่ให้เลื่อน

วันเข้าพรรษา 79, สัตตาหกรณียะ 78-80, สัตตาหะไปตามคำนิมนต์ 80-81, สัตตาหะเพื่อสหธรรมิก 82, สัตตาหะเพื่อภิกษุ 82-84, สัตตาหะเพื่อพ่อแม่-พี่น้องและคนวัด 84, สัตตาหะเพื่อกิจของสงฆ์ 85, พรรษาขาดแต่ไม่ต้องอาบัติ 85-86, จำพรรษานอกวัด 86, สถานที่ห้ามจำพรรษา 87, ในพรรษาให้บวชเณรได้ 87-88, ห้ามจำพรรษาใน 2 วัด(พร้อมกัน) 88, ขาดหรือไม่ขาดพรรษา 88-89,

ปวารณาขันธกะ 90

ปวารณา-ธรรมเนียมให้ว่ากล่าวซึ่งกันและกัน 90-92, มูลวัตร-นัดกันอยู่อย่างคนใบ้ 92-93, ปวารณา-ทางป้องกันอาบัติและเคารพวินัย 93, ปวารณาต้องนั่งกระหย่ง 93-94, ปวารณารวบรัด 94-95, ภิกษุมีอาบัติห้ามปวารณา 95-96, ภิกษุเช่นไรให้หยุดการปวารณาได้ 96-97, หลักตัดสินโจทก์-จำเลยก่อนปวารณา 97, วิธีชำระอาบัติก่อนปวารณา 98, การเลื่อนวันปวารณา 98-100,

มหาวรรค ภาค 2 101–102

จัมมขันธกะ 103

โสณะ โกฬิวิสะ 105-107, พระสาคตะสำแดงปาฏิหาริย์ 107-109, ความเพียรเหมือนเสียงพิณ 106-

112. ทรงอนุญาตการสวมรองเท้า 112. รองเท้าที่ทรงห้าม 113. ห้ามสวมรองเท้าเมื่อพระเถระไม่สวม 113-114. ทรงอนุญาตพิเศษให้สวมรองเท้าได้ 114. เหตุที่ทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าในวัดได้ 114-115. เขียงเท้า 115-116. โคและยานสำหรับภิกษุ 116-117. ทรงห้ามที่นั่งที่นอนหรูหรา 117-119. หนังสัตว์กับภิกษุ 119-120. พระโสณะ กุฏิกัณณะ 120-130. ทรงผ่อนผันข้อห้ามสำหรับชนบทห่างไกล (ชายแดน) 123-126. ที่มาของคำว่า "สรภัญญะ" 126-128.

เภสัชชขันธกะ 131

ยารักษาโรค 131. เภสัช 5-ยาสามัญของโบราณ 132. มันเปลวสัตว์ 132-133. สมุนไพรรากไม้ (มูล) 133-134. สมุนไพรน้ำฝาด (กสาวะ) 134-135. สมุนไพรใบไม้ 135. สมุนไพรผลไม้ 135-136. สมุนไพรยางไม้ 136-137. ใช้เกลือเป็นยา 137. ยาผงและอุปกรณ์ผลิต 137. เนื้อดิบและเลือดสดที่เป็นยา 138. ยารักษาตาและอุปกรณ์ 138-139. ยาแก้ปวดหัว 139-140. ยาแก้โรคลม 140-141. โรคลมตามข้อ 141-142. ฝี-แผล-เนื้องอก 142-143. ถูกงูกัดและดื่มยาพิษ 143. พุทธวิธีและพุทธโอสถ 143-144. น้ำอ้อยงบ-ถั่วเขียว-

ยาดอง 144-145, อันโตวุตถะ, อันโตปักกะ, สาม-ปักกะ, ห้ามภิกษุหุงต้มอาหารเอง 145-146, ของที่ภิกษุถูกต้องแล้วก็ประเคนได้ 146-147, ฉัน แล้วรับของที่ยังไม่ได้ฉันมาฉันได้อีก 147-148, รากบัว-เหง้าบัวแก้ไข้ตัวร้อน 148-149, สัตถ-กรรม-วัตถิกรรม, ผ่าตัดและรีดหัวริดสีดวงทวาร 149-150, สุปปิยา-ยอดอุบาสิกาผู้อุปัฏฐากภิกษุ อาพาธ 150-151, ห้ามฉันเนื้อมนุษย์ 151-153, อกัปปิยมังสะ-เนื้อที่ห้ามฉัน 10 ชนิด 153-155, อานิสงส์ยาคู-อาหารยา 155-157, ยาคูที่ห้ามฉัน 157-159, น้ำอ้อยงบ-น้ำตาล 159-161, โทษที่คนทุศีลได้รับ 161-164, ปาฏลิ 162, สร้างเมืองปาฏลิบุตรและปาฏลิคาม 164-165, ประตูเมืองและท่าน้ำอนุสรณ์ 165-166, โสเภณี 167-168, คณิกา(โสเภณี)อัมพปาลี 168-169, ไม่ทรงเห็นแก่ได้สาวกของลัทธิอื่น 169-173, แนวทางการปรับปรุงสิกขาบท 173-174, กัปปิยภูมิ-ที่เก็บของอันสมควรเก็บ 174-177, เมณฑกานุญาต 175, เสด็จสู่อัง-คุตตราปะ 177-179, น้ำปานะ(อัฐบาน) 179-180, เพื่อนคฤหัสถ์ของพระอานนท์ 183-184, หลวงตาอดีตช่างตัดผม 184-185, ฉันผลไม้ก่อนเวลาภัตตาหารได้ 185-186, มหาปเทส-หลักใหญ่สำหรับเทียบเคียง 186-187, กาลิกระคนกัน, แนว

ทางตัดสินอายุของอาหารที่จะบริโภค 187-188.

กฐินขันธกะ 189

กฐิน 189-191. ที่มาของกฐิน 191-192. ใจความของวิธีกรานกฐิน 192-193. กรานหรือไม่กรานมีหลักอย่างไร 193-194. กฐินเดาะ 194-195. กฐินกับพลิโพธ (ความห่วงกังวล) 195.

จีวรขันธกะ 196

จีวร 196-198. ชีวก โกมารภัจจ์-ลูกของหญิงงามเมือง 198-201. อาชีพแพทย์ครั้งแรกของหมอชีวก 201-203. จุดเริ่มต้นที่ได้เป็นแพทย์ประจำพระพุทธองค์ 203. ผลงานผ่าตัดกะโหลกศีรษะ 203-205. ผ่าตัดรักษาโรคเนื้องอก 205-206. ความเลื่อมใสและความภักดีของหมอชีวก 206-208. คหบดีจีวร 208-210. ผ้าชนิดต่างๆ ที่ทรงอนุญาต 210-211. หลักการจัดสรรส่วนแบ่ง 211-212. การแต่งตั้งภิกษุเจ้าหน้าที่ 212-213. การย้อมจีวร. สีกรัก 214-216. แม่แบบการตัดเย็บจีวรคือคันนา. รูปลักษณะของจีวรที่พระอานนท์ออกแบบ 216-219. จุดเกิดไตรจีวร 220-222. พระพรที่ประทานแก่วิสาขา 222-225. โทษของการนอนหลับอย่างไม่มีสติ 225-227. สิ่งที่ต้องอธิษฐานและวิกัป 227-

228. ให้ผ้าแก่มารดาบิดา 229. ภิกษุเข้าบ้านต้องมีไตรจีวรครบ 229-230. หลักการแบ่งจีวรของสงฆ์ 230-231. ภิกษุพยาบาล 232-234. บาตรจีวรของภิกษุและสามเณรผู้มรณภาพ 234-235. เปลือยและนุ่งห่มอย่างเดียรถีย์ 235-236. ภิกษุนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์ 236-237. การจัดการเรื่องจีวร 237-238. หลักของการถือวิสาสะ 238-239. การถวายจีวร 8 กรณี (มาติกา) 239-240.

จัมเปยยขันธกะ 241

คัคคราและวาสภคาม 241-242. การลงโทษที่ไม่เป็นธรรม 243-244. หลักการพิจารณาความเป็นธรรมในสังฆกรรม 244-245. ผู้มีสิทธิด้านสังฆกรรม 245-246. นิสสารณา-โอสารณา 246. นิคหกรรม 247-252. อุกเขปนียกรรมเป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม 252-254.

โกสัมพิขันธกะ 255

จุดเริ่มต้นแห่งความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี 255-256. เกิดฝักฝ่ายต่อสู้กัน 256. เสด็จโปรดทั้งสองฝ่าย 256-258. เกิดนานาสังวาส 258-259. เกิดความแตกแยกรุนแรง 259-260. ประวัติศาสตร์สมัยหนึ่งของแคว้นกาสี 260. กำเนิดทีฆาวุกุมาร

260-261. เวรระงับด้วยการไม่จองเวร 261-262, ทรงย้ำเรื่องดับเวรก่อนเสด็จจาก 266-267, สงฆ์ในช่วงวิกฤติโกสัมพี 267-270, จากโกสัมพีสู่ปาลิเลยยกะ 271, พญาช้างเฝ้าอุปัฏฐาก 272, ชาวเมืองโกสัมพีลงโทษภิกษุ 272-273, ทรงเมตตาผู้ยอมรับผิดและกลับทำดี 273-275, ภิกษุชาวโกสัมพีตัดสินตัวเอง-ยอมกันเอง 275-277, คุณสมบัติของนักวินิจฉัยที่ดี 277-278.

ภาคผนวก 279

แผนที่ชมพูทวีป 280-284

แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม

สมุดข่อยสีมากถา 285-287

ดรรชนี 288

นามานุกรม 313

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

ภาพถ่ายสมุดข่อย-สีมาคร่อมแม่น้ำ 42
ภาพถ่ายสมุดข่อย-อุทกุกเขปสีมา(สีมากลางน้ำ) 48
ภาพถ่ายสมุดข่อย-สีมาสังกระ 49
ภาพถ่ายสมุดข่อย-ขัณฑสีมาในมหาสีมา 50
ภาพถ่ายบริเวณส่วนหนึ่งของวัดบุพพาราม ที่สาวัตถี 100
แผนที่แสดงที่ตั้งแคว้นอวันตี-วังสะ-โกศล-มคธ-อัสสกะ 121
แผนภาพแสดงที่ตั้งปัจจันตชนบท 129
แผนภาพแสดงรูปลักษณะจีวร 5 ขัณฑ์ 218
แผนที่แสดงที่ตั้งแคว้นสักกะ-โกศล-กาสี-มคธ 242
แผนที่แสดงที่ตั้งแคว้นโกศล-วังสะ-เจดิ 268
แผนที่ชมพูทวีปสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช 281
แผนที่ประเทศอินเดียจากหนังสือพุทธประวัติ 282
แผนที่แสดงแดนพุทธภูมิสมัยพุทธกาล 283
แผนที่ชมพูทวีปก่อน ค.ศ. 500 284
ภาพถ่ายสมเด็จพระวันรัต(แดง) วัดสุทัศนเทพวราราม 286
ภาพถ่ายตัวอย่างหน้าสมุดข่อยสีมากถา 287

อักษรย่อที่ใช้ในชุดพระวินัยปิฎก

องฺ. ทสก. องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาต
องฺ. ทุก. องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิปาต
ขุ.สุ. ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต
พุ.ธ. หนังสือ"พุทธธรรม(ฉบับปรับปรุงและขยายความ)" โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ม.ม. มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก
วินย. พระวินัยปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลี-จัดพิมพ์โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย)
B.C.A.I. *Buddhist Centres in Ancient India,* โดย Binayendra Nath Chaudhury
B.D. *Book of the discipline* (P.T.S.) พระวินัยปิฎกแปลเป็นภาษาอังกฤษของสมาคมบาลีปกรณ์
D.P.P.N. *Dictionary of Pali Proper Names.* โดย G.P. Malalasekera.
Miln. *Milinda-panho.* (Milinda's questions-มิลินทปัญหา) แปลจากฉบับบาลีเป็นภาษาอังกฤษ โดย I.B. Horner. London: Luzac, 1963-64.
P.T.S. *Pali Text Society.* (สมาคมบาลีปกรณ์, กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ)

การอ้างคัมภีร์อรรถกถาในพระวินัยปิฎก(ชุดนี้)ทุกเล่ม ถ้าระบุแต่เพียงว่า **"อรรถกถา"** โดยไม่มีชื่อของคัมภีร์ต่อท้าย ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงอรรถกถาของพระวินัยปิฎก คือ **"คัมภีร์สมันตปาสาทิกา"** ซึ่งแต่งโดย พระพุทธโฆส-พระอรรถกถาจารย์ชาวชมพูทวีป (พ.ศ. 945-1000)

ระบบเนื้อหา

เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ผู้ใช้หนังสือชุดนี้

เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษาพระไตรปิฎก ได้ประโยชน์จาก"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" ชุดนี้ ขอแนะนำระบบเนื้อหาของงานที่จัดทำ ว่ามีอย่างไร ดังนี้

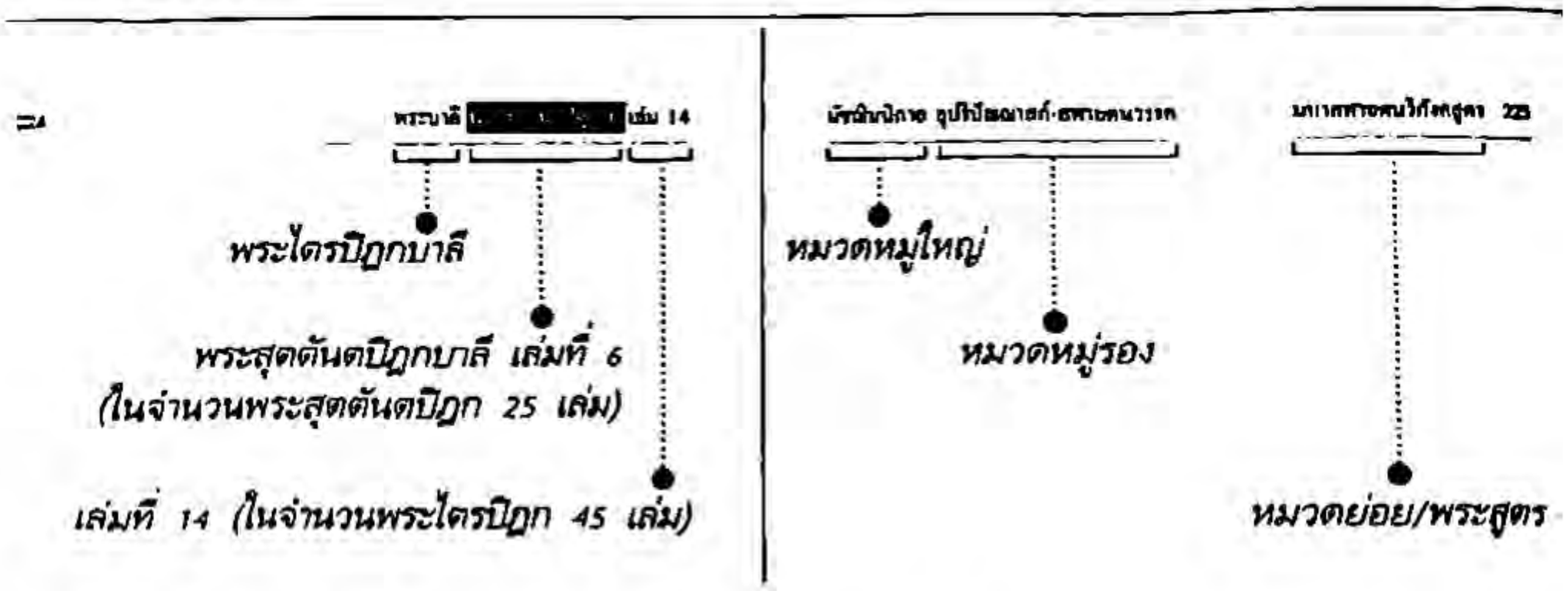
1. เนื้อหาโดยรวม ได้ร้อยเรียงความตามลำดับเล่มพระไตรปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลีของไทย). ในส่วนพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ทำในรูปเก็บความ-สรุปความ และเพิ่มเติมข้อมูลประปราย เพื่อเสริมความเข้าใจ. ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ได้เก็บรายละเอียดของเนื้อหามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ระบุเลขข้อประจำพระสูตรไว้ในวงเล็บโดยตลอด สามารถที่จะใช้ตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับบาลีได้ง่ายขึ้น

2. การบอกเล่มพระไตรปิฎกฉบับบาลี ทำไว้ 2 ส่วน ส่วนแรกอยู่หน้าแรกสุด(คือหน้าเปิดของเล่ม) ซึ่งนอกจากได้ระบุว่าเป็น"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เล่มที่เท่าไรแล้ว ยังระบุว่าเป็นพระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, หรือ พระอภิธรรมปิฎก (ฉบับบาลี)เล่มที่เท่าไรด้วย พร้อมกับบอกหมวดหมู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้นว่ามีอะไรบ้าง

(28) ระบบเนื้อหา

ตัวอย่าง

หน้าซ้าย *หน้าขวา*

เป็นอันว่า ได้บอกที่มาของเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีไว้ทุกหน้า นอกเหนือจากที่ได้ระบุ"เลขข้อ"ในวงเล็บตรงตามพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)ไว้ส่วนหนึ่ง

3. เพื่อการค้นหาเรื่องราวหรือเนื้อหาที่ต้องการ ได้จัดทำระบบสารบัญอย่างละเอียด คือนอกจากบอกหมวดหมู่เนื้อหาและชื่อพระสูตรแล้ว ยังยกเอา"หัวเรื่อง"ที่ตั้งไว้ในเล่ม มาเรียงบอกหน้าไว้ด้วย ทำให้รู้ได้ว่า ในหมวดหมู่เนื้อหาหรือในพระสูตรหนึ่งๆ มีประเด็นอะไรบ้าง. ประเด็นที่ตั้งเป็นหัวเรื่องนี้ เป็นบทสรุปเนื้อหาหรือคำสอนอยู่ในตัว ขอแนะนำให้เลือกที่จะอ่านเนื้อหาภายในเล่มจากสารบัญ ซึ่งเป็นการเริ่มจากความสนใจของตัวเองก่อน

4. อีกทางหนึ่งที่จะเข้าสู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกได้ตามต้องการ คือการสืบจากคำในดรรชนีและนามานุกรม ซึ่งหนังสือชุดนี้ได้พยายามเก็บเรียงไว้ค่อนข้างละเอียดหยุมหยิมไปบ้าง ทั้งนี้ เป็นการทำไว้เผื่องานทางวิชาการที่จะเกิดตามมาอีก

มหาวรรค ภาค 1

(ต่อจากเล่ม 2)

มหาขันธกะ

อันตรายิกธรรม (ข้อห้ามในการอุปสมบท)

วิธีการในการอุปสมบท

การลงโทษภิกษุผู้ไม่สำนึกผิด

มหาขันธกะ

เรื่องอันตรายิกธรรม-"ข้อห้ามต่างๆ" ในการให้อุปสมบท เริ่มกล่าวถึงในเล่ม 2 (หน้า 228). อันตรายิกธรรมนั้น มีทั้งโรค, ความไม่พร้อม, และความวิกลวิการวิปริตต่างๆ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำหรับผู้ที่จะเข้ารับการบรรพชาอุปสมบท, (ในเล่ม 2 นั้นมีเรื่องของสามเณรด้วย) ต่อไปนี้คืออันตรายิกธรรมส่วนที่เหลือ

บุคคลที่ไม่ควรให้อุปสมบท

บัณเฑาะก์(กะเทย)

"บัณเฑาะก์" คือ กะเทย, อรรถกถากล่าวว่า บัณเฑาะก์มีอยู่ 5 ประเภท คือ

1. *อาสิตตบัณเฑาะก์* พวกนี้เมื่อได้อมองค์กำเนิดของชายอื่น พอถูกอสุจิรดเอาก็หายกระวนกระวาย(เหมือนตนได้สำเร็จความใคร่แล้ว)

2. *อุสุยยบัณเฑาะก์* พวกนี้พอได้เห็นคนอื่นมีเพศสัมพันธ์กัน(หรือเห็นเขาสำเร็จความใคร่) ก็หายฟุ้งซ่านร่านร้อนทางกามารมณ์

3. *โอปักกมิยบัณเฑาะก์* พวกนี้มีอวัยวะเพศถูกตัดถูกตอนแล้ว (สันสกฤตใช้คำว่า "อุปกรฺม", บาลี-"อุปกฺกม" ซึ่งมีความหมายว่า "จิกิตฺสา"(บาลี-ติกิจฺฉา)-อวัยวะเพศที่หายไปเพราะถูกศัลยกรรม) พวกแปลงเพศจากกะเทยเป็นหญิง ก็น่าจะเป็นบัณเฑาะก์ประเภทนี้ (ขันทีก็ไม่ต่างกัน)

4. *ปักขบัณเฑาะก์* พวกนี้เกิดจากผลของกรรมในอดีต บางคนเป็นกะเทยในข้างแรม พอข้างขึ้นอาการร้อนร่านก็สงบไป

5. *นปุงสกบัณเฑาะก์* พวกนี้เกิดมาไม่มีเพศว่าเป็นหญิงหรือชายแต่กำเนิด

อรรถกถาชื่อกุรุนทีกล่าวว่า อาสิตตบัณเฑาะก์และอุสุยยบัณเฑาะก์ บวชเป็นสามเณรได้ ที่เหลือห้ามบวช. แต่ปักขบัณเฑาะก์ ให้บรรพชาได้เฉพาะปักษ์ที่เขาไม่เป็นบัณเฑาะก์ (แสดงว่า มีการบวชเป็นสามเณรเพียง 15 วันมาก่อนแล้ว อย่างน้อยก็ในลังกา)

(125) มีอยู่คราวหนึ่ง สำนักภิกษุมีกะเทยคนหนึ่งไปบวชเป็นภิกษุ วันดีคืนดีก็ไปชวนภิกษุหนุ่มๆ ข่มขืนตน พวกภิกษุก็ไล่ตะเพิดหนี เธอก็ไปหาสามเณรโค่ง(โมลิคัลละ-ร่างใหญ่กำยำ) ถูกสามเณรตะเพิดเอาอีก จึงไปหาคนเลี้ยงช้างคนเลี้ยงม้า บอกให้เขาข่มขืนตน พวกนั้นได้สนองตามคำขอ แต่แล้วก็ก่นด่าไปทั่วว่า พวกภิกษุเป็นกะเทย รูปที่ไม่เป็นกะเทยก็ต้องข่มขืนกะเทยด้วยกันแน่ๆ หาใช่พวกประพฤติพรหมจรรย์ไม่. เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบเรื่อง ก็รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายไม่ให้รับบัณเฑาะก์เข้ามาบวช ที่บวชแล้วก็ให้สึกเสีย

คนลักเพศและคนเข้ารีต

คนทำผิดต่อพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นอภัพพบุคคล ห้ามอุปสมบท มีอยู่ 7 ประเภทคือ

1. คนฆ่าพระอรหันต์
2. คนข่มขืนภิกษุณี
3. คนลักเพศ(อ่านว่า ลักกะเพศ) แปลจากศัพท์ว่า "เถยยสังวาสก์")
4. คนไปเข้ารีตทั้งที่ยังเป็นภิกษุ
5. ภิกษุเป็นปาราชิก สึกไปแล้ว
6. ภิกษุผู้ทำสังฆเภท(ทำให้สงฆ์แตกกัน)
7. คนทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต

ลักเพศ หมายถึงคนที่ปลอมบวชเป็นภิกษุเพื่อหาประโยชน์แก่ตน ถ้าบวชหลบภัยต่างๆ ไม่เรียกว่าลักเพศ

เข้ารีต(ไปถือลัทธิศาสนาอื่น) ถ้าเข้าต่อนเป็นคฤหัสถ์หรือเข้าตอนสึกจากภิกษุแล้ว ยังสามารถอุปสมบทได้ ถ้าไปเข้ารีตทั้งๆ ที่เป็นภิกษุ จึงอุปสมบทอีกไม่ได้

ทำสังฆเภท ภิกษุผู้เคยทำสังฆเภท สึกไปแล้วมาขออุปสมบทใหม่ก็ไม่ได้, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงกล่าวถึงพระเทวทัตผู้ทำสังฆเภทไว้น่าคิดว่า

"บางที พระเทวทัตเอง ที่ว่ากลับใจได้แล้ว มาเพื่อจะทูลขอประทานโทษต่อพระศาสดา ถูกไม่ให้กลับเข้าคณะอีก น่าจะเป็นได้ จึงมีเรื่องเล่าว่า ไม่ทันได้เข้าเฝ้า แผ่นดินสูบลงไปเสีย"

ทั้งหมดนี้ เป็นคำอธิบายใน"วินัยมุข เล่ม 3"

เถยยสังวาสก์

อรรถกถากล่าวว่า เถยยสังวาสก์มี 3 ประเภท คือ 1. คนลักเพศ 2. คนลักสังวาส 3. คนลักทั้งเพศและสังวาส

คนลักเพศ คือคนบวชเอาเองแล้วไปอยู่วัด ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเข้าลำดับพรรษากับพวกภิกษุ เขาจัดที่นั่งให้อย่างไรก็ไม่ติดใจ เวลามีสังฆกรรมก็ไม่ไปร่วม

คนลักสังวาส เช่น สามเณรโค่งรูปหนึ่ง ไปต่างถิ่น บอกเขาว่าตนมีพรรษา 10, แล้วรับไหว้, รับลำดับที่นั่งอย่างภิกษุพรรษา 10, เวลามีสังฆกรรมเช่นอุโบสถ-ปวารณา ก็เข้าร่วม; หรือคนลาสิกขาแล้ว แต่ยังทำตนเป็นภิกษุอยู่เหมือนตอนเป็นภิกษุ ก็จัดอยู่ในประเภทคนลักสังวาส

คนลักทั้งเพศและสังวาส คือคนที่บวชเอาเองแล้วไปทำตัวอย่างผู้มีพรรษา และเข้าร่วมสังฆกรรม

คนทั้ง 3 ประเภทนี้ จัดว่าเป็น"อนุปสัมบัน"ทั้งสิ้น ถ้าถือเพศภิกษุอยู่ก็ให้สึกเสีย ถ้ามาขออุปสมบทก็ไม่พึงบวชให้

กรณีลักเพศหรือไม่ลักเพศ

กรณีตัวอย่างต่อไปนี้ มีกล่าวและวินิจฉัยไว้ในอรรถกถา

- คนหนึ่งกลับไปบ้านญาติ สึกเป็นคฤหัสถ์เอง แล้วก็มาคิดเสียดายผ้าที่เคยนุ่งห่มซึ่งเหลืออยู่ที่วัดด้วย ครั้นจะไปในเพศคฤหัสถ์ก็ไม่ได้ จึงนุ่งห่มเป็นภิกษุไปวัดอีก, พวกพระเณรที่เป็นลูกศิษย์เห็นเข้า ก็ไปต้อนรับแสดงความเคารพเหมือนเดิม

เขาก็บอกตามจริงว่าตนสึกแล้ว, ศิษย์เหล่านั้นไม่ยอม บังคับให้เขาบวชอีก เขาก็ถือว่าตนเองเป็นภิกษุ และนับอายุพรรษาเดิมอีกต่อไป, กรณีนี้จัดว่าเป็น"เถยยสังวาสก์" อุปสมบทอีกไม่ได้ (เพราะสึกแล้วยังมานับพรรษาอย่างเดิม)

- สามเณรโค่งรูปหนึ่ง กลับไปสึกเองที่บ้านญาติ พอสู้งานหนักไม่ไหวก็นุ่งห่มเป็นสามเณรกลับไปวัดอีก แสดงตนเป็นสามเณรเหมือนก่อน กรณีนี้ก็เป็นเถยยสังวาสก์ ให้บรรพชาอีกไม่ได้ (เพราะสึกแล้ว ยังไปทำให้ผู้อื่นเห็นว่าตนเป็นสามเณรมีอายุพรรษาเหมือนก่อน), และถ้าตั้งใจไว้ก่อนว่าจะบอกความจริงว่าตนสึกแล้ว แต่พอไปถึงวัดจริง ก็ไม่บอก อย่างนี้ก็เป็นเถยยสังวาสก์, สรุปว่า สึกเอง แล้วบวชใหม่เอง ถ้าไม่บอกความจริงและแสดงตนเป็นสามเณรเหมือนก่อน ถือเป็นเถยยสังวาสก์ บรรพชาอีกไม่ได้ แต่พวกนี้ยังมีสิทธิที่จะอุปสมบทได้

- ภิกษุลาสิกขาแล้ว ไม่ว่าจะไปทำชั่วอย่างคฤหัสถ์หรือไม่ก็ตาม ถ้ากลับมาบวชเองและนับพรรษาของตนอย่างเดิม ย่อมเป็นเถยยสังวาสก์

- ภิกษุยังไม่ได้ลาสิกขา ยังนุ่งห่มเป็นภิกษุอยู่ เสพเมถุน (เท่ากับเป็นปาราชิก) และยังนับพรรษาของตนเหมือนเดิม ไม่ถือว่าเป็นเถยยสังวาสก์ แต่คนอย่างนี้ถ้าให้บวชใหม่ บวชเป็นภิกษุไม่ได้(เพราะเป็นปาราชิกแล้ว) แต่ยังบรรพชาได้, (ข้อนี้ ค้านกับอันธกอรรถกถาที่จัดว่าเป็นเถยยสังวาสก์), ถ้าถือตามวินิจฉัยข้อนี้ แสดงว่า ภิกษุที่เป็นปาราชิก แต่ไม่ยอมสึก ยังอาจบวชเป็นสามเณรได้?

- ภิกษุรูปหนึ่ง ยังมีความมุ่งมั่นเยื่อใย(มีอุตสาหะ)ในผ้ากาสายะ นุ่งผ้าขาวเสพเมถุน แล้วกลับมานุ่งผ้ากาสายะอีก มาทำตนเป็นภิกษุเหมือนเดิมทุกอย่าง อย่างนี้ก็ยังไม่เป็นเถยยสังวาสก์ แต่อุปสมบทอีกไม่ได้ ถ้าจะบวชก็บวชได้เพียงเป็นสามเณร ถ้าหมดอุตสาหะในผ้ากาสายะ จึงเป็นเถยยสังวาสก์ (ไม่ว่าจะเปลือยหรือนุ่งขาวเสพเมถุนก็มีค่าเท่ากัน เอาความมีอุตสาหะในผ้ากาสายะเป็นประมาณ)

ลองแต่กายเป็นคฤหัสถ์

สามเณรคิดจะสึก จึงนุ่งผ้ากาสายะอย่างคฤหัสถ์ (เช่นนุ่งโจงกระเบน) เพื่อจะดูว่าเข้าท่าหรือไม่ ก็ยังไม่เป็นไร. แต่ถ้าคิดว่าสวย เข้าท่า พอใจที่อยู่ในสภาพเป็นคฤหัสถ์อย่างนั้น เป็นเถยยสังวาสก์ (แม้นุ่งผ้าขาวลองดูอย่างนั้นก็เหมือนกัน)

แต่ถ้านุ่งผ้าขาวทับผ้ากาสายะ เพื่อจะลองดู ไม่เป็นไร

(126) บุตรของผู้ดีเก่าตระกูลหนึ่ง ซึ่งพวกญาติๆ ในตระกูลล้มหายตายจากกันไปหมด เหลือเขาคนเดียว เขาไม่รู้จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไร เพราะหาทรัพย์ก็ไม่เป็น ได้ทรัพย์มาแล้วจะทำให้มันงอกงามต่อไปก็ไม่เป็น คิดเห็นแต่ทางพระ ซึ่งกำลังรุ่งเรือง อยู่กันอย่างสุขสบายและปลอดภัย เขาจึงตัดสินใจบวชด้วยตัวเอง ไปอยู่วัดกับภิกษุทั้งหลาย วันแรกไปกราบไหว้พวกภิกษุ ถูกถามว่า คุณบวชมากี่พรรษาแล้ว? เขาไม่รู้ว่าพรรษาคืออะไร ตอบไม่ได้. ถูกถามว่า ใครเป็นอุปัชฌาย์ ก็ตอบไม่ได้อีก เพราะไม่รู้ว่าอุปัชฌาย์คืออะไร. เรื่องจึงไปถึงพระอุบาลีให้ท่าน

สอบสวน เมื่อสอบสวนได้ความจริงแล้ว พระอุบาลีก็แจ้งให้ภิกษุทั้งหลายทราบ แล้วภิกษุก็นำเรื่องนั้นเข้ากราบทูล

พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อนุปสัมบันที่เป็นคนลักเพศ ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วพึงให้สึก

และรับสั่งอีกว่า อนุปสัมบันที่ไปเข้ารีตเดียรถีย์ ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วต้องให้สึก

(คำอธิบายเกี่ยวกับอนุปสัมบันไปเข้ารีต, ภิกษุไปเข้ารีต, และสามเณรไปเข้ารีต มีอยู่ในอรรถกถาตอนว่าด้วยติตถิยปักกันตกถา แห่งมหาขันธกะ)

บวชนาค

เรื่องนาคที่เป็นเทพมีร่างเป็นงูใหญ่และสามารถแปลงกายได้ ปรากฏอยู่ในพระบาลีตอนต่อไปนี้ (ติรัจฉานคตวัตถุกถา) และอรรถกถาได้กล่าวถึงว่า

นาคได้เสวยอิสริยสมบัติเช่นกับเทวสมบัติ ด้วยผลบุญแต่ปางก่อน แต่ร่างกายของนาคเกิดจากผลของบาปที่ทำไว้ จึงเป็นสัตว์เดรัจฉานประเภทสัตว์น้ำกินกบเป็นอาหาร เขาจะปรากฏตัวเป็นร่างของงูเมื่อมีการเสพเมถุนกับนางนาค (ซึ่งมีกำเนิดอย่างเดียวกับตน) กับอีกอย่างหนึ่งคือ การปล่อยใจนอนหลับ ซึ่งทั้ง 2 อาการอย่างนี้แหละทำให้นาคเบื่อร่างกายตัวเอง

นาคแม้จะเป็นเทพพวกหนึ่ง แต่ก็ไม่เจริญงอก

งามในพระธรรมวินัยนี้ได้ จะไม่มีทางได้บรรลุฌาน, วิปัสสนา, และมรรคผล

อรรถกถากล่าวว่า นาคสามารถจะเสพเมถุนกับหญิงมนุษย์ได้ เวลานั้นเขาจะเหมือนเทพบุตร, และกล่าวอีกว่า เวลาที่นาคจะคืนสู่ธรรมชาติเดิมของตน (คือปรากฏกายเป็นงู) มีอยู่ 5 คราว คือ 1. เวลาปฏิสนธิ(เกิด) 2. เวลาลอกคราบ 3. เวลาเสพเมถุนกับนางนาคด้วยกัน 4. เวลาหลับ 5. เวลาตาย(จุติ)

ความเท่าเทียมกันอย่างหนึ่ง ระหว่างนาค (หรือเทพประเภทใดๆ ก็ตาม หรือแม้กระทั่งท้าวสักกเทวราช) กับสัตว์เดรัจฉาน คือเป็น"บุคคลอาภัพ"(อภัพพบุคคล) ที่บวชไม่ได้ แม้บวชแล้วก็ต้องให้สึกสถานเดียว (เพราะว่า ถึงอยู่ในสมณเพศอยู่ต่อไป ก็เอาดีทางประพฤติพรหมจรรย์ไม่ได้)

(127) นาคตนหนึ่ง เกลียดชาติกำเนิดของตัวเองจนสุดทน คิดอยู่แต่ว่า จะทำอย่างไรจึงจะได้เกิดเป็นมนุษย์โดยเร็ว, วันหนึ่ง เขาคิดได้ว่า พวกภิกษุเป็นผู้ประพฤติธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติพรหมจรรย์ กล่าวแต่คำสัตย์ มีศีลมีกัลยาณธรรม หากตนได้บวชประพฤติอย่างภิกษุ ก็จะได้เกิดเป็นมนุษย์โดยเร็ว คิดดังนั้นแล้วก็แปลงกายเป็นชายหนุ่มเข้าไปหาภิกษุ ขอบวชเป็นภิกษุ, ภิกษุทั้งหลายก็ให้เขาได้บวช, พระนาคนั้นอาศัยอยู่กับ

ภิกษุรูปหนึ่งที่วิหารท้ายวัด

เช้ามืดวันหนึ่ง เมื่อภิกษุที่พระนาคอาศัยอยู่ด้วย ออกไปเดินจงกรมนอกวิหาร พระนาคก็ปล่อยใจจำวัด ร่างของเขาได้กลับกลายเป็นงูใหญ่ตามเดิม ร่างนั้นโตใหญ่จนเต็มวิหาร ขนดด้านหนึ่งโผล่ล้นออกไปทางหน้าต่าง. ภิกษุเดินจงกรมเสร็จ เปิดประตูเข้าไปเห็นเข้าก็ผงะร้องลั่นได้ยินกันไปทั่ว ภิกษุในวัดวิ่งกรูเข้าไปถามว่าเกิดอะไรขึ้น? ระหว่างนั้นเอง พระนาคก็ตื่นขึ้น กลายร่างจากงู นั่งอยู่บนอาสนะของตนเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น เมื่อภิกษุทั้งหลายถามว่า ท่านเป็นใคร? พระนาคก็บอกตามตรงว่าตนเป็นนาคมาบวช. ต่อคำถามที่ว่า มาบวชเพื่อประสงค์อะไร? พระนาคก็บอกความจริงทั้งหมด

อานุภาพแห่งศีลอุโบสถ

วันนั้น พระพุทธองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์เกี่ยวกับเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นโดยเฉพาะ ประทานพระโอวาทแก่นาคว่า พวกเจ้าเป็นนาค โดยธรรมชาติ จะไม่งอกงามในธรรมวินัยนี้ เจ้ากลับไปเถิด จงไปรักษาอุโบสถในวันที่ 14 ที่ 15 และที่ 8 แห่งปักษ์ (14, 15 และ 8 ค่ำ) ซึ่งจะช่วยให้พ้นไปจากชาติกำเนิดของนาคได้ และจะได้เกิดเป็นมนุษย์โดยเร็ว

เมื่อนาคได้ฟังว่า ตนไม่อาจจะงอกงามในพระธรรมวินัยได้ ก็เสียใจร้องไห้โฮ แล้วจากไป

คราวนั้นเอง พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องชาติกำเนิดของนาค และมูลเหตุที่เขาต้องเกิดเป็นนาค. ตรัสว่า อนุ-

ปสัมบันที่เป็นเดรัจฉาน ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย

ศีลอุโบสถ

"อุโบสถ" แปลว่า"การเข้าอยู่จำ" หมายถึงการเข้าไปอยู่รักษาศีลโดยเฉพาะ, ในพระบาลี ศีล 8 ที่เราเรียกว่า "อุโบสถศีล" หรือ "ศีลอุโบสถ" นั้น ไม่ได้เรียกว่าศีล แต่เรียกว่า "อุโบสถ" คือเรียกว่า

- อุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 (อัฏฐังคสมันนาคตอุโบสถ)
- อุโบสถมีองค์ 8 (อัฏฐังคิกอุโบสถ) หรือ
- องค์อุโบสถ 8 (อัฏฐอุโบสถังค์)

คำว่า"ศีล 8" โดยตรง ไม่มีในพระบาลี เป็นคำที่นิยมเรียกกันภายหลัง, อริยบุคคลที่เป็นคฤหัสถ์เป็นผู้มีอุโบสถเป็นศีลโดยสมบูรณ์ในตัว เช่น พระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเป็นโสดาบัน ทรงรักษาอุโบสถเดือนละ 8 วัน คือวัน 8 ค่ำ และ 14 หรือ 15 ค่ำ (ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม)

อุโบสถศีล 8 ข้อ คือ

1. เว้นจากการฆ่าสัตว์
2. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้

3. เว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์(ไม่ร่วมประเวณี)

4. เว้นจากการพูดเท็จ

5. เว้นจากการเสพของมึนเมา คือสุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

6. เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล(คือหลังเที่ยง)

7. เว้นจากการฟ้อนรำ, ขับร้อง, ประโคมดนตรี, ดูการละเล่น อันขัดต่อการประพฤติพรหมจรรย์, (และ)การทัดทรงดอกไม้, ของหอม, เครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง

8. เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย

ปัจจุบัน แม่ชี(อุบาสิกาผู้นุ่งขาวห่มขาว)เป็นผู้ถืออุโบสถศีลเป็นประจำ เหมือนภิกษุสามเณรรักษาสิกขาบทของตน ส่วนอุบาสกอุบาสิกาที่เป็นคฤหัสถ์ทั่วไป นิยมรักษาอุโบสถศีลโดยเข้มงวดเป็นพิเศษในวันพระ (คือ 8, 14 หรือ 15 ค่ำ)

ห้ามอุปสมบทแก่ผู้ทำอนันตริยกรรมและผู้ข่มขืนภิกษุณี

(เหตุผลที่ไม่ทรงอนุญาตให้อุปสมบทแก่บุคคลอีก 6 ประเภท คือ 1. คนฆ่ามารดา 2. คนฆ่าบิดา 3. คนฆ่าพระอรหันต์

4. คนข่มขืนภิกษุณี 5. คนทำสังฆเภท 6. คนทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต คงเป็นเพราะว่า คนเหล่านี้ไม่สามารถจะบรรลุธรรมตั้งแต่ฌานและวิปัสสนาขึ้นไปได้ คือไม่มีทางที่จะเจริญงอกงามในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า)

คนฆ่ามารดาและคนฆ่าบิดา

(128) ชายหนุ่มคนหนึ่ง ฆ่ามารดาของตัวเอง แล้วเกิดความทุกข์หนักกับบาปกรรมนั้น วันๆ ได้แต่คิดหาทางออกจากบาปกรรมที่ก่อไว้ แล้วก็คิดขึ้นได้ว่า ถ้าออกไปบวชเป็นภิกษุ ได้ประพฤติดีประพฤติชอบอย่างภิกษุ ก็จะหลุดจากบาปกรรมได้ เขาเข้าไปขอบรรพชาต่อภิกษุ ภิกษุได้เข้าปรึกษากับพระอุบาลีก่อน (เพราะมีบทเรียนจากกรณีนาคเข้ามาบวชแล้ว). ในที่สุด เรื่องก็ถึงพระพุทธองค์ มีรับสั่งว่า อนุปสัมบันที่ฆ่ามารดา ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วก็พึงให้สึก

(129) อีกคนหนึ่ง ฆ่าบิดาของตน และหาทางออกด้วยการบวชเป็นภิกษุเหมือนกัน พระพุทธองค์ก็ทรงห้ามเหมือนกับกรณีคนฆ่ามารดา

คนฆ่าพระอรหันต์และคนข่มขืนภิกษุณี

(130) ครั้งหนึ่ง เกิดการปล้นฆ่าครั้งใหญ่ระหว่างเส้นทางจากเมืองสาเกตไปยังกรุงสาวัตถี พวกโจรดักปล้นภิกษุที่กำลังเดินทาง ภิกษุถูกชิงเอาแต่บริขารก็มี ถูกฆ่าก็มี. คราวนั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าปราบปราม จับกุมโจรได้บางส่วน. พวกที่หลบหนี

ไปได้สวนหนึ่งได้หลบภัยเข้ามาบวชเป็นภิกษุ โจรที่ถูกจับได้ ได้รับโทษหนัก ถูกประหารชีวิต. พวกโจรที่หลบมาบวช เผลอพูดออกมาว่า ถ้าพวกตนถูกจับก็ต้องถูกฆ่าทิ้งเหมือนกัน. ภิกษุทั้งหลายได้ยินก็นำความกราบทูล มีรับสั่งว่า ภิกษุที่ถูกฆ่าคราวนั้นเป็นพระอรหันต์ อนุปสัมบันที่ฆ่าพระอรหันต์ ภิกษุไม่ควรให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วพึงให้สึกเสีย

(131) บนเส้นทางจากเมืองสาเกตสู่กรุงสาวัตถีเหมือนกัน พวกโจรออกปล้นภิกษุณี เอาแต่บริขารก็มี ข่มขืนก็มี โจรที่ถูกฝ่ายบ้านเมืองจับได้ ก็ถูกประหารชีวิตเหมือนกัน ที่หนีรอดได้บางส่วนไปบวชเป็นภิกษุ เรื่องก็แพร่งพรายออกมาอย่างเดียวกัน และพระพุทธองค์ก็รับสั่งห้ามภิกษุอุปสมบทให้แก่คนที่เคยเป็นโจรอย่างนั้น

และรับสั่งในคราวเดียวกันว่า อนุปสัมบันที่ทำสังฆเภท และอนุปสัมบันที่ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิต ไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วก็ให้สึกเสีย

(เรื่องที่เกิดขึ้นเหล่านี้ แสดงว่าเกิดขึ้นหลังเหตุการณ์พระเทวทัตกลิ้งก้อนหินหมายปลงพระชนม์ที่เชิงเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ (ในพรรษาที่ 20)

อุภโตพยัญชนก(คน 2 เพศ)

(132) เคยมีคน 2 เพศ ที่เรียกว่า "อุภโตพยัญชนก" เข้าไปบวชเป็นภิกษุ ภิกษุนั้นสามารถเสพเมถุนกับสตรีด้วยอวัยวะเพศของบุรุษ(ปุริสนิมิต) และสามารถให้บุรุษอื่นเสพเมถุนกับตน

ทางอวัยวะเพศสตรี(อิตถีนิมิต). เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ ก็ได้มีรับสั่งว่า อนุปสัมบันที่เป็นอุภโตพยัญชนก ภิกษุไม่พึงอุปสมบทให้ ที่อุปสมบทแล้วก็ให้สึกเสีย

(อรรถกถาอธิบายเรื่องอุภโตพยัญชนกว่า ได้แก่คนมี 2 เพศ คือ "สตรีอุภโตพยัญชนก" และ "บุรุษอุภโตพยัญชนก". เมื่อใดที่อวัยวะเพศสตรีปรากฏ อวัยวะเพศบุรุษก็ซ่อนตัว มองไม่ค่อยเห็น และเมื่อใดที่อวัยวะเพศบุรุษปรากฏ อวัยวะเพศสตรีก็ซ่อนตัวเหมือนกัน. ความแตกต่างกันมีอีกอย่างหนึ่งคือ ประเภทสตรีอุภโตพยัญชนก สามารถตั้งครรภ์ได้ ส่วนบุรุษอุภโตพยัญชนกตั้งครรภ์ไม่ได้ แต่สามารถทำให้สตรีอื่นตั้งครรภ์ได้)

ระบบตรวจสอบอุปัชฌาย์ในตัว

(แม้อาบัติทุกกฏจะเป็นอาบัติเบา เป็นอาบัติเล็กน้อย แต่ถ้าภิกษุมีความละอายและเกรงกลัวว่าเป็นบาป ก็มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อความเป็นอยู่ของภิกษุเอง ดังพระบัญญัติในข้อต่อไปนี้ ซึ่งถ้าภิกษุมีส่วนร่วมทำผิดก็เป็นโทษอยู่ในตัว คือทำให้เกิดความไม่บริสุทธิ์ขึ้นในหมู่สงฆ์เอง อันจะนำมาซึ่งความไม่ปกติสุขแก่ภิกษุส่วนรวม)

(133-134) ภิกษุอุปสมบทให้บุคคลต่อไปนี้ เป็นทุกกฏ

1. คนไม่มีอุปัชฌาย์
2. คนมีอุปัชฌาย์เป็นสงฆ์ (อุปัชฌาย์ต้องมีเพียงรูปเดียว)
3. คนมีอุปัชฌาย์เป็นคณะ (2 หรือ 3 รูป)
4. คนมีอุปัชฌาย์เป็นกะเทย

5. คนมีอุปัชฌาย์เป็นลักเพศ
6. คนมีอุปัชฌาย์ไปเข้ารีตเดียรถีย์มา
7. คนมีอุปัชฌาย์เป็นเดรัจฉาน

8.-9.-10.-11.-12.-13. คนมีอุปัชฌาย์เป็นผู้ฆ่ามารดา, ฆ่าบิดา, ฆ่าพระอรหันต์, ข่มขืนภิกษุณี, ทำสังฆเภท, หรือเป็นผู้ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต

14. คนมีอวัยวะ 2 เพศ (อุภโตพยัญชนก)
15. คนไม่มีบาตร
16. คนไม่มีจีวร
17. คนไม่มีทั้งบาตรและจีวร
18. คนยืมบาตรเขามาบวช
19. คนยืมจีวรเขามาบวช
20. คนยืมทั้งบาตรและจีวรเขามาบวช

(ภิกษุในวัดที่จะร่วมเป็นองค์สงฆ์ให้การอุปสมบทแต่ละครั้งและแต่ละคน ต้องมีส่วนรับรู้ทั้งผู้มาขอบวชและอุปัชฌาย์ผู้ให้บวช, ถ้ารู้ว่าไม่ถูกต้องแล้วไม่คัดค้านการอุปสมบท นั่นเป็นการฝ่าฝืนพุทธบัญญัติ แม้ว่าจะเป็นเพียงอาบัติทุกกฏ แต่ความเสียหายย่อมจะเกิดได้มากมายและยาวนาน เป็นอันตรายแก่พระศาสนาส่วนรวม)

ห้ามบรรพชาคนน่ารังเกียจ 32 จำพวก

(135) คน 32 ประเภทต่อไปนี้ เป็นคนมีอวัยวะพิการและมีตำหนิที่น่ารังเกียจ ทรงห้ามภิกษุรับบวชเป็นสามเณร เป็น

อาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ฝ่าฝืน ลักษณะอวัยวะน่ารังเกียจ คือ 1. มือขาด 2. เท้าขาด 3. ทั้งมือและเท้าขาด 4. หูขาด 5. จมูกแหว่ง 6. ทั้งหูขาดทั้งจมูกแหว่ง 7. นิ้วขาด 8. นิ้วหัวแม่มือขาด 9. เอ็นเท้าขาด 10. นิ้วติดกัน 11. ค่อม 12. เตี้ยเกินไป 13. คอพอก 14. มีรอยนาบด้วยเหล็กร้อนเป็นการลงโทษ 15. มีรอยแผลที่ถูกโบยด้วยแส้(สมัยก่อนแสดงว่าเคยเป็นนักโทษ) 16. ถูกหมายจับ(ให้ฆ่าได้) 17. มีเท้าปุก(เป็นตุ้ม) 18. เป็นโรคเรื้อรังรักษาไม่หาย 19. มีรูปร่างผิดปกติ (ทำให้ผู้บวชด้วยกันดูวิปริตไปด้วย เช่น สูงผิดปกติ, อ้วนผิดปกติ เป็นต้น) 20. ตาบอดข้างเดียวหรือทั้งสองข้าง 21. เป็นง่อย 22. เท้าผิดปกติ ต้องเดินด้วยหลังเท้า เป็นต้น (เรียกว่า"คนกระจอก") 23. เป็นอัมพาต 24. เดินเองไม่ได้(เรียกว่า"คนเปลี้ย") 25. ชรา, ทุพพลภาพ 26. ตาบอดแต่กำเนิด 27. ใบ้ 28. หูหนวก 29. ทั้งบอดทั้งใบ้ 30. ทั้งบอดทั้งหนวก 31. ทั้งใบ้ทั้งหนวก 32. ทั้งบอดทั้งใบ้ทั้งหนวก

(เมื่อห้ามบวชเป็นสามเณร ก็เท่ากับห้ามบวชเป็นภิกษุด้วย แต่การห้ามก็ไม่ถึงขั้นว่าบวชแล้วต้องให้สึก เพียงแต่ปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้บวชให้เท่านั้น)

ห้ามให้นิสัยแก่อลัชชีและห้ามอยู่อาศัยกับอลัชชี

(136) "อลัชชี" คือภิกษุผู้ไม่รู้จักละอายใจเมื่อต้องอาบัติ มีอยู่คราวหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ให้นิสัยแก่ภิกษุอลัชชี เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ ก็ทรงห้ามภิกษุทั้งหลายในเรื่องนี้ เป็นอาบัติทุกกฏแก่ผู้ละเมิด

ภิกษุอยู่พึ่งพาอาศัยอลัชชี ก็ทรงห้าม ปรับอาบัติทุกกฏเหมือนกัน. เพราะต่อมามีภิกษุอยู่อาศัยอลัชชี ก็กลายเป็นอลัชชีไปด้วยกัน. พระบัญญัติเรื่องนี้ สร้างความลำบากใจแก่ภิกษุมาก เพราะไม่รู้ว่าใครเป็นอลัชชีหรือไม่เป็น. ทรงให้เวลา 4-5 วันในการสังเกตและตรวจสอบว่าเป็นอลัชชีหรือไม่

กรณีจำเป็นไม่ถือนิสัยก็ได้

(137-138) โดยพระบัญญัติ ภิกษุที่มีพรรษายังไม่ครบ 5 พรรษา หรือมีคุณสมบัติยังไม่พร้อมที่จะพ้นจากการถือนิสัย จะอยู่โดยไม่ถือนิสัยไม่ได้ แต่ต่อมามีเหตุจำเป็นเกิดขึ้นเป็นกรณีต่าง อย่าง คือ

คราวหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่งจำเป็นต้องเดินทางไกลไปแคว้นโกศลด้วยกิจจำเป็น

คราวหนึ่ง มีภิกษุ 2 รูป เดินทางไกลไปแคว้นโกศล ไปพักอยู่ที่อาวาสแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่มีภิกษุรูปอยู่อื่นเลย. รูปหนึ่งป่วยหนัก อีกรูปหนึ่งต้องทำหน้าที่พยาบาลกัน ต่างก็หาผู้ให้นิสัยไม่ได้

และอีกคราวหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่ง อยู่ป่ารูปเดียว และท่านก็อยู่อย่างผาสุก กังวลแต่เรื่องหาผู้ให้ถือนิสัยไม่ได้

(กรณีจำเป็นทั้งหมดนี้ เมื่อทรงทราบก็ทรงผ่อนผันให้ แต่ถ้ามีผู้ให้นิสัยได้ ภิกษุต้องถือนิสัย ใจต้องตั้งความหวังไว้อย่างนั้น)

วิธีอุปสมบท

ขั้นตอนและระเบียบวิธีการอุปสมบท สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเรียบเรียงไว้ครบถ้วน (ตามข้อมูลแห่งพระไตรปิฎกและตามที่ปฏิบัติให้เหมาะสมแก่กาละเทศะปัจจุบัน) ในวินัยมุข เล่ม 1 กัณฑ์ที่ 1 ว่าด้วย"อุปสัมปทา" และในวินัยมุข เล่ม 3 กัณฑ์ที่ 27 ว่าด้วย"บรรพชาและอุปสมบท"

ในพระนิพนธ์เรื่อง"นิกาย" สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงแสดงความเห็นพาดพิงถึงความยึดมั่นในการอุปสมบทที่นำไปสู่การแบ่งแยกอย่างน่าสนใจยิ่ง เช่น การออกเสียงภาษามคธ, การบวชในสีมาต่างๆ เป็นต้น ว่าไม่ควรจะใช้เป็นกรณียกตนข่มท่าน อวดตนว่าทำถูกอยู่ฝ่ายเดียว จนเห็นอีกฝ่ายหนึ่งไม่เป็นอุปสัมบันเท่าเทียมตน เพราะวิธีอุปสมบทในทุกวันนี้จะให้ถูกต้องตามต้นแบบสมัยพุทธกาลทุกประการเป็นไปได้ยาก ทรงกล่าวไว้ตอนหนึ่งในพระนิพนธ์นั้นว่า

"กิริยาที่ยกย่องแลดูหมิ่นท่าน ไม่เป็นกิริยาสุภาพ ไม่ทำให้เกิดความเลื่อมใสของชนผู้ยังไม่เลื่อมใส และไม่เจริญความเลื่อมใสของชนผู้เลื่อมใสแล้ว ไม่ใช่

ธรรมของสัตบุรุษ"

ในหัวข้อถัดจากนี้ (เรื่องสวดระบุสกุลอุปัชฌาย์ได้) ทำให้ทราบธรรมเนียมหรือวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในครั้งนั้นว่า โดยทั่วไป ชาวชมพูทวีปแต่ละคนมีทั้งชื่อและนามสกุลเหมือนคนสมัยปัจจุบัน เช่น พระสาริบุตร มีชื่อว่า "อุปติสสะ" นามสกุล(คือโคตร) ได้แก่ "สาริบุตร", ถ้าเรียกกันด้วยความเคารพ จะเรียกด้วยนามสกุล ไม่เรียกด้วยชื่อ, การระบุชื่ออุปัชฌาย์ในการสวดกรรมวาจาให้อุปสมบท แต่เดิมขานด้วยชื่อผู้เป็นอุปัชฌาย์ (ส่วนอุปัชฌาย์ในไทยและผู้อุปสมบท ขานด้วยนามฉายาซึ่งเป็นภาษามคธ), เมื่อเกิดกรณีว่า พระอานนท์ไม่อาจไปเป็นผู้สวดกรรมวาจาตามที่พระมหากัสสปะนิมนต์ เพราะจะต้องไปสวดระบุชื่อของพระอุปัชฌาย์ (คือพระมหากัสสปะ) ซึ่งท่านมีความเคารพ พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้การสวดกรรมวาจาสามารถที่จะระบุสกุลของอุปัชฌาย์แทนชื่อได้

คัมภีร์อนุฎีกาชื่อวิมติวิโนทนี เห็นความจำเป็นเมื่อการบวชแพร่หลายไปยังต่างประเทศ (ซึ่งใช้ภาษาแตกต่างกันไป) มีปัญหาในการขานชื่ออุปัชฌาย์และผู้บวชเป็นชื่อในภาษามคธ เพราะบางคราวบางแห่งภิกษุไม่ชำนาญในการใช้ภาษามคธ การสวดขานชื่อให้ถูกหลักภาษามคธ อาจทำกันผิดๆ ถูกๆ จึงวางแบบการ

สวดกรรมวาจาตอนขานชื่ออุปัชฌาย์และผู้บวช ให้เป็นชื่อตายตัวเหมือนกันหมด คือทั้งอุปัชฌาย์และผู้บวชต่างมีชื่อโดยสมมติ นั่นคือ อุปัชฌาย์มีชื่อว่า"ติสสะ" ผู้บวชมีชื่อว่า"นาคะ". หลังจากบวชแล้ว ภิกษุใหม่จะได้ชื่ออะไรเป็นเรื่องทีหลัง

ด้วยวิธีดังกล่าว ทำให้อาจารย์บางเหล่าบางสำนัก ตั้งข้อรังเกียจว่าเป็นการบวชที่ใช้ไม่ได้ เพราะไม่มีชื่ออุปัชฌาย์และผู้บวช(ในกรรมวาจา)ตามความเป็นจริง. เรื่องนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมีความเห็นว่า

"ข้าพเจ้ายังพอใจกว่าตั้งชื่อเลอะ สวดเลอะ"

สวดระบุชื่อหรือสกุลได้

(139) "อุปสัมปทาเปกขะ" คือผู้ขอบวชเป็นภิกษุ. คราวหนึ่ง พระมหากัสสปะมีผู้มาขอบวช ท่านจึงส่งคนไปนิมนต์พระอานนท์ให้มาเป็นผู้สวด พระอานนท์กล่าวว่า จะให้ไปสวดระบุนามพระมหากัสสปะซึ่งเป็นที่เคารพ มิบังอาจทำได้. เมื่อภิกษุทั้งหลายนำความเรื่องนี้กราบทูล พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้การสวดกรรมวาจาในการอุปสมบท สามารถระบุโคตร(หรือสกุล)ของอุปัชฌาย์ได้

บวชพร้อมกัน 2-3 คน

(140) การสวดขอความเห็นชอบจากสงฆ์ในการอุปสมบท เรียกว่า"อนุสาวนา". คราวหนึ่ง พระมหากัสสปะมีผู้มาขอบวชพร้อมกัน 2 คน ทั้งสองคนนั้นตกลงกันไม่ได้ว่าใครจะบวชก่อนบวชหลัง. เรื่องทราบถึงพระพุทธองค์ ทรงตัดสินว่า ให้ทั้งสองคนบวชพร้อมกันได้ โดยมีอุปัชฌาย์รูปเดียวกัน และโดยการสวดอนุสาวนาคราวเดียวกัน. ต่อมา เกิดกรณีคล้ายกัน พระเถระหลายรูปมีคนมาขอบวชพร้อมกันถึง 2-3 คน พระเถระเหล่านั้นตัดสินกันว่าให้ทุกคนบวชพร้อมกันได้. เรื่องนี้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตเพิ่มเติมว่า ในอนุสาวนาเดียวกัน ให้ภิกษุรับบวชได้พร้อมกันคราวละ 2-3 คน แต่ต้องมีอุปัชฌาย์รูปเดียวกัน. ในการสวดอนุสาวนาคราวเดียวกันนั้น จะมีอุปัชฌาย์หลายรูปไม่ได้เป็นอันขาด

อายุ 20 ปีนับแต่อยู่ในครรภ์ อุปสมบทได้

(141) กุมารกัสสปะ เป็นบุตรของลูกสาวเศรษฐีกรุงสาวัตถี ซึ่งลาสามีออกบวชเป็นภิกษุณีหลังจากแต่งงานได้ไม่นาน นางตั้งครรภ์ก่อนออกบวชโดยไม่รู้ตัว เป็นเรื่องราวใหญ่โตครั้งหนึ่งในวัดเชตวัน เพราะมีการพิจารณาตัดสินว่า นางสมควรเป็นภิกษุณีหรือไม่? ในที่สุด พระอุบาลีและคณะผู้ร่วมพิจารณาได้ตัดสินว่า นางสามารถอยู่เป็นภิกษุณีต่อไปได้ เด็กที่คลอดออกมานั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรับเลี้ยง จึงได้นามว่า"กุมาร-กัสสปะ"

พระกุมารกัสสปะอุปสมบทเมื่ออายุได้ 20 ปี โดยนับตั้งแต่อยู่ในครรภ์ เวลานั้นมีพระบัญญัติกำหนดอายุผู้อุปสมบทแล้ว

ว่าต้องครบ 20 ปีจึงอุปสมบทได้ ท่านเกิดความกังวล ไม่สบายใจว่าตนอุปสมบทเมื่ออายุยังไม่เต็ม 20 ปี จึงเข้าเฝ้ากราบทูลให้ทรงพิจารณา. พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! จิตขณะแรกที่เกิดขึ้นในครรภ์ของมารดา คือวิญญาณขณะแรกปรากฏแล้ว ถือว่าชีวิตเริ่มมีขึ้น เพราะจิตขณะนั้น เราอนุญาตให้อุปสมบทกุลบุตรผู้มีอายุได้ 20 ปี โดยนับตั้งแต่อยู่ในครรภ์"

คุณสมบัติที่ต้องมีพร้อมก่อนอุปสมบท

(142) จุดเริ่มของเรื่องนี้มาจากมีผู้เข้ามาบวช ซึ่งเป็นโรคร้ายน่ารังเกียจ เช่น โรคเรื้อน เป็นต้น ภิกษุทั้งหลายนำความกราบทูล พระพุทธองค์จึงประทานแนวปฏิบัติว่า ก่อนจะรับอุปสมบท ให้สอบถามผู้มาขอบวชในเรื่องอันตรายิกธรรมก่อน ซึ่งมีอยู่ 13 ข้อ คือ

1. เป็นโรคเรื้อน(กุฏฐ)หรือไม่?
2. เป็นฝี(คณฺโท)หรือไม่?
3. เป็นโรคกลาก(กิลาโส)หรือไม่?
4. เป็นโรคมองคร่อ(โสโส)หรือไม่?
5. เป็นโรคลมบ้าหมู(อปมาโร)หรือไม่?
6. เป็นมนุษย์(มนุสฺโส)หรือไม่?
7. เป็นชาย(ปุริโส)หรือไม่?
8. เป็นไทแก่ตัวเอง(ภุชิสฺโส) คือไม่เป็นทาสหรือไม่?
9. ปลอดจากหนี้สิน(อนโณ)แล้วหรือไม่?

10. เป็นข้าราชการ(ราชภโฏ)หรือไม่?

11. มารดาบิดาอนุญาตให้บวชแล้วหรือไม่?

12. อายุครบ 20 ปีหรือไม่?

13. บาตรจีวรมีครบหรือยัง?

ถ้าได้ความว่า ไม่เป็นโรคเหล่านั้น, และเป็นมนุษย์, เป็นชาย, ไม่เป็นข้าทาสของใคร, ไม่มีหนี้สิน, มีอายุครบ 20 ปี, และมีบาตรจีวรพร้อม ก็ไม่มีเหตุขัดข้องสำหรับการอุปสมบท

เมื่อสอบถามอันตรายิกธรรมดังกล่าวแล้ว จึงถามชื่อผู้ขออุปสมบทและชื่ออุปัชฌาย์

การซักถามอันตรายิกธรรมต่อหน้าสงฆ์ ทำให้ผู้บวชตกประหม่า ตอบไม่ถูก จึงทรงอนุญาตให้มีการซักซ้อมตอบคำถามก่อน แม้ซักซ้อมต่อหน้าสงฆ์ ผู้บวชก็ยังประหม่าอยู่ จึงทรงอนุญาตให้พาผู้บวชออกไปซักซ้อมนอกที่ประชุมสงฆ์มาก่อน, แต่ก็ยังมีปัญหาอยู่อีกเมื่อภิกษุผู้ทำหน้าที่ซักซ้อมไม่มีความรู้ความสามารถ ทำให้ผู้บวชไม่เกิดความมั่นใจ ยังตอบผิดตอบถูกอยู่ จึงทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้ทำหน้าที่ซักซ้อมว่า ต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่จะซักซ้อมได้ และภิกษุนั้นจะต้องได้รับการเสนอชื่อ หรือไม่ก็เสนอตัวเองขอทำหน้าที่ซักซ้อม ให้สงฆ์ในที่ประชุมเห็นชอบก่อน

(คำถาม คำตอบ และคำสวดเป็นภาษามคธในการบรรพชาอุปสมบทมีอยู่ในวินัยมุขเล่ม 3 ต่อนว่าด้วย "คำต่างๆ สำหรับบรรพชาอุปสมบท")

ช่วงสุดท้ายของการอุปสมบท

ฉายา (ชื่อภาษามคธ) ของภิกษุ

ช่วงสุดท้ายหรือปัจฉิมกิจของการอุปสมบท คือ "อนุศาสน์" เป็นเรื่องของการสั่งสอนและชี้แจงของอุปัช-ฌาย์หรือกรรมวาจาจารย์(อาจารย์ผู้สวด)แก่ภิกษุใหม่หลังจากอุปสมบทเสร็จ, เรื่องที่สั่งสอนชี้แจงประกอบด้วย 1. นิสัย (ภิกษุจะอยู่อาศัยด้วยอะไรบ้าง) 2. อกรณียกิจ (อะไรบ้างที่บรรพชิตทำไม่ได้อย่างเด็ดขาด)

เรื่องที่ต้องบอกแก่ภิกษุใหม่อีกส่วนหนึ่ง คือ 1. วัดเงาแดด ให้ภิกษุใหม่รู้เรื่องเวลา (ปัจจุบันไม่มีความจำเป็นแล้ว เพราะมีนาฬิกาบอกเวลาได้ละเอียดแล้ว) 2. อธิบายให้รู้จักฤดูกาล 3. บอกให้รู้ว่าวันหนึ่งๆ แบ่งสัดส่วนอย่างไร 4. บอกสังคีติ คือเรื่องที่น่ารู้อื่นๆ ที่ภิกษุใหม่ควรรู้

สมัยก่อน เรื่องที่เป็นปัจฉิมกิจเหล่านี้ อุปัชฌาย์จะจดจารใส่ใบลานให้ภิกษุใหม่ถือไว้เป็นคู่มือ และโดยที่ปัจฉิมกิจของอุปัชฌาย์ต้องเริ่มจากการอธิบายเรื่องเงาแดด ซึ่งภาษามคธใช้คำว่า "ฉายา", ใบลานนั้นจึงเรียกกันว่า "ใบบอกฉายา", โดยที่ชื่อซึ่งตั้งให้ใหม่จากคำว่า "นาคะ" ในการสวดกรรมวาจา อุปัชฌาย์ก็จด

ไว้ให้ในใบลานนั้นด้วย ชื่อของภิกษุใหม่ที่อุปัชฌาย์ตั้งให้เป็นภาษามคธก็เลยถูกเรียกว่า "ฉายา" ไปด้วย เพราะชื่อนั้นอยู่ในใบบอกฉายาดังกล่าว

เงาแดดหรือฉายานั้น สมัยโบราณแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือตั้งแต่อรุณรุ่งไปถึงเที่ยงวัน เป็นช่วงเงาหดลงตามลำดับ, เมื่อดวงอาทิตย์อยู่ตรงศีรษะ เงาก็จะไม่ปรากฏ ช่วงนี้เรียกว่า "หายมานจฺฉายา" แปลว่า"เวลาที่เงาเสื่อม", จากเที่ยงวันไปถึงอาทิตย์อัสดง เงาจะปรากฏยืดยาวไปตามลำดับ ช่วงนี้เรียกว่า "วฑฺฒมานจฺฉายา" แปลว่า "เวลาที่เงาเจริญ"

ความจำเป็นที่ต้องวัดเงาแดดทันทีที่ภิกษุใหม่บวชเสร็จในสมัยที่ยังไม่มีนาฬิกาใช้ ก็เพื่อว่าอุปัชฌาย์จะได้บันทึกลงใบลานให้ว่า ภิกษุนั้นบวชเสร็จเมื่อเวลาเท่าไร โดยวัดจากเงาที่ปรากฏ, เวลาของการบวชนั้นมีความหมายมากสำหรับภิกษุ เพราะเอาไว้ใช้นับอายุพรรษาที่บวช, กรณีที่มีภิกษุหลายรูปบวชในวันเดียวกัน ก็ใช้เงาแดดนั่นเองกำหนด ว่าใครแก่ใครอ่อนกว่ากันในทางพรรษา, เมื่อมีความจำเป็นต้องพึ่งเงาแดดอย่างนั้น การบวชในสมัยก่อนจึงไม่น่าจะมีในตอนค่ำมืดได้

คำว่า "สังคีติ" มี 2 ความหมาย คือ การร้อยกรองหรือรวบรวมพระธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่

ตรงกับคำว่า "สังคายนา". อีกความหมายหนึ่งคือ บทสรุปหรือบททบทวนในตอนท้ายแห่งปัจฉิมกิจของการบวช ซึ่งอุปัชฌาย์หรือกรรมวาจาจารย์(ผู้บอกอนุศาสน์แก่ภิกษุบวชใหม่) จะจบลงด้วยการถามทบทวนภิกษุใหม่ว่า ฤดูบวชของเธอคือฤดูอะไร? เงาแดดของเธอวัดได้เท่าใด? บวชตอนเช้าหรือบ่าย? ได้ชื่อใหม่ว่าอย่างไร? เป็นต้น

นิสัย 4

(143) เมื่อการสวดกรรมวาจาในการอุปสมบทจบลง กิจที่ต้องทำต่อไปทันทีของอุปัชฌาย์ คือ วัดเงาแดด, บอกฤดู, บอกให้ภิกษุใหม่ทราบว่าวันหนึ่งๆ แบ่งเป็นกี่ส่วน, บอกสังคีติ, และบอกนิสัย 4

"นิสัย" (คำเดิมคือ"นิสสัย") คือเครื่องดำรงชีพหรือวิถีความเป็นอยู่ของภิกษุ มี 4 อย่าง คือ

1. ภิกษุมีอาหารซึ่งได้มาด้วยการบิณฑบาต, อาหารที่ได้มาทางอื่น เช่น สังฆทาน, เขานิมนต์ไปฉัน, อาหารในวันพระ เป็นต้น เป็นเพียงอดิเรกลาภ

2. ภิกษุพึงใช้ผ้าบังสุกุล(คือผ้าที่เขาทิ้งแล้ว), ผ้าชนิดอื่นๆ เป็นเพียงอดิเรกลาภ

3. ภิกษุมีโคนไม้เป็นที่อยู่ ที่อยู่อย่างอื่น เช่น วิหาร, กุฏิ, ถ้ำ เป็นต้น เป็นเพียงอดิเรกลาภ

4. ภิกษุอาศัยมูตรเน่า(น้ำปัสสาวะ)เป็นยา, เภสัชอย่างอื่น คือ เนยใส, เนยข้น, น้ำมัน, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อย เป็นเพียงอดิเรกลาภ

ทั้งหมดนี้ ภิกษุพึงมีอุตสาหะ มีใจมุ่งมั่นที่จะเป็นอยู่อย่างนั้นจนตลอดชีวิต

อกรณียกิจ 4

(144) ธรรมเนียมให้มีการบอกอกรณียกิจ 4 แก่ภิกษุใหม่ทันทีที่อุปสมบทเสร็จ เกิดมาจากภิกษุใหม่รูปหนึ่ง ซึ่งเมื่อบวชเสร็จแล้ว พวกภิกษุทิ้งให้อยู่เพียงลำพัง ต่างรูปต่างเดินจากไป ภิกษุใหม่รูปนั้นเดินตามหลังไปเพียงรูปเดียว, ระหว่างทางท่านได้พบกับภรรยาเก่าเข้า ถูกชวนเสพเมถุน และท่านก็ร่วมเสพสมด้วย ภิกษุทั้งหลายเห็นหายไปนานผิดปกติ จึงถาม เมื่อทราบเรื่องก็นำความกราบทูล

พระพี่เลี้ยง

ครานั้น พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อุปัชฌาย์เมื่อให้อุปสมบทแล้ว จงมอบหมายให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งอยู่เป็นเพื่อนภิกษุใหม่นั้นด้วย (น่าจะเป็นที่มาของการมี"พระพี่เลี้ยง" แก่ภิกษุใหม่)

นอกจากให้มีภิกษุเป็นเพื่อนแก่ภิกษุใหม่แล้ว ทรงให้อุปัชฌาย์(หรือกรรมวาจาจารย์)บอกอกรณียกิจ 4 ด้วย (อกรณียกิจ 4 ก็คือปาราชิก 4 นั่นเอง) คือ

1. ภิกษุต้องไม่เสพเมถุนแม้แต่กับสัตว์ตัวเมีย ภิกษุผู้

เสพเมถุน ไม่ใช่สมณะ ไม่ใช่เชื้อสายศากยบุตร ไม่ต่างอะไรกับคนที่ถูกตัดศีรษะ ซึ่งชีวิตดำรงอยู่ไม่ได้

2. ภิกษุต้องไม่ลักขโมยแม้แต่เส้นหญ้าของคนอื่น ภิกษุลักของเขาตั้งแต่ราคาบาทหนึ่ง(5 มาสก)ขึ้นไป ไม่ใช่สมณะ ไม่ใช่เชื้อสายศากยบุตร เปรียบเหมือนใบไม้สีเหลืองที่หล่นจากขั้ว ซึ่งไม่มีทางที่จะเขียวสดงอกงามขึ้นมาได้อีก

3. ภิกษุต้องไม่จงใจฆ่าสัตว์แม้แต่มดดำมดแดง ส่วนภิกษุที่จงใจฆ่ามนุษย์แม้แต่ในครรภ์(ยังครรภ์ให้ตก) ย่อมไม่ใช่สมณะ ไม่ใช่เชื้อสายศากยบุตร ไม่ต่างอะไรกับศิลาที่แตกเป็น 2 เสี่ยง ซึ่งเอามาต่อติดกันไม่ได้อีก

4. ภิกษุต้องไม่พูดอวดอุตริมนุสสธรรม แม้แต่อวดว่าตนเป็นคนยินดีอย่างยิ่งในการอยู่เรือนว่าง ภิกษุใดอวดอุตริมนุสสธรรม ด้วยเจตนาชั่วร้าย และเรื่องที่พูดอวดนั้นก็ไม่มีอยู่จริง คือ ฌาน, วิโมกข์, สมาธิ, สมาบัติ, อริยมรรค, และอริยผล ภิกษุนั้นไม่ใช่สมณะ ไม่ใช่เชื้อสายศากยบุตร เปรียบเหมือนตาลยอดด้วน ซึ่งไม่มีทางจะงอกได้อีก

สึกเพราะต้องอาบัติแล้วขอบวชใหม่

(145) มีภิกษุรูปหนึ่ง ถูกสงฆ์ลงโทษด้วยอุกเขปนียกรรม คือตัดสิทธิแห่งความเป็นภิกษุชั่วคราว ไม่ให้ฉันไม่ให้อยู่ร่วมกับภิกษุทั้งหลาย (การลงโทษอย่างนี้ ทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ หรือไม่ยอมปลงอาบัติ เรียกว่า"ไม่ยอมทำคืนอาบัติ". และทำแก่ภิกษุอีกประเภทหนึ่งคือ ผู้มีความเห็นอัน

ชั่วร้าย(ปาปทิฏฐิ) เมื่อไม่ยอมเลิกละความเห็นอย่างนั้น สงฆ์ก็จะลงโทษด้วยอุกเขปนียกรรม)

เมื่อถูกสงฆ์ลงโทษอย่างนั้น ภิกษุนั้นก็สึก แล้ววันหนึ่งก็มาขออุปสมบทอีก ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องเข้ากราบทูล พระพุทธองค์ได้ประทานวิธีปฏิบัติ ดังนี้

1. สำหรับภิกษุผู้ถูกลงโทษเพราะต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าต้อง เมื่อสึกแล้วมาขออุปสมบทอีก ให้เขายอมรับก่อนว่าได้ต้องอาบัตินั้น ถ้าเขายอมรับ จึงให้บวชเป็นสามเณร ถ้ายังไม่ยอมรับ ก็ไม่พึงบวชให้, เมื่อให้บวชเป็นสามเณรแล้ว ให้เขายอมรับอีกครั้งว่าได้ต้องอาบัตินั้น ถ้าเขายอมรับ จึงให้อุปสมบท, เมื่ออุปสมบทแล้วก็ให้เขายอมรับอีกว่าเคยได้ต้องอาบัตินั้น ถ้าเขายอมรับ ก็ให้กลับเข้าหมู่ คือให้มีสิทธิทุกอย่างแห่งความเป็นภิกษุ ซึ่งสามารถที่จะอยู่และฉันร่วมกับภิกษุทั้งหลายได้, เมื่อกลับมาได้สิทธิดังกล่าวอีก ก็ยังต้องให้กล่าวยอมรับอีกครั้งว่าเคยได้ต้องอาบัตินั้น ถ้าภิกษุนั้นยอมรับอีก ก็ดีไป หากไม่ยอมรับในชั้นนี้ ถ้าในวัดมีภิกษุครบองค์สงฆ์ 4 รูป ก็ให้ลงโทษเธออย่างเดิมอีก ถ้ามีภิกษุไม่ครบองค์สงฆ์ที่จะลงโทษเธอได้ แม้จำเป็นจะต้องฉันร่วมและอยู่ร่วมกับเธอ ก็ไม่เป็นอาบัติ

2. สำหรับภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมปลงอาบัติหรือไม่ทำคืนอาบัติ เมื่อสึกแล้วมาขออุปสมบทอีก ก็ให้เขารับปากก่อนว่าจะทำคืนอาบัติ ถ้าเขารับปาก จึงให้บวชเป็นสามเณร และดำเนินการตามขั้นตอนในข้อ 1 ทุกอย่าง ต่างกันแต่ว่าเป็นเรื่องของการทำคืนอาบัติ

3. สำหรับผู้มีความเห็นอันเป็นบาปจนถูกสงฆ์ลงโทษและ

สึกไป แล้วขออุปสมบทอีก ให้เขารับปากก่อนว่าจะเลิกละความเห็นชั่วร้ายอย่างนั้น ถ้าเขารับปาก จึงให้บวชเป็นสามเณร และดำเนินการต่อไปอย่างข้อ 1. ต่างกันที่เป็นเรื่องของความเห็นอันเป็นบาป

พระวินัยยังอยู่ ศาสนาก็ยังอยู่

(146) บทส่งท้ายหรือบทสรุป(อุททานคาถา)ของมหาขันธกะ กล่าวไว้ตอนท้ายสุดว่า ในหมวดนี้บรรจุเรื่องต่างๆ จำนวน 172 เรื่อง และตอนต้นของบทสรุป กล่าวว่า

"พระวินัยมีประโยชน์มาก คือนำมาซึ่งความสุขแก่เหล่าภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ปรามพวกที่มีความปรารถนาเลวทราม ยกย่องผู้ที่มีความละอายต่อบาปและทรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา เป็นอารมณ์ของพระสัพพัญญูชินเจ้า (P.T.S. แปลว่า bearing in mind the instruction which is within the range of the all-knowing conqueror,) ไม่เป็นวิสัยของพวกอื่น เป็นแดนเกษม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ดีแล้ว ไม่มีที่จะสงสัย"

บทสรุปกล่าวต่อไปอีกว่า

"ชนใดไม่รู้จักโค ชนนั้นย่อมรักษาฝูงโคไม่ได้ ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น เมื่อไม่รู้จักศีล ไฉนเธอจักสำรวมระวังอะไรได้ เมื่อพระสุตตันตะและพระอภิธรรมเลอะเลือนไปก่อน แต่พระวินัยยังไม่เสื่อมสูญ พระศาสนาชื่อว่ายังดำรงอยู่ต่อไป"

อุโบสถขันธกะ

อุโบสถ

ตามศัพท์ "อุโบสถ" แปลว่า "การเข้าอยู่" เป็นธรรมเนียมที่มีอยู่ก่อนพุทธกาล และมีอยู่ในลัทธิอื่นอยู่แล้ว เป็นวัตรอย่างหนึ่ง มีการอดอาหารเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นิยมถือปฏิบัติกันในวันขึ้นและวันแรม 15 ค่ำ หรือ 14 ค่ำ และ 8 ค่ำ (คือเดือนละ 4 วัน) เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับเอาอุโบสถมาเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของภิกษุ ก็ทรงเอาการสวดปาติโมกข์ (คือสวดทบทวนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ) เป็นกิจกรรมหลักของวันอุโบสถ

"ปาติโมกข์" หรือ "ปาฏิโมกข์" ได้แก่ใจความ

PROPERTIES OF
RAMKHAMHAENG UNIVERSITY
LIBRARY

สำคัญ หรือ หัวข้อใหญ่. ระยะแรกๆ นับแต่ตรัสรู้ (ปฐมโพธิกาล) พระพุทธองค์ประทานคำสอนสำคัญแก่พระสาวกที่เรียกว่า "โอวาทปาติโมกข์" ด้วยพระองค์เอง เมื่อทรงอนุญาตให้ทำอุโบสถ จึงทรงอนุญาตให้สงฆ์ยกสิกขาบทหลักขึ้นสวดปาติโมกข์ และให้ทำกันเป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ เมื่อมีภิกษุประชุมกันเอง 4 รูปขึ้นไป การสวดปาติโมกข์จึงจะมีขึ้นได้

อุโบสถนี้เอง คือที่มาของโรงอุโบสถหรือโบสถ์ ซึ่งใช้เป็นที่ทำอุโบสถของภิกษุ ขนาดของโรงอุโบสถ ให้พอบรรจุภิกษุได้อย่างน้อย 21 รูป เพราะสังฆกรรมบางอย่างต้องมีองค์สงฆ์ 20 รูป และในวัดหนึ่งๆ ให้มีโรงอุโบสถได้เพียงแห่งเดียว

กิจกรรมในวันอุโบสถของภิกษุ นอกจากการสวด-การฟังปาติโมกข์แล้ว ยังมีการแสดงธรรมและการฟังธรรมด้วย จึงเป็นโอกาสพิเศษเผื่อแผ่ไปถึงอุบาสกอุบาสิกา ให้เข้าโรงอุโบสถรักษาศีลเข้มงวดกว่าปกติ แทนที่จะเป็นศีล 5 ก็เป็นศีล 8 คือปฏิบัติใกล้เข้าไปทางพรหมจรรย์ มีการงดบริโภคอาหารในเวลาวิกาลเหมือนภิกษุ เป็นต้น, ศีล 8 นั้นนิยมสมาทานรักษากันในวันอุโบสถและในโรงอุโบสถ จึงได้ชื่อว่า "อุโบสถศีล"

ความเป็นมาของอุโบสถ

(147) ณ กรุงราชคฤห์คราวหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์เสด็จไปประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ พระเจ้าพิมพิสารได้เสด็จไปเข้าเฝ้าทูลเรื่องที่ทรงเกิดความคิดอย่างหนึ่งระหว่างที่ทรงอยู่หลีกเร้นในที่สงัด คือคิดถึงการที่พวกปริพาชกมีธรรมเนียมประชุมฟังธรรมกันทุกวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ ผู้คนทั้งหลายก็นิยมไปฟังธรรมด้วย เป็นเหตุให้คนทั้งหลายเพิ่มความรักความศรัทธาในพวกปริพาชกเหล่านั้น. ทำอย่างไรหนอ ภิกษุทั้งหลายจะได้มีธรรมเนียมอย่างนั้นบ้าง? ทรงทูลขอให้พระพุทธองค์ได้พิจารณาในเรื่องนี้

วันนั้น หลังจากพระเจ้าพิมพิสารเสด็จกลับไปแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมปรารภถึงเรื่องนั้น แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายให้มีการประชุมกันทุกวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักษ์

พวกภิกษุมีความยำเกรงในพระพุทธองค์เป็นอย่างยิ่ง เมื่อมีรับสั่งอย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้นโดยเคร่งครัด ให้ประชุมกัน ก็พร้อมเพรียงกันไปนั่งนิ่งแต่อย่างเดียว ไม่มีกิจกรรมอะไรอย่างอื่น. ส่วนชาวเมืองที่พากันเข้าวัดโดยหวังว่าจะได้ฟังธรรมอย่างธรรมเนียมของเดียรถีย์ ก็ต้องพบกับความผิดหวัง ต่างตำหนิภิกษุทั้งหลายว่า เหตุใดการประชุมจึงมีแต่การนั่งนิ่งเหมือนหมู อ้วนอย่างนั้น? การประชุมต้องมีการแสดงธรรมมิใช่หรือ? เมื่อทรงทราบเรื่อง พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุมีการแสดงธรรมในการประชุมนั้นด้วย

(149) จากนั้นวันหนึ่ง ขณะที่ประทับหลีกเร้นอยู่ พระพุทธองค์ได้ทรงมีพระดำริถึงการประชุมในวันดังกล่าวของพวกภิกษุว่า น่าจะให้มีการยกสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้วขึ้นสวดทบทวนสู่กันฟัง (การสวดอย่างนั้นเรียกว่า"ปาติโมกขุเทส") ให้เป็นกิจกรรมหลักของอุโบสถ(อุโบสถกรรม)

วิธีประกาศอุโบสถกรรม

ทรงแนะนำวิธีสวดด้วยการตั้งเรื่อง ที่เรียกว่า"ญัตติกรรม-วาจา" มีใจความว่า เมื่อสงฆ์พร้อมเพรียงกันแล้ว พึงทำอุโบสถ พึงสวดปาติโมกข์. กิจเบื้องต้นของภิกษุทั้งหลายในการทำอุโบสถ คือ ทุกรูปต้องมีความบริสุทธิ์ ไม่มีอาบัติติดตัว. ระหว่างที่มีการสวดปาติโมกข์ ภิกษุพึงตั้งใจฟังไปโดยลำดับ ถ้าข้อใดนึกได้ว่าตนได้ละเมิดเป็นอาบัติ ก็ให้เปิดเผยแก่ภิกษุด้วยกันทันที ถ้าไม่มีข้อที่ละเมิด ก็เพียงแต่นั่งนิ่ง ความนิ่งของภิกษุทั้งหลายในที่ประชุมนั้นเอง แสดงให้รู้กันว่าภิกษุทุกรูปเป็นผู้บริสุทธิ์. การสวดประกาศอย่างนี้ เป็นการถามภิกษุแต่ละรูป. ให้สวดประกาศย้ำจนครบ 3 จบ

โทษของการปิดบังอาบัติ

ในคำสวดประกาศ มีคำกล่าวอีกว่า ภิกษุรูปใด เมื่อสวดประกาศครบ 3 จบ ถ้าระลึกได้ว่าตนมีอาบัติ แต่ไม่ยอมบอกแก่ภิกษุด้วยกัน ถือว่าภิกษุนั้นกล่าวเท็จทั้งๆ ที่รู้ (สัมปชานมุสาวาท). โทษของการกล่าวเท็จอย่างนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นอันตรายแก่ภิกษุนั้นเอง เพราะฉะนั้น เมื่อต้องอาบัติแล้วระลึกได้ถ้าหวังให้ตนบริสุทธิ์ พึงเปิดเผยอาบัติที่ตนมีอยู่ เพราะเมื่อเปิด

เผยอาบัติแล้ว ความผาสุกย่อมเกิดแก่เธอเอง

(150) มีคำอธิบายในข้อที่ว่า "การกล่าวเท็จทั้งๆ ที่รู้(สัมปชานมุสาวาท) เป็นอันตรายแก่ผู้กล่าวเท็จเอง" อันตรายอย่างไร? ตอบว่า จะเป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้บรรลุธรรมทุกอย่าง ตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไป แต่ถ้าภิกษุเปิดเผยอาบัติของตนที่มีอยู่ จะบังเกิดความผาสุก คือสามารถเข้าถึงสมาธิและฌานขึ้นไปตามลำดับ (นั่นก็คือ อาบัติมีผลต่อการปฏิบัติธรรมโดยตรง)

วันสวดปาติโมกข์

(151) หลังจากพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้มีการสวดปาติโมกข์แล้ว พวกภิกษุก็พากันสวดอย่างพร่ำเพรื่อทุกวัน เป็นเหตุให้ทรงกำหนดวันสวด คือวันอุโบสถเท่านั้น. รูปใดสวดปาติโมกข์ทุกวัน ก็เป็นอาบัติทุกกฏ. แม้แต่วันอุโบสถ ก็ทรงให้สวดปาติโมกข์เฉพาะ 14 หรือ 15 ค่ำ (คือปักษ์ละ 1 วันเท่านั้น) ห้ามสวดในวัน 8 ค่ำ ฝ่าฝืนเป็นทุกกฏ

วัดเดียวกันแยกกันสวดปาติโมกข์ไม่ได้

(152) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์สวดปาติโมกข์ฟังกันเองเฉพาะในกลุ่มของตน เมื่อทรงทราบ ก็ประทานหลักปฏิบัติไว้ว่า อุโบสถต้องทำร่วมกันทุกรูป แยกกลุ่มแยกพวกทำไม่ได้ ผู้ละเมิด เป็นอาบัติทุกกฏ. แต่ภิกษุทั้งหลายก็สงสัยกันอีกว่า คำว่า "ร่วมกันทุกรูป"หรือ"พร้อมเพรียงกันในการทำอุโบสถ" มีขอบเขตแค่ไหน? พระพุทธองค์รับสั่งว่า หมายถึงความพร้อมเพรียงกันภายในวัดหนึ่งๆ เท่านั้น

พระอรหันต์ก็ต้องทำอุโบสถ

(153) พระมหากัปปินะ เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง มีอายุมากกว่าพระพุทธองค์ ได้เอตทัคคะในทางสอนภิกษุ. คราวหนึ่งขณะอยู่ในที่สงัดหลีกเร้นอยู่(maditating in seclusion)ที่มัทท-กุจฉิมฤคทายวัน(Maddakucchi in the deer-park) ใกล้กรุงราชคฤห์ ท่านเกิดความคิดว่า เราก็บรรลุธรรมสูงสุดแล้ว ควรจะไปทำอุโบสถหรือไม่? พระพุทธองค์ทรงทราบว่าท่านคิดอะไรอยู่ จึงทรงหายวับไปปรากฏพระองค์ ณ เบื้องหน้าของท่าน ประทับบนอาสนะ ส่วนพระมหากัปปินะก็ถวายบังคมและนั่งอยู่ในที่อันควร. พระพุทธองค์ตรัสแก่ท่านว่า ทรงทราบว่าท่านกำลังคิดอะไรอยู่ และว่าถ้าพระอรหันต์ไม่ให้ความสำคัญแก่อุโบสถ ใครเล่าจักให้ความสำคัญ พระอรหันต์นั่นแหละที่ต้องทำอุโบสถ ที่ต้องทำสังฆกรรม จะไม่ทำหาได้ไม่. พระมหากัปปินะรับสนองพระดำรัส

พัทธสีมา

ข้อมูลโดยละเอียดเรื่องสีมา โปรดศึกษาเพิ่มเติมได้จากวินัยมุข เล่ม 3 กัณฑ์ที่ 24

คำว่า "สีมา" แปลว่า "เขต" คือเขตที่สงฆ์ตกลงกันไว้สำหรับภิกษุทั้งหลายที่อยู่ภายในเขตนั้นจะต้องทำสังฆกรรมร่วมกัน, สังฆกรรมที่ต้องทำภายในเขตที่

เรียกว่าสีมา เช่น อุโบสถ, ปวารณา, ให้ผ้ากฐิน, อุปสมบท, ให้ปริวาส, ให้มานัต, ลงพรหมทัณฑ์ เป็นต้น สังฆกรรมนั้นจะทำนอกสีมาไม่ได้ เหตุที่ทรงกำหนดให้สังฆกรรมต้องทำภายในสีมาเดียวกัน ก็เพื่อความสามัคคีของภิกษุทั้งหลาย

สีมา มี 2 ประเภทคือ พัทธสีมา และ อพัทธสีมา

"พัทธสีมา" แปลว่า "เขตที่ผูก" เป็นเขตที่สงฆ์กำหนดขึ้นเอง, "อพัทธสีมา" แปลว่า "เขตที่ไม่ได้ผูก" เป็นเขตที่มีอยู่แล้วตามแนวกำหนดของฝ่ายบ้านเมือง หรือเป็นเขตที่มีเครื่องกำหนดโดยธรรมชาติ เช่น มีภูเขาล้อมรอบ เป็นต้น, เขตประเภทอพัทธสีมานี้ สงฆ์ไม่ต้องกำหนดขึ้นใหม่

คำว่า "เสมา" มาจากคำว่าสีมา แต่มีความหมายเจาะจงว่า เป็นเครื่องหมายบอกเขตโบสถ์, และเครื่องหมายของเสมานี้เอง คือขอบเขตของสีมาที่สงฆ์กำหนดไว้ โดยนิยมฝังลูกนิมิต(ซึ่งเป็นหินกลมๆ)ไว้ใต้ดิน ณ จุดที่เสมาตั้งอยู่, สีมาภายในเขตของเสมานี้ เป็นประเภทพัทธสีมา

ขนาดพื้นที่ของสีมา เล็กสุดคือ พอให้ภิกษุจำนวน 21 รูป นั่งหัตถบาส(ห่างกัน 1 ศอก)ได้ เพราะว่า สังฆกรรมที่ใช้ภิกษุจำนวน 21 รูปมีอยู่ คือ

อัพภาน(การสวดระงับอาบัติสังฆาทิเสสของภิกษุ) ซึ่งต้องมีสงฆ์จำนวน 20 รูป รวมกับผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสอีก 1 รูป เป็น 21 รูป. ส่วนสีมาขนาดใหญ่ กำหนดไว้ไม่เกิน 3 โยชน์

ภายหลังต่อมา จนถึงปัจจุบัน เขตพัทธสีมาต้องมีการกำหนดพื้นที่จับจองไว้ และต้องได้รับอนุญาตจากฝ่ายบ้านเมืองด้วย จึงมีคำว่า "พระราช-ทานวิสุงคามสีมา" หมายถึง เขตแดนที่กันออกจากเขตบ้านเมือง คือที่ตั้งวัด ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินประกาศพระราชทานให้แก่สงฆ์

สีมาในความหมายเดิม

(สืบเนื่องมาจากเรื่องอุโบสถ ที่พระพุทธองค์ให้สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำอุโบสถ และสงฆ์พร้อมเพรียงที่ว่านั้น หมายถึงสงฆ์ในสีมาหนึ่งๆ ไม่ใช่สงฆ์ทั่วไปทั้งแผ่นดิน)

(154) ครานั้น ภิกษุทั้งหลายพากันใคร่ครวญว่า ที่พระพุทธองค์รับสั่งว่า "ความพร้อมเพรียงของสงฆ์(ในเรื่องอุโบสถ)นั้น หมายถึงสงฆ์ในสีมาหนึ่งๆ เท่านั้น" สีมามีขอบเขตแค่ไหนหนอ? ได้พากันไปกราบทูลเรื่องที่ครุ่นคิดกันนี้ พระพุทธองค์จึงประทานวิธีกำหนดเขตสีมา (เรียกว่า "สมมติสีมา")

วิธีสมมติสีมา

"สมมติสีมา" คือประกาศกำหนดเขตสีมา, สิ่งที่เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเขตสีมาอยู่ ณ จุดไหน เรียกว่า"นิมิต", สิ่งที่ทรงให้ใช้เป็นนิมิตบอกเขตสีมา มี 8 อย่าง คือ

1. *ปัพพตนิมิต* ภูเขา
2. *ปาสาณนิมิต* ภูเขา(หิน)
3. *วนนิมิต* ป่าไม้
4. *รุกขนิมิต* ต้นไม้
5. *มัคคนิมิต* หนทาง
6. *วัมมิกนิมิต* จอมปลวก
7. *นทีนิมิต* แม่น้ำ
8. *อุทกนิมิต* น้ำ (สระ, หนอง, บึง, บ่อ)

การบอกเขตที่เรียกว่า "สมมติสีมา" ให้เป็นหน้าที่ของภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้เข้าใจและสามารถทำหน้าที่ได้ คือให้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

การบอกเขตที่ว่านี้ เรียกว่า "ทักนิมิต"

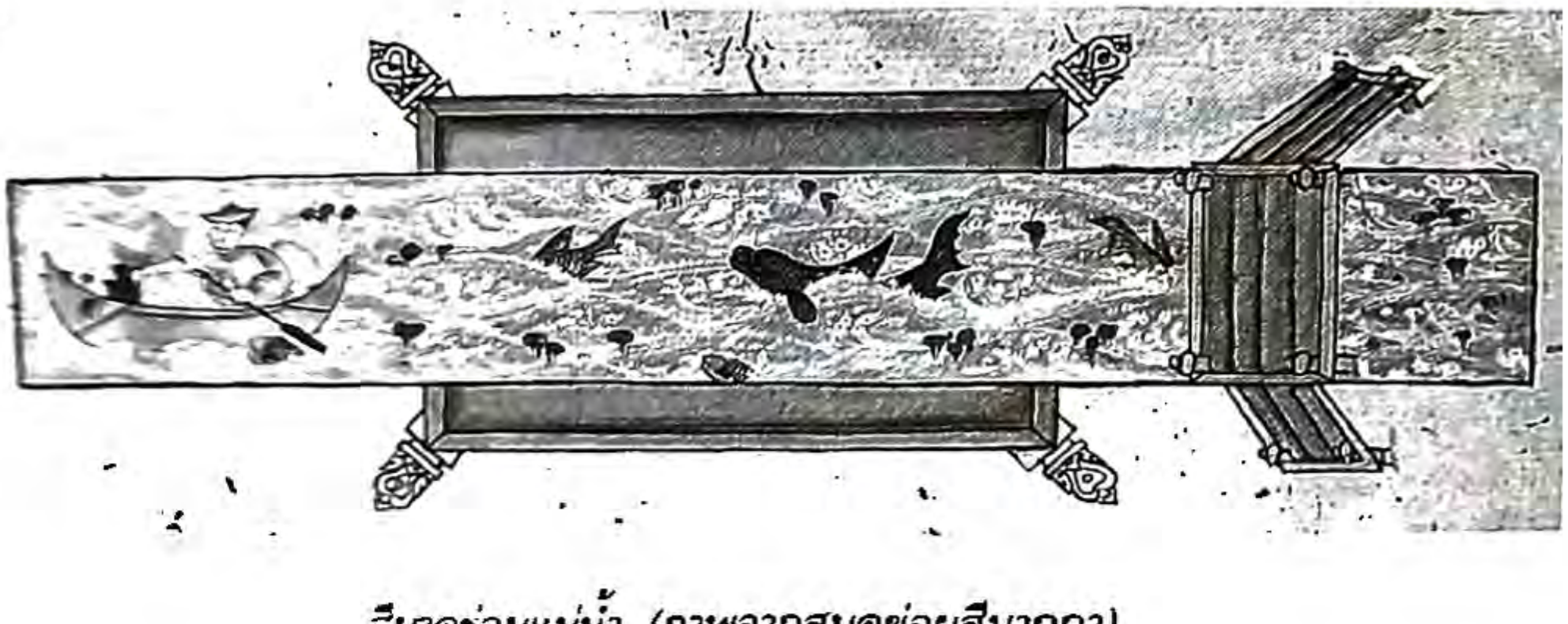
ญัตติทุติยกรรมวาจา ที่ประกาศให้สงฆ์ทราบ มีใจความว่า เครื่องหมาย(นิมิต)ที่ได้กำหนดไว้รอบทิศแล้วนี้ ขอให้สงฆ์รับรู้ร่วมกันว่าเป็นเขตสีมา สำหรับให้อยู่ทำสังฆกรรมด้วยกัน(มีสังวาสเสมอกัน) มีอุโบสถเดียวกัน เมื่อไม่มีใครคัดค้านเป็นอย่างอื่น ขอถือเอาการนิ่งของสงฆ์เป็นข้อยุติ

เขตสีมาต้องไม่เกิน 3 โยชน์

พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เห็นช่องทางว่า ทรงให้กำหนดเขตสีมาได้เอง สีมาของพวกท่านที่กำหนดเขตกันขึ้นมา จึงกินเนื้อที่ถึง ๔ โยชน์ ๕ โยชน์ และถึง ๖ โยชน์ ก็มี. เกิดปัญหาว่า มีภิกษุมาถึงเขตสีมาแล้ว แต่ก็ไม่ทันสวดปาติโมกข์ เพราะเขตสีมายาวไกลเหลือเกิน เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ จึงทรงกำหนดเขตสีมาให้กว้างใหญ่ประมาณ 3 โยชน์ เป็นอย่างมาก กำหนดเขตเกินกว่านั้น เป็นทุกกฏ

เขตสีมาคร่อมแม่น้ำไม่ได้

(156) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์อีกเหมือนกัน ได้กำหนดเขตสีมาคร่อมแม่น้ำ คือสีมามีแม่น้ำไหลผ่าน สีมาอยู่สองฝั่งแม่น้ำ ภิกษุจะไปทำอุโบสถ ต้องข้ามแม่น้ำนั้นไป ทำให้ได้รับอันตราย

สีมาคร่อมแม่น้ำ (ภาพจากสมุดข่อยสีมากถา)

จากกระแสน้ำ เมื่อทรงทราบ ก็ทรงห้าม และปรับทุกกฏแก่ผู้ละเมิด เว้นแต่แม่น้ำนั้นมีเรือจอดประจำ หรือมีสะพานถาวร

โรงอุโบสถ

(ควรได้ตั้งข้อสังเกตไว้ตรงนี้ก่อนว่า คำว่า" วัด" หรือ "อาวาส" แต่เดิมนั้นไม่มีเขตกำหนดชัดเจน กุฏิวิหารที่อยู่อาศัยของภิกษุ อยู่ในพื้นที่หนึ่งๆ ซึ่งพอที่ภิกษุจะไปมาหาสู่กันได้ ร่วมกิจกรรมกันได้. เขตที่อยู่ของภิกษุเพิ่งเป็นพื้นที่ชัดเจนด้วยสีมา ซึ่งกำหนดด้วยเครื่องสังเกตที่มีอยู่โดยธรรมชาติ เช่น ภูเขา, แม่น้ำ เป็นต้น เมื่อมีสีมาเป็นขอบเขต จึงมีการจำกัดขนาดพื้นที่ไม่ให้กว้างไกลเกิน 3 โยชน์ ถึงกระนั้น ก็ยังมีปัญหาอยู่อีก เมื่อจุดนัดหมายสำหรับทำอุโบสถไม่มี)

(157) คราวนั้น พวกภิกษุเมื่อสวดปาติโมกข์ ก็สวดกันตามบริเวณวิหาร ไม่แน่ชัดว่าอยู่ ณ จุดไหนของอาวาส ภิกษุอาคันตุกะจะร่วมทำอุโบสถก็ไม่รู้ที่ ความทราบถึงพระพุทธองค์ จึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายสวดปาติโมกข์ในที่ที่กำหนดเท่านั้น ทำไม่ก็เป็นทุกกฏ. ที่ที่กำหนดเป็นที่ทำอุโบสถ ทรงอนุญาตในคราวนั้นว่า เป็นวิหารก็ได้ เป็นเพิงก็ได้ เป็นเรือนชั้น, เรือนโล้น, หรือเป็นถ้ำก็ได้ ที่ซึ่งกำหนดสำหรับทำอุโบสถนั้น เรียกว่า "โรงอุโบสถ" ให้ภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ประกาศให้สงฆ์เห็นชอบด้วยญัตติ-ทุติยกรรมวาจา

ในอาวาสหนึ่ง ทรงอนุญาตให้มีโรงอุโบสถได้เพียงแห่งเดียว ภิกษุรูปใดประกาศให้มีโรงอุโบสถ 2 แห่ง เป็นทุกกฏ. วิธีแก้ไขในกรณีได้ประกาศให้มีโรงอุโบสถ 2 แห่งแล้ว ทรงให้ภิกษุรูป

หนึ่งเป็นผู้ประกาศถอนแห่งหนึ่งเสีย ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา เหมือนกัน

โรงอุโบสถเล็กไม่พอนั่ง

(159) ในอาวาสแห่งหนึ่ง โรงอุโบสถที่สงฆ์กำหนดขึ้น เล็กมาก. ในวันอุโบสถวันหนึ่ง มีภิกษุลงประชุมกันมากจนล้นพื้นที่ต้องนั่งฟังปาติโมกข์อยู่นอกโรงอุโบสถนั้น ทำให้ท่านเหล่านั้นไม่สบายใจว่าพวกตนได้ชื่อว่าทำอุโบสถหรือยัง? เมื่อนำความกราบทูล มีรับสั่งว่า การได้ฟังปาติโมกข์ ถือว่าได้ทำอุโบสถแล้ว พร้อมกันนั้นก็ทรงอนุญาตให้สงฆ์ประกาศขยายพื้นที่ด้านหน้าโรงอุโบสถออกไปได้เท่าที่ต้องการ โดยมีเครื่องหมายที่เรียกว่า "นิมิต" เป็นเขตกำหนด การขยายพื้นที่ก็ให้ประกาศด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา เหมือนกัน

หลายวัดภายในสีมาเดียวกัน

(160-161) ในการทำอุโบสถ ภิกษุในวัดต้องรอให้พระเถระลงประชุมด้วย เมื่อท่านยังไม่มา ก็ให้รอจนท่านมาถึง

กรุงราชคฤห์ในคราวนั้น มีวัดหลายวัดอยู่ภายในเขต (สีมา) เดียวกัน ภิกษุทั้งหลายต่างก็อยากให้วัดของตนเป็นที่ทำอุโบสถ ตกลงกันไม่ได้. พระพุทธองค์ทรงตัดสินว่า ให้ภิกษุทุกรูปทุกวัดในกรุงราชคฤห์ทำอุโบสถในที่เดียวกัน และควรเป็นที่วัดของภิกษุผู้เป็นเถระ(มีอายุพรรษาสูงสุด) แต่สงฆ์ต้องครบ 4 รูป ถ้ามีเพียง 2-3 รูป(เรียกว่าวรรค)ทำอุโบสถ เป็นอาบัติทุกกฏ

ติจีวราวิปวาส

เขตสีมานั้น ถ้าเป็นเขตสำหรับอยู่ร่วมกัน ทำอุโบสถร่วมกัน เรียกว่า "สมานสังวาสสีมา" ถ้าภายในเขตสีมา ไม่มีบ้านคนและไม่มีเขตบ้านหรือละแวกบ้าน, ภิกษุอยู่ในสีมานั้นโดยไม่มีไตรจีวรครบ 3 ผืน ก็ได้, ถ้าภายในสีมา มีบ้านเรือนหรือเขตบ้านเขตเมืองอยู่ด้วย เวลาประกาศเขตสีมา ต้องประกาศไม่ให้เขตบ้านเรือนอยู่ในเขตสีมา (คือเว้นเขตนั้นไว้ต่างหาก) ทั้งนี้ เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุเก็บจีวรไว้ในบ้าน, ภายในเขตสีมาที่ภิกษุอยู่โดยไม่มีไตรจีวรครบสำรับได้นี้เรียกว่า "ติจีวรา-วิปวาสสีมา"

เรื่องในข้อ(162)ต่อไปนี้ กล่าวถึงที่อยู่ของพระมหากัสสปะ ชื่อ "อันธกวินทะ" ไม่ระบุว่าเป็นชื่อของป่าหรือวิหาร, อรรถกถากล่าวว่า อยู่ไกลจากกรุงราชคฤห์ 1 คาวุต (เท่ากับ 100 เส้น) และกล่าวอีกว่า รอบกรุงราชคฤห์ในเวลานั้น มีวัดทั้งหมด 18 วัด ซึ่งล้วนอยู่ในเขต(สีมา)เดียวกัน และพระสาริบุตรเป็นผู้ประกาศกำหนดเขต(ผูกสีมา)

วัดเวฬุวันเป็นศูนย์รวมของทุกวัด แม้แต่พระมหากัสสปะก็ต้องไปร่วมอุโบสถที่นั่น

ระหว่างทางจากอันธกวินทะไปยังวัดเวฬุวัน

อรรถกถากล่าวว่า มีแม่น้ำสายหนึ่ง ชื่อ "สิปปินิยะ" แม่น้ำนั้นไหลจากภูเขาคิชฌกูฏ กระแสน้ำไหลเชี่ยว พระเถระถูกน้ำพัดพาไปเล็กน้อย

อรรถกถากล่าวต่อจากนี้อีกว่า เพราะเหตุที่ภิกษุณีอยู่ในเขตบ้าน(ต่างจากที่อยู่ของภิกษุ) แม้จะอยู่ภายในสีมาเดียวกัน แต่จะอยู่โดยปราศจากจีวรผืนใดผืนหนึ่งอย่างภิกษุหาได้ไม่ เขตสีมาของภิกษุณีนั้นอาจจะครอบสีมาของภิกษุ หรืออยู่ภายในเขตสีมาของภิกษุก็ได้

จากอรรถกถาตอนนี้ ได้ภาพชัดเจนว่า สำนักของภิกษุณีนั้น แม้จะอยู่ภายในเขตสีมาของภิกษุ แต่ที่พักอาศัยก็อยู่ในเขตบ้าน ไม่ใช่อยู่ติดๆ หรืออยู่ข้างๆ กุฏิวิหารของภิกษุแต่อย่างใด

(162) ครั้งหนึ่ง พระมหากัสสปะเดินทางจากอันธกวินทะ (วิหาร) เพื่อไปทำอุโบสถที่กรุงราชคฤห์ ระหว่างทางได้ข้ามแม่น้ำถูกกระแสน้ำพัดพาไปเล็กน้อย จีวรเปียก ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้เข้ากราบทูล จึงมีรับสั่งอนุญาตให้เขตสีมาเป็นที่ที่ภิกษุอยู่โดยไม่มีไตรจีวรครบสำรับได้ สีมาที่ทรงอนุญาตอย่างนี้ เรียกว่า "ติจีวราวิปวาสสีมา" (เรียกสั้นๆ ว่า "อวิปวาสสีมา") สีมาอย่างนี้ก็ให้ประกาศกำหนดต่อสงฆ์ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

เมื่อเห็นว่า ไม่ต้องมีจีวรครบ 3 ผืนใช้ก็ได้ จึงมีภิกษุหลายรูปเอาจีวรไปเก็บไว้ในเขตบ้าน เกิดจีวรหายก็มี เสียหายเพราะเหตุต่างๆ ก็มี เมื่อทรงทราบ ก็มีรับสั่งเพิ่มเติมว่า อวิปวาสสีมานั้น ให้เว้นพื้นที่ที่เป็นเขตบ้านไว้ต่างหาก (หมายความว่าเมื่อเข้าบ้านซึ่งแม้จะอยู่ในแดนเดียวกับสีมา ภิกษุก็ต้องมีไตรจีวรครบชุด)

ผูกและถอนสีมา 2 ชั้น

(163) สีมา 2 ชั้น คือ 1. *สมานสังวาสสีมา*-เขตสำหรับอยู่ร่วมกัน ทำสังฆกรรมร่วมกัน 2. *อวิปวาสสีมา*-เขตปราศจากไตรจีวรครบสำรับ คืออนุญาตให้ใช้จีวรโดยไม่ครบ 3 ผืนได้, ในการผูกสีมา(ซึ่งเรียกว่า"สมมติ" หรือประกาศกำหนดเขต) พระพุทธองค์ทรงให้ผูกสมานสังวาสสีมาก่อนอวิปวาสสีมา แต่เมื่อจะถอนสีมา (คือยกเลิกเขตกำหนดเดิม) ทรงให้ถอนอวิปวาสสีมาก่อนสมานสังวาสสีมา ทั้งนี้ ให้ประกาศด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

อพัทธสีมา

(164) บ้านหรือตำบล(คาม), อำเภอหรือจังหวัด(นิคม) ซึ่งไม่อยู่ในพื้นที่ที่ภิกษุประกาศกำหนดให้เป็นเขตสีมา เมื่อภิกษุเข้าไปอยู่อาศัย, เขตของบ้าน-ตำบล-อำเภอหรือจังหวัดนั้น ก็กลายเป็น"คามสีมา" หรือ "นิคมสีมา" สงฆ์อยู่ร่วมกันได้ ทำสังฆกรรมร่วมกันได้ มีอุโบสถเดียวกันได้ ภายในเขตนั้น (เฉพาะ"บ้าน" ไม่ได้หมายถึงเรือนเป็นหลังๆ แต่หมายถึงหมู่บ้าน(คาม))

ในป่าดงที่ไม่มีบ้านเรือน ก็กำหนดเป็นสีมาเพื่ออยู่ร่วมกัน ทำอุโบสถร่วมกันได้ โดยไม่ต้องประกาศกำหนดเขตด้วยอะไร เพียงแต่ให้วัดจากขอบพื้นที่ที่สงฆ์นั่งประชุมกัน ให้ห่างออกไปโดยรอบ ด้านละ 7 อัพภันดร (1 อัพภันดร เท่ากับ 7 วา, 7 อัพภันดรจึงเท่ากับ 49 วา) เขตสีมาชนิดนี้เรียกว่า "สัตตัพภันดร-สีมา"

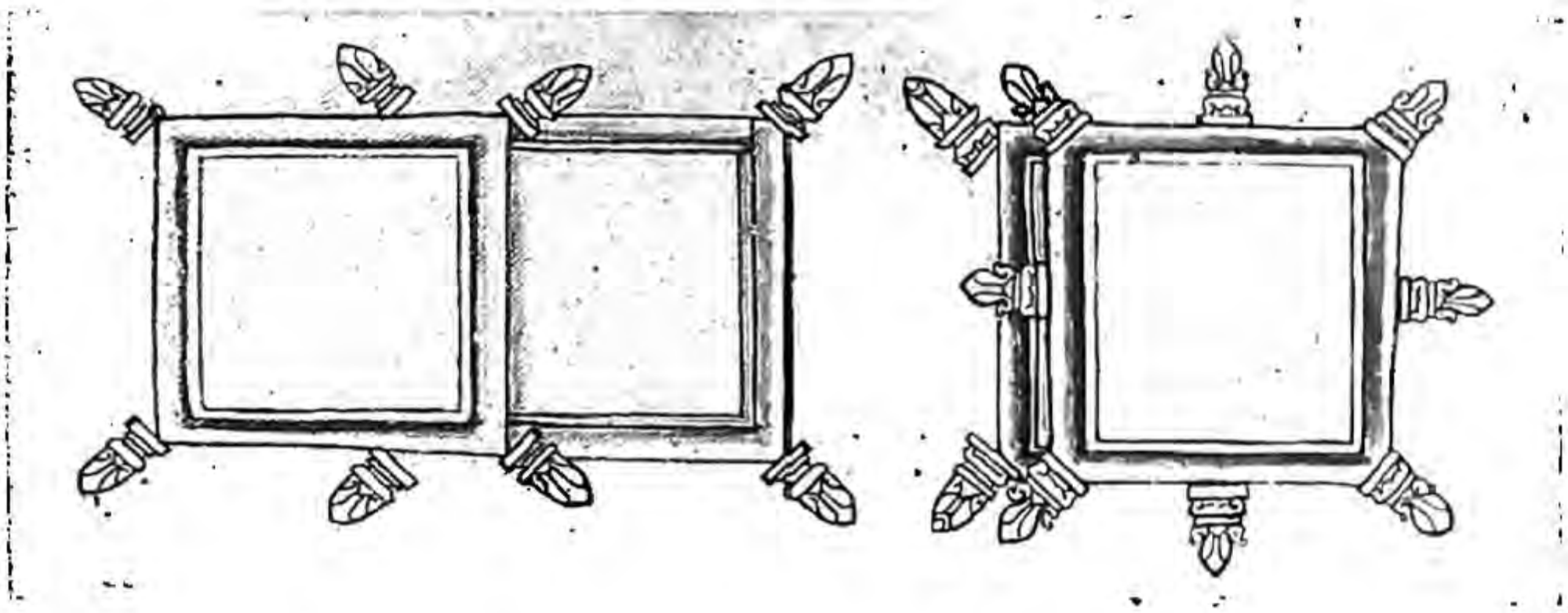
มีสีมาอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า "อุทกุกเขปสีมา"(สีมากลางน้ำ) ใช้เป็นที่อยู่ร่วมกัน ทำอุโบสถและสังฆกรรมร่วมกันได้ นั่นคือ แม่น้ำ(นที), ทะเล(สมุทร), หนอง, บึง, ทะเลสาป(ชาตสระ), แต่มิใช่ว่า ให้ใช้ขอบเขตทั้งหมดของแม่น้ำเป็นต้นนั้นเป็นสีมา ทรงให้ใช้พื้นที่เพียงระยะที่คนมีเรี่ยวแรงปานกลางวักน้ำสาดไปถึง ชั่วระยะวักน้ำสาดนั้น วัดออกไปรอบทิศทาง นับเป็นเขตของอุทกุกเขปสีมา

อุทกุกเขปสีมาหรือสีมากลางน้ำ (ภาพจากสมุดข่อยสีมากถา)

สีมาคาบเกี่ยว-สีมาทับสีมา

(165) ทั้งสีมาคาบเกี่ยวและสีมาทับสีมา เรียกว่า "สีมา-สังกระ" คราวหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ไปประกาศกำหนดเขตสีมาของตนล้ำเขตสีมาที่มีอยู่เดิม. มีรับสั่งว่า สีมาที่มีอยู่เดิมใช้ได้ไม่เสีย แต่สีมาที่ประกาศกำหนดไปคาบเกี่ยวภายหลัง ใช้ไม่ได้ และเป็นทุกกฏสำหรับภิกษุที่ไปผูกสีมาคาบเกี่ยว

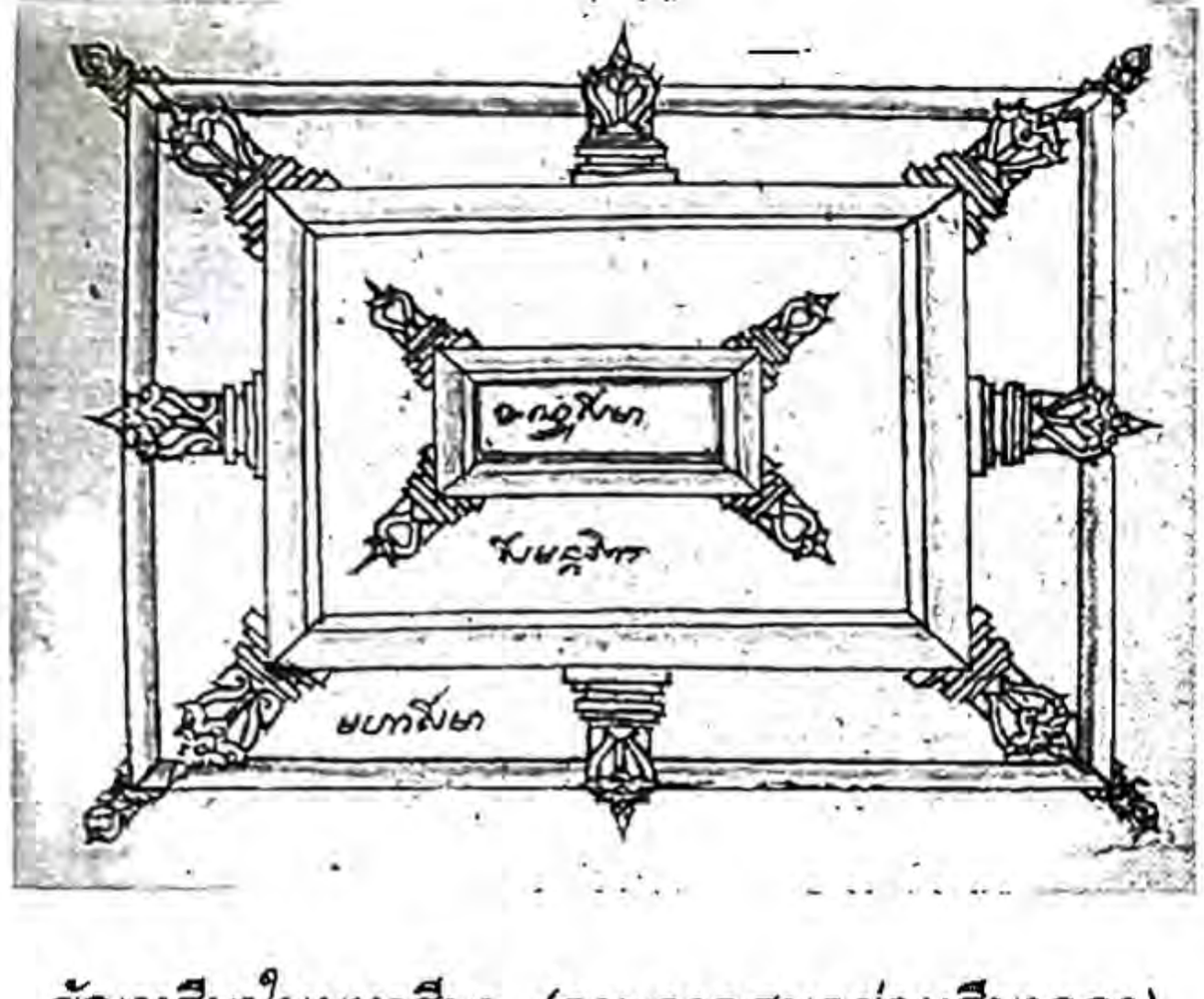

สีมาคาบเกี่ยวและสีมาทับสีมาหรือ"สีมาสังกระ" (ภาพจากสมุดข่อยสีมากถา)

กรณีผูกสีมาทับสีมาที่มีอยู่เดิม ก็เกิดจากพวกภิกษุฉัพพัค-คีย์. ทรงรับรองสีมาเดิม ส่วนสีมาที่ไปทับของเก่า ใช้ไม่ได้ ภิกษุผูกสีมาทับสีมาอย่างนั้น เป็นทุกกฏ

เพื่อไม่ให้เกิดสีมาสังกระ ไม่ว่าจะคาบเกี่ยวหรือทับกัน มีรับสั่งว่า ให้เว้นพื้นที่ไว้ระยะหนึ่ง. พื้นที่ว่างระหว่างสีมาที่มีอยู่เดิมกับสีมาที่ผูกขึ้นใหม่ เรียกว่า "สีมันตริก". หรือระหว่างสีมาเล็ก (ขัณฑสีมา) ที่กำหนดซ้อนไว้ภายในสีมาใหญ่(มหาสีมา) ก็ต้องให้

มีสีมันตริกคั่นอยู่เหมือนกัน สีมันตริกจึงทำหน้าที่เหมือนซานหรืออุปจาระหว่างสีมาหนึ่งกับอีกสีมาหนึ่ง)

ขัณฑสีมาในมหาสีมา (ภาพจากสมุดข่อยสีมากถา)

วันอุโบสถและการทำอุโบสถ

(166) พระพุทธองค์รับสั่งเรื่องวันอุโบสถและการทำอุโบสถดังนี้

วันอุโบสถมีเดือนละ 2 วัน คือ วัน 14 ค่ำ หรือวัน 15 ค่ำ (กลางเดือนเป็น 15 ค่ำ ปลายเดือนเป็น 14 ค่ำบ้าง 15 ค่ำบ้าง แล้วแต่เดือนขาดเดือนเต็ม)

การทำอุโบสถ มีอยู่ 4 ลักษณะ คือ

1. การทำอุโบสถเป็นวรรคโดยไม่เป็นธรรม (ถ้าในวัดมีภิกษุอยู่ 4 รูป แต่ 3 รูปนำฉันทะและปาริสุทธิของรูปหนึ่งมา แล้วสวดปาติโมกข์)

2. การทำอุโบสถพร้อมเพรียงโดยไม่เป็นธรรม (ในวัดมีภิกษุ 4 รูป แต่ทำปาริสุทธิอุโบสถ ไม่สวดปาติโมกข์. หรือมี 3 รูป หรือ 2 รูป แต่สวดปาติโมกข์)

3. การทำอุโบสถเป็นวรรคโดยธรรม (ในวัดมีภิกษุ 4 รูป, 3 รูปนำปาริสุทธิของรูปหนึ่งมา แล้วทำปาริสุทธิอุโบสถ, หรือมีภิกษุ 3 รูป อีก 2 รูปนำปาริสุทธิของรูปหนึ่งมา แล้วทำปาริ-สุทธิอุโบสถ)

4. การทำอุโบสถพร้อมเพรียงโดยธรรม(ในวัดมีภิกษุ 4 รูป ประชุมกันทุกรูปสวดปาติโมกข์, ถ้ามี 3 รูป ทำปาริสุทธิอุโบสถ, มี 2 รูป ทำปาริสุทธิซึ่งกันและกัน)

สรุปว่า การทำอุโบสถนั้น ถ้าในวัดมีภิกษุ 4 รูปขึ้นไป ทรงให้สวดปาติโมกข์, มี 3 รูปหรือ 2 รูป(จัดว่าเป็นคณะหรือวรรค) ทรงให้บอกความบริสุทธิ์ของตนแก่กันและกัน, ถ้ามีรูปเดียว (เป็นบุคคล) ทรงให้อธิษฐานใจเอา เรียกว่า "อธิษฐานอุโบสถ"

4 รูป ขึ้นไปทำอุโบสถ เรียกว่า "สังฆอุโบสถ"

2 รูป หรือ 3 รูปทำอุโบสถ เรียกว่า "คณอุโบสถ" หรือ "ปาริสุทธิอุโบสถ"

รูปเดียวทำอุโบสถ เรียกว่า "ปุคคลอุโบสถ" หรือ "อธิษฐาน-อุโบสถ"

ถ้าผิดจากนี้ การทำอุโบสถนั้นใช้ไม่ได้ คือไม่เป็นธรรม ไม่ถูกต้อง

อุโบสถอีกประเภทหนึ่ง คือ "สามัคคีอุโบสถ" เป็นอุโบสถในคราวพิเศษ เช่น คราวภิกษุชาวโกสัมพีแตกแยกกัน ทรงทำ

สามัคคีอุโบสถ วันอุโบสถวันนั้นเรียกว่า "วันสามัคคี" (ไม่จำเป็นต้องเป็นวัน 14 หรือ 15 ค่ำ)

ปาติโมกขุเทสและปาติโมกข์ย่อ

(167) "อุเทส" ในคำว่า "ปาติโมกขุทเทส" (หรือ"ปาติโมก-ขุเทส) หมายถึง การสวด(ปาติโมกข์) หรือหมวดหนึ่งๆ ของปาติโมกข์ที่สวด. ทรงจำแนกปาติโมกขุเทสไว้ 5 หมวด คือ

1. *นิทานุเทส* หัวข้อนำ เพื่อให้สงฆ์พร้อมฟัง
2. *ปาราชิกุเทส* หมวดปาราชิก
3. *สังฆาทิเสสุเทส* หมวดสังฆาทิเสส
4. *อนิยตุเทส* หมวดอนิยต
5. *วิตถารุเทส* หมวดรวมหลายประเภทสิกขาบทเข้าด้วยกัน มี นิสสัคคิยปาจิตตีย์, ปาจิตตีย์, ปาฏิเทสนียะ, เสขิยะ, และอธิกรณสมถะ

เมื่อกระจายตามหมวดสิกขาบทให้ครบ จึงเป็น 9 อุเทส(ไม่นับนิทานุเทส)

การแบ่งปาติโมกข์เป็นอุเทสอย่างนี้ ก็เพื่อให้ตัดตอนได้เมื่อมีความจำเป็นที่จะไม่สามารถสวดปาติโมกข์ได้จบ เช่นไม่มีภิกษุจำปาติโมกข์ได้จบ ก็ให้สวดเฉพาะอุเทสที่จำได้ หรือเกิดอุปสรรคอันตรายขึ้นในระหว่างสวด ก็ให้สวดปาติโมกข์ย่อได้ แต่ถ้าภิกษุสวดปาติโมกข์ย่อพร่ำเพรื่อโดยไม่มีเหตุจำเป็น เป็นทุกกฏ (คำอธิบายเรื่องการสวดปาติโมกข์ อยู่ในวินัยมุข เล่ม 2 กัณฑ์ที่ 17)

การสวดปาติโมกข์ย่อ ทรงอนุญาตครั้งแรกเมื่อเกิดเรื่องขึ้นในวัดแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล เมื่อชาวป่า(savages)มาก่อกวนการสวดปาติโมกข์ของภิกษุ (เรียกว่า"สัญจรภัย"-สญฺจรภยํ: อฏฺฏวีมนุสฺสภยํ: วนจรกภยํ)

อันตรายที่เป็นเหตุให้สวดปาติโมกข์ย่อได้

พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้ช่องที่ทรงอนุญาตให้สวดปาติโมกข์ย่อได้ จึงพากันสวดปาติโมกข์ย่อกันพร่ำเพรื่อ ทั้งๆ ที่ไม่มีเหตุอันควร เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติว่า เมื่อไม่มีอันตราย ภิกษุสวดปาติโมกข์ย่อ เป็นอาบัติทุกกฏ. อันตรายนั้นมี 10 อย่าง คือ

1. พระราชาเสด็จมา 2. โจรมาปล้น 3. ไฟไหม้ 4. น้ำหลากมา (สวดกลางแจ้งมีฝนตก ก็เหมือนกัน) 5. มีคนมามาก (เลิกสวดเพื่อดูว่าเกิดเหตุอะไรขึ้น หรือเพื่อต้อนรับ) 6. ผีเข้าภิกษุ (อมนุสสันตราย) 7. สัตว์ร้ายเข้ามารบกวน 8. งูพิษเลื้อยเข้ามาในที่ประชุม 9. มีภิกษุอาพาธหนัก (หรือมรณภาพ หรือมีคนจะมาฆ่าภิกษุ) 10. มีอันตรายแก่พรหมจรรย์ (เช่นมีใครมาจับภิกษุเป็นต้น)

ไม่อาราธนา พระเถระก็แสดงธรรมได้

(168-169) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ไม่ได้รับอาราธนา แต่ขึ้นแสดงธรรมท่ามกลางสงฆ์ เมื่อทรงทราบ ก็ทรงห้ามไม่ให้ทำอีก ภิกษุใดละเมิด เป็นทุกกฏ. แต่ก็ทรงอนุญาตไว้ว่า สำหรับพระเถระ สามารถแสดงธรรมได้เอง หรือให้อาราธนาผู้อื่นแสดงก็ได้

การถามพระวินัยในท่ามกลางสงฆ์ ที่รับสั่งให้มีการแต่งตั้งก่อนจึงถามได้ ก็เกิดจากพวกภิกษุฉัพพัคคีย์. เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่ได้รับแต่งตั้งแล้วถามพระวินัยขึ้นเอง. การแต่งตั้งให้เป็นผู้ถามพระวินัยนั้น ให้ประกาศแก่สงฆ์ด้วยญัตติกรรมวาจา. แต่งตั้งตนเองก็ได้ ภิกษุอื่นแต่งตั้งก็ได้. จะเป็นผู้ตอบปัญหาพระวินัยก็ต้องได้รับการแต่งตั้งด้วยญัตติกรรมวาจาเหมือนกัน

มีอยู่ครั้งหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ถามพระวินัยแล้ว ได้ถามพระวินัยในท่ามกลางสงฆ์ มีข้อที่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้ฟังแล้วเกิดอามาตแค้น ขู่จะฆ่า. เมื่อทรงทราบจากภิกษุทั้งหลาย จึงทรงแนะว่า แม้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ถามพระวินัยแล้ว จะถามเรื่องอะไรก็ให้ดูที่ประชุมด้วย. ในการตอบปัญหาพระวินัย ก็ให้ปฏิบัติอย่างเดียวกัน

หลักปฏิบัติของโจทก์และจำเลย

(170) ครั้งหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์โจทด้วยเรื่องอาบัติแก่ภิกษุรูปหนึ่งซึ่งยังไม่ให้โอกาส เมื่อทรงทราบ ก็รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายมีการขอโอกาสกันก่อนในเรื่องนี้. ถ้าโจทกันโดยที่อีกฝ่ายหนึ่งยังไม่ให้โอกาส เป็นทุกกฏ. และแม้ว่าจะได้โอกาสแล้ว ก็ให้ดูภิกษุที่จะโจทด้วย เพราะเคยเกิดกรณีพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ถูกโจทแล้วโกรธแค้น

แม้ได้รับการให้โอกาสเพื่อโจท ถ้าโจทภิกษุผู้บริสุทธิ์ไม่มีอาบัติ แกล้งหาเรื่องโจทท่านทั้งๆ ที่ไม่มีเหตุให้โจท ก็เป็นอาบัติทุกกฏ. พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เคยประพฤติเรื่องนี้ไว้

เห็นความผิดในท่ามกลางสงฆ์ จัดการอย่างไรดี

(171) ครั้งหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทำเรื่องที่ไม่ถูกต้อง (กรรมไม่เป็นธรรม)ในที่ประชุมสงฆ์ เมื่อทรงทราบ ก็ทรงปรามไม่ให้ภิกษุทั้งหลายทำอย่างนั้น ใครทำอย่างนั้น เป็นอาบัติทุกกฏ แต่ภิกษุฉัพพัคคีย์ก็ยังขืนทำอยู่ ทรงแนะให้ออกความเห็นได้. ต่อมา เมื่อมีภิกษุออกความเห็นในเรื่องที่ภิกษุฉัพพัคคีย์ทำ ภิกษุฉัพพัคคีย์ก็ผูกอาฆาตมุ่งร้าย เมื่อทรงทราบ ก็ทรงแนะนำให้ภิกษุแสดงความเห็นแย้งกันได้ ภิกษุฉัพพัคคีย์ถูกโต้แย้ง ก็โกรธแค้นอีก ถึงขั้นนี้ พระพุทธองค์ทรงแนะนำภิกษุทั้งหลายว่า ให้รวมตัวกัน 4-5 รูป แสดงความเห็นต่อกรณีนั้น. ถ้าจะโต้แย้ง ให้รวมตัวกัน 2-3 รูป. แต่ถ้าลำพังรูปเดียว ให้นึกอยู่ในใจว่า สิ่งที่ผิดนั้น เราไม่เห็นด้วย

การสวดปาติโมกข์

(172-176) การแกล้งสวดปาติโมกข์ไม่ให้สงฆ์ได้ยิน ก็มาจากพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เป็นเหตุให้ทรงห้ามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ. ส่วนพระอุทายี เป็นคนเสียงดัง แต่เป็นเสียงเครือเหมือนเสียงกา ท่านเกรงว่า เมื่อสวดปาติโมกข์ ผู้ฟังจะได้ยินไม่ชัด พระพุทธ-องค์รับสั่งว่า ถ้าตั้งใจสวดด้วยความพยายามแล้ว ไม่เป็นอาบัติ

การสวดปาติโมกข์ในวันอุโบสถ ถ้ามีคฤหัสถ์อยู่ในสงฆ์ด้วย เป็นอาบัติทุกกฏแก่ผู้สวด พระเทวทัตเคยทำผิดในเรื่องนี้

และในการจะสวดปาติโมกข์ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ผู้สวดจะต้องได้รับอาราธนาก่อนจึงสวดได้ ภิกษุฉัพพัคคีย์ไม่มีใครอาราธ-

นาก็สวดเอง เป็นเหตุให้ทรงห้าม เป็นทุกกฏแก่ผู้ละเมิด

พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ปาติโมกข์นั้น ให้พระเถระเป็นใหญ่(เถราธิกา) ให้มีพระเถระเป็นผู้รับผิดชอบ(เถราเธยยา) คือพระเถระจะสวดเองก็ได้ จะนิมนต์ภิกษุรูปใดสวดก็ได้

คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกจากกรุงราชคฤห์ไปยังเมืองโจทนาวัตถุ ที่นั่น วัดแห่งหนึ่งมีภิกษุอยู่หลายรูป แต่พระเถระของวัดเป็นคนเขลา ไม่รู้จักอุโบสถ ไม่รู้จักวิธีทำอุโบสถ ไม่รู้ปาติโมกข์หรือวิธีสวดปาติโมกข์ วัดเช่นนั้นทรงอนุญาตให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่มีความสามารถ ทำหน้าที่แทนพระเถระได้

อีกวัดหนึ่ง มีภิกษุอยู่ด้วยกันหลายรูป แต่จะหาสักรูปที่จะรู้เรื่องอุโบสถและสวดปาติโมกข์ได้ก็ไม่มี กรณีอย่างนี้ ทรงให้ภิกษุทั้งหลายในวัดเลือกส่งภิกษุรูปหนึ่งไปเรียนปาติโมกข์ย่อหรือพิสดารที่วัดใกล้กัน และให้กลับมา(เพื่อสวด)ในวันนั้น. ถ้ามีปัญหาว่าจะส่งภิกษุรูปไหนไป ให้พระเถระของวัดส่งภิกษุบวชใหม่ไปก็ได้ ภิกษุที่พระเถระส่งให้ไปแล้ว แต่ไม่ยอมไป ถ้าไม่ใช่เพราะอาพาธ เป็นอาบัติทุกกฏ

ความบกพร่องเล็กน้อยก็ไม่ทรงมองข้าม

(177-180) (คนที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ประมาทด้อยการศึกษา อ่อนการฝึกฝนอบรมมาก่อนก็มีไม่น้อย, ในบางวัด หาผู้รู้เรื่องอุโบสถและสวดปาติโมกข์ได้ไม่มีแม้แต่รูปเดียว พระพุทธองค์ทรงใส่พระทัยแก้ไขปรับปรุง ไม่ได้เห็นเป็นเรื่องเล็กน้อยเลย ดังกรณีต่อไปนี้)

1. **ให้ภิกษุเรียนวิธีคำนวณปักษ์** เมื่อคราวประทับอยู่ที่เมืองโจฑนาวัตถุ พวกชาวบ้านถามภิกษุที่กำลังบิณฑบาตว่า วันนี้กี่ค่ำ? ภิกษุตอบไม่ได้ ทำให้เขาติเตียนว่า เมื่อภิกษุไม่รู้เรื่องเช่นนี้แล้วจะรู้คุณความดีอะไรได้. จึงทรงให้ภิกษุทุกรูปเรียนวิธีคำนวณปักษ์(ปักขคณนา)

2. **ให้รู้จำนวนภิกษุในวัด** ชาวบ้านถามภิกษุว่า ในวัดมีภิกษุกี่รูป? เมื่อตอบไม่ได้ เขาก็ติเตียนได้ว่า เรื่องใกล้ตัวอย่างนั้นยังไม่รู้ แล้วจะไปรู้คุณความดีอะไรได้. จึงให้มีการนับภิกษุด้วยการขานชื่อ หรือให้นับจำนวนตามสลากที่ภิกษุแต่ละรูปถือโดยสำรวจจำนวนภิกษุทุกวันอุโบสถ

3. **ให้มีการบอกวันอุโบสถ** เมื่อไม่รู้เรื่องปักษ์ ภิกษุทั้งหลายก็ไม่รู้ว่าวันไหนเป็นวันอุโบสถ ไปบิณฑบาตไกลๆ ก็กลับมาไม่ทันฟังสวดปาติโมกข์. จึงทรงให้ภิกษุผู้เป็นพระเถระเป็นผู้บอกวันอุโบสถแต่เช้าตรู่ของวันนั้น ถ้าลืมบอกตอนเช้าตรู่ ก็ให้บอกในเวลาฉันอาหาร ถ้ายังลืมบอกอีก ก็ให้บอกในเวลาที่นึกขึ้นได้ (ข้อนี้ไม่มีการปรับอาบัติ)

4. **ให้มีการปัดกวาดและปูอาสนะในโรงอุโบสถ** ก่อนทำอุโบสถ มีกิจที่ต้องทำก่อน เรียกว่า "บุพกรณ์" และ "บุพกิจ". บุพกรณ์ คือจัดเตรียมสถานที่: บุพกิจคือนำปาริสุทธิ, นำฉันทะ, หรือบอกฤดู เป็นต้น: ที่วัดแห่งหนึ่ง โรงอุโบสถรกเรื้อ ภิกษุอาคันตุกะไปเห็นก็ตำหนิภิกษุในวัด จึงทรงให้ภิกษุผู้เถระให้ภิกษุใหม่ปัดกวาดโรงอุโบสถ ถ้าภิกษุใหม่ไม่ทำตามสั่ง ภิกษุใหม่นั้นเป็นทุกกฏ เว้นแต่อาพาธ, เคยมีตัวอย่างโรงอุโบสถไม่ได้ปูอาสนะ

ไว้ ภิกษุทั้งหลายต้องนั่งที่พื้นดิน ทั้งตัวทั้งจีวรเปื้อนฝุ่น เมื่อทรงทราบ ก็ทรงให้ภิกษุทั้งหลายถือเป็นหน้าที่ต้องมีการปูอาสนะก่อนทำอุโบสถ โดยให้ภิกษุผู้เถระมอบหมายให้ภิกษุใหม่ทำ ถ้าภิกษุใหม่ซึ่งไม่อาพาธ ขัดคำสั่ง เป็นทุกกฏ, อีกเรื่องหนึ่งที่ต้องทำก่อนลงอุโบสถ คือการตามประทีปไว้ เพราะเคยมีการทำอุโบสถในเวลากลางคืน ภิกษุไม่ได้ตามประทีปไว้ มีการเดินสะดุดกัน เหยียบจีวรกัน จึงทรงให้เป็นหน้าที่ของพระเถระในการใช้ภิกษุใหม่ตามประทีป, ภิกษุใหม่นั้น ถ้าไม่อาพาธ ฝ่าฝืนไม่ทำตาม เป็นทุกกฏ

5. **จะไปไหนต้องลา** มีภิกษุไปไหนไม่บอกลาอุปัชฌาย์อาจารย์ มีรับสั่งให้มีการบอกลา, ในการบอกลานั้น ทรงแนะนำว่าถ้าภิกษุผู้เขลามาลาอุปัชฌาย์อาจารย์ พึงถามก่อนว่าจะไปไหนกับใคร? ถ้าเห็นว่าจะไปกับภิกษุเขลาด้วยกัน ไม่ควรอนุญาตให้ไป, อุปัชฌาย์หรืออาจารย์ผู้อนุญาต เป็นทุกกฏ, และภิกษุที่อุปัชฌาย์อาจารย์ไม่อนุญาต ยังขืนไป ก็เป็นทุกกฏ

6. **ให้สงเคราะห์พหูสูต** ถ้าในวัดมีภิกษุผู้คงแก่เรียนเชี่ยวชาญในคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา(จำหัวข้อสิกขาบทได้) เป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญา มีความละอายใจต่อบาป รังเกียจต่อบาป เป็นผู้ใฝ่ใจในสิกขา มาอยู่อาศัยด้วย ทรงให้ภิกษุทั้งหลายในวัดถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องสงเคราะห์อนุเคราะห์โอภาปราศรัย เจือจานด้วยจุณดิน, ไม้ชำระฟัน, น้ำบ้วนปาก, ถ้าไม่เอื้อเฟื้อเจือจาน เป็นทุกกฏ

7. **ให้ภิกษุไปเรียนปาติโมกข์** วัดที่ไม่มีภิกษุสวดปาติโมกข์ได้ ทรงให้ส่งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไปเรียนที่วัดใกล้กัน ถ้าหาภิกษุ

รูปใดรูปหนึ่งไปเรียนไม่ได้ ให้ภิกษุทั้งวัดพากันไปเรียน ถ้าไม่พากันไป เป็นอาบัติทุกกฏทุกรูป วัดที่ไม่มีภิกษุรู้อุโบสถหรือวิธีทำอุโบสถ ไม่รู้ปาติโมกข์หรือวิธีสวดปาติโมกข์เลย (และปรับปรุงแก้ไขปัญหาเรื่องนี้ก็ไม่ได้) ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุอยู่จำพรรษา ถ้าขืนอยู่ เป็นอาบัติทุกกฏ

ปาริสุทธิและฉันทะ

ในที่นี้ "ปาริสุทธิ" แปลว่า "ความบริสุทธิ์" คือ ปราศจากอาบัติ ไม่มีมลทินจากอาบัติใดๆ, "ฉันทะ" แปลว่า "ความยินยอม" คือแสดงความประสงค์ว่ายินยอมให้สงฆ์ดำเนินการประชุมได้

การนำปาริสุทธิและฉันทะ เป็นกิจที่ต้องทำก่อนทำอุโบสถ ที่เรียกว่า "บุพกิจ" (บุพกิจ 5 อย่าง คือ 1. นำปาริสุทธิของภิกษุอาพาธมา 2. นำฉันทะของภิกษุที่เข้าประชุมไม่ได้มา 3. บอกฤดู เพื่อให้การนัดหมายกันไม่คลาดเคลื่อน 4. นับภิกษุ ให้รู้จำนวนภิกษุในวัดทุกกึ่งเดือน 5. สั่งสอนภิกษุณี-ตามที่กล่าวไว้ในสิกขาบทที่ 1 แห่งโอวาทวรรค (ปัจจุบันไม่มีภิกษุณี บุพกิจข้อนี้ก็ไม่จำเป็น)

ในพระบาลี ไม่ได้กล่าวว่า ภิกษุอาพาธก่อนจะมอบปาริสุทธินั้น ได้ปลงอาบัติก่อนแล้ว ระบุแต่ตอน

ห่มเฉวียงบ่านั่งกระหย่งประนมมือมอบปาริสุทธิไป และกล่าวว่า แม้ภิกษุผู้รับมอบปาริสุทธิจะไม่ได้บอกแก่สงฆ์(โดยไม่จงใจ)ในที่ประชุม ก็ถือว่าได้นำปาริสุทธิแล้ว, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส ทรงเห็นว่า

"มอบปาริสุทธินี้ ก็คือ ขอให้ช่วยบอกปาริสุทธิแทนตนนั่นเอง ถ้ามตินี้ถูก น่าจะบอกเมื่อสวดปาติโมกข์จบแล้ว อย่างเดียวกับภิกษุผู้ไปบอกได้ด้วยตนเอง"

ภิกษุผู้ได้มอบปาริสุทธิแล้ว เท่ากับได้ทำอุโบสถในวันนั้น

การนำฉันทะ เกิดจากหลักการที่ว่า ภิกษุทุกรูปในวัดเดียวกัน(อยู่ในสีมาเดียวกัน) มีสิทธิที่จะประชุมในกิจของสงฆ์ จะยกเว้นรูปใดรูปหนึ่งไม่ได้ ถ้ายกเว้นรูปใดรูปหนึ่ง กิจของสงฆ์นั้นก็ไม่เป็นธรรม ใช้ไม่ได้, เว้นแต่จะได้รับความยินยอมจากภิกษุรูปนั้น ความยินยอมนั้น เท่ากับการอนุมัติให้มีการประชุมได้

การมอบปาริสุทธิ ใช้สำหรับอุโบสถอย่างเดียว, การมอบฉันทะ ใช้สำหรับอุโบสถและสังฆกรรมอย่างอื่นด้วย

วิธีมอบปาริสุทธิและฉันทะ

(1981-182) มีอยู่คราวหนึ่ง พระพุทธองค์รับสั่งให้ภิกษุ

ทั้งหลายประชุมกันเพื่อทำอุโบสถ. ขณะนั้นเอง มีภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลว่า ยังมีภิกษุอาพาธมาประชุมไม่ได้. มีรับสั่งว่า ภิกษุอาพาธให้มอบปาริสุทธิมา แล้วทรงแนะนำวิธีมอบปาริสุทธิ ดังนี้

1. กรณีภิกษุอาพาธยังลุกเดินได้ ให้เธอเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ห่มจีวร(อุตราสงค์)เฉวียงบ่า นั่งกระหย่งประนมมือ กล่าวคำมอบปาริสุทธิ (ดูวินัยมุขเล่ม 2 ก.17). การมอบนั้น ทำด้วยการแสดงกิริยาให้รู้ก็ได้ เปล่งวาจาก็ได้ หรือทั้งแสดงกิริยาและเปล่งวาจาก็ได้

2. กรณีภิกษุอาพาธลุกเดินไม่ได้ ให้ภิกษุทั้งหลายหามภิกษุอาพาธนั้นมาสู่ที่ประชุมสงฆ์ด้วยเตียงหรือตั่ง หรือถ้าเห็นว่าภิกษุนั้นอาพาธหนักมาก ถ้าให้ขยับเขยื้อนกาย อาจถึงแก่มรณภาพ ก็ให้สงฆ์ย้ายที่ทำอุโบสถไปยังที่อยู่ของภิกษุอาพาธนั้น

3. กรณีมอบปาริสุทธิแล้ว เกิดมีปัญหาในระหว่าง ปาริสุทธิไม่ถึงที่ประชุมสงฆ์ ให้มอบปาริสุทธิอีกครั้ง แก่ภิกษุรูปอื่น. ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้หลังจากมอบปาริสุทธิแล้ว เกิดจากผู้นำปาริสุทธิ :

- หนีหายไป
- ลาสิกขา
- มรณภาพ
- (ปฏิญาณ)ประกาศตนเป็นสามเณร
- (ปฏิญาณ)ประกาศตนขอลาสิกขา
- สารภาพว่าต้องอาบัติปาราชิก
- วิกลจริต

- มีจิตฟุ้งซ่าน (คลั่ง)
- เจ็บ-ป่วยทุรนทุรายไม่ได้สติ
- ถูกสงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ใส่ใจอาบัติ (อุกเขปนีย-กรรม)
- ถูกสงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ทำการออกจากอาบัติ (อุกเขปนียกรรม)
- ถูกสงฆ์ลงโทษ ฐานไม่เลิกละความเห็นผิด (อุกเขปนียกรรม)
- สารภาพว่าเป็นกะเทย
- สารภาพว่าเป็นคนลักเพศ (ปลอมบวช)
- ไปเข้ารีตเดียรถีย์
- สารภาพว่าเป็นเดรัจฉาน (เช่นเป็นนาค)
- กระทำความผิดร้ายแรง เช่น ฆ่ามารดา, ฆ่าบิดา, ฆ่าพระอรหันต์, ข่มขืนภิกษุณี, ทำสังฆเภท, หรือทำร้ายพระพุทธเจ้าถึงห้อพระโลหิต
- สารภาพว่าเป็นคนสองเพศ(อุภโตพยัญชนก)

กรณีภิกษุนำปาริสุทธิมาแล้ว แต่หลบหนีไปที่อื่น ไม่ได้เข้าร่วมประชุมทำอุโบสถ ปาริสุทธินั้นยังใช้ไม่ได้ ถ้าผู้นำปาริสุทธิหนีไปด้วยเหตุใดก็ตามหลังจากทำอุโบสถแล้ว (แม้ไม่ได้แจ้งแก่สงฆ์) ก็ถือว่าได้มอบปาริสุทธิแล้ว

กรณีภิกษุรับมอบปาริสุทธิจากภิกษุอาพาธแล้ว :

- หลับ
- เผลอ, ลืม หรือ

- เข้าสมาบัติ

แม้ไม่ได้บอกแก่สงฆ์ ปาริสุทธินั้นก็ยังใช้ได้ และผู้นำปาริสุทธิมามอบแก่สงฆ์ ให้นำฉันทะมามอบพร้อมกัน เผื่อจะมีสังฆกรรมอย่างอื่นทำ (เพราะฉันทะของภิกษุผู้ขาดประชุม มีความจำเป็นต้องใช้ในสังฆกรรม)

อุโบสถเมื่อภิกษุถูกจับ

(183) คราวหนึ่ง เกิดเหตุการณ์ภิกษุรูปหนึ่งถูกญาติจับตัวเอาไว้ในวันอุโบสถพอดี ภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบ มีรับสั่งว่า ให้ภิกษุทั้งหลายขอร้องต่อญาตินั้นว่า ขอให้ปล่อยภิกษุสักครู่ พอได้ทำอุโบสถเสร็จก่อน, ถ้าเขาไม่ยอม ให้ขอเวลาสักนิดหนึ่ง เพื่อให้ภิกษุนั้นได้มอบปาริสุทธิก่อน, ถ้าเขายังไม่ยอมอีก ให้เขาพาภิกษุนั้นออกไปนอกสีมา, หากเขายังไม่ยอม มีหลักอยู่ว่า ถ้าภิกษุที่เหลืออยู่ไม่ครบองค์สงฆ์ (4 รูป) ยังขืนทำอุโบสถ เป็นอาบัติทุกกฏ (หมายความว่า จะนับภิกษุที่ถูกจับตัวไว้ ซึ่งอยู่ในสีมา ว่าเป็น 1 ใน 4 รูป ไม่ได้)

กรณีภิกษุถูกพระราชา(หรือฝ่ายบ้านเมือง), โจร, นักเลง, หรือภิกษุคู่อริ จับตัวไว้ ก็ทรงให้ปฏิบัติเหมือนกัน

อุมมัตตกสมมติ(รับรองภิกษุวิกลจริต)

(184) ในวันอุโบสถวันหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งกราบทูลพระพุทธองค์ว่า มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อ"ดัคคะ" เป็นผู้วิกลจริต(บ้า) ไม่มาร่วมอุโบสถ, มีรับสั่งว่า ภิกษุวิกลจริตมี 2 ประเภท คือ 1.

วิกลจริตประเภทระลึกอุโบสถและสังฆกรรมได้บ้างไม่ได้บ้าง 2. วิกลจริตประเภทระลึกอะไรไม่ได้เลย. ไม่ว่าจะเป็นวิกลจริตประเภทใด และจะมาร่วมอุโบสถหรือร่วมสังฆกรรมหรือไม่ก็ตาม ทรงอนุญาตให้ภิกษุประกาศให้สงฆ์รับทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา. ใจความก็คือ สำหรับภิกษุวิกลจริตนั้น จะมาร่วมอุโบสถหรือสังฆกรรมหรือไม่ก็ตาม สงฆ์ทำอุโบสถได้ ทำสังฆกรรมได้ ถ้าที่ประชุมไม่มีใครคัดค้าน(คือทุกรูปนิ่ง) ก็เป็นอันว่าการประชุมดำเนินไปได้

วิธีปฏิบัติในวันอุโบสถ 3 อย่าง

(185) หลักการทำอุโบสถที่ประทานไว้ ที่สำคัญคือ

1. สำหรับภิกษุ 4 รูปขึ้นไป ให้สวดปาติโมกข์ได้ เป็นสังฆอุโบสถ

2. สำหรับภิกษุ 2-3 รูป ให้ทำปาริสุทธิอุโบสถ เป็นคณ-อุโบสถ คือภิกษุบอกปาริสุทธิแก่กันและกัน จะสวดปาติโมกข์ไม่ได้ ขืนสวด เป็นทุกกฏ

3. สำหรับภิกษุรูปเดียว ให้ทำอธิษฐานอุโบสถ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า"ปุคคลอุโบสถ" คือตั้งใจบอกกับตัวเองว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถ. เป็นการอธิษฐานในใจ ถ้าไม่อธิษฐาน เป็นทุกกฏ

วิธีทำปาริสุทธิอุโบสถ

ให้ภิกษุผู้เข้าใจและสามารถทำหน้าที่ได้ (สวด)ประกาศด้วยญัตติกรรมวาจาให้ภิกษุอีก 1 รูป หรือ 2 รูป ทราบว่า วันนี้ 15 ค่ำ ขอให้ทำปาริสุทธิอุโบสถต่อกันและกัน คือให้บอกความ

บริสุทธิ์(ความไม่มีอาบัติ)ของตนแก่กันและกัน. เริ่มจากพระเถระห่มจีวรเฉวียงบ่า นั่งกระหย่ง ประนมมือ บอกปาริสุทธิ 3 จบว่าตนบริสุทธิ์แล้ว ขอให้รับรู้ว่าตนบริสุทธิ์. จากนั้น ภิกษุผู้อ่อนพรรษาตามลำดับ ทำและกล่าวอย่างเดียวกัน

วิธีทำอธิษฐานอุโบสถ

ทรงแนะนำไว้ว่า เมื่อถึงวันอุโบสถ ให้ภิกษุซึ่งมีอยู่รูปเดียวนั้น กวาดสถานที่ต่างๆ ในวัด คือ โรงฉัน, ที่พัก, โคนต้นไม้ และตั้งน้ำฉันน้ำใช้, ปูอาสนะ, ตามประทีป แล้วนั่งรอ ถ้ามีภิกษุจากที่อื่นมา ให้ทำอุโบสถร่วมกับภิกษุรูปนั้น ถ้าไม่มีมา ให้อธิษฐานใจว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถของเรา

ห้ามหลบเลี่ยงการทำอุโบสถให้ถูกต้อง

มีรับสั่งว่า ถ้าในอาวาสมีภิกษุ 4 รูป จะเลี่ยงว่า ภิกษุรูปหนึ่งมอบปาริสุทธิแล้ว เหลือ 3 รูปพากันสวดปาติโมกข์ ไม่ได้, ขืนสวด เป็นอาบัติทุกกฏ (เพราะไม่ครบองค์สงฆ์ 4 รูป)

ในอาวาสมีภิกษุ 3 รูป เลี่ยงว่า รูปหนึ่งมอบปาริสุทธิแล้วอีก 2 รูปทำปาริสุทธิอุโบสถ ไม่ได้, ขืนทำ เป็นอาบัติทุกกฏ (ต้องทำปาริสุทธิอุโบสถพร้อมหน้ากัน)

ในอาวาสมีภิกษุ 2 รูป เลี่ยงว่า รูปหนึ่งมอบปาริสุทธิให้ (แทนที่จะทำปาริสุทธิอุโบสถด้วยกัน) เหลืออีกรูปหนึ่ง ทำอธิษฐานอุโบสถ ไม่ได้, ขืนทำ เป็นอาบัติทุกกฏ

ปลงอาบัติ

คำว่า "ปลงอาบัติ" พูดอีกอย่างหนึ่งว่า "แสดงอาบัติ". ใช้สำหรับอาบัติอย่างเบา คือเพียงแต่กล่าวยอมรับว่าได้ต้องอาบัตินั้นๆ ก็ถือว่าพ้นจากอาบัตินั้นๆ แล้ว (แต่ไม่ใช่พ้นอย่าง"ล้างบาป"ได้ เพียงแต่พ้นจากความผิดทางวินัยสงฆ์ที่ทรงบัญญัติไว้). อาบัติอย่างหนัก คือปาราชิกและสังฆาทิเสสนั้น ไม่อาจปลงหรือแสดงให้พ้นไปได้. ต้องอาบัติปาราชิกเข้าแล้ว ขาดจากความเป็นภิกษุสถานเดียว. ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องอยู่กรรม

การทำให้ตนพ้นจากอาบัติ เรียกตามภาษาพระวินัยว่า "ทำคืนอาบัติ". หมายความว่า ทำให้ตนเป็นภิกษุปกติดังเดิม ไม่ให้มีอาบัติติดตัว ภิกษุผู้มีเจตนาต้องอาบัติและปกปิดอาบัติของตน ไม่รู้จักอาย เรียกว่า "อลัชชี" (ไม่ใช่ว่าต้องอาบัติอย่างหนักเท่านั้นจึงเรียกอลัชชี)

วิธีปลงอาบัติและทำคืนอาบัติ ศึกษารายละเอียดได้ในวินัยมุข เล่ม 2 กัณฑ์ที่ 21

ข้อที่ควรทราบเป็นเบื้องต้นส่วนหนึ่ง คือ

"สภาคาบัติ" หมายถึงว่า ทั้งผู้ปลงอาบัติ ทั้งผู้รับปลงอาบัติ ต่างก็ต้องอาบัติอย่างเดียวกัน ห้ามทั้ง

สองฝ่ายปลงอาบัติหรือรับปลงอาบัติ ต้องไปหารูปอื่น. ถ้าภิกษุทั้งวัดต้องสภาคาบัติทั้งหมด ให้ส่งภิกษุรูปหนึ่งไปปลงอาบัติจากวัดอื่นมาก่อน ที่เหลือค่อยปลงอาบัติจากภิกษุรูปนั้น หรือเข้าลำดับปลงต่อๆ กันไป ถ้าไม่ได้ทำอย่างนั้น ให้สวดประกาศท่ามกลางสงฆ์ในวันอุโบสถ (ดูวินัยมุข เล่ม 2 กัณฑ์ที่ 17 เรื่องอุโบสถ). เมื่อได้สวดประกาศแล้ว ทำอุโบสถได้

กรณีภิกษุต่างปลงต่างรับสภาคาบัติซึ่งกันและกัน เป็นอาบัติทุกกฏ(ทั้งสองรูป) แต่ก็นับว่าได้ปลงอาบัติแล้ว

วิธีปลงอาบัติ

(186) มีภิกษุรูปหนึ่ง ต้องอาบัติในวันอุโบสถ เกิดความกังวลว่า พระพุทธองค์ไม่ให้ภิกษุมีอาบัติติดตัวทำอุโบสถ จะทำอย่างไรดี? เมื่อทรงทราบ ก็ได้ตรัสแนะนำว่า ให้เข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง แล้วห่มผ้าเฉวียงบ่า นั่งกระหย่ง ประนมมือ กล่าวว่า ผมต้องอาบัติชื่อนี้ ขอแสดงคืนอาบัตินั้น. อีกรูปหนึ่งให้ถามว่า รู้หรือว่าต้องอาบัติ? ให้ตอบว่ารู้. ภิกษุผู้รับปลงอาบัติกล่าวอีกว่าต่อไปขอให้สำรวมระวัง

ถ้าภิกษุเกิดความสงสัยว่าตนต้องอาบัติหรือไม่ ก็อย่าเก็บไว้ในใจเฉยๆ ให้เข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง อย่างที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติเข้า

ไปหา แล้วบอกว่า ตนสงสัยว่าได้ต้องอาบัติชื่อนี้หรือไม่ ถ้ารู้แน่ชัด ก็จะทำคืนอาบัติ. เมื่อได้บอกอย่างนั้นแล้ว เป็นอันทำอุโบสถได้

สภาคาบัติ(อาบัติอย่างเดียวกัน)

(187) ภิกษุฉัพพัคคีย์ ต้องอาบัติตัวเดียวกัน แล้วปลงอาบัติต่อกันและกัน เมื่อทรงทราบก็ทรงห้าม ถ้าฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏทั้งแก่ผู้ปลงและผู้รับ

(อรรถกถาวินิจฉัยไว้ตอนหนึ่งว่า อาบัติตัวเดียวกัน (คือมีวัตถุเหมือนกัน) เมื่อภิกษุปลงและรับกันแล้ว ก็ใช้ได้ คือทำอุโบสถได้ แต่ทั้งสองต้องอาบัติทุกกฏ โดยที่อาบัติทุกกฏใหม่นี้ฝ่ายที่ปลงอาบัติ เป็นทุกกฏเพราะปลงอาบัติ, ฝ่ายที่รับปลงอาบัติเป็นทุกกฏเพราะรับปลงอาบัติ, ภายหลังเมื่อทั้งสองปลงอาบัติทุกกฏต่อกัน ไม่ถือว่าปลงอาบัติทุกกฏตัวเดียวกัน คือไม่ผิด)

ระลึกอาบัติได้ระหว่างฟังปาติโมกข์

(188) ภิกษุรูปหนึ่ง ขณะฟังปาติโมกข์ ระลึกขึ้นได้ว่าตนต้องอาบัติ เกิดความกังวล. เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้บอกแก่ภิกษุที่นั่งอยู่ใกล้กันว่าตนต้องอาบัติอะไร และให้บอกอีกว่า เมื่อลุกจากที่นี่ไป จะปลงอาบัตินั้น. ถ้าไม่บอกอย่างนั้น ย่อมทำให้อุโบสถเสียไปด้วย. กรณีเกิดความสงสัยระหว่างนั่งฟังปาติโมกข์ว่าตนต้องอาบัติหรือไม่ ก็ให้ปฏิบัติเหมือนกัน

ต้องอาบัติอย่างเดียวกันทั้งวัด

(189) ในวันอุโบสถที่วัดแห่งหนึ่ง ภิกษุทั้งวัดต้องอาบัติอย่างเดียวกัน ทรงแนะนำว่า ให้ส่งภิกษุรูปหนึ่งไปยังวัดใกล้กันที่พอจะกลับมาทันในวันอุโบสถนั้น เพื่อว่า เมื่อภิกษุรูปนั้นได้ปลงอาบัติในวัดนั้นแล้ว กลับมา ภิกษุรูปอื่นๆ ที่วัดก็จะได้ปลงอาบัติกับภิกษุรูปนั้น ถ้าทำอย่างนั้นไม่ได้ ให้ภิกษุรูปหนึ่งประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา มีใจความว่า สงฆ์ทั้งหมดต้องสภาคาบัติ เมื่อเห็นภิกษุที่ไม่มีอาบัติ(อย่างเดียวกัน) จักทำคืนอาบัตินั้นกับท่าน, แล้วทำอุโบสถได้, ถ้าไม่ขวนขวายทำอะไรเลย ก็จะทำให้อุโบสถเสียหาย คือใช้ไม่ได้

กรณีสงสัยว่าได้ต้องอาบัติอย่างเดียวกันทั้งวัด ก็ให้ปฏิบัติอย่างนั้น ต่างกันเพียงว่า ถ้าส่งภิกษุไปปลงอาบัติที่วัดอื่น ให้เวลา 7 วัน

ปลงอาบัติอย่าเคี่ยวเข็ญกัน

(190) คราวหนึ่ง มีวัดแห่งหนึ่ง ซึ่งภิกษุทั้งวัดต้องอาบัติอย่างเดียวกัน(สภาคาบัติ) แต่สงฆ์ก็ไม่รู้จักชื่ออาบัติ และไม่รู้จักประเภทอาบัติ (โคตรของอาบัติ-the class of that offence). มีภิกษุพหูสูตมาที่วัด ภิกษุรูปหนึ่งจึงเข้าไปหา เรียนถามว่า ทำอย่างนั้นๆ ต้องอาบัติอะไร? ได้คำตอบว่า ถ้าทำอย่างนั้น ต้องอาบัตินั้น, ภิกษุรูปนั้นบอกว่า ถ้าผมเป็นอาบัติเพราะทำอย่างนั้น ภิกษุในวัดก็ต้องอาบัติกันทั้งหมด, ภิกษุพหูสูตแนะว่า รูปอื่นจะอย่างไรก็ช่างเขา เขาจะออกหรือไม่ออกจากอาบัติ ก็ช่วยอะไรท่าน

ไม่ได้ ถ้าท่านรู้ว่าตนต้องอาบัติแล้ว ก็นิมนต์ออกจากอาบัติเถิด เมื่อออกจากอาบัติแล้ว ภิกษุรูปนั้นก็ไปบอกภิกษุรูปอื่นๆ ในวัดว่า ทุกท่านล้วนแต่ต้องอาบัติ พากันออกจากอาบัติกันเถิด. ปรากฏว่าไม่มีภิกษุรูปใดต้องการทำตาม ความทราบถึงพระพุทธองค์ ทรงวินิจฉัยว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายออกจากอาบัติตามคำบอกของภิกษุพหูสูต เป็นการดี แต่ถ้าเธอเหล่านั้นไม่ประสงค์จะออกจากอาบัติตามคำแนะนำ ก็แล้วไป (ไม่ให้เป็นเรื่องยึดเยื้อ ป้องกันการทะเลาะแตกแยกกัน)

สวดปาติโมกข์ค้างอยู่ มีภิกษุอื่นมาสมทบ

ในข้อ(191)กล่าวถึงการทำอุโบสถสวดปาติโมกข์(โดยครบองค์สงฆ์แล้ว) ที่มีภิกษุอื่นมาสมทบภายหลัง ซึ่งไม่เป็นอาบัติแก่ผู้สวดปาติโมกข์ รวม 15 กรณี สรุปได้ว่า

ระหว่างสวดปาติโมกข์ค้างอยู่ มีภิกษุพวกอื่นมาถึง ถ้ามีจำนวนมากกว่าเจ้าถิ่นที่ประชุมกันอยู่ ให้ตั้งต้นสวดใหม่. ถ้าเท่ากันหรือน้อยกว่า ส่วนที่สวดไปแล้วก็แล้วไป ผู้มาใหม่ให้ฟังส่วนที่เหลือต่อไป

พวกภิกษุผู้มาทีหลัง ให้บอกปาริสุทธิแก่สงฆ์ที่ประชุมอยู่ก่อนหลังจากสวดปาติโมกข์จบลง

ในข้อ(193-194)กล่าวถึงการทำอุโบสถสวดปาติโมกข์ของวัดที่ภิกษุรู้อยู่ว่าจะมีภิกษุอื่นมาสมทบ แต่นึกเสียว่าไม่เป็นไร แล้วสวดปาติโมกข์ อย่างนี้เป็นอาบัติถุลลัจจัย, ถ้าทำด้วยสะเพร่า นึกเสียว่า มาเมื่อสวดถึงไหน ก็ฟังตั้งแต่นั้นไป เป็นอาบัติทุกกฏ

กรณีสวดปาติโมกข์จบแล้วจึงมีภิกษุอื่นมา แม้จะมีจำนวนมากกว่า ก็ไม่ต้องเริ่มต้นสวดใหม่ ผู้มาทีหลังเพียงแต่บอกปาริสุทธิแก่ภิกษุเจ้าถิ่น

ถ้าหวังให้เกิดความแตกร้าว ทั้งๆ ที่รู้ว่าจะมีภิกษุอื่นมาสมทบ พากันสวดปาติโมกข์ก่อน. ภิกษุที่มาทีหลังจะมีจำนวนเท่าใดก็ตาม พวกภิกษุผู้สวดปาติโมกข์ เป็นอาบัติถุลลัจจัย

(คำว่า"ภิกษุอื่น" ไม่ได้หมายถึงภิกษุอาคันตุกะหรือภิกษุจากถิ่นอื่น หมายถึงภิกษุเจ้าถิ่นด้วย แต่มาถึงทีหลัง เนื่องจากเป็นไปได้ง่ายที่ภิกษุสมัยนั้นจะมาถึงโรงอุโบสถไม่ทันเวลา เพราะคำว่า"สีมา" อาจกินเนื้อที่ถึง 3 โยชน์)

(197) กรณีวันอุโบสถของภิกษุเจ้าถิ่นกับภิกษุอาคันตุกะไม่ตรงกัน พระพุทธองค์ประทานหลักปฏิบัติไว้ว่า ไม่ว่าจะเป็น 14 ค่ำ 15 ค่ำ หรือ 1 ค่ำ ที่ยึดถือต่างกัน ถ้าภิกษุเจ้าถิ่นมีจำนวนมากกว่า ให้ถือตามเจ้าถิ่น. ถ้าจำนวนเท่ากัน ให้ถือตามเจ้าถิ่น. ถ้าภิกษุอาคันตุกะมากกว่า ให้ถือตามภิกษุอาคันตุกะ. ฝ่ายที่ไม่ยอมตามหลักการนี้ ให้อยู่นอกสีมา

มุ่งให้แตกร้าวกันเป็นถุลลัจจัย

(198) ระหว่างภิกษุอาคันตุกะกับภิกษุเจ้าถิ่น (ในเรื่องการทำอุโบสถ) ทรงแนะนำหลักปฏิบัติไว้ดังนี้

ถ้าอาคันตุกะเห็นลักษณะอาการในวัดว่า มีภิกษุอยู่ในวัด แต่ไม่แน่ใจว่ามีภิกษุหรือไม่ แล้วก็ไม่เดินค้นหา. พากันทำอุโบสถฝ่ายเดียว เป็นทุกกฏ. ถ้าค้นหาแล้วไม่พบ ทำอุโบสถ ไม่เป็น

อาบัติ, ค้นหาแล้วพบ แต่แยกไปทำอุโบสถต่างหาก เป็นทุกกฏ, แต่ถ้ามุ่งจะให้เกิดความแตกร้าว เป็นถุลลัจจัย

กรณีทางฝ่ายภิกษุเจ้าถิ่นก็เหมือนกัน

นานาสังวาสและสมานสังวาส

นานาสังวาสกับนิกายต่างกันอย่างไร

ในภาษาพระวินัย "สังวาส" หมายถึงความมีสิกขาบท(ศีล), มีฐานะ, และมีสิทธิ ของความเป็นภิกษุ, "นานาสังวาส" ก็คือ มีสิกขาบท, ฐานะ, และสิทธิ ของความเป็นภิกษุแตกต่างกัน, ภิกษุที่เป็นนานาสังวาสกัน ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกันไม่ได้ แม้จะยังเป็นภิกษุ ก็ไม่เสมอกันในทางพระวินัย, ถ้ามีสังวาสเสมอกัน เรียกว่า "สมานสังวาส"

ในวัดหนึ่งๆ (หรือภายในสีมาหนึ่ง) อาจจะมีภิกษุทั้งนานาสังวาสและสมานสังวาส เช่น ภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม หรือภิกษุที่กำลังอยู่กรรมเพื่อออกจากอาบัติบางอย่าง หรือภิกษุที่มีความเห็นผิดไปจากพระธรรมวินัย เป็นต้น ภิกษุเหล่านี้ ถึงยังอยู่ในวัด ก็นอนร่วม, ฉันร่วม, และร่วมอุโบสถสังฆกรรมกับภิกษุอื่นไม่ได้

ระบบพระวินัย ทำให้ภิกษุภายในสีมาเดียวกันรู้ว่า รูปไหนเป็นนานาสังวาส รูปไหนเป็นสมานสังวาส, แต่ภิกษุอาคันตุกะมาจากวัดอื่น มาจากสีมาอื่น จะไม่รู้ จึงมีธรรมเนียมให้ไถ่ถามกัน ก่อนทำอุโบสถสังฆกรรม

ในสมัยพุทธกาล ความแตกต่างระหว่างภิกษุ จึงแตกต่างกันโดยนานาสังวาสและสมานสังวาสดังกล่าว ไม่ใช่โดย"สังกัดนิกาย"อย่างสมัยปัจจุบัน, ภิกษุต่างวัดต่างสีมา สามารถร่วมอุโบสถสังฆกรรมกันได้ทั่วไป ถ้าไม่ติดขัดเรื่องนานาสังวาส

นานาสังวาส ไม่ใช่"สังฆเภท" เพราะไม่ได้แตกแยกออกไปทำอุโบสถสังฆกรรมอีกต่างหากภายในเขตสีมาเดียวกัน, สงฆ์ที่ไม่ร่วมในอุโบสถสังฆกรรมกับภิกษุนานาสังวาส ก็ไม่ใช่ผู้ทำสังฆเภท, ตรงกันข้าม ถ้ารู้ว่ามีภิกษุนานาสังวาส ยังขืนทำอุโบสถสังฆกรรมร่วม เป็นอาบัติทุกกฏ

กรณี"มหานิกาย"กับ"ธรรมยุติกนิกาย"ของไทย ที่ไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน ถือว่าต่างเป็นนานาสังวาสซึ่งกันและกัน(ไม่ใช่เป็นสังฆเภทต่อกัน)

(199) ในเรื่องการทำอุโบสถร่วมกันกับภิกษุนานาสังวาสและสมานสังวาส จะเป็นอาบัติหรือไม่ พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

ด้านภิกษุอาคันตุกะ

เห็นภิกษุเจ้าถิ่นซึ่งเป็นนานาสังวาส แต่เข้าใจว่าเป็นสมานสังวาส และไม่ได้ไถ่ถาม ทำอุโบสถร่วมกัน ไม่เป็นอาบัติ

เห็นว่าเป็นนานาสังวาส และได้ไถ่ถาม แล้วไม่รังเกียจ ทำอุโบสถร่วมกัน เป็นอาบัติทุกกฏ

เห็นว่าเป็นนานาสังวาส และได้ไถ่ถามแล้ว แต่ไม่รังเกียจแยกกันทำอุโบสถ ไม่เป็นอาบัติ

เห็นภิกษุเจ้าถิ่นซึ่งเป็นสมานสังวาส แต่เข้าใจว่าเป็นนานาสังวาส และไม่ไถ่ถาม ทำอุโบสถร่วมกัน เป็นอาบัติทุกกฏ

เห็นว่าเป็นสมานสังวาส และได้ไถ่ถาม แต่แล้วก็รังเกียจแยกกันทำอุโบสถ เป็นอาบัติทุกกฏ

เห็นว่าเป็นสมานสังวาส และได้ไถ่ถาม แล้วรังเกียจ แต่ทำอุโบสถร่วมกัน ไม่เป็นอาบัติ

ด้านภิกษุเจ้าถิ่น ก็ถือหลักเดียวกันนี้

ไม่ควรไปไหนในวันอุโบสถ

(200) กล่าวโดยสรุปสำหรับข้อนี้ พระพุทธองค์รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายเห็นความสำคัญของวันอุโบสถเป็นพิเศษ นอกจากเกิดอันตรายและไปกับสงฆ์ในวัดแล้ว ทรงให้ภิกษุอยู่วัดในวันอุโบสถให้ได้ และอย่าเห็นแก่ความง่ายความสะดวกในการทำอุโบสถ ถ้าในวัดยังมีการสวดปาติโมกข์กันได้ มิให้ไปในที่ที่จะไม่ได้ฟังปาติโมกข์ ถ้าในวัดไม่มีภิกษุที่สวดปาติโมกข์ได้ ก็ให้พระเถระขวนขวายส่งภิกษุไปเรียนมาจากที่อื่น จะโดยย่อหรือโดย

พิสดารก็ได้ เท่าที่จะจำมาได้ ถ้าไม่สามารถจัดการให้เรียนปาติโมกข์จากที่อื่นได้ ก็ถึงขั้นที่ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุทั้งหลายจำพรรษาในวัดเช่นนั้น

ใครบ้างที่นั่งอยู่ด้วยแล้วห้ามสวดปาติโมกข์

(201) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไม่พึงสวดปาติโมกข์ในที่ประชุมที่มีบุคคล 20 ประเภท นั่งอยู่ด้วย ถ้าขืนสวด เป็นอาบัติทุกกฏ บุคคล 20 ประเภทนั้น คือ

1. ภิกษุณี 2. สิกขมานา 3. สามเณร 4. สามเณรี 5. ภิกษุผู้บอกลาสิกขา 6. ภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก 7. ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ฐานไม่รับรู้อาบัติ 8. ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ฐานไม่ปลงอาบัติ 9. ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ฐานไม่เลิกละความเห็นผิด (ข้อ 7-8-9 ปรับอาบัติแก่ผู้สวดปาติโมกข์ตามหลักการที่มีอยู่) 10. กะเทย 11. คนลักเพศ 12. ภิกษุเข้ารีตเดียรถีย์ 13. สัตว์เดรัจฉาน (เช่น นาคแปลงกายเป็นมนุษย์) 14. คนฆ่ามารดา 15. คนฆ่าบิดา 16. คนฆ่าพระอรหันต์ 17. คนข่มขืนภิกษุณี 18. คนทำสังฆเภท 19. คนทำร้ายพระพุทธเจ้าถึงห้อพระโลหิต 20. คนสองเพศ(อุภโตพยัญชนก)

(202) การมอบปาริสุทธิ ทรงให้มอบภายในเวลาที่ทำอุโบสถวันนั้น

(203) ทรงห้ามทำอุโบสถนอกวันอุโบสถ (14 หรือ 15 ค่ำ) เว้นแต่วันสังฆสามัคคี (ซึ่งกำหนดขึ้นเป็นวันพิเศษวันไหนก็ได้)

วัสสูปนายิกาขันธกะ

เข้าพรรษา

พุทธานุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษา เริ่มมีขึ้นในปีที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์. ปีที่ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวันหรือกรุงราชคฤห์ในระยะแรกนับแต่ตรัสรู้นั้น คือปีที่ 2-3-4. พระบัญญัติเรื่องจำพรรษา น่าจะเกิดขึ้นในระหว่าง 3 ปีนี้

"วันเข้าพรรษา" แปลจากคำว่า "วัสสูปนายิกา". ในพระบาลีกำหนดไว้ 2 วัน คือ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันเข้าพรรษาต้น(ปุริมิกา). อีก 1 เดือนเต็ม คือ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 9 เป็นวันเข้าพรรษาหลัง(ปัจฉิมิกา)

แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศ-วริยาลงกรณ์ (เสด็จพระอุปัชฌาย์ของสมเด็จพระมหา-สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) ทรงสันนิษฐาน

ว่า วันเข้าพรรษาในปีหนึ่ง มีวันเดียว คือวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 แต่เนื่องจากเดือนทางจันทรคติ ในบางปีมีเดือนเกิน ที่เรียกว่า "อธิกมาส", ปีไหนมีอธิกมาส วันเข้าพรรษาก็เลื่อนออกไปอีกเดือนหนึ่ง

ทุกวันนี้ เป็นที่ยอมรับกันว่า วันเข้าพรรษาต้น คือ แรม 1 ค่ำ เดือน 8, วันเข้าพรรษาหลัง คือ แรม 1 ค่ำ เดือน 9. เมื่อภิกษุเข้าพรรษาแรกไม่ทัน ก็ให้เข้าพรรษาหลัง (แต่ภิกษุผู้เข้าพรรษาหลังจะไม่ได้รับอานิสงส์หรือสิทธิพิเศษจากการเข้าพรรษา ซึ่งมีอยู่ 5 อย่าง เช่น ไปไหนไม่ต้องบอกลา เป็นต้น)

อันที่จริง ฤดูฝนมี 4 เดือน เหตุใดธรรมเนียมการเข้าพรรษาของภิกษุจึงกำหนดไว้เพียง 3 เดือน? สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงความเห็นไว้ในวินัยมุข เล่ม 2 กัณฑ์ที่ 16 ว่า เพื่อให้เดือนสุดท้ายของฤดูฝนเป็นเดือนแสวงหาผ้าทำจีวรของภิกษุ(จีวรกาล). อีกอย่างหนึ่ง ในเดือนนั้นทางตอนเหนือ น้ำคงลดแล้ว

(205) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน ยังมิได้ทรงบัญญัติการจำพรรษาแก่ภิกษุ พวกภิกษุจึงมีการเดินทางไปยังที่ต่างๆ ทุกฤดูกาล ประชาชนต่างตำหนิว่า พวกสมณะศากยบุตร เหตุใดจึงจาริกกันไม่มีฤดูพักบ้างเลย เที่ยวไปเหยียบ

ย่ำข้าวกล้า เบียดเบียนชีวิตอย่างหนึ่งซึ่งมีชีวะ ทำลายสัตว์เล็กสัตว์น้อยเป็นจำนวนมาก พวกปริพาชกผู้มีคำสอนไม่ได้เรื่อง เขาก็ยังมีการหยุดพักอยู่กับที่ในฤดูฝน ไม่ไปไหนกัน

ภิกษุทั้งหลายได้ฟังเสียงตำหนิของประชาชนอย่างนั้น จึงนำความกราบทูล เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติการจำพรรษาตั้งแต่บัดนั้น

วันเข้าพรรษามี 2 วัน

(206) เมื่อภิกษุทั้งหลายเกิดความสงสัยว่า การจำพรรษาจะมีในฤดูไหน? รับสั่งว่า ให้จำพรรษาในฤดูฝน. ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า วันเข้าพรรษามีกี่วัน? มีรับสั่งว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! วันเข้าพรรษามี 2 วัน คือ 1. ปุริมิกา–วันเข้าพรรษาต้น 2. ปัจฉิมิกา–วันเข้าพรรษาหลัง. เมื่อดวงจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์อาสาฬหะ ผ่านไป 1 วัน (ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8) พึงเข้าพรรษาต้น, เมื่อดวงจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์อาสาฬหะผ่านไป 1 เดือน (ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 9) พึงเข้าพรรษาหลัง"

ไม่จำพรรษา เป็นทุกกฏ

(207-208) หลังจากมีพระบัญญัติให้จำพรรษาแล้ว พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ก็ยังจาริกไปยังที่ต่างๆ ไม่เลือกฤดูกาล ชาวบ้านติเตียน เปรียบเปรยว่า ถึงฤดูฝน นกก็ยังรู้จักทำรังบนยอดไม้อยู่กับรัง แต่สมณะศากยบุตรเที่ยวจาริกกันไม่มีฤดูหยุดยั้ง. เมื่อทรงทราบ ก็รับสั่งว่า ถ้าภิกษุอยู่จำพรรษาไม่ครบ 3 เดือนต้น

หรือ 3 เดือนหลัง ยังมีการจาริกอยู่ เป็นอาบัติทุกกฏ (พระดำรัสนี้ชี้ชัดว่า การจำพรรษามีใน 3 เดือนต้น และใน 3 เดือนหลัง)

อีกคราวหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ไม่ต้องการจะจำพรรษา พากันมาถึงวัดเมื่อวันเข้าพรรษา แล้วแกล้งเลยไปที่อื่นต่อ. เมื่อทรงทราบ ก็รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทำอย่างนั้น เป็นอาบัติทุกกฏ

กรณีพิเศษที่ให้เลื่อนวันเข้าพรรษา

(209) ปีหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารมีพระราชประสงค์จะทรงเลื่อนฤดูฝนออกไป จึงให้เจ้าหน้าที่ไปแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายให้เลื่อนวันเข้าพรรษาไปเป็นข้างขึ้น(ชุณหปักษ์)ที่จะถึง เมื่อภิกษุกราบทูลเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้คล้อยตามพระราชา

(คำว่า"ชุณหปักษ์ที่จะมาถึง" บาลีใช้คำว่า"อาคเม ชุณฺเห", อรรถกถาถอดความว่า "ในเดือนอธิกมาส", และมีความเห็นว่า การเลื่อนวันเข้าพรรษาตามนั้น ไม่ได้เป็นความเสื่อมเสียแม้แต่น้อย จึงทรงอนุญาต)

สัตตาหกรณียะ

"สัตตาหะ" คือ "สัปดาห์" แปลว่า 7 วัน, "สัตตาห-กรณียะ" คือกิจธุระที่เป็นเหตุให้ภิกษุออกจากวัดในระหว่างพรรษาได้ไม่เกิน 7 วัน นิยมพูดสั้นๆ ว่า "สัตตาหะ" ก็เป็นที่รู้กัน

ภายใน 3 เดือนเข้าพรรษานั้น ไม่ระบุชัดว่า ทรงอนุญาตให้สัตตาหะไปได้คราวเดียวหรือหลายคราว เท่าที่เข้าใจกันและทำกันอยู่ทั่วไป เป็นหลายคราว แต่ให้เป็นกิจลักษณะ

อรรถกถากล่าวว่า แม้เข้าพรรษายังไม่ทันค้างคืนจะสัตตาหะไปก็ได้, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงความเห็นว่า

"ดูลอกแลกจัดนัก จะชื่อว่าอยู่จำพรรษาได้ละหรือ? ไม่ต้องกล่าวถึงอยู่คืนหนึ่งแล้วไปเสียตั้ง 7 คืน ท่าน(อรรถกถา)คงอนุญาตเป็นแท้ ใน 3 เดือนอยู่ในที่ว่าจำพรรษาเพียง 11 หรือ 12 วัน นอกจากนั้นไปเที่ยวเตร่เสียข้างไหนๆ ก็เห็นจะได้ละสิ"

หมายความว่า ถ้าทำได้ตามความเห็นของอรรถกถา ภิกษุก็คงหาเหตุสัตตาหะไปไหนๆ กันเป็นว่าเล่น โดยอยู่จำพรรษาจริงๆ อาจจะแค่ 11-12 วัน จะสมควรหรือ?

สัตตาหะไปตามคำนิมนต์

(210) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกจากกรุงราชคฤห์ไปประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน กรุงสาวัตถี มีอุบาสกคนหนึ่งชื่ออุเทนได้สร้างวิหารเพื่อสงฆ์ไว้ ณ ที่แห่งหนึ่งในแคว้นโกศล เมื่อสร้าง

เสร็จก็ให้คนไปนิมนต์ภิกษุ(ที่วัดเชตวัน) ให้ไปรับทาน ไปแสดงธรรม. และอุบาสกนั้นก็อยากจะเห็นภิกษุทั้งหลาย. พวกภิกษุตอบไปว่า ภิกษุต้องอยู่จำพรรษา ไปไหนไม่ได้ตลอด 3 เดือนในฤดูฝน ขอให้อุบาสกรอจนกว่าจะออกพรรษาจึงจะไปได้ ถ้ามีกิจรีบด่วน ก็ขอให้ถวายวิหารแก่ภิกษุในท้องถิ่นนั้นเถิด

อุบาสกได้รับคำตอบอย่างนั้น ก็ผิดหวัง น้อยใจ กล่าวโทษภิกษุที่ไม่สนองศรัทธา ภิกษุทั้งหลายจึงนำความกราบทูลพระพุทธองค์รับสั่งว่า สำหรับบุคคล 7 จำพวก ที่ส่งคนมานิมนต์อนุญาตให้ภิกษุไปได้ด้วยสัตตาหกรณียะ ถ้าเขาไม่ส่งคนมานิมนต์ไม่อนุญาต. บุคคล 7 จำพวกนั้นคือ ภิกษุ. ภิกษุณี. สิกขมานา. สามเณร. สามเณรี. อุบาสก. อุบาสิกา (คือบุคคลในวงพุทธบริษัทด้วยกัน) กรณีอุบาสกสร้างวิหารเพื่อสงฆ์ และได้ส่งคนมานิมนต์อย่างนั้น ให้ไปได้ด้วยสัตตาหกรณียะ แต่ต้องกลับภายใน 7 วัน

กล่าวโดยสรุป เมื่อบุคคล 7 จำพวกนั้นสร้างสิ่งต่างๆ เพื่อภิกษุหรือเพื่อใครก็ตาม(ในวงพุทธบริษัท) และได้ส่งคนมานิมนต์ให้ไปรับ หรือถ้าอุบาสกอุบาสิกามีงานมงคล แล้วเขานิมนต์มา ก็ไปได้ด้วยสัตตาหกรณียะ. หรือกรณีบุคคลเหล่านั้นเจ็บไข้ ถ้าเขานิมนต์มา ก็ให้ไปได้ด้วยสัตตาหกรณียะ

มีอยู่กรณีหนึ่ง ถ้าเขาส่งคนมานิมนต์ว่า เขาจะกล่าวพระสุตตันตะที่เขารู้โดยเฉพาะ ขอให้ไปเรียนเอาไว้ เพื่อไม่ให้พระสุตตันตะนั้นสูญหายไป ภิกษุก็พึงไปด้วยสัตตาหกรณียะ (ความตอนนี้สะท้อนถึงการสืบทอดพระธรรมวินัยอีกทางหนึ่ง)

สัตตาหะเพื่อสหธรรมิก

(211) คราวหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธ ท่านส่งคนไปบอกข่าวแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อขอให้ไปเยี่ยมท่าน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนี้ มีรับสั่งว่า สหธรรมิกทั้ง 5 คือ ภิกษุ, ภิกษุณี, สิกขมานา, สามเณร, สามเณรี แม้มิได้ส่งคนมานิมนต์ เมื่อรู้ข่าวว่าอาพาธ ก็อนุญาตให้ไปได้ด้วยสัตตาหกรณียะ แต่ต้องกลับภายใน 7 วัน

สัตตาหะเพื่อภิกษุ

ทรงอนุญาตให้ภิกษุไปในกิจที่เนื่องด้วยภิกษุ ด้วยสัตตาหกรณียะ สรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. มีภิกษุอาพาธ แม้ไม่มีการนิมนต์มา ก็ให้ไปเยี่ยมได้ด้วยความตั้งใจว่า จะไปดูแลเรื่องอาหารผู้ป่วย, อาหารผู้เฝ้าไข้, และยา จะไปดูอาการและช่วยรักษาพยาบาล

2. มีภิกษุอยากสึก แม้ไม่มีการนิมนต์มา ก็ไปได้ ด้วยความตั้งใจว่า จะไปช่วยพูดให้หายเร่าร้อน จะไปวานให้ภิกษุอื่นช่วยดูแล หรือจะไปอบรมสั่งสอนให้ดีขึ้น

3. มีภิกษุเกิดความเดือดร้อนรำคาญใจ(remorse) แม้ไม่มีการนิมนต์มา ก็ไปได้ ด้วยความตั้งใจว่า จะไปช่วยบรรเทาความเดือดร้อนใจ, ช่วยวานภิกษุอื่นให้ช่วยอีกทาง, หรือแสดงธรรมให้ผ่อนคลายใจ

4. มีภิกษุเกิดความเห็นผิด ก็ให้ไปได้ เพื่อช่วยปลดเปลื้องความเห็นผิด หรือไปขอให้ภิกษุรูปอื่นช่วย หรือไปสั่งสอนให้เกิด

ความเห็นถูก

5. มีภิกษุต้องอาบัติหนักซึ่งจะต้องอยู่ปริวาส(อยู่กรรม) ก็ให้ไปได้ ด้วยความตั้งใจว่า จะไปช่วยพูดให้เธออยู่ปริวาส หรือไปช่วยสวด หรือไปร่วมเป็นคณะ(คณปูรกะ)ในสังฆกรรมนั้น

6. มีภิกษุต้องอาบัติหนักซ้ำ จะต้องถูกซักเข้าหาอาบัติเดิม (ปฏิกัสสนา), คือระหว่างอยู่ปริวาส ได้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสอีก ก็จะต้องมาเริ่มต้นอยู่ปริวาสใหม่ ในกรณีอย่างนี้ก็ให้ไปได้ ด้วยความตั้งใจอย่างในข้อ 5

7. มีภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสซึ่งได้อยู่ปริวาสแล้ว จะเข้าสู่ช่วงมานัต(นับราตรี) ใกล้จะพ้นจากอาบัติ ให้ไปช่วยเหลือกันได้ เหมือนกับในข้อ 5

8. มีภิกษุจะพ้นจากอาบัติสังฆาทิเสส (สงฆ์จะให้อัพภาน) ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ให้ไปช่วยเหลือกันได้อย่างในข้อ 5

9. มีภิกษุจะถูกสงฆ์ลงโทษ(หรือถูกลงโทษแล้ว)อย่างใดอย่างหนึ่งตามวินัย (เช่น ตัชชนียกรรม-ถูกตักเตือนตำหนิอย่างแรง เป็นต้น) ให้ไปได้ ด้วยความตั้งใจว่า จะไปช่วยพูดให้สงฆ์ลดหย่อนโทษให้เบาลง หรือช่วยพูดให้ภิกษุนั้นกลับตัวกลับใจประพฤติให้ถูกต้องดีงาม

ทั้งหมดนี้ ต้องกลับเข้าจำพรรษาภายใน 7 วัน

ไปสัตตาหะเพื่อภิกษุณี ก็มีแนวทางอย่างเดียวกัน

ไปสัตตาหะเพื่อสิกขมานา, สามเณร, หรือสามเณรี มีข้อแตกต่างที่เพิ่มเข้ามา ดังนี้

สิกขมานา มีการละเมิดสิกขาบท(ศีล) ภิกษุสัตตาหะไปได้ด้วยความตั้งใจว่า จะไปดำเนินการให้เธอได้สมาทานสิกขาบท, หรือมีสิกขมานาจะอุปสมบทเป็นภิกษุณี ก็ให้ไปได้ โดยตั้งใจว่าจะไปช่วยเป็นธุระให้เธอได้อุปสมบท หรือช่วยสวด หรือไปเป็นคณปูรกะ ให้การอุปสมบทของเธอสำเร็จด้วยดี

มีสามเณรต้องการจะถามปี(อายุ)ของตัวเอง ให้ภิกษุสัตตาหะไปได้ โดยตั้งใจว่า จะซักถามหรือบอกปีให้. หรือสามเณรอยากจะอุปสมบท ก็ให้ไปช่วยเป็นธุระได้

สามเณรีจะถามปี(อย่างสามเณร) หรืออยากจะสมาทานสิกขาบท(รับศีล) ก็ให้ภิกษุไปเป็นธุระช่วยเหลือได้ด้วยสัตตาหกรณียะ

สัตตาหะเพื่อพ่อแม่-พี่น้อง และคนวัด

(212) สำหรับมารดาบิดา เมื่อป่วยไข้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสัตตาหะไปได้ แม้จะไม่ได้นิมนต์มาก็ตาม โดยไปด้วยตั้งใจว่า จะได้มีส่วนช่วยเยียวยารักษาผู้เจ็บป่วย

ส่วนพี่ชายน้องชายและพี่สาวน้องสาว เมื่อเจ็บป่วย ถ้าเขาส่งคนมานิมนต์ให้ไปเยี่ยม จึงสัตตาหะไปได้ เขาไม่นิมนต์มาก็ไม่ควรไป

คนผู้รับใช้ใกล้ชิดของภิกษุ(ภิกฺขุภติโก-"ผู้ภักดีของภิกษุ" อรรถกถาให้ความหมายว่า ได้แก่บุรุษผู้อยู่กับภิกษุทั้งหลายในวัดเดียวกัน) เจ็บป่วย ถ้าเขาส่งคนมานิมนต์ให้ไปเยี่ยม จึงควรสัตตาหะไป ไม่เช่นนั้น ก็ไม่ควรไป

สัตตาหะเพื่อกิจของสงฆ์

(213) มีอยู่ครั้งหนึ่ง วิหารหลังใหญ่ของสงฆ์ที่วัดแห่งหนึ่งชำรุด อุบาสกคนหนึ่งส่งคนไปแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เขามีไม้(แปรรูป)ที่ตัดไว้ในป่า ถ้าพระคุณเจ้าทั้งหลายไปขนเอาได้ก็ยินดีถวาย. เมื่อภิกษุกราบทูลเรื่องนั้น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตว่า ให้ภิกษุสัตตาหะไปเพื่อกิจของสงฆ์ได้

พรรษาขาดแต่ไม่ต้องอาบัติ

(214-216) ภัยอันตรายกรณีแรกที่เป็นเหตุให้ภิกษุหนีเอาชีวิตรอด ยอมขาดพรรษา เกิดขึ้นในเดวันโกศล นั่นคือภิกษุทั้งหลายถูกสัตว์ร้ายรังควานอย่างหนัก เมื่อทรงทราบ ก็ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุหนีออกจากวัดระหว่างพรรษาได้ ไม่เป็นอาบัติแต่พรรษาขาด

เมื่อเกิดภัยอันตรายอย่างอื่นๆ ที่จะทำให้ภิกษุไม่ปลอดภัยแก่ชีวิตและพรหมจรรย์ก็เหมือนกัน ทรงอนุญาตให้ภิกษุออกจากวัดไปอยู่ที่อื่นได้ โดยทุกกรณีไม่เป็นอาบัติ แต่พรรษาขาด

เฉพาะในข้อ(215) กล่าวถึงภิกษุทั้งหลายจำพรรษาในอาวาสแห่งหนึ่ง ที่นั่นโจรคุกคามอย่างหนัก จนชาวบ้านต้องอพยพหนีกันไปหมด เมื่อภิกษุกราบทูลเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ไปกับชาวบ้านได้. ชาวบ้านแยกย้ายกันเป็น 2 พวก ทรงอนุญาตให้ไปกับชาวบ้านฝ่ายข้างมาก แต่ชาวบ้านฝ่ายข้างมากนั้นไม่ใช่พวกนับถือพระรัตนตรัย ทรงอนุญาตให้ไปกับฝ่ายข้างน้อยซึ่งนับถือพระรัตนตรัย (ใช้คำว่า "พวกมีศรัทธา")

วัดใด กำลังมีเรื่องก่อความแตกแยกในหมู่สงฆ์(สังฆเภท) เมื่อภิกษุเห็นว่าจะเกิดโทษแก่ตัวเองได้ต่างๆ นานา หนีไปอยู่ที่อื่น ก็ไม่เป็นอาบัติ แต่พรรษาขาด

จำพรรษานอกวัด

(217) สถานที่ที่ทรงอนุญาตให้จำพรรษาได้ นอกจากในวัด คือ

1. ที่พักของพวกโคต่าง(ที่อยู่ของพวกโคบาล) เมื่อพวกโคบาลต่างออกเดินทางไปที่อื่น ทรงอนุญาตให้ภิกษุไปกับเขาได้ (อรรถกถากล่าวว่า ภิกษุไปกับพวกโคต่าง ไม่เป็นอาบัติเพราะพรรษาขาด)

2. ทรงอนุญาตให้จำพรรษากับพวกเกวียนได้ (อรรถกถากล่าวว่า หมายถึงจำพรรษาในกระท่อมที่เขาปลูกสร้างให้ หรือใต้เกวียน ไม่ใช่อยู่รวมกับเขา)

3. เมื่อจวนจะถึงวันเข้าพรรษา ถ้าจำเป็นจะต้องจำพรรษาในเรือ ก็ทรงอนุญาต (อรรถกถากล่าวว่า ต้องจำพรรษาภายในประทุนเรือ)

(ตามนัยแห่งอรรถกถา ภิกษุจำพรรษาในหมู่โคต่าง ในหมู่เกวียน และในเรือดังกล่าว พรรษาขาด แต่ไม่เป็นอาบัติ และยังได้สิทธิที่จะปวารณาในวันออกพรรษา)

สถานที่ห้ามจำพรรษา

(218) สถานที่ต่อไปนี้ ทรงห้ามเข้าอยู่จำพรรษา คือ

1. *ในโพรงไม้* ชาวบ้านตำหนิว่า ภิกษุจำพรรษาในนั้นเหมือนพวกปิศาจ (เป็นทุกกฎ)

2. *บนค่าคบไม้* ชาวบ้านตำหนิว่า เหมือนพรานล่าเนื้อ (เป็นทุกกฎ)

3. *ในที่กลางแจ้ง* ไม่มีที่หลบแดดฝน (เป็นทุกกฎ)

4. *ในที่ที่ไม่มีเสนาสนะ* คือไม่มีที่หลบที่บังป้องกันหนาวร้อน (เป็นทุกกฎ)

5. *ในกระท่อมผี* หมายถึงเตียงที่มีแม่แคร่ ซึ่งเขาทำให้ศพ (หรือโลงศพ) ไม่ใช่กระท่อมในป่าช้า, ชาวบ้านตำหนิว่า เหมือนพวกสัปเหร่อ (เป็นทุกกฎ)

6. *ในร่ม(ฉัตร)* ชาวบ้านตำหนิว่า เหมือนคนเลี้ยงวัว (เป็นทุกกฎ) ส่วนกุฎีร่มซึ่งเอาร่มมาตั้ง 4 มุมแล้วทำฝารอบ ไม่เป็นไร

7. *ในตุ่ม* ชาวบ้านตำหนิว่า เหมือนพวกเดียรถีย์บางจำพวก (เป็นทุกกฎ)

ในพรรษาให้บวชสามเณรได้

(220) ปีหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายในกรุงสาวัตถี ตั้งกติกากันว่า ในระหว่างพรรษา ห้ามให้การบรรพชา, หลานชายของนางวิสาขาไปขอบรรพชา พวกภิกษุบอกว่าบวชให้ไม่ได้ เพราะมีกติกาห้ามบวชเณรเอาไว้ รอออกพรรษาก่อนค่อยมาบวช, ครั้นออกพรรษาแล้ว พวกภิกษุจึงกล่าวชักชวนให้เขามาบวช เขาบอกว่าถ้าได้บวชไปแล้วก็จะพอใจ ถึงเวลานี้ไม่อยากบวชแล้ว, นาง

วิสาขาทราบเรื่องก็ติติงภิกษุทั้งหลายว่า ไม่น่าจะตั้งกติกากันอย่างนั้น ก็เวลาไหนเล่า ที่คนไม่ควรประพฤติธรรม?

เมื่อทรงทราบ ก็ทรงห้ามภิกษุตั้งกติกาอย่างนั้น รูปใดฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏ

ห้ามจำพรรษาใน 2 วัด(พร้อมกัน)

(221) ปีหนึ่ง พระอุปนันทะ (ศากยบุตร) ได้ถวายปฏิญาณ(รับคำ)แก่พระเจ้าปเสนทิโกศลที่จะจำพรรษา(ที่วัดแห่งหนึ่ง)ในวันเข้าพรรษาต้น ระหว่างที่เดินทางไปยังวัดนั้น ได้พบวัด 2 วัด ซึ่งมีคนถวายจีวรมาก จึงอยากจะอยู่วัดนั้น และได้ย้อนกลับมาเข้าพรรษาหลังที่วัดนั้น. เมื่อพระราชาทรงทราบ ก็ทรงตำหนิว่า พระอุปนันทะกล่าวเท็จซึ่งพระพุทธองค์ห้ามไว้มากมาย. เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ ก็ทรงสอบสวนหาความจริงจากท่านโดยตรง ทรงตำหนิเป็นอันมาก และมีรับสั่งว่า ถ้าภิกษุรับปากว่าจะจำพรรษาในวันเข้าพรรษาต้นที่วัดหนึ่ง แล้วไปเข้าพรรษาที่วัดอีกแห่งหนึ่งด้วย (รวมเป็น 2 วัด) ย่อมเท่ากับวันเข้าพรรษาต้นของเธอไม่มี เป็นอาบัติทุกกฏ เพราะเหตุที่รับคำ

ขาดหรือไม่ขาดพรรษา

มีรับสั่งว่า เมื่อภิกษุกล่าวปฏิญาณว่าจะจำพรรษาในวันเข้าพรรษาต้น ได้ไปที่วัด ทำอุโบสถ พอถึงวันแรม 1 ค่ำ ก็เข้าสู่วิหาร (ที่พำนัก) จัดเตรียมสถานที่เพื่ออยู่จำพรรษาครบถ้วน. ณ วันนั้น ถ้าเธอไม่มีกิจจำเป็น ได้ออกเดินทางไปเสียที่อื่น ย่อมเท่ากับไม่มี

การจำพรรษาต้น เป็นอาบัติทุกกฏเพราะรับคำ

และไม่ว่าจะมีกิจจำเป็นหรือไม่ก็ตาม ถ้าภิกษุออกไปจากอาวาสนั้นในวันนั้น หรือได้อยู่ในวัดนั้น 2-3 วัน หรือแม้จะไปด้วยสัตตาหกรณียะ แต่ไม่เกิน 7 วัน ก็เท่ากับไม่มีการจำพรรษาต้น และเป็นอาบัติทุกกฏเพราะรับคำ เหมือนกันหมด

กรณีที่จะนับว่าได้เข้าจำพรรษาต้น และไม่เป็นอาบัติ คือ

- ได้อยู่ในวัดนั้น 2-3 วัน แล้วไปที่อื่นด้วยสัตตาหกรณียะ และได้กลับมาภายใน 7 วัน

- เหลืออีก 7 วันจะถึงวันปวารณา(ออกพรรษา) ภิกษุมีกิจจำเป็นต้องไปที่อื่น จะกลับมาหรือไม่ ก็ไม่เป็นไร (ไม่ต้องไปด้วยสัตตาหกรณียะก็ได้)

ในการเข้าจำพรรษาหลังก็เหมือนกัน (วันสิ้นสุดฤดูฝนคือวันออกพรรษาหลัง สิ่งที่สังเกตได้คือ เป็นวันที่ดอกโกมุทบานสะพรั่งรับดวงจันทร์วันเพ็ญ(เพ็ญกัตติกมาสหรือวันเพ็ญเดือน 12). ดอกบัวที่เรียกว่า"ดอกโกมุท"นั้น บางตำราก็เรียกว่า"บัวแดง" บางตำราก็เรียกว่า"บัวขาว"

ปวารณาขันธกะ

ปวารณา-ธรรมเนียมให้ว่ากล่าวซึ่งกันและกัน

คำว่า "ปวารณา" ใช้ใน 2 ความหมาย คือ

1. การออกปากให้ขอ หรือ เปิดโอกาสให้ขอได้ (ต่อมามีธรรมเนียมการใช้ใบปวารณา เมื่อทายกทายิกาต้องการถวายปัจจัย(เงินหรือธนบัตร) ใบปวารณานั้นระบุข้อความว่า ผู้ถวายปัจจัยได้มอบเงินไว้กับไวยาวัจกรแล้ว ถ้าภิกษุ(ผู้ได้รับใบปวารณา)ต้องการใช้สอยเพื่อการสิ่งใด ขอให้เรียกจากไวยาวัจกรนั้น)

2. การให้โอกาสว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นสังฆกรรมที่ทำแทนอุโบสถสวดปาติโมกข์ เฉพาะในวันสุดท้ายแห่งการจำพรรษา (คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11) วันนั้นเรียกว่า "วันมหาปวารณา"

ปวารณาในปวารณาขันธกะ หมายเอาปวารณาประเภทที่ 2 นี้

กิจเบื้องต้น(บุพกิจ)ของปวารณา เหมือนกับอุโบสถ, ข้อที่ต่างกันคือ แทนที่จะนำปาริสุทธิของภิกษุอาพาธมา ก็ให้นำปวารณาของภิกษุอาพาธมา ผู้นำปวารณามาเป็นผู้กล่าวปวารณาแทนภิกษุอาพาธนั้น

วันปวารณา โดยปกติคือวันขึ้น 15 ค่ำ(ปัณณรสี) อันเป็นวันออกพรรษา ถ้าไม่พร้อมในวันนั้น ให้เลื่อนออกไปได้อีกปักษ์หนึ่ง เป็นวันแรม 14 ค่ำ(จาตุททสี), ถ้าสงฆ์นัดพร้อมเพรียงกันได้เป็นคราวพิเศษ (เช่น เคยแตกแยกกัน แล้วมาปรองดองกันได้) วันปวารณาคราวพิเศษนี้ เรียกว่า "วันสามัคคี" จะกำหนดเอาวันไหนก็ได้

จำนวนภิกษุที่ครบองค์สงฆ์ในการทำปวารณา คือ 5 รูป (เป็นสังฆปวารณา) เหตุที่องค์สงฆ์มีจำนวนมากกว่าอุโบสถ 1 รูป เพราะรูปหนึ่งเป็นผู้กล่าวปวารณาอีก 4 รูปเป็น"สงฆ์", ถ้ามี 4 รูป หรือ 3 รูป หรือ 2 รูป เป็น"คณปวารณา", ถ้ามีรูปเดียว เป็น"ปุคคลปวารณา" หรือ "อธิษฐานปวารณา"

ภิกษุที่ไม่อาจจะร่วมปวารณากับภิกษุที่จำพรรษาครบ 3 เดือน มีอยู่ 2 ประเภทคือ 1. ภิกษุที่พรรษาขาด 2. ภิกษุที่บวชในระหว่างพรรษา, ภิกษุ 2 ประเภทนี้ จะทำอย่างไรในวันมหาปวารณา? วินัยมุข เล่ม 2

กัณฑ์ที่ 17 กล่าวว่า ให้บอกปาริสุทธิเมื่อการปวารณาของภิกษุในวัดจบลง และถ้าเป็นฝ่ายมีจำนวนมากกว่าให้สวดปาติโมกข์(เหมือนในวันอุโบสถปกติ). จบแล้วจึงให้ภิกษุที่เหลือทำปวารณาในที่อยู่ของท่านเหล่านั้น และห้ามตั้งญัตติทำอุโบสถและปวารณาเป็นการสงฆ์และการคณะในวันเดียวกัน

มูควัตร-นัดกันอยู่อย่างคนใบ้

(224-226) ในพรรษาคราวหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน มีภิกษุที่วัดหนึ่งในแคว้นโกศล ซึ่งเคยคบหาสมาคมกันมาก่อน พอเริ่มอยู่จำพรรษาก็ปรึกษากันว่า จะอยู่กันอย่างไรจึงจะเป็นการกลมเกลียวรักใคร่สุขสบายกัน และมีอาหารการฉันพรั่งพร้อม ในที่สุดก็ได้ข้อสรุปเป็นกติกาว่า จะไม่มีการพูดจาทักทายกัน ใครบิณฑบาตกลับมาก่อน ก็ให้มีหน้าที่จัดแจงที่ฉันให้พร้อม ใครกลับมาทีหลังก็ให้มีหน้าที่เก็บกวาดทำความสะอาดที่ฉันทุกอย่าง ถ้ามีอะไรจะให้ช่วยเหลือกัน ก็เพียงแต่กวักมือเรียกให้ช่วย ห้ามเรียกขานด้วยวาจา. ภายในพรรษานั้น ภิกษุในวัดนั้นต่างอยู่กันด้วยกติกานั้น

เมื่อออกพรรษา พวกภิกษุวัดนั้นก็ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันอยู่ พระพุทธองค์ตรัสถามถึงความเป็นอยู่ของท่าน ก็ได้ทรงทราบว่ามีการตั้งกติกาในการอยู่จำพรรษาดังกล่าว ทรงตำหนิว่า การอยู่จำพรรษาอย่างนั้น ไม่ใช่

ความผาสุกอะไรเลย เป็นการอยู่กันอย่างสัตว์เลี้ยง(ปศุสัตว์) อยู่กันอย่างแพะที่อยู่รวมกัน ยังมาบอกว่าอยู่กันด้วยความผาสุก แท้จริงแล้วเป็นการอยู่อย่างไม่มีสติ(ประมาท)

ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุเหล่านั้นอยู่กันด้วยมูควัตร (ประพฤติอย่างคนใบ้) ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของพวกเดียรถีย์ ไม่ใช่แนวทางของพุทธประสงค์, ทรงบัญญัติห้ามประพฤติมูควัตร ภิกษุใดฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏ

ปวารณา-ทางป้องกันอาบัติและเคารพวินัย

รับสั่ง ณ ที่นั้นว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษา เมื่อจำพรรษาแล้ว ให้เปิดโอกาสแก่กันและกันเพื่อว่ากล่าวกันได้(ปวารณา) ด้วยเรื่องที่ได้เห็น หรือได้ฟัง หรือสงสัย, การปวารณานั้นจักเป็นวิธีเหมาะสมสำหรับว่ากล่าวตักเตือนกัน และเป็นวิธีที่จะช่วยให้ปลอดภัยจากอาบัติ เป็นวิธีเคารพวินัยของพวกเธอ"

ต่อจากนั้น ทรงแนะนำวิธีปวารณา (เพื่อความเข้าใจในทางปฏิบัติ โปรดอ่านวินัยมุข เล่ม 2 กัณฑ์ที่ 17 ว่าด้วย"ปวารณา")

ปวารณาต้องนั่งกระหย่ง

("นั่งกระหย่ง" หรือ "นั่งกระโหย่ง" (sitting down on one's haunches) คือนั่งคุกเข่า โดยเอาปลายเท้าตั้งลงที่พื้น ส้นเท้าทั้งสองรองรับก้น, บางตำราว่า "นั่งยองๆ"

(227) ในวันมหาปวารณาคราวหนึ่ง ขณะที่พระเถระยัง

นั่งกระหย่งปวารณา ภิกษุฉัพพัคคีย์กลับนั่งบนอาสนะ(ไม่นั่งกระหย่ง ซึ่งถ้านั่งแบบไทยๆ คือนั่งพับเพียบ ส่วนแขกนิยมนั่งขัดสมาธิ) พวกภิกษุที่ใส่ใจเรื่องความเหมาะสมของภิกษุ ต่างตำหนิว่าเป็นเรื่องไม่บังควร. เรื่องนี้เป็นเหตุให้ทรงตั้งระเบียบว่า เมื่อพระเถระนั่งกระหย่งปวารณาอยู่ ภิกษุอื่นไม่ควรนั่งบนอาสนะฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏ

ต่อมาคราวหนึ่ง พระเถระรูปหนึ่งซึ่งแก่หง่อมมากแล้ว ต้องนั่งกระหย่งจนกว่าจะปวารณาถึงภิกษุรูปสุดท้าย ได้หมดแรงเป็นลมล้มพับ เมื่อทรงทราบ ก็ทรงอนุญาตให้นั่งกระหย่งระหว่างปวารณา รูปใดปวารณาแล้ว ทรงอนุญาตให้นั่งบนอาสนะได้

(228-243) จำนวนวันปวารณา, จำนวนภิกษุที่ทำปวารณา, การนำและการมอบปวารณาของภิกษุอาพาธ, ภิกษุถูกจับระหว่างทำปวารณา, วิธีทำปวารณา, การแสดงอาบัติก่อนปวารณา, การปวารณาที่ไม่เป็นอาบัติ, การนับวันปวารณาต่างกัน, บุคคลประเภทใดบ้างที่อยู่ในที่ปวารณา, และ การห้ามภิกษุทำปวารณา ล้วนแต่มีแนวปฏิบัติเหมือนในเรื่องอุโบสถ

ปวารณารวบรัด

(244) ครั้งหนึ่ง วันมหาปวารณาของภิกษุวัดหนึ่งในแคว้นโกศล ถูกก่อกวนด้วยพวกป่าเถื่อน พวกภิกษุไม่อาจจะปวารณา(แต่ละรูป)ให้ครบ 3 จบได้ เรื่องนี้ พระพุทธองค์รับสั่งว่าให้ปวารณา 2 จบก็ได้ หรือจบเดียวก็ได้ และเมื่อจำเป็นถึงที่สุด จะให้ภิกษุผู้มีพรรษาเท่ากันปวารณารวมกันก็ได้

ที่วัดแห่งหนึ่งในวันมหาปวารณา วันนั้นชาวบ้านทำบุญทั้งวันทั้งคืน จนใกล้จะสว่างก็ยังไม่หยุดหย่อน กรณีอย่างนี้ ทรงอนุญาตให้ปวารณาแบบรวบรัดดังกล่าว

กรณีอื่นอีกที่ทรงอนุญาตให้ปวารณาโดยวิธีรวบรัด คือ

1. ภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมกันจนใกล้สว่าง

2. ภิกษุนักพระสูตรสวดพระสูตรกัน(chanting a discourse-แปลกันว่า "สังคายนาพระสุตตันตะ"ก็มี) จนใกล้สว่าง

3. พระวินัยธรตัดสินเรื่องพระวินัย จนใกล้สว่าง

4. พระธรรมกถึกสนทนาธรรมกันจนใกล้สว่าง

5. ภิกษุโต้เถียง(ในเรื่องพระธรรมวินัย)กัน จนใกล้สว่าง

6. ฝนตั้งเค้า ทั้งที่ประชุมปวารณาก็คับแคบ คุ้มฝนไม่ได้ (ให้รีบปวารณาโดยวิธีรวบรัดได้)

7. เกิดเหตุคับขัน 10 อย่าง มี พระราชาเสด็จมา เป็นต้น (เหมือนในกรณีที่เกิดขึ้นในเรื่องอุโบสถ)

การปวารณารวบรัด ให้ภิกษุรูปหนึ่งประกาศแก่สงฆ์ด้วยญัตติกรรมวาจา

ภิกษุมีอาบัติห้ามปวารณา

(245-246) ในวันมหาปวารณาปีหนึ่ง ภิกษุฉัพพัคคีย์ได้ทำการปวารณาทั้งๆ ที่มีอาบัติติดตัว ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนี้ มีรับสั่งว่า ห้ามภิกษุปวารณาทั้งๆ ที่มีอาบัติติดตัว ฝ่าฝืนเป็นอาบัติทุกกฏ. แต่ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัว ให้โอกาสแก่ภิกษุรูปอื่นโจทอาบัติได้. ต่อมาอีกคราวหนึ่ง ก็ยังมีภิกษุ

ฉัพพัคคีย์จะทำปวารณาทั้งๆ ที่มีอาบัติติดตัว สงฆ์จึงขอให้ท่านเปิดโอกาสเพื่อโจทอาบัติ ถึงขั้นนี้ ทรงให้ตัดสิทธิการปวารณาของภิกษุนั้น ฐานไม่ให้โอกาสเพื่อการโจทอาบัติ และตราบใดที่ภิกษุรูปนั้นยังอยู่ในที่ประชุม ก็ทรงห้ามไม่ให้สงฆ์ทำปวารณา

เรื่องไม่จบอยู่เพียงนั้น อีกคราวหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ดำเนินการตัดสิทธิการปวารณาของภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ไม่มีอาบัติติดตัว โดยไม่มีเหตุผล แม้แต่ปวารณาที่ภิกษุทำกันแล้ว ก็ยกเลิก (เท่ากับว่ายังไม่ได้ปวารณา). เมื่อทรงทราบ ก็ประทานระเบียบว่าห้ามภิกษุงดปวารณาของภิกษุผู้ไม่มีอาบัติ โดยไม่มีเหตุผล ฝ่าฝืนเป็นอาบัติทุกกฏ. อีกอย่างหนึ่ง การปวารณาที่ภิกษุทำแล้ว ห้ามไปยกเลิก ถ้าฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏ

การงด(การหยุด หรือการยกเลิก)ปวารณา จะทำได้ก็ต่อเมื่อการปวารณายังทำกันไม่จบ ถ้าปวารณาจบลงแล้ว จะไปขอยกเลิก ไม่ได้

ภิกษุเช่นไรให้หยุดการปวารณาได้

(247) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะไปหยุดหรือยกเลิกการปวารณาของภิกษุอื่นได้ จะต้องมีความประพฤติที่บริสุทธิ์ ทั้งทางกายทางวาจาและทางใจ อีกทั้งการดำรงชีวิต(อาชีวะ) ก็จะต้องบริสุทธิ์. เท่านั้นยังไม่พอ ต้องเป็นคนมีปัญญาเฉลียวฉลาดด้วย เมื่อถูกซักถาม(ในเรื่องพระวินัยที่โจท) ก็จะต้องตอบได้ คุณสมบัติดังกล่าวนี้ ขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้เลย ถ้ามีภิกษุตั้งตนเป็นผู้ยกเลิกการปวารณาของภิกษุ โดยที่ตัวเอง

ไม่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติดังกล่าว ทรงอนุญาตให้สงฆ์กล่าวห้ามว่า "อย่าเลยภิกษุ! อย่าทุ่มเถียงกัน อย่าทะเลาะกัน อย่าแก่งแย่งกัน อย่าวิวาทกัน" แล้วจึงปวารณา

(ในข้อนี้ ให้ข้อมูลอย่างหนึ่งว่า ปาราชิก 4 สังฆาทิเสส 13 เป็น"ศีลวิบัติ": ถุลลัจจัย, ปาจิตตีย์, ปาฏิเทสนียะ, ทุกกฏ เป็น "อาจารวิบัติ": มิจฉาทิฐิ, อันตคาหิกทิฐิ (ความเห็นตายตัวไปข้างใดข้างหนึ่งในทางผิด) เป็น"ทิฏฐิวิบัติ")

หลักตัดสินโจทก์-จำเลยก่อนปวารณา

มีรับสั่งในเรื่องโจทก์และจำเลย เมื่อเกิดเป็นกรณีขึ้นในวันมหาปวารณา ว่า

ถ้าภิกษุผู้โจทตอบข้อซักถามของภิกษุผู้รู้ทั้งหลายไม่เป็นที่พอใจ สงฆ์ควรบอกว่า เธอไม่ควรฟ้อง, ถ้าภิกษุผู้โจทตอบข้อซักถามได้เป็นที่พอใจ ก็ให้สงฆ์บอกว่า ฟ้องได้

ถ้าผลออกมาว่า ภิกษุผู้โจทสารภาพว่า ตนตามทำลายจำเลยด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ให้สงฆ์ปรับสังฆาทิเสสแล้วจึงปวารณา, ถ้าภิกษุผู้โจทสารภาพว่าตนตามทำลายภิกษุด้วยอาบัติอื่นๆ ให้สงฆ์ปรับอาบัติตามหลักพระวินัย แล้วจึงปวารณา

ส่วนฝ่ายจำเลย ถ้าสารภาพว่าได้ต้องอาบัติปาราชิก สงฆ์ต้องให้สึกก่อน แล้วจึงปวารณา, ถ้าสารภาพว่าต้องอาบัติสังฆาทิเสสให้สงฆ์ปรับอาบัติสังฆาทิเสสก่อน แล้วจึงปวารณา, ถ้าสารภาพว่าต้องอาบัติอื่นๆ ให้สงฆ์ปรับอาบัติตามหลักพระวินัยแล้ว แล้วจึงปวารณา

วิธีชำระอาบัติก่อนปวารณา

(249) ในกรณีอาบัติของภิกษุผู้ถูกโจทไม่ชัดเจน เช่น เรื่องที่กล่าวหาว่าเป็นอาบัติ ปรากฏชัด แต่ผู้ต้องอาบัติในเรื่องนั้น ไม่ชัด หรือเรื่องที่กล่าวหาว่าเป็นอาบัติ ไม่ชัด แต่ภิกษุผู้ถูกกล่าวหาว่าต้องอาบัติ มีตัวตนชัดเจน, ทั้งสองกรณีนี้ เมื่อสงฆ์ให้ระบุอย่างชัดเจน ถ้าระบุไม่ได้ก็ปรับอาบัติผู้ถูกกล่าวหาไม่ได้ เป็นอันทำปวารณาได้เลย, หรือถ้าระบุได้ชัดเจนทั้งในเรื่องที่เป็นอาบัติและผู้ต้องอาบัติ จนปรับอาบัติได้แล้ว ก็ทำปวารณาได้เลย

เรื่อง หรือ บุคคล(ผู้ต้องอาบัติ) ที่ไม่ชัดเจนก่อนปวารณา ถ้าปรากฏหลังจากปวารณาว่าชัดเจน จะยกขึ้นมาโจทหรือปรับอาบัติอีก ก็ย่อมทำได้ แต่การปรับอาบัติที่จบลงไปแล้วก่อนปวารณา (เพราะชัดเจนทั้งเรื่องที่เป็นอาบัติและผู้ต้องอาบัติ) ภิกษุใดยกขึ้นโจทอีก เป็นอาบัติปาจิตตีย์ ฐานรื้อฟื้นเรื่องนั้นขึ้นมาอีก

การเลื่อนวันปวารณา

(250-251) เหตุเกิดที่วัดแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล ภิกษุพวกหนึ่งเป็นเพื่อนคบหากันมาก่อน อยู่จำพรรษาด้วยกัน มีภิกษุอีกพวกหนึ่งจำพรรษาอยู่ในที่ใกล้กัน ฝ่ายหลังนี้มีเรื่องบาดหมาง ก่อการทะเลาะวิวาท ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ พากันวางแผนว่า จะขัดขวางการปวารณาของภิกษุฝ่ายแรก ด้วยการหาเรื่องไม่ให้ปวารณาได้ ภิกษุฝ่ายแรกทราบข่าวเรื่องนี้ จึงนำความกราบทูล พระพุทธองค์รับสั่งว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตให้ภิกษุ(ฝ่ายที่ถูกก่อกวนหรือภิกษุเจ้าถิ่น)ทำอุโบสถ 2 คือ ที่ 3 ที่ 4, หรืออุโบสถ 3 คือ ที่ 3 ที่ 4 ที่ 5, ให้เป็นอุโบสถ 14 ค่ำ โดยนัดกันว่าจะปวารณาก่อนภิกษุเหล่านั้น"

(พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน สรุปความในเรื่องนี้ว่า มีภิกษุอื่นประสงค์จะมาก่อการทะเลาะหรือก่อให้เกิดอธิกรณ์ ทรงอนุญาตให้รีบปวารณาให้เสร็จ ก่อนที่ภิกษุเหล่านั้นจะมา, ถ้าทำอย่างนั้นไม่ได้ ให้สวดปาติโมกข์แทน โดยเลื่อนวันปวารณาออกไปอีกปักษ์หนึ่ง(15 วัน), ถ้าภิกษุที่ก่อเรื่องยังพักอยู่จนถึงวันปวารณาที่เลื่อนไปนั้น ให้สวดประกาศเลื่อนการปวารณาออกไปได้อีกปักษ์หนึ่ง แล้วสวดปาติโมกข์แทน, ถ้าภิกษุเหล่านั้นยังพักอยู่อีก ภิกษุเจ้าถิ่นแม้ไม่ประสงค์จะปวารณา ก็ต้องปวารณากันทุกรูป (เลื่อนอีกไม่ได้)

ในการหลบเลี่ยงออกไปทำปวารณา เพื่อหนีการก่อกวนจากภิกษุอื่นนั้น ภิกษุเจ้าถิ่นจะพากันไปทำปวารณานอกสีมาก็ได้

ภิกษุอาพาธไปหยุดการปวารณาของภิกษุผู้ไม่อาพาธ แม้สงฆ์ให้รอจนท่านหายอาพาธก่อนค่อยโจท ยังขืนโจทระหว่างมีการปวารณาอยู่ เป็นอาบัติปาจิตตีย์ เพราะเหตุที่ไม่เอื้อเฟื้อ(ต่อคำขอของสงฆ์), กรณีภิกษุผู้ไม่อาพาธไปหยุดการปวารณาของภิกษุผู้อาพาธ หรือภิกษุผู้อาพาธทำกับภิกษุผู้อาพาธด้วยกัน(ด้วยการโจทอาบัติ) ถ้าสงฆ์ขอร้องแล้วยังขืนโจทอยู่ ก็เป็นอาบัติปาจิตตีย์เช่นเดียวกัน

แต่ถ้าระหว่างทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่อาพาธ ไปขอหยุดการ

ปวารณาของอีกฝ่ายหนึ่ง(ด้วยการโจทอาบัติ) ทรงให้สงฆ์สืบสวนสอบสวนเป็นการสงฆ์ ปรับอาบัติตามหลักพระวินัย แล้วจึงปวารณา

(251) ภิกษุวัดหนึ่งในแคว้นโกศล รักใคร่ปรองดองกันอย่างยิ่ง อยู่กันด้วยความสบายใจทั้งพรรษา เมื่อจะออกพรรษาก็เสียดายที่จะต้องจากกันไปคนละทิศละทาง จึงอยากจะยืดเวลาจากกันออกไป แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร จึงนำความกราบทูล. พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุเหล่านั้นเลื่อนปวารณาออกไปได้ ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา (เลื่อนออกไปได้ 1 เดือน)

บริเวณส่วนหนึ่งของวัดบุพพาราม ที่สาวัตถี

เมื่อเกิดกรณีภิกษุหยุดหรืองดการปวารณาของกันและกันจนตกลงกันไม่ได้ ให้สงฆ์ดำเนินการไต่สวนทั้งสองฝ่าย ถ้าเห็นว่าต้องอาบัติ ก็ปรับอาบัติตามหลักพระวินัย แล้วจึงปวารณา

(คำว่า "ปรับอาบัติตามหลักพระวินัย" แสดงว่าเป็นอาบัติที่มีสิกขาบทบัญญัติไว้แล้ว ให้เป็นไปตามสิกขาบทนั้นๆ)

มหาวรรค ภาค 2

- จัมมขันธกะ
- เภสัชชขันธกะ
- กฐินขันธกะ
- จีวรขันธกะ
- จัมเปยยขันธกะ
- โกสัมพิขันธกะ

มหาวรรค (ภาค 2)

พระไตรปิฎกฉบับอักษรบาลีของไทย เล่ม 5 เนื้อหาคือมหาวรรคภาคที่ 2, ในเล่มนี้มี 6 ขันธกะ(หมวด) คือ 1. จัมม-ขันธกะ-ว่าด้วยหนัง 2. เภสัชชขันธกะ-ว่าด้วยยารักษาโรค 3. กฐินขันธกะ-ว่าด้วยกฐิน 4. จีวรขันธกะ-ว่าด้วยจีวร 5. จัม-เปยยขันธกะ-ว่าด้วยเหตุการณ์ในกรุงจัมปา 6. โกสัมพิขันธกะ-ว่าด้วยเหตุการณ์ในกรุงโกสัมพี

มหาวรรคภาคที่ 1 และมหาวรรคภาคที่ 2 เป็นเรื่องของสิกขาบทนอกปาติโมกข์

จัมมขันธกะ

บทสรุปท้าย(อุททาน)ของจัมมขันธกะกล่าวว่า หมวดนี้มีทั้งหมด 63 หัวข้อ ในที่นี้จะขอเรียงหัวข้อไว้เพื่อสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. โสณะ (โกฬิวิสโคตร)
   - พระเจ้าพิมพิสารทรงปกครองหมู่บ้านและเมือง รวม 80,000 แห่ง
   - โสณะเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารเพื่อให้ทอดพระเนตรฝ่าเท้า(ของตน)
   - พระเจ้าพิมพิสารทรงสั่งสอนทวยราษฎร์ด้วยเรื่องประโยชน์ปัจจุบัน
2. พระสาคตะ
   - ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐาก
   - สำแดงฤทธิ์
   - พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมระดับประโยชน์ภายหน้า (ต่อจากประโยชน์ปัจจุบัน)

3. โสณะ (โกฬิวิสะ) ออกบวช
   - เดินจงกรมจนเท้าแตก
   - คำสอนเทียบเสียงพิณ
   - พระโสณะบรรลุอรหัต กล่าวถึงการน้อมใจของผู้บรรลุอรหัต
4. พุทธานุญาตให้ภิกษุใช้รองเท้า
   - รองเท้าชนิดต่างๆ และการใช้สอยของภิกษุ
   - เขียงเท้า
5. ภิกษุจับโคด้วยความกำหนัด
6. ภิกษุเดินทางด้วยยาน
7. ที่นอนสูงและใหญ่สำหรับภิกษุ
   - ภิกษุกับการใช้หนังสัตว์
8. ภิกษุสวมรองเท้าเข้าละแวกบ้าน
9. พระโสณะ (กุฏิกัณณะ)
   - บวชจากพระมหากัจจานะที่แคว้นอวันตี(ชายแดน)
   - ทูลขอผ่อนผันข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุที่ชายแดน
   - พระโสณะ (กุฏิกัณณะ) สวดสรภัญญะ
10. กำหนดเขตปัจจันตชนบทและมัชฌิมชนบท (ณ ภูเขาคิชฌกูฏ)

โสณะ โกฬิวิสะ

"โสณะ" เป็นชื่อ, "โกฬิวิสะ" เป็นโคตรหรือตระกูลของเศรษฐีตระกูลหนึ่งในเมืองจัมปา แคว้นอังคะ, เวลานั้น อังคะขึ้นต่อแคว้นมคธ จึงอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระเจ้าพิมพิสาร, "จัมปา" เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "จัมปาวตี" บ้างก็ว่าตั้งตามพระนามพระราชาผู้ปกครอง คือ พระเจ้าจัมปา บ้างก็ว่าเพราะเมืองนั้นมีต้นจัมปกะมาก, อรรถกถากล่าวว่า มหาโควินทะเป็นสถาปนิกผู้สร้างเมืองจัมปา

ในบันทึกของเฮี่ยนจัง เมืองจำปาอยู่ฝั่งใต้ของแม่น้ำคงคา ส่วนในชาดกกล่าวว่าอยู่บนฝั่งแม่น้ำจัมปา ซึ่งก็ถูกทั้งสอง เพราะที่ตั้งของเมืองจัมปาอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำทั้งสองที่ไหลมาบรรจบกัน (สันนิษฐานว่า จัมปาอาจจะได้แก่หมู่บ้านจัมปานคร หรือจัมปาปุระ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากปารคตะปัจจุบัน)

สมัยพุทธกาล จัมปาเคยเป็นศูนย์เผยแพร่ลัทธิต่างๆ, มักขลิ โคสาล และ มหาวีระ(นิครนถ์ นาฏบุตร) เคยมาที่เมืองนี้ พระพุทธองค์เคยเสด็จหลายครั้ง (ไม่เคยประทับจำพรรษา), พราหมณ์โสณทัณฑะเข้าเฝ้าพระองค์ที่เมืองนี้, พระวังคีสะได้กล่าวบทกวีสรรเสริญพระพุทธคุณที่เมืองนี้, พระสารีบุตรแสดงทสุตตรสูตร

ที่เมืองนี้. พระอรหันต์ชาวเมืองจัมปาที่ปรากฏชื่อ มีโสณะ(โกฬิวิสะ). ซัมพุคามิกะ. นันทกะ. และภิกษุณีนางหนึ่ง ชื่อ "ภัททา" เป็นอดีตสาวกของนิครนถ์

"คัคครา" เป็นชื่อแม่น้ำ (บางแห่งก็ว่าเป็นอ่างเก็บน้ำ หรือสระน้ำขนาดใหญ่) ตั้งตามพระนามของราชินีคัคครา. อยู่ในแคว้นอังคะ แต่ไม่ระบุว่าอยู่ใกล้-ไกลจากเมืองจัมปาแค่ไหน พระพุทธองค์เคยเสด็จประทับที่อาศรมบนฝั่งแม่น้ำคัคครา

(1-4) เมื่อครั้งพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ พระราชอำนาจของพระเจ้าพิมพิสารครอบครองบ้านเมืองน้อยใหญ่(ทั้งในแคว้นมคธและแคว้นอังคะ) รวมประมาณ 80,000 แห่ง. ที่เมืองจัมปา(ในแคว้นอังคะ) มีบุตรเศรษฐีตระกูลโกฬิวิสะคนหนึ่ง ชื่อ "โสณะ" (อรรถกถาแปลว่าทอง) เป็นสุขุมาล-ชาติ(ตระกูลสูง. ผิวพรรณดี) ที่ฝ่าเท้าของเขามีขนตั้งแต่เกิด เป็นเรื่องร่ำลือจนแว่วถึงพระกรรณของพระเจ้าพิมพิสาร

เป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นครั้งคราว คือพระเจ้าพิมพิสารมีพระบรมราชโองการให้พสกนิกรใน 2 แคว้นประชุมกันครั้งใหญ่. คราวนั้น มีรับสั่งเป็นกรณีพิเศษให้ราชทูตไปแจ้งให้โสณะมาเข้าเฝ้าด้วย เหมือนหนึ่งว่าจะมีพระราชกรณียกิจเกี่ยวข้องด้วย. คำสั่งสอนของมารดาบิดาที่กำชับโสณะก่อนที่จะเข้าเฝ้า

(เพราะรู้ว่าพระเจ้าอยู่หัวมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรฝ่าเท้าของลูกชายเป็นสำคัญ) คือให้ระมัดระวังอย่าได้เหยียดเท้าไปทางที่พระองค์ประทับ ให้นั่งขัดสมาธิอยู่เบื้องพระพักตร์, ด้วยการนั่งอย่างนั้น พระเจ้าอยู่หัวจะทอดพระเนตรเห็นฝ่าเท้าทั้งสองได้เอง, โสณะเดินทางสู่กรุงราชคฤห์ด้วยคานหาม, พระเจ้าพิมพิสารได้ทอดพระเนตรฝ่าเท้าของโสณะซึ่งนั่งขัดสมาธิอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์ หลังจากนั้นได้พระราชทานพระราโชวาทในเรื่องการพัฒนาชีวิตในโลกปัจจุบันแก่ชาวจัมปา และมีรับสั่งว่า ทรงให้พระโอวาทในเรื่องที่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน แต่ยังก็ไม่พอ ต้องให้พากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อรับพระโอวาทเรื่องประโยชน์ที่สูงขึ้นไปอีก ชาวจัมปารวมทั้งโสณะจึงพากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ตามพระบัญชาแนะนำ

พระสาคตะสำแดงปาฏิหาริย์

เวลานั้น พระสาคตะเป็นพระอุปัฏฐากของพระพุทธองค์ ท่านเป็นผู้ต้อนรับประชุมชนเหล่านั้นเพื่อให้ได้เข้าเฝ้า, ในการเข้าไปกราบทูลเพื่อให้ทรงทราบ พระสาคตะได้สำแดงปาฏิหาริย์ให้คนเหล่านั้นได้เห็น ด้วยการผลุบหายเข้าไปในแผ่นหินรูปอัฒจันทร์ไปผุดขึ้น ณ เบื้องพระพักตร์พระพุทธองค์ แล้วทูลนิมนต์เพื่อเสด็จไปโปรดชาวแว่นแคว้นที่มาเข้าเฝ้า, ขากลับจากที่ประทับ พระสาคตะก็ผลุบหายลงไปในแผ่นหิน ไปผุดขึ้นที่ร่มไม้หลังพระวิหารและจัดแจงปูลาดอาสนะเพื่อรับเสด็จ กิริยาที่เคลื่อนไหวทั้งหมดของพระสาคตะนั้น ปรากฏแก่สายตาของทุกคนในที่นั้น เป็นที่

อัศจรรย์ใจ เพราะไม่เคยพบเห็นอย่างนั้นมาก่อน

แม้เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาประทับบนพุทธอาสน์แล้ว ความสนใจและศรัทธาของคนทั้งหลายก็ยังพุ่งไปที่พระสาคตะ ไม่ค่อยจะสนใจพระพุทธองค์เลย โอกาสนั้นจึงมีรับสั่งให้พระสาคตะได้สำแดงปาฏิหาริย์ให้มากยิ่งขึ้นโดยประการต่างๆ และเมื่อเสร็จจากการสำแดงฤทธิ์ให้ประจักษ์แก่ผู้มาเข้าเฝ้าแล้ว พระสาคตะก็ไปซบศีรษะลงแทบพระบาท กราบทูลให้ได้ยินทั่วกันว่า พระพุทธองค์เป็นพระศาสดาของท่าน ท่านเป็นเพียงสาวก, คนทั้งหลายได้เห็นและได้ยินดังนั้น ก็ยิ่งประหลาดใจ ฉุกคิดกันได้ว่า ขนาดพระสาวกยังเก่งกาจถึงเพียงนี้ พระพุทธองค์จะยิ่งยวดในปาฏิหาริย์เพียงไหน แล้วทุกคนก็เพ่งความสนใจมาที่พระพุทธองค์เป็นจุดเดียว และพร้อมใจที่จะฟังธรรม

วันนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมด้วยอนุบุพพีกถาและอริยสัจ 4 ให้ชาวแว่นแคว้นเหล่านั้นได้ดวงตาเห็นธรรม พวกเขาทั้งหมดหายสงสัยในพระรัตนตรัย ต่างประกาศตนเป็นอุบาสกอุทิศชีวิตแก่พระพุทธเจ้า, พระธรรม, และพระสงฆ์ ตั้งแต่บัดนั้น

ส่วนโสณะ เมื่อได้ฟังธรรมก็ครุ่นคิดแต่ว่า ทำอย่างไรจะได้รู้ทั่วถึงพุทธธรรม เห็นอยู่ทางเดียวคือ ต้องออกบวชประพฤติพรหมจรรย์, ดังนั้น เมื่อคนทั้งหลายทูลลากลับไปหมดแล้ว เขาจึงเข้าเฝ้า ทูลขออุปสมบทในคราวนั้นเอง เมื่ออุปสมบทแล้ว ได้ไปพำนักอยู่ ณ ป่าสีตวัน, ที่นั่น ท่านระดมความเพียรด้วยการเดินจงกรมอย่างหนัก จนเท้าทั้งสองข้างแตก ที่จงกรมเปื้อนด้วยโลหิตของท่านเอง ถึงปานนั้นท่านก็ยังไม่บรรลุธรรม จิตไม่หลุด

พันไปได้ จนท่านท้อใจ คิดอยากจะสึกกลับไปเสพสุขอยู่กับสมบัติมหาศาลที่บ้าน. พระพุทธองค์ทรงทราบความคิดของท่าน จึงทรงหายวับ(ด้วยฤทธิ์) จากภูเขาคิชฌกูฏไปปรากฏพระองค์ที่ป่าสีตวัน ทรงพระดำเนินพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย ตรวจดราที่อยู่ของภิกษุที่นั่น, ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นที่จงกรมของพระโสณะมีรอยเลือดเป็นทาง เมื่อทรงทราบจากภิกษุว่าเป็นที่จงกรมของพระโสณะ จึงเสด็จไปประทับ ณ ที่พักของท่าน และท่านก็ได้เข้าเฝ้า เพื่อรับพระโอวาท

ความเพียรเหมือนเสียงพิณ

เมื่อยังเป็นคฤหัสถ์ พระโสณะเป็นนักเล่นพิณคนหนึ่ง เมื่อทรงสอนเรื่องความเพียรแก่ท่าน พระพุทธองค์จึงทรงยกเอาการเล่นพิณเป็นอุปมาให้พระโสณะตอบ ดังนี้

"สายพิณตึงเกินไป เสียงพิณจะเพราะไหม?"

"ไม่เพราะเลย พระเจ้าข้า"

"สายพิณหย่อนเกินไป จะเป็นอย่างไร?"

"เสียงก็ไม่เพราะ พระเจ้าข้า"

"ถ้าสายพิณไม่ตึงไม่หย่อนเกิน ปรับแต่พอดีพอเหมาะเสียงของมันจะเพราะหรือไม่?"

"เพราะแน่ พระเจ้าข้า"

แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงชี้ให้เห็นแจ้งว่า ความเพียรที่เร่งระดมมากเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ความเพียรที่หย่อนเกินไป ก็เป็นไปเพื่อเกียจคร้าน. ความเพียรจึงควรแต่พอ

เหมาะพอดี, ตรัสในตอนท้ายว่า

"จงทราบข้อที่อินทรีย์ทั้งหลายต้องมีเท่าๆ กัน และจงกำหนดนิมิตในความเท่าๆ กันของอินทรีย์เหล่านั้น"

("อินทรีย์" ในที่นี้ คือธรรมที่เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน มี 1. ศรัทธา-ความเชื่อมั่น 2. วิริยะ-ความเพียร 3. สติ-ความระลึกได้ 4. สมาธิ-จิตตั้งมั่น 5. ปัญญา-ความรู้ความเข้าใจ, อินทรีย์ทั้ง 5 นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "พละ 5" ผู้ปฏิบัติธรรมต้องดูความพอเหมาะพอดีของธรรมแต่ละอย่างเป็นสำคัญ)

วันนั้น หลังจากประทานแนวปฏิบัติแก่พระโสณะแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงหายวับกลับสู่ภูเขาคิชฌกูฏดังเดิม ต่อมาไม่นาน เมื่อพระโสณะปฏิบัติตามพุทธโอวาท ก็ได้บรรลุอรหัตตผล และท่านก็ประสงค์จะกราบทูลว่าท่านได้บรรลุแล้ว จึงไปเข้าเฝ้าที่ภูเขาคิชฌกูฏ

ในการทูลรายงานความสำเร็จของตน พระโสณะได้ทูลบรรยายถึงลักษณะของผู้เป็นพระอรหันต์ว่าผู้เป็นพระอรหันต์ย่อมจะมีใจน้อมไปในคุณธรรม 4 ประการ คือ

1. น้อมใจไปในการปลีกจากกาม(เนกขัมมะ)
2. น้อมใจไปสู่วิเวก
3. น้อมใจไปในทางไม่เบียดเบียน(อัพยาปัชฌะ)
4. น้อมใจไปในทางหมดความยึดมั่นถือมั่น(อุปาทาน)
5. น้อมใจไปสู่ความดับตัณหา
6. น้อมใจไปสู่ความรู้แจ้งตามความเป็นจริง(อสัมโมหะ)

การน้อมใจไป(อธิมุตติ)ของพระอรหันต์ดังกล่าว ท่านได้

กราบทูลถึงความเห็นของท่านว่า

1. ไม่ใช่เพราะมีศรัทธาจึงอยากบวช แต่เพราะอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ไม่มีกิจอะไรจะต้องทำจะต้องสั่งสมอีก, เพราะปราศจากราคะโทสะโมหะ ใจของพระอรหันต์จึงน้อมไปในทางเนกขัมมะ

2. ไม่ใช่เพราะลาภสักการะและชื่อเสียงจึงน้อมใจไปเพื่อวิเวก แต่เป็นเพราะอยู่จบพรหมจรรย์ ไม่มีราคะโทสะโมหะ ต่างหาก

3. ไม่ใช่เพราะยึดถือในศีลและวัตร (สีลัพพตปรามาส) ว่ามีแก่นสารจึงน้อมใจไปในทางไม่เบียดเบียน แต่เป็นเพราะอยู่จบพรหมจรรย์ ไม่มีราคะโทสะโมหะ ต่างหาก

(เหตุที่พระอรหันต์น้อมใจไปในความไม่ยึดมั่นถือมั่น, ในความดับตัณหา, และในความไม่หลงโง่งม ก็เหมือนกับ 3 ข้อนั้น)

พระโสณะกราบทูลอีกว่า

"แม้หากรูปารมณ์(สิ่งที่เห็นได้ด้วยตา)อย่างหยาบๆ ผ่านมาสู่สายตาของภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วโดยสิ้นเชิงอย่างนี้ ก็ไม่ครอบงำจิตของภิกษุนั้นได้เลย จิตของภิกษุนั้นไม่มีสิ่งใดๆ(อารมณ์)จะมาคลุกเคล้า(อมิสฺสีกตๆ)ได้เลย ย่อมเป็นธรรมชาติตั้งมั่นไม่หวั่นไหว และภิกษุนั้นย่อมพิจารณาเห็น(อนุปสฺสติ)ความเกิดและความดับของจิตนั้น"

สิ่งที่อายตนะได้สัมผัสอย่างอื่นก็เหมือนกัน ไม่มีผลกระทบทางใจของพระอรหันต์ได้เลย พระโสณะกล่าวเปรียบเทียบจิตที่ตั้งมั่นของพระอรหันต์ว่า เหมือนภูเขาศิลาที่ไม่มีช่องไม่มีโพรง

เป็นแท่งทึบอันเดียวกัน แม้ลมพายุจะกรูเกรียวมาจากทุกสารทิศ ก็ไม่สามารถจะทำให้ภูเขานั้นสะท้านสะเทือนได้

ข้อ(4) เป็นคาถากำกับ(นิคมคาถา) มีใจความอย่างเดียวกัน

ทรงอนุญาตการสวมรองเท้า

(5) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ณ ที่นั้นว่า คนทั้งหลายบอกได้แต่เพียงว่า ความเป็นพระอรหันต์นั้นคืออย่างไร แต่ไม่น้อมเอามาไว้ในตน แม้แต่โมฆบุรุษบางจำพวกในธรรมวินัยนี้ก็แสดงความรู้เรื่องพระอรหันต์กันเพลินไป แต่หลังจากนั้นก็ยังเป็นทุกข์เร่าร้อนอยู่ ตรัสดังนั้นแล้ว ก็รับสั่งแก่พระโสณะว่า ท่านเป็นสุขุมาลชาติ ทรงอนุญาตให้ท่านใช้รองเท้าชั้นเดียวได้

พระโสณะกราบทูลว่า ท่านทิ้งเงินมา 80 เล่มเกวียน ทิ้งกำลังพล(อนีก) ซึ่งประกอบด้วยช้าง 7 เชือกมาแล้ว (อรรถกถากล่าวว่า จำนวนช้างพัง 6 เชือก ช้างพลาย 1 เชือก นับเป็น "1 อนีกะ") ทิ้งคฤหาสน์ออกมาบวชแล้ว คงจะมีคนพูดกันว่า โสณะอุตสาห์ทิ้งสมบัติพัสถานมาบวช ก็ยังติดข้องอยู่กับรองเท้าชั้นเดียว ถ้าจะทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งปวงใช้รองเท้าได้ ท่านก็จะรับพระกรุณาใช้รองเท้าตามที่ทรงอนุญาตได้ หาไม่ก็มิบังอาจที่จะน้อมรับพุทธานุญาตนั้น ด้วยคำกราบทูลนั้น พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายใช้รองเท้าชั้นเดียวได้ ถ้าใช้รองเท้าตั้งแต่ 2 ชั้นขึ้นไป เป็นอาบัติทุกกฏ

รองเท้าที่ทรงห้าม

(6) หลังจากทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้าได้ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ก็ใช้รองเท้าสีต่างๆ หลากหลาย ชาวบ้านติเตียนว่า ใช้รองเท้าเหมือนคฤหัสถ์ผู้ยังส้องเสพกาม เป็นเหตุให้ทรงห้ามใช้รองเท้าสีต่างๆ คือ เขียวล้วน, เหลืองล้วน, แดงล้วน, สีบานเย็นล้วน, ดำล้วน, แสดล้วน, ชมพูล้วน (รวม 7 สี) ภิกษุใดใช้รองเท้าสีเหล่านี้ เป็นอาบัติทุกกฏ

รองเท้าประเภทต่างๆ อย่างอื่นที่ทรงห้ามภิกษุใช้สอย ก็เนื่องมาแต่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ซึ่งโดยสรุปก็คือ รองเท้ารูปทรงแปลกๆ วิจิตรพิสดารแบบต่างๆ ที่คฤหัสถ์เขาใช้กัน, เฉพาะรองเท้าหลายชั้น ถ้าเป็นรองเท้าที่ใช้แล้ว ทรงอนุญาต ภิกษุใช้รองเท้าหลายชั้นที่ยังใหม่ เป็นทุกกฏ, เหตุที่ทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้าหลายชั้นที่ใช้แล้ว มีต้นเหตุมาจากวันหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ โดยมีภิกษุรูปหนึ่งเดินตาม (ปัจฉาสมณะ) ภิกษุรูปนั้นเจ็บเท้า เดินเขยก อุบาสกคนหนึ่งเห็นเข้า จึงถอดรองเท้าหลายชั้นของตนถวาย ภิกษุนั้นไม่กล้ารับเพราะมีพุทธบัญญัติห้ามไว้, เรื่องนี้เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้รับไว้ใช้สอยได้

ห้ามสวมรองเท้าเมื่อพระเถระไม่สวม

(8) คราวหนึ่ง (หลังจากทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้รองเท้าได้แล้ว) พระพุทธองค์มิได้ทรงฉลองพระบาท ทรงพระดำเนินในที่กลางแจ้ง ภิกษุผู้เถระทั้งหลายทราบว่า พระพุทธองค์มิได้ทรง

ฉลองพระบาท จึงพากันเดินโดยไม่สวมรองเท้า แต่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์กลับสวมรองเท้าเดิน เมื่อทรงทราบก็ทรงติเตียนภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า คฤหัสถ์ในชุดขาว ยังรู้จักเคารพยำเกรงผู้เป็นครูอาจารย์สอนสั่งศิลปวิทยา, ทรงให้ภิกษุประพฤติตามเยี่ยงอย่างที่ดีนั้น ให้มีความเคารพยำเกรงในภิกษุผู้เป็นอาจารย์และภิกษุปูนอาจารย์-ในภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์และภิกษุปูนอุปัชฌาย์ (ปูนอาจารย์-ปูนอุปัชฌาย์ คือภิกษุที่มีพรรษาพอที่จะเป็นอาจารย์เป็นอุปัชฌาย์ได้ โดยรวมก็คือ"พระเถรานุเถระ") รับสั่งว่า เมื่ออาจารย์, ภิกษุปูนอาจารย์, อุปัชฌาย์, หรือภิกษุปูนอุปัชฌาย์ มิได้สวมรองเท้าเดิน ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้าเดิน รูปใดสวมรองเท้าเดิน(ในโอกาสเช่นนั้น) เป็นอาบัติทุกกฏ

และ(คราวนั้น) ทรงห้ามสวมรองเท้าในวัดด้วย ผู้ละเมิดเป็นอาบัติทุกกฏ

ทรงอนุญาตพิเศษให้สวมรองเท้าได้

(9-10) ภิกษุรูปหนึ่ง อาพาธเป็นหน่อที่เท้า(ปาทฑีลาพาธ) เมื่อเดินทางหรือมีการขับถ่าย ต้องมีภิกษุช่วยพยุง พระพุทธองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นในวันหนึ่ง เมื่อทรงทราบเรื่อง จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้มีเท้าช้ำบวม, มีเท้าแตก, หรือมีหน่อที่เท้า สวมรองเท้าได้

เหตุที่ทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าในวัดได้

ต่อมา เกิดกรณีภิกษุไม่ได้ล้างเท้า ขี้นเตียงขึ้นตั่ง ทำให้

จีวรและที่อยู่เสียหาย เมื่อทรงทราบก็ทรงอนุญาตให้สวมรองเท้า (ในวัด)ได้เมื่อคิดว่าจะขึ้นเตียงขึ้นตั่ง. และมีปัญหาอีกว่า เวลากลางคืน เมื่อภิกษุเดินไปโรงอุโบสถหรือไปประชุม ก็มีการเหยียบตอบ้าง หนามบ้าง ในความมืด ได้รับบาดเจ็บกัน เป็นเหตุให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสวมรองเท้า ให้ใช้คบเพลิง, ประทีป, และไม้เท้า ภายในวัดได้

เขียงเท้า

(สมัยพุทธกาล มีรองเท้า 2 ชนิด คือ 1. อุปาหนา 2. ปาทุกา. "อุปาหนา"แปลกันว่า รองเท้า (ที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้). "ปาทุกา" น่าจะเป็นรองเท้าที่ต่อส้นขึ้นอีก จึงแปลกันว่า "เขียงเท้า". P.T.S. ใช้คำว่า sandal สำหรับ"ปาหุนา" คือรองเท้าแตะ. ใช้คำว่า shoe แทนคำว่า "ปาทุกา")

ใกล้รุ่งวันหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ลุกขึ้นสวมเขียงเท้าไม้ออกไปเดินกลางแจ้ง เกิดเสียงดังกึกๆ ได้ยินไปทั่ว ซ้ำยังคุยกันในเรื่องสัพเพเหระ(ดิรัจฉานกถา)โขมงโฉงเฉง พวกภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบได้ยิน ต่างก็ตำหนิติเตียนและนำความเข้ากราบทูล เป็นเหตุให้ทรงห้ามภิกษุใช้เขียงเท้าไม้ เป็นอาบัติทุกกฏแก่ผู้ฝ่าฝืน. ต่อๆ มา พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ก็ยังสรรหาเขียงเท้าแปลกๆ มาใช้อีก คือ เขียงเท้าใบตาล, เขียงเท้าไม้ไผ่ (ทรงห้ามใช้เหมือนกัน เพราะเป็นการทำลายจิตใจชาวบ้านที่เชื่อกันว่าพืชมีวิญญาณ(ชีวะ) ซึ่งเมื่อจะทำเขียงเท้าอย่างนั้น ก็จะต้องมีการทำลายพืช)

อีกคราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงพาราณสีไปยัง

เมืองภัททิยะ(อยู่ในแคว้นอังคะ-อรรถกถาธรรมบทกล่าวว่านางวิสาขาเกิดในเมืองนี้) เสด็จประทับที่ป่าชาติยาวันใกล้ๆ ตัวเมือง พวกภิกษุที่นั่นง่วนอยู่กับงานผลิตเขียงเท้า ทั้งทำเอง ทั้งให้คนอื่นทำ ทำจากหญ้าก็มี จากแฝกก็มี จากขนสัตว์ก็มี ไม่เป็นอันท่องบ่นร่ำเรียนและปฏิบัติธรรม เมื่อทรงทราบ ก็ทรงห้ามใช้เขียงเท้าประเภทต่างๆ เหล่านั้น ภิกษุผู้ฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏ

เขียงเท้าที่ทรงอนุญาตให้ใช้ได้ คือเขียงเท้าที่ตรึงอยู่กับที่ ไม่ใช่สำหรับใช้สวมเดิน ซึ่งมีอยู่ 3 ชนิด คือ 1. เขียงเท้าสำหรับเหยียบถ่ายอุจจาระ 2. เขียงเท้าสำหรับเหยียบถ่ายปัสสาวะ 3. เขียงเท้าสำหรับเหยียบในที่ชำระ(หลังจากขับถ่ายแล้ว)

โคและยานสำหรับภิกษุ

(13-14) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากเมืองภัททิยะบ่ายพระพักตร์เพื่อไปประทับที่วัดเชตวัน ระหว่างทางมีชาวบ้านมากราบทูลว่า พวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันเล่นไล่จับโคในแม่น้ำอจิรวดี โดยจับเขาบ้าง จับหูบ้าง จับคอบ้าง จับหางบ้าง บางรูปก็ขี้นขี่หลัง บางรูปเกิดอารมณ์ใคร่ ก็จับองค์กำเนิดของโค บางรูปก็กดลูกโคให้จมน้ำตาย ทรงห้ามการทำอย่างนั้นทั้งหมด ภิกษุใดฝืนทำเป็นอาบัติทุกกฏ. แต่เฉพาะองค์กำเนิดของโคนั้น ถ้าภิกษุมีจิตกำหนัด ห้ามถูกต้อง รูปใดถูกต้อง เป็นอาบัติถุลลัจจัย ส่วนผู้ทำให้ลูกโคตาย เป็นอาบัติตามที่ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว

อีกคราวหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ขี่ยานซึ่งเทียมด้วยโคตัวเมีย มีบุรุษเป็นสารถีบ้าง เทียมด้วยโคตัวผู้มีสตรีเป็นสารถีบ้าง

ประชาชนเห็นก็ติเตียน ว่าประพฤติตนเหมือนชายหนุ่มหญิงสาวที่ไปเล่นน้ำในแม่น้ำคงคาและแม่น้ำมหี เป็นเหตุให้ทรงห้ามภิกษุไม่ให้เดินทางด้วยยาน ฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏ

ต่อมา มีภิกษุรูปหนึ่ง เดินทางไปยังกรุงสาวัตถีเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์. ได้อาพาธระหว่างทาง จึงแวะพักที่โคนต้นไม้ข้างทาง ประชาชนผ่านมาเห็นเข้า จึงนิมนต์ขึ้นยานไปด้วยกัน ท่านปฏิเสธเพราะมีพระบัญญัติห้ามภิกษุขึ้นยานเดินทาง ภิกษุทั้งหลายทราบเรื่อง ก็นำความกราบทูล ทรงผ่อนผันให้ภิกษุอาพาธนั่งยานไปได้ พวกภิกษุสงสัยกันว่า ยานที่ทรงอนุญาตให้นั่งได้นั้น เทียมด้วยโคตัวเมียหรือโคตัวผู้? รับสั่งว่า ด้วยยานที่เทียมด้วยโคตัวผู้และยานที่ใช้มือลาก

ทรงอนุญาตอีกคราวหนึ่งว่า ให้ภิกษุไปบนคานหามซึ่งมีตั่งนั่ง และมีเปลผ้าที่เขาผูกติดกับไม้คานได้ ต้นเหตุมาจากภิกษุรูปหนึ่งอาพาธอย่างแรง ไปด้วยยานไม่ได้ เพราะได้รับความกระทบกระเทือน

ทรงห้ามที่นั่งที่นอนหรูหรา

(15-16) เป็นอาบัติทุกกฏสำหรับภิกษุผู้ใช้ที่นั่งที่นอนประเภทต่อไปนี้ ซึ่งพวกภิกษุฉัพพัคคีย์เป็นต้นเรื่อง

1. *อาสันทิ*-เตียง(หรือที่นั่ง) ที่มีเท้าสูงเกินประมาณ
2. *บัลลังก์*-เตียง(หรือที่นั่ง) ที่มีเท้าทำเป็นรูปสัตว์ร้าย
3. *โคณกะ*-ผ้าโกเชาว์ขนยาว(ผ้าขนแพะ)
4. *จิตตกะ*-เครื่องลาดขนแกะวิจิตรด้วยลวดลาย

5. *ปฏิกา*-เครื่องลาดมีลักษณะเป็นรูปดอกไม้ เครื่องลาดขาวทำด้วยขนแกะ

6. *ปฏิลิกา*-เครื่องลาดขนแกะ มีลายดอกไม้ทั้งผืน (ผ้าของชาวโยนก, ผ้าของชาวทมิฬ)

7. *ตูลิกา*-ฟูกที่ยัดนุ่น

8. *วิกติกา*-เครื่องลาดขนแกะ วิจิตรด้วยรูปราชสีห์และเสือโคร่ง

9. *อุทธโลมี*-เครื่องลาดขนแกะ มีขนขึ้นข้างเดียว

10. *เอกันตโลมี*-เครื่องลาดขนแกะ มีขนขึ้นทั้งสองข้าง

11. *กฏิสสะ*-เครื่องปูนอน ทอด้วยด้ายทองแกมไหมขลิบด้วยทอง

12. *โกเสยยะ*-ผ้าปูที่นอนทอด้วยเส้นไหม ขลิบด้วยทอง (ไหมล้วนใช้ได้)

13. *กุตตกะ*-เครื่องปูนอนขนแกะ ผืนใหญ่พอที่นางฟ้อน 16 คนจะยืนฟ้อนได้

14. *หัตถัตถระ* และ *อัสสัตถระ*-เครื่องลาดบนหลังช้างและหลังม้า

15. *รถัตถระ*-เครื่องลาดในรถ

16. *อชินปเวณิ*-เครื่องลาดทำเป็นชั้น เย็บซ้อนกันด้วยหนังเสือ ขนาดเท่าตัวเตียง

17. *กทลีมิคปวรปัตจัตถรณะ*-เครื่องปูนอนอย่างดีที่สุด (ว่ากันว่า ทาบหนังชะมดบนผ้าขาว แล้วเย็บเข้าด้วยกัน)

18. *สอุตตรัจฉทัง*-ที่นอนที่มีเพดานข้างบน

19. *อุภโตโลหิตกุปธานะ*-ที่นอนมีหมอนข้าง

พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เมื่อทราบว่าทรงห้ามอย่างนั้น ก็ใช้หนังราชสีห์. หนังเสือโคร่ง. หนังเสือเหลือง ผืนใหญ่ เอามาตัดเท่าขนาดเตียงและตั่ง ปูไว้บนเตียงบ้าง นอกเตียงบ้าง บนตั่งบ้าง นอกตั่งบ้าง ชาวบ้านเดินชมวิหารพบเข้า ก็พากันตำหนิว่าใช้ของเหมือนคฤหัสถ์เสพกาม เมื่อทรงทราบก็ตรัสห้าม. เป็นอาบัติทุกกฏแก่ผู้ละเมิด

หนังสัตว์กับภิกษุ

(17-18) เมื่อได้ทราบว่า ทรงห้ามภิกษุใช้หนังราชสีห์. หนังเสือโคร่ง. และหนังเสือเหลือง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ก็หันมาใช้หนังโคเป็นเครื่องปูนั่งปูนอน

และมีภิกษุใจบาปรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นภิกษุประจำตระกูลของอุบาสกคนหนึ่งซึ่งมีจิตใจอันเป็นบาปเหมือนกัน วันนั้น เมื่อภิกษุรูปนั้นไปบิณฑบาตที่บ้านอุบาสกคนนั้น เหลือบไปเห็นลูกโคตัวหนึ่ง ซึ่งเป็นโครุ่น รูปร่างงามสง่าคล้ายลูกเสือเหลือง ท่านจ้องมองมันด้วยความสนใจ. อุบาสกเห็นอาการก็ถามว่าคิดอะไรอยู่ ภิกษุตอบว่า อยากจะได้หนังโคตัวนี้. อุบาสกซึ่งเป็นโยมอุปัฏฐากก็ฆ่าโคถลกหนังถวายให้ภิกษุเอาผ้าสังฆาฏิห่อกลับวัด. ส่วนแม่โคด้วยความรักลูกก็เดินตามห่อหนังของลูกไม่ลดละ จนไปถึงวัด พวกภิกษุเห็นแม่โคเดินตามภิกษุรูปนั้น ได้พากันถามว่าเกิดอะไรขึ้น แม่โคจึงเดินตามมาต้อยๆ? ภิกษุใจบาปตอบว่า ไม่ทราบ. พวกภิกษุเห็นห่อสังฆาฏิมีเลือดโชก ก็ถามอีก ได้รับคำตอบว่าเป็น

ห่อหนังโค. เมื่อชักไช้ต่อไปก็ได้ทราบว่า ภิกษุนั้นไปให้เขาฆ่าโคให้เพื่อเอาหนังโค. ภิกษุทั้งหลายต่างกล่าวโทษภิกษุนั้นว่า เหตุใดจึงได้ทำชั่วขัดต่อคำสอนของพระพุทธองค์ได้ถึงเพียงนั้น

ด้วยเหตุการณ์เรื่องนี้ พระพุทธองค์ได้รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามเอาความจริงจากภิกษุใจบาป ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุชี้ชวนให้คนอื่นฆ่าสัตว์ เป็นอาบัติตามที่ได้ทรงบัญญัติไว้แล้ว แต่หนังโค ห้ามภิกษุใช้สอย และหนังสัตว์ชนิดใดก็ตาม ก็ห้ามภิกษุใช้สอย ภิกษุใดใช้ เป็นอาบัติทุกกฏ

หลังจากคราวนั้น ภิกษุเห็นเตียงและตั่งของชาวบ้านที่หุ้มด้วยหนัง หรือถักทอด้วยหนัง ก็เลยรังเกียจไม่นั่งทับ. เมื่อทรงทราบ ก็ตรัสอนุญาตว่า เตียงตั่งอย่างนั้นให้ภิกษุนั่งทับได้ แต่ห้ามนอนทับ

อีกกรณีหนึ่ง ที่วิหารทั้งหลาย เขามีเชือกหนังผูกรัดเอาไว้ก็มี พวกภิกษุก็รังเกียจไม่นั่งพิง เมื่อทรงทราบ ก็ได้มีรับสั่งอนุญาตให้นั่งพิงเชือกหนังได้

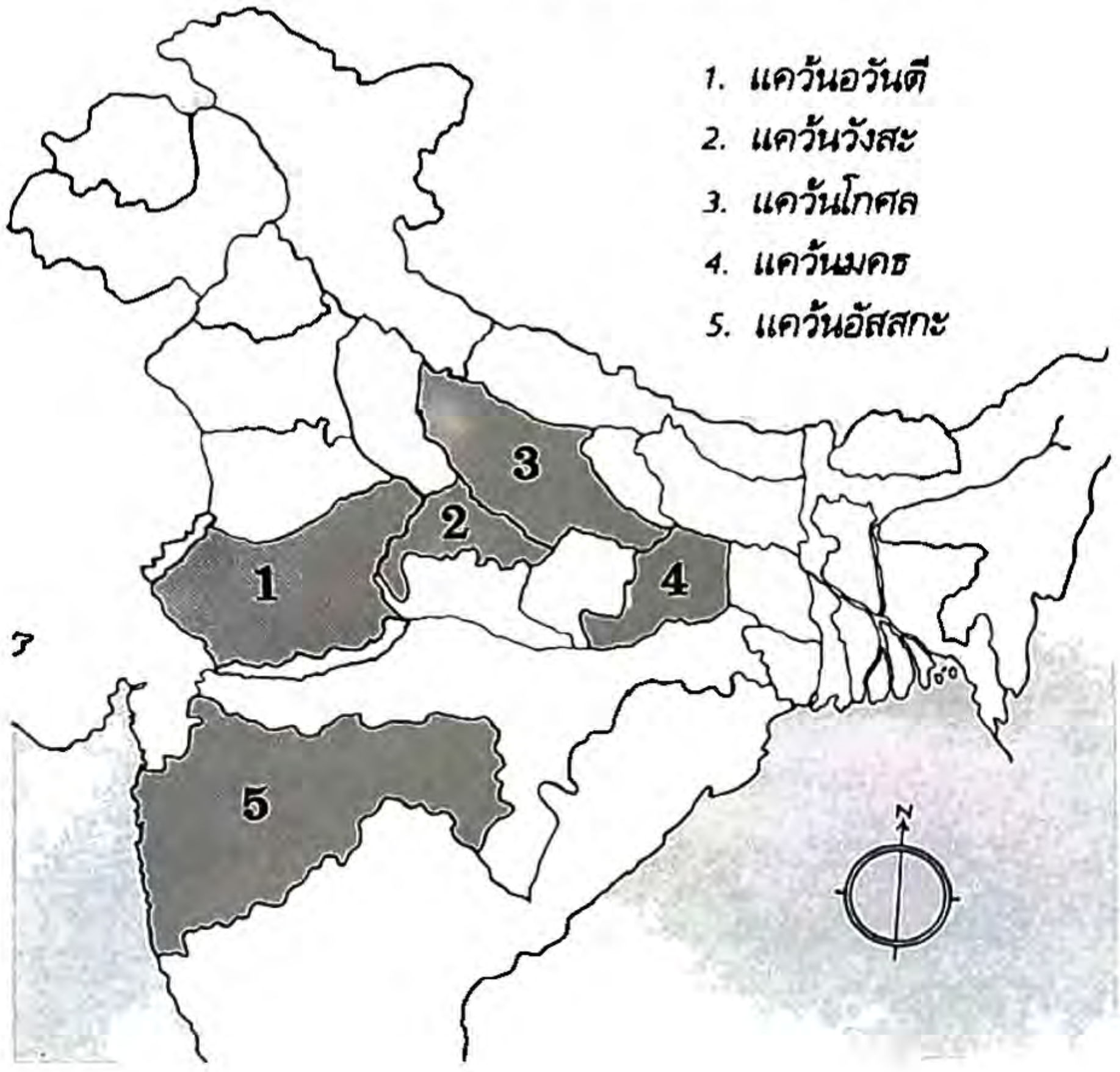
พระโสณะ กุฏิกัณณะ

ชื่อ"โสณะ กุฏิกัณณะ" อรรถกถากล่าวว่า "โสณะ" เป็นชื่อ. "กุฏิกัณณะ" หมายถึง มีเครื่องประดับหูราคาโกฏิหนึ่ง. กุฏิกัณณะ เป็นคำเดียวกับ "โกฏิกัณณะ" (แสดงว่า เมื่อเป็นคฤหัสถ์ โสณะคนนี้เป็นคนรวย

ระดับมหาเศรษฐีคนหนึ่ง)

โสณะ กุฏิกัณณะ เป็นชาวเมืองกุรรมระ(อ่านว่า กุระระมะระ) ซึ่งเป็นเมืองหนึ่งในแคว้นอวันตี เมืองนี้อยู่ใกล้กรุงอุชเชนี (เมืองหลวงของแคว้นอวันตี)

แคว้นอวันตีหรืออวันตีชนบท เป็นแคว้นระดับมหาชนบท 1 ใน 16 แคว้นของชมพูทวีปสมัยพุทธกาล (เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "แคว้นมาลวะ") ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกแห่งแคว้นวังสะ เหนือภูเขาวินธัย และอยู่ทางทิศ

ตะวันออกเฉียงเหนือของแคว้นอัสสกะ, T.W. Rhys Davids แสดงความเห็นเอาไว้ว่า ชื่ออวันตีนี้ เรียกอยู่ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 8 หลังจากนั้นก็ถูกเรียกว่า "มาลวะ" หรือ "มัลวะ"(Malwa) เมืองหลวงชื่อ"อุชเชนี" แต่ในทีฆนิกาย กล่าวว่า"มหิสสติ"เป็นเมืองหลวง, บ้างก็ว่า ในสมัยโบราณแคว้นอวันตีแบ่งเป็น 2 ตอน คือ ด้านทิศเหนือ เมืองหลวงได้แก่ อุชเชนี ด้านทิศตะวันตก เมืองหลวงได้แก่ มหิสสติ, แต่คัมภีร์มหาภารตะกล่าวว่า อวันตีและมหิสสติ เป็น 2 แคว้น ไม่ขึ้นต่อกัน

ในทีฆนิกายกล่าวว่า แคว้นอวันตี อุดมสมบูรณ์ด้วยผลผลิต ประชาชนมั่งคั่ง บ้านเมืองเจริญพัฒนา, โดยสภาพทางภูมิศาสตร์ อวันตีเคยเป็นศูนย์กลางทางการค้าใหญ่แห่งหนึ่ง มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมกับกรุงสาวัตถี, สมัยพุทธกาล แคว้นอวันตีกับแคว้นมคธมีสัมพันธไมตรีต่อกันเป็นอย่างดี

ประวัติอันโดดเด่นของอวันตี ปรากฏอีกครั้งหนึ่งหลังพุทธกาล เพราะกรุงอุชเชนีเคยเป็นที่ประทับของพระเจ้าอโศกมหาราชหลายปี ขณะที่ทรงเป็นอุป-ราช, พระมหินทะและพระนางสังฆมิตตา(พระราช-โอรสและพระราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช) ประสูติที่เมืองหลวงแห่งนี้

(20) ทางภาคใต้(ทักขิณาบถ) มีพระเถระรูปหนึ่ง เป็นพระอรหันต์ ชื่อพระมหากัจจานะ ครานั้นท่านจำพรรษาอยู่ที่ปปาตบรรพต ใกล้เมืองกุรรฆระ แคว้นอวันตี, มีอุบาสกชื่อโสณะ กุฏิกัณณะ เป็นโยมอุปัฏฐาก, ครั้งแล้วครั้งเล่า อุบาสกโสณะขอบวชเพื่อจะได้รู้ทั่วถึงธรรมและประพฤติพรหมจรรย์ให้ถึงที่สุด สองครั้งแรกพระเถระยังไม่บวชให้ บอกว่า การประพฤติพรหมจรรย์(ออกบวช) ต้องนอนคนเดียว ต้องบริโภคอาหารมื้อเดียวตลอดชีวิต ซึ่งทำได้ยาก แต่ถ้าจะประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างที่ต้องการ ก็ทำได้โดยที่ยังเป็นคฤหัสถ์นี้แหละโดยถือพรหมจรรย์ นอนคนเดียว และบริโภคอาหารมื้อเดียวไปพลางก่อน

ครั้งที่สาม โสณะก็ยังรบเร้าขอบวชไม่เปลี่ยนใจ พระเถระจึงสนองศรัทธาจะบวชให้ แต่เวลานั้น แคว้นอวันตีซึ่งอยู่ภาคใต้มีภิกษุน้อยรูป พระเถระต้องไปรวบรวมภิกษุในที่ต่างๆ เพื่อให้ครบ 10 รูป จึงจะเป็นองค์สงฆ์ให้การอุปสมบทได้ กินเวลาถึง 3 ปี การอุปสมบทของโสณะจึงสำเร็จ

ทรงผ่อนผันข้อห้ามสำหรับชนบทห่างไกล(ชายแดน)

(มีวลีหนึ่งที่พบบ่อยในพระไตรปิฎก คือสำนวนว่า"ไปในที่สงัด หลีกเร้น แล้วเกิดความคิด(ปริวิตก)" แปลจากบาลีว่า "รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ." P.T.S. แปลว่า "meditating in seclusion, a reasoning arose in his mind", การไปอยู่ในที่สงัดหลีกเร้นนั้น ได้แก่ไป

อยู่ในที่สงบสงัดคนเดียว ไม่มีกิจกรณีใดๆ อย่างอื่นนอกจากทำใจให้สงบด้วยสมาธิ และแล้วก็จะเกิดความตรึกตรอง(ปริวิตก)ในเรื่องต่างๆ. คำว่า "ปริวิตก" ไม่ใช่ความกังวลทุกข์ร้อนใจอย่างที่ใช้ในภาษาไทย เพราะปริวิตกนั้นเกิดขึ้นได้แม้แต่ในจิตใจของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย)

ออกพรรษาในปีนั้น พระโสณะไปในที่สงัดหลีกเร้น แล้วเกิดความคิดอย่างหนึ่งว่า พระพุทธองค์นั้น ท่านเองเคยได้ยินแต่ว่าเป็นบุคคลเช่นไร แต่ไม่เคยได้เข้าเฝ้าเฉพาะพระพักตร์ น่าจะหาโอกาสไปเข้าเฝ้าสักครั้งถ้าพระอุปัชฌาย์ไม่ขัดข้อง. แล้วนำความคิดนั้นเข้าปรึกษาพระมหากัจจานะ พระมหากัจจานะเห็นชอบด้วย และกล่าวถึงความน่าเคารพเลื่อมใสของพระพุทธองค์ต่างๆ ให้พระโสณะฟัง พร้อมกันนั้นก็ฝากคำกราบบังคมทูลไปด้วย 5 เรื่อง คือ

1. แคว้นอวันตีทางใต้ มีภิกษุน้อย ข้าพระพุทธองค์ (หมายถึงพระโสณะเอง) บรรพชาแล้ว 3 ปี กว่าจะได้อุปสมบท เพราะต้องหาภิกษุให้ได้ครบ 10 รูป จึงอุปสมบทได้ ใคร่ทูลพระกรุณาได้โปรดอนุญาตให้แคว้นอวันตีมีการให้อุปสมบทได้ด้วยภิกษุจำนวนน้อยกว่านั้น

2. พื้นดินในแคว้นอวันตี มีดินสีดำมาก ขรุขระด้วยระแหงรอยโค(เดินลำบาก) ขอได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุในแคว้นอวันตีใช้รองเท้าหลายชั้นได้

3. ชาวแคว้นอวันตีนิยมอาบน้ำ ถือกันว่า คนบริสุทธิ์ได้ด้วยน้ำ(อุทกสุทฺธิกา) ขอจงทรงอนุญาตให้ภิกษุในแคว้นอวันตีอาบ

น้ำได้เป็นนิตย์

4. ในแคว้นอวันดี มีหนังแกะ, หนังแพะ, และหนังมฤค (สัตว์ป่า มีกวางเป็นต้น-หนังสัตว์หาได้ง่าย) เหมือนกับที่ทางภาคกลาง(มัชฌิมชนบท)มีหญ้าดีนกา, หญ้าหางนกยูง, หญ้าหนวดแมว, และหญ้าหางช้าง (หาได้ง่าย) ขอจงทรงผ่อนผันให้ภิกษุในแคว้นอวันตีใช้เครื่องปูลาดที่ทำด้วยหนังดังกล่าวได้

5. มีคนฝากถวายจีวรแก่ภิกษุผู้อยู่นอกสีมาโดยเจาะจงว่าเป็นรูปใด เมื่อภิกษุผู้รับฝากนำจีวรมาให้ภิกษุรูปนั้น ภิกษุรูปนั้นตะขิดตะขวงใจ ไม่ยอมรับจีวรนั้น เพราะเห็นว่าเป็นของที่เก็บไว้ไม่ได้(นิสสัคคีย์) ตามที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว กรณีอย่างนี้ขอจงทรงชี้แจงวิธีปฏิบัติ

พระโสณะน้อมรับคำฝากกราบทูลของพระอุปัชฌาย์แล้วก็จัดเก็บเสนาสนะ ถือบาตรจีวรออกเดินทางบ่ายหน้าสู่กรุงสาวัตถี ได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดเชตวัน พระพุทธองค์รับสั่งให้พระอานนท์จัดเสนาสนะแก่พระโสณะ. พระอานนท์รู้ทันทีว่า ถ้ามีการรับสั่งอย่างนั้น แสดงว่าทรงปรารถนาจะประทับอยู่ในวิหารเดียวกับพระโสณะเป็นแน่ ดังนั้น ท่านจึงจัดที่พักแก่พระโสณะไว้ในพระวิหารที่ประทับของพระพุทธองค์

(21) คืนวันนั้น พระพุทธองค์ประทับอยู่ในที่กลางแจ้งจนดึก จึงเสด็จเข้าพระวิหาร พระโสณะก็เช่นกัน. ใกล้รุ่งของวันใหม่ ทรงตื่นบรรทม(พร้อมๆ กับพระโสณะ) ทรงขอให้พระโสณะกล่าวธรรมตามที่ท่านถนัด พระโสณะได้สวดถวายด้วยธรรมในพระสุตตันตะ ซึ่งมีอยู่ในอัฏฐกวรรค (สัตตกนิบาต แห่งขุททก-

นิกาย ในพระไตรปิฎกฉบับบาลี เล่มที่ 26). เมื่อสวดจบ พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาสาธุการว่า ท่านเรียนมาถูกต้อง จำได้แม่นยำ ฟังไพเราะ ไม่มีอะไรบกพร่อง ฟังแล้วเข้าใจความได้ดี แล้วตรัสถามท่านว่า มีพรรษาเท่าไร? กราบทูลว่า เพิ่งบวชได้พรรษาเดียว. รับสั่งว่า เหตุใดจึงเพิ่งมาบวช? พระโสณะกราบทูลว่า แม้จะเห็นโทษทุกข์ในกามมานานแล้ว แต่ก็ออกบวชยังไม่ได้ เพราะชีวิตครองเรือนมีงานรัดตัวมากมาย ลำดับนั้น พระพุทธองค์ทรงเปล่งพระวาจาว่า

"อริยบุคคลเห็นโทษในโลก ได้รู้ธรรมที่ปราศจากกิเลส (อุปธิ)แล้ว จึงไม่ยินดีในบาป เพราะเหตุว่า คนสะอาดย่อมไม่ยินดีในบาป"

ที่มาของคำว่า"สรภัญญะ"

คำว่า "สรภัญญะ" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า ทำนองสำหรับสวดคำที่เป็นฉันท์, ทำนองขับร้องทำนองหนึ่ง. ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายว่า ทำนองสวดคำฉันท์, การสวดสรภัญญะของไทย, ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด คือบทสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ที่กระทรวงศึกษาธิการใช้เป็นบทสวดของนักเรียนตั้งแต่บทที่ขึ้นต้นว่า "องค์ใดพระสัมพุทธ...", ส่วนการสวด

สรภัญญะของวัดต่างๆ มีท่วงทำนองแตกต่างกัน บางแห่งก็นิยมเล่นเสียง แล้วแต่จะปรุงแต่งกันไป

ศัพท์"สรภัญญะ"ปรากฏครั้งแรกในพระวินัยปิฎกตอนนี้ ขอยกบาลีมาไว้เป็นหลักฐานดังนี้

" เอวญ ภนฺเตติ โข อายสฺมา โสโณ ภควโต ปฏิสฺสุณิตฺวา สพฺพาเนว อฏฺฐกวคฺคิกานิ สเรน อภาสิ อถโข ภควา อายสฺมโต โสณสฺส สรภญฺญปริโยสาเน อพฺภานุโมทิ ฯเปฯ..."

คำว่า สเรน(เสียง) อภาสิ(กล่าว) แปลตรงตัวว่า "กล่าวออกเสียง", แท้จริง เฉพาะคำว่า "อภาสิ"(กล่าว) ก็พอแล้วสำหรับการกล่าวธรรมโดยทั่วไป เมื่อมีคำว่า "สเรน" ก็แสดงว่าการกล่าวธรรมนั้น เน้นที่คำว่า "เสียง" ด้วย คือการกล่าวธรรมนั้น มีทั้งเนื้อหาของธรรม และมีทั้งท่วงทำนองของเสียง ที่มากกว่าการกล่าวธรรมดา. คำไทยที่ใกล้เคียงกันคำหนึ่ง คือคำว่า "สวด" เพราะในการสวดนั้น เสียงย่อมมีบทบาทอยู่มาก

คำว่า "สรภญฺญปริโยสาเน" แปลเอาความว่า "เมื่อสวดจบลง" สรภญฺญ ในบทนี้เอง คือ สรภัญญะ ที่หมายถึงการสวดอย่างมีท่วงทำนอง คำนี้สำเร็จรูปมาจากสองศัพท์ว่า "สเรน อภาสิ" นั่นเอง (การสวดอย่างมีท่วงทำนอง P.T.S. ใช้คำว่า intone หรือ intonation

ซึ่งมีความหมายว่า เสียงนั้นมีสูงมีต่ำ มีจังหวะทำนอง). ธรรมที่พระโสณะยกขึ้นสวดนั้น เป็นภาษาร้อยกรอง (ฉันท์)ของพระเถระต่างๆ เมื่อสวดจึงมีท่วงทำนองของฉันท์ มีความไพเราะอยู่ในตัว โดยนัยนี้ จึงกล่าวได้ว่า บทสวดมนต์ทั้งหลายที่พระสงฆ์ใช้สวดในพิธีต่างๆ ล้วนแต่เป็นสรภัญญะทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทสวดที่เป็นภาษาร้อยกรอง

ความไพเราะงดงามของสรภัญญะที่พระโสณะสวดถวายวันนั้น สะท้อนอยู่ในพระพุทธดำรัสที่ทรงอนุโมทนาเป็นคำๆ ว่า

สุคฺคหิตานิ-เรียนมาดี

สุมนสิกตานิ-ทำไว้ในใจดี

สุปธาริตานิ-จำไว้แม่นยำดี

และว่า พระโสณะนั้นมีวาจาไพเราะ(กลฺยาณิยา), สละสลวย(วิสฺสฏฺฐาย), ไม่มีที่ตำหนิหรือไม่มีโทษ(อเนลคลาย), ทำให้เข้าใจความได้แจ่มชัด(อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา)

ฉะนั้น สรภัญญะหรือการสวดที่ดี ควรยึดแนวที่ทรงสรรเสริญการสวดของพระโสณะนั้น

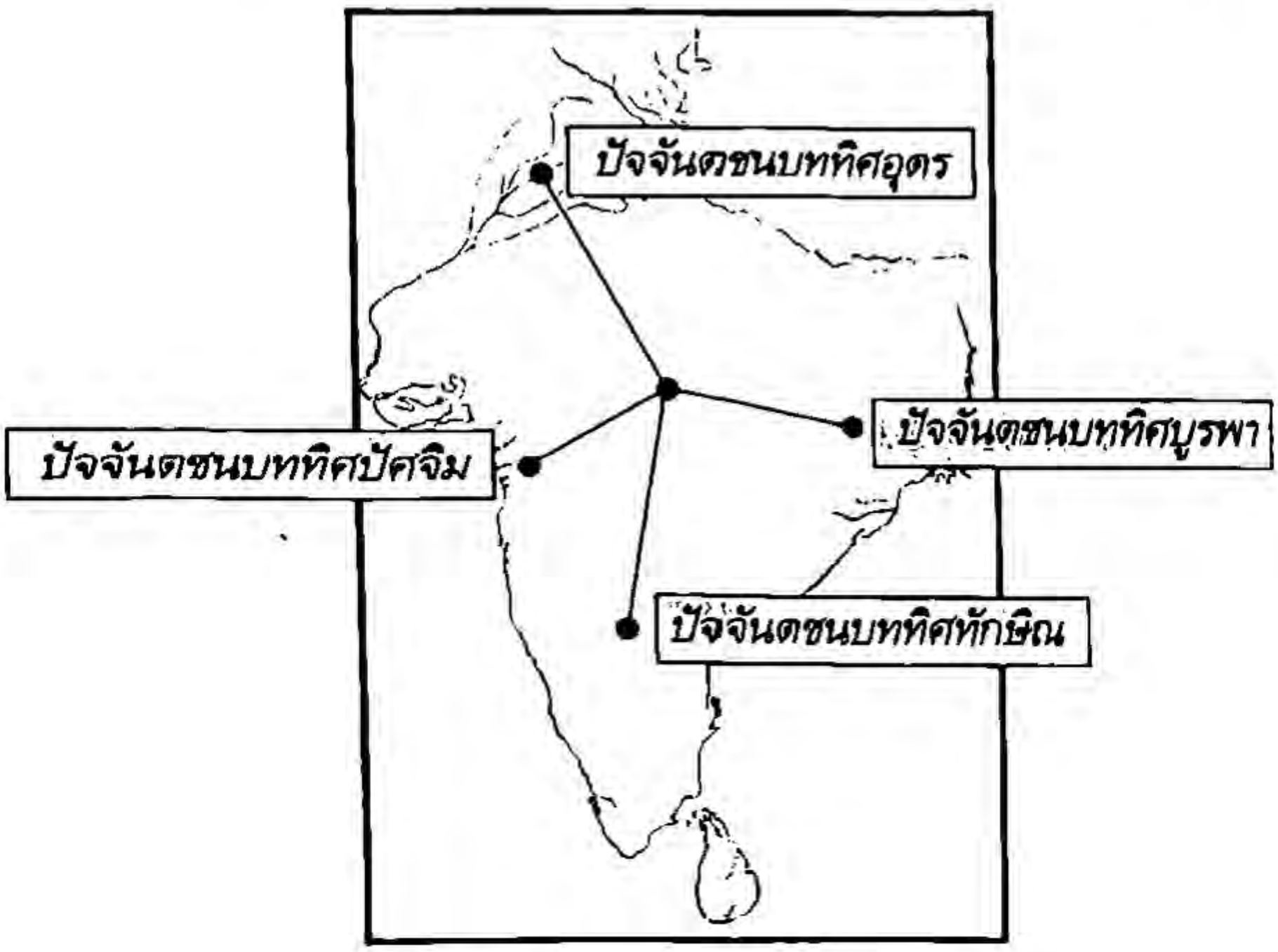
(22-23) พระโสณะดีใจว่า พระพุทธองค์ทรงโปรดปรานตน จึงถือโอกาสนั้นลุกจากที่นั่ง ห่มจีวรเฉวียงบ่า หมอบลงแทบพระบาท กราบทูลเรื่องที่พระมหากัจจานะฝากมาเพื่อขอให้

ทรงพิจารณาผ่อนผัน 5 ข้อ พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลาย ในวันนั้น ดังนี้

1. ทรงอนุญาตให้มีการอุปสมบทได้โดยองค์สงฆ์จำนวน 4 รูป มีพระวินัยธรอีก 1 รูป รวมเป็น 5 รูป ข้อนี้ทรงอนุญาตให้ถือปฏิบัติไปทุกปัจจันตชนบท(ถิ่นห่างไกลความเจริญ, ชายแดน, ถิ่นทุรกันดาร)

ทรงกำหนดเขตปัจจันตชนบทและมัชฌิมชนบท(ภาคกลาง)ไว้ดังนี้

- ทิศตะวันออก(บูรพา) พ้นจากเขตนครมหาสาละไปจนถึงซังคละ(เป็นเมืองระดับอำเภอหรือจังหวัด) เป็นปัจจันตะ
- ทิศตะวันออกเฉียงใต้(อาคเนย์)จากแม่น้ำสัลลวตีออกไป

เป็นปัจจันตะ

- ทิศใต้(ทักษิณ) นอกเมืองเสตกัณณิกะออกไป เป็นปัจจันตะ

- ทิศตะวันตก(ปัศจิมหรือปัจฉิม)พ้นจากหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อ "ถูนะ" เป็นปัจจันตะ

- ทิศเหนือ(อุดร) ถัดจากภูเขาอุสีรธชะไป เป็นปัจจันตะ

(หนังสือพุทธานุพุทธประวัติ(หน้า 6) ได้เทียบเคียงเอาไว้ว่า ปัจจุบัน ทิศตะวันออก(บูรพา) จากเบงกอลเข้ามา, ทิศใต้(ทักษิณ) จากเดกกันเข้ามา, ทิศตะวันตก(ปัศจิม) จากบอมเบย์เข้ามา, ทิศเหนือ จากเนปาลเข้ามา)

2. ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้รองเท้าหลายชั้นได้ในทุกปัจจันตชนบท

3. ทรงอนุญาตให้ภิกษุอาบน้ำได้เป็นนิตย์ในทุกปัจจันตชนบท

4. ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้เครื่องปูลาดที่ทำด้วยหนังแกะ, หนังแพะ, และหนังมฤค ได้ ในทุกปัจจันตชนบท

5. ทรงอนุญาตให้ภิกษุยินดีรับจีวรได้ โดยไม่ต้องนับวันที่เก็บไว้ ตราบใดที่จีวรนั้นยังไม่ตกถึงมือ

ทั้งนี้ ตามเหตุผลที่พระมหากัจจานะฝากมากราบทูลเพื่อขอให้ทรงพิจารณาผ่อนผัน

เภสัชชขันธกะ

ยารักษาโรค

(25) ณ ฤดูสารท(autumn. เดือน 11-12. ฤดูใบไม้ร่วง) ปีหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน พวกภิกษุต่างอาพาธกันด้วยโรคชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในฤดูนี้ อาการที่อาพาธคือ ไม่ว่าจะดื่มยาคู(conjey) หรือฉันข้าวสวย ก็อาเจียนออกหมด ผลก็คือ ผู้ป่วยซูบผอม ซึมเศร้า ผิวคล้ำ และเหลืองซีด เนื้อตัวสะพรั่งด้วยเส้นเอ็น. เมื่อทอดพระเนตรเห็นภิกษุมีอาการกันอย่างนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสถามพระอานนท์ว่าเกิดอะไรขึ้น? ทรงสดับว่าเป็นโรคในฤดูสารท (อรรถกถากล่าวว่า โรคนี้เกิดจากดีกำเริบเนื่องจากผู้ป่วยมีเนื้อตัวเปียกชุ่มเกือบตลอดเวลาเพราะฝน และมีการเหยียบย่ำโคลนตมอยู่เสมอ ทั้งแดดก็แผดกล้า สลับกับการเกิดเมฆฝน ฉะนั้น น้ำดีในดับจึงซึมเข้าลำไส้)

เภสัช 5 - ยาสามัญของโบราณ

(26) เพื่อหาทางช่วยเหลือภิกษุทั้งหลาย พระพุทธองค์ได้เสด็จเข้าประทับหลีกเร้นในที่สงัด ทรงตรึกตรองเรื่องอาพาธของภิกษุว่าจะมีทางเยียวยาอย่างไรได้บ้าง ทรงพบว่า เภสัชที่รับรองกันทั่วไป คือเภสัชทั้ง 5 อันได้แก่ เนยใส, เนยข้น, น้ำมัน, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อย ซึ่งแต่ละอย่างล้วนเป็นยาอยู่ในตัวของมันเอง นอกจากเป็นยาแล้ว ยังใช้เป็นอาหารได้ด้วย(อาหารรักษาโรค) และเป็นอาหารที่ไม่หยาบ เภสัช 5 นี้แหละควรอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนไว้ฉันได้ในคราวจำเป็น, เมื่อทรงตรึกตรองได้คำตอบอย่างนั้นแล้ว ก็ได้เสด็จจากที่ประทับหลีกเร้นออกมารับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายถึงเรื่องที่พระองค์ทรงได้คำตอบ และตรัสอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนเภสัช 5 ไว้ฉันได้ (โดยให้รับประเคนและฉันได้ภายในเวลาเที่ยงวัน เรียกว่า"ฉันในกาล")

แต่เนื่องจากผู้ป่วยเบื่ออาหาร การกำหนดให้ฉันเภสัช 5 เฉพาะภายในเวลาเที่ยงวัน จึงไม่เป็นผล พวกภิกษุผู้อาพาธยิ่งผอมโซลงอีก เมื่อทรงทราบจากพระอานนท์ จึงทรงขยายเวลาฉันออกไปอีก ให้ภิกษุอาพาธฉันเภสัช 5 ได้ตลอดวัน

มันเปลวสัตว์

(คำว่า "น้ำมัน" ในเภสัช 5 แปลจากคำว่า เตล(oil) หมายถึงน้ำมันเปลวของสัตว์ (มันที่ไม่ได้ติดอยู่กับหนัง(tallow), มันเปลวต้องห้าม คือมันเปลวมนุษย์และสัตว์ที่ห้ามภิกษุฉัน 10 ชนิด)

(27) ภิกษุอาพาธต้องการน้ำมันเปลวเป็นเภสัช เมื่อกราบทูล ก็ได้ทรงอนุญาตน้ำมันเปลว 5 ชนิด คือ 1. น้ำมันเปลวหมี (tallow from bears) 2. น้ำมันเปลวปลา(tallow from fish) 3. น้ำมันเปลวปลาฉลาม(tallow from alligators) 4. น้ำมันเปลวหมู(tallow from swine) 5. น้ำมันเปลวลา(tallow from donkeys) แต่ต้องรับประเคน. เจียว. กรอง. และฉัน ภายในเวลาเที่ยงวัน

- รับประเคน. เจียว. กรอง หลังเที่ยง(วิกาล) แล้วฉันเป็นทุกกฏ 3 ตัว
- รับประเคนก่อนเที่ยง. เจียว. กรอง หลังเที่ยง แล้วฉันเป็นทุกกฏ 2 ตัว
- รับประเคน. เจียว ก่อนเที่ยง. กรองหลังเที่ยง แล้วฉันเป็นทุกกฏ 1 ตัว

ถ้าทุกขั้นตอน เป็นไปในเวลาเที่ยง ฉันได้ ไม่เป็นอาบัติ

สมุนไพรรากไม้(มูล)

(28) คราวหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายอาพาธ ต้องการรากไม้เป็นเภสัช(มูลเภสัช) จึงทูลขออนุญาต ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้รากไม้เป็นเภสัชได้ รากไม้ที่ทรงอนุญาต คือ

1. *หลิทฺทำ* - ขมิ้น(turmeric)
2. *สิงฺคิเวรำ* - ขิง(ginger)
3. *วจำ* - ว่านน้ำ(orris root)
4. *วจติกำ* - ว่านเปราะ(white orris root)

5. *อติวิสं* - อุตพิด(garlic)
6. *กฏุกโรหิณึ* - ข่า(black hellebore)
7. *อุสีรं* - แฝก(khus-khus)
8. *ภทฺทมุตฺตกं* - แห้วหมู(nut-grass)

หรือยารากไม้ชนิดใดก็ตาม ที่ภิกษุไม่ฉันเป็นอาหาร ก็ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นมูลเภสัชได้ และให้รับประเคนไว้ใช้เป็นยารักษาโรคได้ตลอดชีวิต. มีเหตุจำเป็นจึงให้ฉัน ถ้าฉันโดยไม่มีเหตุจำเป็นเป็นอาบัติทุกกฏ. ภิกษุอาพาธต้องการใช้หินบดยา ก็ทรงอนุญาต

สมุนไพรน้ำฝาด(กสาวะ)

(29) คราวหนึ่ง ภิกษุอาพาธรูปหนึ่ง ทูลขออนุญาตใช้น้ำฝาดเป็นยา ทรงอนุญาตให้ใช้ได้. น้ำฝาดที่ทรงอนุญาต คือ

1. *นิมฺพกสาวं*-น้ำฝาดสะเดา (astringent decoction from the nimb-tree)
2. *กุฏชกสาวं*-น้ำฝาดมูกมัน(ast.dec. from Wrightia antidysenterica or Nericum antidysentericum)
3. *ปโฏลกสาวं*-น้ำฝาดกระดอมหรือขี้กา(ast.dec.from a kind of cucumber, Trichosanthes Dioeca)
4. *ปคฺควกสาวं*-น้ำฝาดบอระเพ็ด หรือ พญามือเหล็ก(ast. dec.from a creeping plant)
5. *นตฺตมาลกสาวं*-น้ำฝาดกระถินพิมาน(ast.dec.from Pongamia glabra

หรือน้ำฝาด(จากพืช)ชนิดใดก็ตาม ที่ไม่ฉันเป็นอาหาร ให้

ภิกษุรับประเคนไว้ฉันเป็นยาได้ตลอดไปเมื่อจำเป็น ถ้าฉันโดยไม่มีเหตุจำเป็น เป็นอาบัติทุกกฏ

สมุนไพรใบไม้

(30) เมื่อภิกษุอาพาธ ประสงค์จะใช้ใบไม้เป็นเภสัช ก็ทูลขออนุญาต ทรงอนุญาตให้ใช้ได้. ใบไม้ที่ทรงอนุญาต คือ 1. ใบสะเดา 2. ใบมูกมัน 3. ใบกระดอมหรือขี้กา 4. ใบกะเพราหรือแมงลัก(*สุลสิปณฺณ*-basil-leaves) 5. ใบฝ้าย(*กปฺปาสิปณฺณ*-cotton-tree leaves) หรือใบพืชอย่างอื่น ที่ใช้เป็นยาได้ และภิกษุไม่ใช้เป็นอาหาร ให้รับประเคนไว้ฉันเป็นยาได้ตลอดไปเมื่อจำเป็น ถ้าฉันโดยไม่มีเหตุจำเป็น เป็นอาบัติทุกกฏ

สมุนไพรผลไม้

(31) ภิกษุอาพาธ ประสงค์จะใช้ผลไม้เป็นเภสัช ทรงอนุญาตตามคำทูลขอ ผลไม้ที่ทรงอนุญาต คือ

1. *วิลงฺค*-พิลังกาสา (Erycibe paniculata)
2. *ปิปฺผลี*-ดีปลี(piper)
3. *มริจี*-พริก(black pepper)
4. *หรีตกี*-สมอไทย(yellow myrobalan)
5. *วิภีตกี*-สมอพิเภก(beleric myrobalan)
6. *อามลกี*-มะขามป้อม(emblic myrobalan)
7. *โคฏผลี*-ผลโกฐ(goṭha-fruit, medicinal seed.)

หรือผลไม้ชนิดอื่นใด ที่ใช้เป็นยาได้ และภิกษุไม่ฉันเป็น

อาหาร ให้รับประเคนไว้ฉันได้ตลอดไปเมื่อจำเป็น ถ้าฉันโดยไม่มีความจำเป็น เป็นอาบัติทุกกฏ

สมุนไพรยางไม้

(32) ยางไม้(ชตุ) ที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุอาพาธใช้เป็นยาได้มี

1. *หิงฺคุ*-ยางที่ไหลออกจากต้นหิงคุ
2. *หิงฺคุชตุ*-ยางที่เคี่ยวจากก้านและใบหิงคุ
3. *หิงฺคุสิปาฏิกา*-ยางที่เคี่ยวจากใบหิงคุ(อาจมีส่วนผสมอย่างอื่นด้วย)
4. *ตกา*-ยางที่ไหลออกจากยอดไม้ตกะ
5. *ตกปตฺตี*-ยางที่เคี่ยวจากใบตกะ
6. *ตกปณฺณี*-ยางที่ไหลออกจากก้านของต้นตกะ
7. *สชฺชุลสา*-กำยาน

("หิงคุ" คือ"มหาหิงคุ์" เป็นไม้ล้มลุกหลายชนิดในสกุลFerula, วงศ์ Umbelliferae มีกลิ่นร้อนฉุนและเหม็น ห้ามใช้เป็นยาทาภายนอก, "ตกะ" P.T.S. แปลว่า gum (medicinal gum) คือ ครั่งทั้งหลาย, "กำยาน" คือชันหรือยางที่ไหลออกจากเปลือกของต้นกำยาน (นิยมเอามาทำเครื่องหอมอย่างหนึ่ง) ต้นกำยานนั้น เป็นไม้ขนาดกลางหลายชนิดในสกุล Styrax, วงศ์ Styracaceae ขึ้นตามป่าเขาในระดับสูง)

ยางไม้อย่างอื่นที่ใช้เป็นยาได้ และภิกษุไม่ฉันเป็นอาหาร ก็

ทรงอนุญาตให้รับประเคนไว้ฉันเป็นยาได้ในคราวจำเป็น ถ้าฉันโดยไม่จำเป็น เป็นอาบัติทุกกฏ

ใช้เกลือเป็นยา

(33) เกลือที่ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นยา ก็ให้ใช้เมื่อจำเป็น รับประเคนไว้ใช้ได้ตลอดไป ถ้าภิกษุฉันเป็นอาหารโดยไม่จำเป็น ก็เป็นอาบัติทุกกฏ. เกลือที่ระบุไว้มี เกลือสมุทร(สามุทฺท), เกลือดำ(กาฬโลณ), เกลือสินเธาว์(สินฺธว), เกลือดินโป่ง(อุพฺภิท), เกลือหุง(ปิล) หรือเกลืออย่างอื่น ก็ใช้เป็นยาได้

ยาผงและอุปกรณ์ผลิต

(34-35) ยาผง(จุรณเภสัช)ที่ทรงอนุญาต มีที่มาจากพระเวลัฏฐสีสะ(อุปัชฌาย์หรือผู้ปกครองดูแลพระอานนท์)อาพาธเป็นฝีดาษหรืออีสุกอีใส(ถุลลกจฺฉาพาโธ) มีน้ำเหลืองไหลเยิ้ม ผ้านุ่งผ้าห่มติดกรังอยู่ที่ตัว พวกภิกษุต้องใช้น้ำชุบๆ ผ้าที่ติดกรังค่อยๆ ดึงออก พระพุทธองค์เสด็จผ่านไปทอดพระเนตรเห็น จึงรับสั่งอนุญาตให้ใช้ยาผงได้สำหรับภิกษุผู้เป็นฝี, พุพอง, สิว, ฝีดาษ, หรืออีสุกอีใส หรือมีกลิ่นตัวแรง

สำหรับภิกษุผู้ไม่อาพาธ ทรงอนุญาตให้ใช้มูลโค(โคมัย), ดินเหนียว, กากน้ำย้อม ได้ และทรงอนุญาตให้ใช้ครก, สาก (เพื่อผลิตเภสัช) ได้, ยาผงที่จำเป็นต้องใช้ผ้ากรองเอาผงละเอียด ก็ทรงอนุญาตให้ใช้ได้

เนื้อดิบและเลือดสดที่เป็นยา

(36) ภิกษุรูปหนึ่งถูกผีเข้า (อมนุสฺสิกาพาโธ-to have an non-human affliction) อุปัชฌาย์และอาจารย์ของท่านช่วยกันรักษา แต่ก็ไม่เป็นผล ท่านเดินไปที่เขียงแล่หมูในตลาด คว้าเนื้อดิบๆ มาฉัน และดื่มเลือดหมูสดๆ แล้วอาการผีเข้าก็หายเป็นปลิดทิ้ง เมื่อทรงทราบ(ก็มิได้ทรงตำหนิแต่ประการใด) ได้มีรับสั่งอนุญาตให้ภิกษุฉันเนื้อดิบและเลือดสดได้เมื่อถูกผีเข้า

(อรรถกถาอธิบายว่า ผีหรืออมนุษย์ คือผู้กินเนื้อดิบและเลือดสด ไม่ใช่ภิกษุรูปนั้น เมื่อได้กินแล้ว ผีออกจากร่างของภิกษุ อาการผีเข้าก็หายไป)

ยารักษาตาและอุปกรณ์

(37) ภิกษุรูปหนึ่งเป็นโรคนัยน์ตา(จกฺขุโรคาพาโธ) จะไปถ่ายอุจจาระปัสสาวะที ต้องมีภิกษุอื่นช่วยจูงไป พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นเข้า ได้ทรงทราบเรื่อง จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ยารักษาตาได้ คือ

1. *อญฺชนํ* - หมายถึงยาตาทั้งหมด
2. *กาฬญฺชนํ* - ยาตาที่หุงด้วยเครื่องปรุงทุกอย่าง
3. *รสญฺชนํ* - ยาตาที่ทำด้วยเครื่องปรุงต่างๆ
4. *โสตญฺชนํ* - ยาตาที่เกิดในกระแสน้ำ
5. *เครุกํ* - หรดาลกลีบทอง (yellow-ochre, red chalk)
6. *กปลฺลํ* - เขม่าไฟ (เขม่าเปลวประทีป)

เครื่องยาสำหรับบดผสมกับยาตาที่ทรงอนุญาต มี ไม้จันทน์ (จนฺทนํ), กฤษณา(ตครํ), กะลัมพัก(กาฬานุสาริยํ), ใบเฉียง(ตาลีสํ-Flacourtia cataphracta), และแห้วหมู(ภทฺทมุตฺตกํ)

จากนั้น ก็มีเหตุให้ทรงอนุญาตอุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับยาตา มี กลักยาตา, ไม้ป้ายยาตา, ถุงใส่กลักยาตา เป็นต้น กลักและไม้ป้ายนั้น ไม่ให้ใช้ของมีราคาอย่างชาวบ้าน ซึ่งภิกษุฉัพพัค-คีย์เคยใช้ให้เขาตำหนิได้ ภิกษุใดขืนใช้ เป็นอาบัติทุกกฏ (ดูเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ก็ทรงให้ความสำคัญ)

ยาแก้ปวดหัว

(38) เมื่อพระปิลินทวัจฉะเป็นโรคปวดศีรษะ(สีสาภิตา-โป) ครั้งแรกทรงแนะนำให้ใช้น้ำมัน(เตลกํ)ทาที่ศีรษะ อาการยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้ใช้วิธีนัดน้ำมันนั้นเข้าจมูก ปรากฏว่า น้ำมันไหลออกจากจมูก จึงเป็นเหตุให้ทรงอนุญาตการใช้กล้องสำหรับนัดยา ("นัด" ในที่นี้แปลว่าเป่าหรือสูด, ส่วน "นัตถุ์" แปลว่า จมูก, ยานัตถุ์คือยารักษาจมูก ต่อมาคำว่า "ยานัตถุ์" หมายถึงยาผงชนิดหนึ่ง สำหรับเป่าหรือสูดเข้าจมูก)

กล้องนัดยาที่ทรงอนุญาตให้ใช้ครั้งแรก มีลักษณะเป็นหลอดเดียว เมื่อนัดยาก็เกิดปัญหาว่า ปริมาณของยา(น่ามัน)ที่สูดเข้าจมูกไม่เท่ากัน จึงทรงอนุญาตให้ทำเป็นหลอด(กล้อง)คู่(ยมกนตฺถุกรณี-ลักษณะเป็นอย่างไร ไม่พบคำอธิบาย)

เมื่อสูดน้ำมันเข้าจมูกแล้ว อาการปวดศีรษะก็ยังไม่หาย ทรงแนะนำให้สูดควัน (อนุชานามิ ภิกฺขเว ธูมํ ปาตุ) ครั้งแรก

นั้น ภิกษุเกลียวผ้าจุดไฟให้เกิดควัน แล้วสูดควันเข้าจมูก ทำให้แสบร้อนในคอ จึงทรงแนะนำให้ใช้กล้องสูดควัน(ธูมเนตฺต่)

ตามท้องเรื่องเล่าว่า พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้กล้องมีราคาแพงอย่างชาวบ้าน จนมีเสียงติเตียนจากชาวบ้าน(โดยเฉพาะกล้องที่ทำด้วยเงินและทอง) จึงทรงปรามไว้ด้วยอาบัติทุกกฏ

(ความเข้าใจและการแปลเรื่องการใช้ยาเข้าทางจมูก ควรอ่าน Book of the Discipline, Part IV (P.T.S.) ประกอบอีกทางหนึ่ง)

ยาแก้โรคลม

(39) คราวหนึ่ง พระปิลินทวัจฉะ อาพาธเป็นโรคลม(วาตาพาโธ) คณะแพทย์(เวชฺชา)ลงมติว่า ต้องหุงน้ำมันถวาย และต้องผสมน้ำเมา(มชฺช)ลงไปในน้ำมันที่หุงด้วย ภิกษุไปกราบทูลให้ทรงทราบ ทรงอนุญาต ("หุงน้ำมัน" แปลจากคำว่า เตลำ ปจิตพฺพำ- oil must be boiled)

พุทธานุญาตให้ผสมน้ำเมาปรุงยาได้นั้น ทำให้พวกภิกษุฉัพพัคคีย์หุงน้ำมันผสมน้ำเมา โดยใส่น้ำเมาลงไปมากเกินขนาด เมื่อดื่มก็เมา ครั้นทรงทราบ ก็ทรงบัญญัติห้าม ถ้าภิกษุผสมน้ำเมาเกินขนาด เป็นอาบัติตามที่ได้ทรงบัญญัติไว้แล้ว, น้ำมันผสมน้ำเมาที่ทรงอนุญาตคือ ไม่มีสี, กลิ่น, และรส ของน้ำเมา กรณีปรุงยาไปแล้ว ปรากฏว่าสัดส่วนของน้ำเมามากไป ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นยาทา (ห้ามดื่ม)

ภาชนะบรรจุน้ำมัน(ยา) เรียกว่า "ลักจั่น"(ตุมฺพ) ทรง

อนุญาตไว้ 3 ชนิด คือ 1. ลักจั่นโลหะ 2. ลักจั่นไม้ 3. ลักจั่นผลไม้

มีโรคลมชนิดหนึ่งเกิดแก่พระปิลินทวัจฉะ คือ โรคลมตามอวัยวะ(องฺควาโต-rheumatism in the limps) ทรงแนะนำวิธีรักษาดังนี้

วิธีที่ 1 ให้เข้ากระโจม (เสทกมฺมं-sweating-treatment) คืออบตัวให้เหงื่อออก. (ถ้าไม่ดีขึ้น...)

วิธีที่ 2 ให้รมใบไม้ต่างๆ (สมฺภารเสทं-sweating by the use of all kinds of herbs) คืออบสมุนไพร. (ถ้าไม่ดีขึ้น...)

วิธีที่ 3 ให้รมใหญ่ (มหาเสทं-great sweating อรรถกถาอธิบายกรรมวิธีว่า ให้ใส่ถ่านไฟเต็มหลุม. หลุมนั้นขนาด(ยาวและกว้าง)เท่าตัวคนที่จะรมตัว แล้วเอาฝุ่นหรือทรายกลบบนถ่านไฟ. บนฝุ่นหรือทรายที่กลบนั้น เอาใบไม้ที่มีสรรพคุณแก้โรคลมต่างๆ ปูทับลงไป จากนั้น ให้คนป่วยนอนพลิกไปพลิกมาบนใบไม้นั้น โดยที่เนื้อตัวของผู้ป่วยให้ทาน้ำมันด้วย)

โรคลมตามข้อ

(40) อีกครั้งหนึ่ง พระปิลินทวัจฉะอาพาธเป็นโรคลมเสียดยอกตามข้อ (ปพฺพวาโต-rheumatism in the joints) ทรงแนะนำให้ระบายโลหิต(โลหิตं โมเจตุ-อรรถกถาไขความว่า ใช้มีดทำให้เลือดไหลออก) อาการก็ยังไม่ดีขึ้น ทรงแนะนำให้ใช้เขาควาย

ดูดโลหิต (P.T.S.-"bad blood may be removed by means of cupping. which is performed by a horn", สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวในพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนว่า "ทรงอนุญาตให้นำเลือดออก ด้วยใช้เขาควายดูด (คือการกอก ได้แก่ เจาะเลือดออกเล็กน้อย แล้วใช้เขาควายกดลงไปให้ดูดเลือดออก ในอรรถกถาไม่ได้บอกว่าต้องจุดไฟด้วยหรือไม่ ตามธรรมดา การทำเช่นนี้จะต้องจุดไฟที่เศษกระดาษหรือเชื้อไฟอื่นๆ เพื่อไล่อากาศ เขาควายจึงมีแรงดูด")

โรคเท้าแตก(ข้อ 41) เกิดแก่พระปิลินทวัจฉะ ทรงแนะนำให้ใช้ยาทาเท้า ถ้ายังไม่หาย ให้ปรุงน้ำมันทา

ฝี-แผล-เนื้องอก

(42) พุทธวิธีรักษาโรคในข้อนี้ มีดังนี้

1. *ฝี(คณฺฑาพาโธ)*-ทรงให้ผ่าตัด(สตฺถกมฺมํ) ทรงอนุญาตให้ใช้น้ำฝาดงา(ติลกกฺกํ) ที่บดแล้ว, ยาพอกแผล(กพฬิกา), และผ้าพันแผล(วณพนฺธนโจลํ)

2. *แผลคัน(วโณ กณฺฑวติ)*-ทรงให้ชะด้วยน้ำแป้งเมล็ดพันธุ์ผักกาด(สาสปกุฑฺเฑน โธวิตุ)

3. *แผลชื้นหรือขึ้นฝ้า(วโณ กิลิชฺชิตฺถ)*-ทรงให้รมควัน(ธูมกาตุ)

4. *เนื้องอก(วฑฺฒมํสํ วุฏฺฐาติ)*-ทรงให้กัดเนื้องอกนั้นด้วยก้อนเกลือ(โลณสกฺขริกาย ฉินฺทิตุ)

5. *แผลธรรมดา(วโณ น รูหติ)*-ทรงให้ใช้น้ำมันทา และ

ถ้าน้ำมันที่ทานั้นไหลเยิ้ม ทรงอนุญาตให้ใช้เศษผ้าเก่าซับ และให้ใช้สำหรับบาดแผลได้ทุกชนิด

ถูกงูกัดและดื่มยาพิษ

(43) ครั้งหนึ่ง มีภิกษุถูกงูกัด ทรงแนะนำให้ภิกษุใช้ยามหาวิกัฏ 4 อย่าง คือ 1. คูถ(อุจฺจารำ) 2. มูตร(ปสฺสาวำ) 3. เถ้า(ฉาริกำ) 4. ดิน(มตฺติกำ)

(วิธีใช้ยามหาวิกัฏ ไม่พบคำอธิบาย จึงไม่รู้ว่าให้ปรุงอย่างไร บอกแต่ว่า ให้กิน(บริโภค)

ยามหาวิกัฏ ถ้าไม่มีคนทำให้(กัปปิยการก) ทรงให้ภิกษุหยิบฉันได้

อีกคราวหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งดื่มยาพิษ(วิสำ) ทรงแนะนำให้ดื่มน้ำผสมคูถ(อุจจาระ) คูถที่ภิกษุหยิบไว้ตอนกำลังถ่าย เท่ากับประเคนแล้ว

พุทธวิธีและพุทธโอสถ

(44) ภิกษุรูปหนึ่ง อาพาธเพราะถูกยาแฝด(ฆรทินฺนกา-พาโธ-ยาหรือสิ่งที่ผู้หญิงให้สามีกินเพื่อให้หลงรักตนคนเดียว) ทรงให้ดื่มน้ำแช่ดินรอยไถ ซึ่งติดอยู่กับผาลไถ(สีตาโลลึ หรือ สีตาโลฬี)

ภิกษุอาพาธเป็นพรรดึก (ทุฏฐคหณิโก-constipated ไฟธาตุเผาอาหารเสีย ทำให้อุจจาระเป็นก้อนแข็ง ถ่ายยาก) ทรงให้

ดื่มน้ำด่างอามิส(อามิสขารˆ-เผาข้าวสุกที่ตากแห้งจนเป็นเถ้า แล้วดื่มน้ำที่ละลายเถ้านั้น)

ภิกษุอาพาธเป็นโรคผอมเหลือง(ปณฺฑุโรคาพาโธ-jaundice) ทรงให้ดื่มน้ำมูตรโค(เยี่ยวโค)ที่ดองผลสมอ(มุตฺตหรีตกˆ-เมื่อใช้คำว่าดื่ม(ปาเยตุˆ) ก็น่าจะหมายถึงน้ำที่ดอง?)

ภิกษุอาพาธเป็นโรคผิวหนัง(ฉวิโทสาพาโธ-a skin disease) ทรงให้ลูบไล้ด้วยของหอม(คนฺธาเลปˆ)

ภิกษุมีกายสะสมของเสียหรือมีโทษมาก(อภิสนฺนกาโย-body come to be full of (bad) humours) ทรงให้ดื่มยาถ่าย (วิเรจนˆ-a purgative) และเมื่อภิกษุนั้นต้องการดื่มน้ำข้าวใส, น้ำถั่วเขียวต้ม ที่ไม่ข้น หรือข้นนิดหน่อย, และน้ำต้มเนื้อ ก็ทรงอนุญาตให้ดื่มได้

(ข้อ (45-47) เนื้อหาตรงกับข้อ (138-140) ใน ไตร.รศ. เล่ม 1 ว่าด้วย"อารามิก-คนงานวัด", ในเล่มนี้ ประเด็นที่มุ่งหมายอยู่ที่เรื่องเภสัช 5 ซึ่งทรงอนุญาตให้ภิกษุเก็บไว้ฉันได้ไม่เกิน 7 วัน)

น้ำอ้อยงบ-ถั่วเขียว-ยาดอง

(48) ระหว่างที่พระพุทธองค์เสด็จออกจากกรุงสาวัตถีไปยังกรุงราชคฤห์คราวหนึ่ง พระกังขาเรวตะได้แวะเข้าไปที่โรงทำน้ำอ้อยงบ(คุฬกรณ์) เห็นเขาผสมแป้งกับเถ้าลงในน้ำอ้อย เกิดความแคลงใจว่า น้ำอ้อยงบมีส่วนผสมเป็นอกัปปิยะ(ไม่ควรฉันในเวลาวิกาล) จึงนัดภิกษุด้วยกันไม่ให้ฉัน เมื่อภิกษุไปกราบทูลเรื่องนี้ ทรงถามว่า เขาผสมน้ำอ้อยอย่างนั้นเพื่ออะไร? ภิกษุ

กราบทูลว่า เพื่อให้น้ำอ้อยเกาะติดกันเป็นก้อน ทรงวินิจฉัยว่า เป็นน้ำอ้อยงบฉันได้

อีกหนหนึ่ง พระกังขาเรวตะ เห็นถั่วเขียว(มุคฺคา)งอกอยู่บนกองอุจจาระที่ระหว่างทาง เกิดแคลงใจว่า ถั่วเขียวเป็นอกัป-ปิยะ เพราะต้มกินแล้วยังงอกได้ จึงบอกพวกภิกษุด้วยกันไม่ให้ฉัน, ทรงวินิจฉัยว่า ถ้าถั่วเขียวต้มแล้ว แม้จะงอกได้ ก็ให้ฉันได้

ภิกษุรูปหนึ่ง เป็นโรคลมในท้อง(อุทรวาตาพาโธ) ท่านดื่มเครื่องดื่มชนิดหนึ่ง ชื่อ"โลณโสจิรกะ" (P.T.S. เป็น "โลณโสวีรกำ" บ้างก็ว่าเป็นยาดองปรุงรสชนิดหนึ่ง บ้างก็ว่าเป็นข้าวต้มเปรี้ยวใส่เกลือ, คำว่า"โสวีรก" สันสกฤตเป็น"เสาวีรก"(sour gruel) เป็นอาหารอ่อนสำหรับคนไข้) เมื่อดื่มแล้ว โรคลมของท่านหายขาด จึงทรงอนุญาตให้ฉันได้ แต่สำหรับภิกษุผู้ไม่อาพาธให้เดิมน้ำฉันอย่างปานะ (แสดงว่าสภาพเดิมใช้เป็นอาหาร)

อันโตวุตถะ-อันโตปักกะ-สามปักกะ

ห้ามภิกษุหุงต้มอาหารเอง

(49-51) พระพุทธองค์ประชวรคราวหนึ่งที่วัดเวฬุวัน คือ ประชวรด้วยโรคลมในพระอุทร พระอานนท์เกิดความคิดว่า คราวก่อนทรงพระประชวรด้วยโรคนี้ ก็ทรงหายเป็นปกติได้ด้วยยาคู(ข้าวต้ม)ปรุงด้วยงา(ติลำ), ข้าวสาร(ตณฺฑุลำ), และถั่วเขียว(มุคำ) ท่านจึงไปขอของ 3 อย่างนั้นมาเก็บไว้ในที่อยู่ของท่าน เมื่อประชวรอีก ก็จัดแจงต้มเองในที่อยู่นั่นแหละ แล้วน้อมเข้าถวาย

เมื่อทรงทราบว่าพระอานนท์ได้ยาคูมาโดยวิธีดังกล่าว ทรงติเตียนว่าเป็นการไม่สมควร ของ(โดยเฉพาะอาหาร)ที่เก็บไว้ในที่อยู่ (อันโตวุตถะ) เป็นอกัปปิยะ(ไม่ควรบริโภค). หุงต้มภายในที่อยู่ (อันโตปักกะ) ก็เป็นอกัปปิยะ. หุงต้มเอง(สามปักกะ) ก็เป็นอกัป-ปิยะ

หลักสำหรับปรับอาบัติทุกกฏในเรื่องนี้คือ ถ้าภิกษุฉันอาหารที่ตัวเองเก็บไว้ในที่อยู่ หุงภายในนั้น และหุงต้มเอง เป็นทุกกฏทั้ง 3 วาระ(3 ตัว). ละเมิดในขั้นตอนใด ก็เป็นทุกกฏของขั้นตอนนั้น(สำหรับผู้ฉัน)

กรณีอุ่นอาหาร(ปุนปากं) ทรงอนุญาตให้ภิกษุทำได้ ฉันได้

ข้อห้ามเรื่องการเก็บอาหารไว้ในที่อยู่. หุงต้มในที่อยู่. และหุงต้มเอง นั้น ทรงผ่อนผันให้ทำได้ในคราวเกิดทุพภิกขภัยที่กรุงราชคฤห์. คราวนั้น ของบริโภคที่ชาวบ้านนำไปถวายแก่วัด เสียหายหมด เพราะเก็บไว้นอกกุฏิวิหาร หุงต้มข้างนอกก็ถูกพวกขอทานรุมล้อมแย่งกิน ให้คนอื่นหุงต้มให้ก็ถูกเบียดบัง เป็นที่เดือดร้อนแก่ภิกษุทั้งหลาย

ของที่ภิกษุถูกต้องแล้วก็ประเคนได้

(52) คราวหนึ่ง ภิกษุหลายรูปจำพรรษาในแคว้นกาสีแล้วก็พากันเดินทางจะไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่กรุงราชคฤห์ บนเส้นทางนั้น ไม่มีอาหารให้ขบฉันเท่าที่ควร ผลไม้มีมาก แต่ก็ไม่มีกัปปิย-การก(คนจัดการให้ขบฉัน) ได้รับความลำบากเป็นอันมาก เมื่อได้เข้าเฝ้า ก็กราบทูลความเป็นไปในระหว่างเดินทางให้ทรงทราบ

มีรับสั่งว่า ถ้าภิกษุเห็นของขบฉันอย่างผลไม้ ถึงแม้ไม่มีกัปปิย-การก ก็ให้หยิบเอาไปได้ เมื่อพบคนที่จะเป็นกัปปิยการก ให้วางของขบฉันนั้นลงที่พื้น แล้วให้กัปปิยการกนั้นประเคนให้ฉัน, และทรงอนุญาตไว้อีกว่า ของที่ภิกษุถูกต้องแล้ว ให้รับประเคนได้

ฉันแล้วรับของที่ยังไม่ได้ฉัน มาฉันได้อีก

(53) พราหมณ์คนหนึ่ง ได้งาและน้ำผึ้งมาใหม่ๆ คิดถึงพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ อยากจะถวายงาและน้ำผึ้งนั้น จึงไปเข้าเฝ้าและทูลเพื่อเสด็จพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย เพื่อฉันในวันรุ่งขึ้น วันนั้น เมื่อพราหมณ์ถวายภัตตาหารแล้ว พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ฉันเสร็จและกลับไปถึงวัดแล้ว เขาจึงนึกขึ้นได้ว่าตนตั้งใจจะถวายงาและน้ำผึ้งจึงได้ถือโอกาสทำบุญ คิดได้ดังนั้นก็เอางาใส่ขวด เอาน้ำผึ้งใส่หม้อไปที่วัด เข้าเฝ้าและทูลว่า ได้นำงาและน้ำผึ้งมาถวายเนื่องจากลืมในตอนเช้า, พระพุทธองค์รับสั่งให้นำไปถวายแก่ภิกษุสงฆ์

ภิกษุทั้งหลายแคลงใจว่าจะเป็นอาบัติ เพราะฉันเสร็จจนลุกกลับมาแล้ว จึงไม่รับประเคนงาและน้ำผึ้งของพราหมณ์ เมื่อทรงทราบ ได้มีรับสั่งว่า แม้ภิกษุฉันเสร็จแล้ว ห้ามภัตแล้ว (คือไม่รับประเคนเพิ่มอีกในขณะฉัน) ก็อนุญาตให้ฉันอีกได้ ถ้าอาหารจากที่ฉันนั้นไม่เป็นเดน (คือภิกษุยังไม่ได้ฉัน ณ ที่นั้น)

(ข้อ (54) เนื้อหาซ้ำกับท้องเรื่องของอเจลกวรรค สิกขาบทที่ 6 แห่งปาจิตติยกัณฑ์ ในเล่ม 1, แต่ในข้อนี้ จบลงที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนฉันอาหารที่รับไว้ก่อนฉัน(ปุเรภัต)

ได้ ถ้าอาหารนั้นไม่เป็นเดน(คือตัวเองยังไม่ได้ฉัน)

รากบัว-เหง้าบัว แก้ไข้ตัวร้อน

(55) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไป ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน กรุงสาวัตถี วันหนึ่งพระสาริบุตรอาพาธเป็นไข้ตัวร้อน(กายทาหาพาโธ) พระมหาโมคคัลลานะไปเยี่ยมและถามว่า เมื่อก่อนเคยเป็นไข้ตัวร้อน รักษาด้วยยาอะไรจึงหาย? พระสาริบุตรตอบว่า รักษาด้วยรากบัว(ภิส)และเหง้าบัว(มูลาลิก)

เพื่อไปเอารากบัวและเหง้าบัวมาถวายพระสาริบุตร พระมหาโมคคัลลานะได้หายวับ(อันตรธาน)ไปจากวัดเชตวัน ไปปรากฏตัวอยู่ที่ริมสระโบกขรณีชื่อ"มันทากินี"(ไม่ระบุว่าอยู่ที่ไหน), ช้างเชือกหนึ่ง(นาโค-ในที่นี้แปลว่า "ช้าง" เพราะในเรื่องมีคำว่า "โสณฑะ" ที่แปลว่า งวง) ได้เห็นพระเถระแต่ไกล เมื่อได้ทราบว่าท่านต้องการรากและเหง้าบัว จึงอาสารับใช้ โดยสั่งช้างอีกเชือกหนึ่งให้ไปเอารากและเหง้าบัวมาถวาย ช้างเชือกนั้นใช้งวงถอนเหง้าและรากบัว ล้างอย่างดี และม้วนเข้ากัน นำเข้าไปทาพระเถระ บัดดลนั้นพระเถระก็หายวับไปอยู่ที่วัดเชตวัน ช้างเชือกนั้นก็หายตัวไปถวายรากและเหง้าบัวแก่พระเถระ แล้วหายวับกลับไป

พระมหาโมคคัลลานะได้รากและเหง้าบัวแล้วก็น้อมถวายพระสาริบุตร อาการไข้ตัวร้อนของพระสาริบุตรหายเป็นปลิดทิ้งด้วยรากและเหง้าบัวนั้น (ไม่ได้บอกว่าทำอะไรกับรากและเหง้าบัว)

เรื่องนี้ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉันอาหารเสร็จแล้ว ห้ามภัตแล้ว รับประเคนฉันอาหารได้อีก ถ้าเป็น

อาหารที่เกิดในป่า หรือเกิดในสระบัว(วนฏฺจ์ โปกฺขรฏฺจ์-ศัพท์หลังมีแปลกันว่า "เกิดในกอบัว")

(56) ในสาวัตถีคราวหนึ่ง มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยผลไม้ที่จะให้ภิกษุได้ฉัน แต่ภิกษุไม่มีลูกศิษย์คฤหัสถ์(กัปปิยการก)ทำให้เป็นของฉันได้ จึงไม่กล้าฉันผลไม้ เรื่องนี้มีรับสั่งว่า ผลไม้ที่เพาะพันธุ์ไม่ได้แล้ว หรือที่ปล้อนเมล็ดออกแล้ว ภิกษุฉันได้ แม้จะไม่ได้ทำกัปปะ(ทำให้เป็นของควรฉัน)ก็ตาม

สัตถกรรม-วัตถิกรรม

ผ่าตัด และรีดหัวริดสีดวงทวาร

(57) เมื่อเสด็จจากกรุงสาวัตถีไปประทับอยู่ที่วัดเวฬุวันกรุงราชคฤห์ครั้งหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคริดสีดวงทวาร(ภคนฺทลาพาโธ) นายแพทย์อากาสโคตรเป็นหมอรักษา ด้วยการเอามีด(ศัสตรา)ผ่าตัด(สตฺถกมฺม่)ทวารหนัก พระพุทธองค์เสด็จผ่านไปทางกุฏิของภิกษุผู้ป่วย นายแพทย์มองเห็นแต่ไกล เมื่อเสด็จมาถึง เขาทูลให้ทอดพระเนตรช่องทวารหนัก(วัจจมรรค)ของภิกษุนั้น ทูลว่า ช่องทวารหนักของภิกษุเหมือนปากคางคก(โคธามุขี)

พระพุทธองค์ทรงเห็นว่านายแพทย์พูดให้เป็นเรื่องน่าขบขัน จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงถามที่ประชุมจนได้ความว่าภิกษุผู้ป่วยรูปนั้นเป็นโรคริดสีดวงทวารและนายแพทย์ได้ทำการ

ผ่าตัด ทรงตำหนิภิกษุที่ให้เขาทำอย่างนั้น ว่าเป็นการไม่สมควร เพราะทวารหนักเป็นที่แคบ ผิวเนื้ออ่อน แผลหายยาก ผ่าตัดก็ไม่สะดวก ทรงห้ามภิกษุให้เขาผ่าตัดในที่แคบ(บริเวณช่องทวารหนัก) ภิกษุใดฝ่าฝืน เป็นอาบัติถุลลัจจัย

ต่อมา พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เห็นว่าทรงห้ามผ่าตัด จึงเลี่ยงไปรักษาริดสีดวงทวารด้วยวิธีรีดหัวไส้ (วฏฺฏกมฺมํ-รีดหัวริดสีดวงทวาร) ทรงห้ามการรักษาด้วยวิธีนี้อีก ปรับอาบัติถุลลัจจัยแก่ภิกษุผู้ละเมิด, วัตถิกรรมที่ทรงห้าม คือทำภายในบริเวณ 2 นิ้วรอบทวารหนัก

สุปปิยา-ยอดอุบาสิกาผู้อุปัฏฐากภิกษุอาพาธ

อุบาสิกาสุปปิยา เป็นชาวกรุงพาราณสี ได้รับเอตทัคคะว่าเป็นยอดของอุบาสิกาผู้อุปัฏฐาก(รับใช้)ภิกษุอาพาธ ประวัติของนางเล่าย้อนไปถึงอดีตชาติว่านางได้ตั้งความปรารถนาที่จะได้ตำแหน่งนี้ตั้งแต่พุทธกาลของพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า"ปทุมุตตระ" เพราะได้เห็นอุบาสิกานางหนึ่งได้รับยกย่องในตำแหน่งนี้, ในพระสุตตันตปิฎกกล่าวว่า นางเวียนว่ายตายเกิดนับแต่ชาตินั้น กว่าจะมาถึงชาตินี้ นับเป็นแสนกัป

ชื่อของสุปปิยา ปรากฏในปุจฉาวิสัชนาระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน(Miln.115) เรื่องว่า บุญกับบาปอย่างไหนจะมีกำลังกว่ากัน? พระนาคเสนตอบว่า บุญมีกำลังมากกว่า. แล้วยกตัวอย่างบุคคลในอดีตที่ทำบุญแล้วได้อานิสงส์ทันตา. พระเจ้ามิลินท์ขอให้ยกตัวอย่างบุคคลในสมัยพระพุทธโคดม พระนาคเสนได้ยกบุคคลตัวอย่าง 5 คน ซึ่ง 1 ในจำนวนนั้นคือ "อุบาสิกาสุปปิยา" ผู้ซึ่งเฉือนเนื้อขาของตัวเองต้มถวายแก่ภิกษุอาพาธรูปหนึ่ง และเกิดผลบุญทันตา คือแผลของนางหายสนิทในวันที่ 2 นั่นเอง

ห้ามฉันเนื้อมนุษย์

(58-59) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงพาราณสี ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน สองสามีภรรยาชื่อ"สุปปิยะ"และ"สุปปิยา" เป็นอุบาสกอุบาสิกา ทำหน้าที่เป็นทั้งทายกและกัปปิยการก รับใช้ภิกษุสงฆ์ในกรุงพาราณสี วันหนึ่ง สุปปิยาเดินเยี่ยมวิหารและบริเวณทุกจุด พบภิกษุก็นมัสการถามว่า มีภิกษุรูปใดอาพาธ จะให้ถวายอะไร ขอได้โปรดบอก

วันนั้น มีภิกษุรูปหนึ่งฉันยาถ่าย (คงเป็นเพราะอ่อนเพลียมาก) ได้เอ่ยปาก ว่าอยากจะฉันน้ำต้มเนื้อ สุปปิยาได้ให้คนใช้ไปหาซื้อเนื้อทั่วตลาดกรุงพาราณสี ก็หาไม่ได้ เพราะวันนั้นเป็นวัน

ห้ามฆ่าสัตว์. นางเป็นห่วงว่า ถ้าไม่ได้เนื้อมาต้มถวายแก่พระคุณเจ้า ท่านอาจป่วยหนัก อาจถึงมรณภาพได้ เมื่อได้รับปากท่านแล้วหาเนื้อไม่ได้ ไม่เป็นการดีแน่ คิดดังนั้นแล้ว นางก็หยิบมีดหั่นเนื้อมาเฉือนเนื้อขาของตัวเอง แล้วยื่นให้สาวใช้จัดการต้มและนำไปถวายแก่ภิกษุอาพาธรูปนั้น สั่งด้วยว่า ถ้าใครถามหาระหว่างนี้ให้บอกว่านางกำลังป่วย. แล้วนางก็เอาผ้าห่มพันขา เข้าห้อง นอนบนเตียง

อุบาสกผู้สามีไปเห็นสุปปิยานอนอยู่อย่างนั้น เมื่อถามได้ความว่านางทำอะไรลงไป ก็ร่าเริงดีใจ ชื่นชมการกระทำของภรรยาว่าเป็นคนมีความศรัทธาเลื่อมใสจนสละเนื้อของตนเองได้อย่างนี้ อย่างอื่นจะมีอะไรที่นางจะให้ไม่ได้เล่า แล้วไปเข้าเฝ้าทูลนิมนต์พระพุทธองค์เพื่อเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์

วันรุ่งขึ้น เมื่อมีแต่อุบาสกสุปปิยะคอยรับเสด็จ ไม่มีอุบาสิกาสุปปิยา พระพุทธองค์ทรงถามหา เมื่อได้ทรงสดับว่านางป่วย จึงรับสั่งให้เชิญนางมา อุบาสกทูลว่านางมาไม่ได้. พระพุทธองค์ก็ยังดรัสอีกว่า ให้พยุงนางมาให้ได้ เมื่อขัดรับสั่งไม่ได้ อุบาสกก็ไปพยุงภรรยาออกมาจากห้อง ทันทีที่สุปปิยาได้เห็นพระพุทธองค์ แผลใหญ่ที่ขาก็หายสนิท เนื้อผิวได้งอกขึ้นมาดังเดิม (ไม่มีร่องรอยของบาดแผลแม้แต่น้อย) สองสามีภรรยาก็ยิ่งปลาบปลื้มและอัศจรรย์ใจกับสิ่งที่ไม่คาดฝัน ตื่นเต้นที่ได้เห็นฤทธานุภาพของพระพุทธองค์ จากนั้นก็ได้ถวายภัตตาหารและอยู่เฝ้าปรนนิบัติพระพุทธองค์จนกระทั่งเสวยเสร็จและเสด็จกลับไป

เมื่อเสด็จกลับถึงที่ประทับ พระพุทธองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงถามหาภิกษุที่ขอเนื้อจากอุบาสิกา ภิกษุรูปนั้นทูลสารภาพว่าตนเป็นคนขอเนื้อ. ตรัสถามว่าได้ฉันเนื้อนั้นหรือยัง? ภิกษุกราบทูลว่าได้ฉันแล้ว. ตรัสถามว่า ได้พิจารณาก่อนฉันหรือไม่? ภิกษุกราบทูลว่าไม่ได้พิจารณา. พระพุทธองค์รับสั่งว่า เธอฉันเนื้อมนุษย์เข้าไปแล้ว. แล้วทรงติเตียนการฉันที่ไม่มีการพิจารณาก่อน พร้อมกับทรงบัญญัติว่า

"ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อมนุษย์ รูปใดฉัน เป็นอาบัติถุลลัจจัย อนึ่ง ถ้าภิกษุยังไม่ได้พิจารณา ไม่พึงฉันเนื้อ รูปใดฉัน เป็นอาบัติทุกกฏ"

อกัปปิยมังสะ-เนื้อที่ห้ามฉัน 10 ชนิด

("ปวัตตมังสะ" หมายถึงเนื้อของสัตว์ที่ตายแล้ว(ซึ่งมีขายอยู่ทั่วไป). "อุทิสสมังสะ" คือเนื้อของสัตว์ที่เจาะจงฆ่าถวายแก่ภิกษุ ส่วน"อกัปปิยมังสะ" คือเนื้อที่ภิกษุไม่ควรฉัน มี 10 ชนิด คือ 1. เนื้อมนุษย์ 2. เนื้อช้าง 3. เนื้อม้า 4. เนื้อสุนัข(บ้าน) 5. เนื้องู 6. เนื้อราชสีห์(สิงโต) 7. เนื้อเสือโคร่ง 8. เนื้อเสือดาว 9. เนื้อหมี 10. เนื้อสุนัขป่า ภิกษุฉันเนื้อเหล่านี้เป็นอาบัติทุกกฏ)

(60) **เนื้อช้าง**-เหตุที่ทรงห้ามฉัน มีเรื่องเล่าว่า คราวหนึ่งมีช้างล้มตายหลายเชือก เป็นคราวขาดแคลนอาหาร ประชาชนจึงกินเนื้อช้างและตักบาตรแก่ภิกษุ เมื่อภิกษุฉันเนื้อช้าง ก็มีเสียงตำหนิว่าเป็นการไม่เหมาะไม่ควร เพราะช้างเป็นราชพาหนะ ถ้าพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบ ก็คงไม่เลื่อมใส เป็นเหตุให้พระพุทธองค์

ทรงบัญญัติห้าม

เนื้อม้า-มีเรื่องเล่าถึงเหตุที่ทรงห้ามฉัน เหมือนกับเรื่องเนื้อช้าง (เพราะม้าก็เป็นราชพาหนะ)

เนื้อสุนัข-มีเหตุที่มาเหมือนกัน คือเมื่อเกิดการขาดแคลนอาหารอย่างหนัก ประชาชนก็กินเนื้อสุนัขด้วยความจำเป็น และมีคนเอาไปตักบาตรให้ภิกษุฉัน ที่ตำหนิการฉันเนื้อสุนัขเพราะคนเขาถือว่าสุนัขเป็นสัตว์สกปรก น่ารังเกียจ

เนื้องู-เหตุเกิดในคราวขาดแคลนอาหารเหมือนกัน ชาวบ้านไม่อยากให้ภิกษุฉัน เพราะเขาถือว่า งูเป็นสัตว์น่าเกลียด และมีเรื่องเล่าอีกว่า คราวดียวกันนั้น พญานาคชื่อ "สุปัสสะ" ได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลว่า มีนาคที่ไม่นับถือพระรัตนตรัยอยู่ (ถ้าพวกเขารู้ว่าภิกษุฉันเนื้องู)พวกเขาจะทำร้ายภิกษุเอาได้

เนื้อราชสีห์(สิงโต)-คราวหนึ่ง พวกพรานฆ่าสิงโตกินเป็นอาหารและตักบาตรให้ภิกษุฉันในป่าด้วย ฝูงสิงโตได้กลิ่นพวกมันจากภิกษุ จึงรุมฆ่าภิกษุ. เมื่อทรงทราบ จึงทรงห้ามภิกษุฉันเนื้อสิงโตตั้งแต่บัดนั้น

เนื้อเสือโคร่ง-(พยคฺฆมํสํ-tiger) มีเรื่องเล่าเหมือนกับกรณีเนื้อราชสีห์

เนื้อเสือดาว-(ทีปิมํสํ-แปลกันว่า "เนื้อเสือเหลือง" ก็มี P.T.S. แปลว่า panther(เสือดาว). มีเรื่องเล่าเหมือนกับกรณีราชสีห์

เนื้อหมี-เรื่องเล่าเหมือนกับกรณีราชสีห์

เนื้อสุนัขป่า-(ตรจฺฉมํสํ) มีเรื่องเล่าเหมือนกับกรณีราชสีห์

(P.T.S. แปลว่า "hyena")

(ในการปรับอาบัติ สำหรับอกัปปิยมังสะ อรรถกถามีมติว่า ภิกษุรู้หรือไม่รู้ก็เป็นอาบัติทุกกฏ รู้เมื่อใดให้แสดงอาบัติเมื่อนั้น. ถ้าไม่ถามเขาก่อนรับประเคนไว้ ด้วยตั้งใจว่าจะฉัน เป็นทุกกฏเพราะรับประเคน. ถ้ารับประเคนโดยตั้งใจว่า จักถามก่อนจึงจะฉัน ไม่เป็นอาบัติ. สำหรับอุทิสสมังสะ ถ้าภิกษุรู้แล้วฉัน จึงเป็นอาบัติ หากรู้ภายหลัง ไม่ควรปรับอาบัติ)

อานิสงส์ยาคู(อาหารยา)

ในท้องเรื่องต่อไปนี้ กล่าวถึงหมู่บ้านอันธกวินทะ หมู่บ้านนี้อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำสัปปินี ในแคว้นมคธ ห่างจากกรุงราชคฤห์ราว 3 คาวุต (4 คาวุตเป็น 1 โยชน์, 100 เส้น เท่ากับ 1 คาวุต) แสดงว่า ถ้าเดินทางจากราชคฤห์ไปยังหมู่บ้านอันธกวินทะ จะใช้เวลาเกือบ 3 วัน. ในเรื่องต่อไปนี้ พระพุทธองค์เสด็จจากพาราณสีไปยังอันธกวินทะ ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน (คงไม่ใช่การเดินทางอย่างเร่งรีบ)

พระพุทธองค์เคยเสด็จสู่หมู่บ้านนี้หลายครั้ง มีพระคันธกุฎีหลังหนึ่ง ที่อุบาสิกาคนหนึ่งสร้างถวายไว้, นางอนุลา(ลูกสาวจูฬเศรษฐี) เป็นคนหมู่บ้านนี้, ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงพระประชวรด้วยโรคเกี่ยวกับอากาศ ภรรยาของหมอประจำหมู่บ้านได้ถวายยาคูให้

เสวย พระอาการประชวรก็หาย

คุณค่าและสรรพคุณของยาคู ปรากฏชัดเจนในเรื่องต่อไปนี้

(61-63) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงพาราณสี ตรงไปยังหมู่บ้านอันธกวินทะ(แคว้นมคธ) พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ จำนวน 1,250 รูป มีประชาชนเอาเกวียนบรรทุกเกลือ, น้ำมัน, ข้าวสาร, และของขบฉัน ตามเสด็จเป็นจำนวนมาก เพื่อจะได้ถวายภัตตาหารระหว่างทาง, พวกคนรับเศษอาหาร(วิฆาสาท)ก็ติดตามไปเป็นจำนวนหลายร้อย เมื่อเสด็จถึงหมู่บ้านนั้น มีพราหมณ์คนหนึ่งซึ่งตามเสด็จมาตั้งแต่ต้น คิดอยู่คนเดียวว่า ตนเดินทางตามเสด็จเป็นเวลา 2 เดือนแล้ว ยังหาโอกาสถวายภัตตาหารไม่ได้แม้แต่ครั้งเดียว ทิ้งกิจการไว้ข้างหลังเป็นอันมาก คราวนี้ ถ้าเห็นว่าในโรงอาหารขาดอะไรบ้าง ก็จะทำอาหารที่ยังขาดนั้นแหละถวาย, เขาไปเห็นว่า มีอยู่ 2 อย่างที่คนทั้งหลายยังไม่ได้จัดแต่งถวาย คือยาคูกับขนมหวาน(มธุโคฬกำ), แล้วเขาก็ไปนมัสการปรึกษาพระอานนท์ถึงเรื่องที่ตั้งใจจะทำ ว่าพระพุทธองค์จะทรงรับหรือไม่? พระอานนท์นำความประสงค์ของพราหมณ์เข้ากราบทูล, พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พราหมณ์ทำตามความประสงค์นั้นได้, พราหมณ์ได้จัดแต่งยาคูกับขนมหวานในตอนกลางคืนเป็นจำนวนมากมาย วันรุ่งขึ้น เมื่อน้อมเข้าไปถวาย พระพุทธองค์รับสั่งให้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย แต่พวกภิกษุไม่กล้ารับ(ด้วยเกรงจะเป็นอาบัติ) ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนฉันได้ พราหมณ์ได้

อังคาส(เฝ้าปรนนิบัติระหว่างฉัน)พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์จนฉันเสร็จ

ขณะที่พราหมณ์นั่งอยู่อีกด้านหนึ่ง พระพุทธองค์ได้รับสั่งแก่เขาว่า ยาคูนั้นมีประโยชน์ 10 อย่างคือ ผู้ให้ยาคู ชื่อว่าให้ 1. อายุ 2. วรรณะ 3. สุข 4. กำลัง 5. ปฏิภาณ (intelligence) และยาคูที่ดื่มแล้วให้คุณค่าดังนี้

6. *ขุทำ ปฏิหนติ*-กำจัดความหิว
7. *ปิปาสำ ปฏิวิโนเทติ*-บรรเทาความกระหาย
8. *วาตำ อนุโลเมติ*-ทำให้ลมเดินคล่อง
9. *วฑฺฒึ โสเธติ*-ล้างลำไส้
10. *อามาวเสสำ ปาเจติ*-ช่วยย่อยอาหารที่ตกค้างอยู่

ในพระคาถาอนุโมทนา (ข้อ 62) มีพระวาจาตอนท้ายอีกว่า

"ยาคูนั้น พระสุคต(พระพุทธเจ้า)ตรัสสรรเสริญว่าเป็นเภสัช เพราะเหตุนั้น มนุษย์ที่ต้องการสุขยั่งยืน ปรารถนาสุขที่เลิศ หรืออยากได้ความงามอันเพริศพริ้งในโลกมนุษย์ จึงควรอย่างยิ่งที่จะถวายยาคู"

และเมื่อเสด็จกลับสู่ที่ประทับ ได้มีรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันยาคูและขนมหวานได้

ยาคูที่ห้ามฉัน

(ตามข้อ(61-63) แสดงว่า ตอนแรกที่ภิกษุทั้งหลายตั้งข้อรังเกียจไม่รับประเคนยาคูไว้ฉัน เพราะมีพระบัญญัติห้ามฉัน

อาหารก่อนไปฉันในที่รับนิมนต์(ปรัมปรโภชน์). แต่สำหรับยาคูและขนมหวาน ซึ่งใช้ดื่มได้ ทรงอนุญาตให้รับประเคนฉันได้. เรื่องต่อไปนี้ ยาคูมีความแตกต่างออกไป)

(64) เมื่อประชาชนทราบว่า พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันยาคูและขนมหวาน(แต่เช้า)ได้ ก็พากันทำยาคูแข้น(ข้นจนไม่เป็นเครื่องดื่ม เรียกว่า"โภชฺชยาคู"-ยาคูสำหรับฉัน ไม่ใช่สำหรับดื่ม) ทำให้เกิดปัญหาว่า ภิกษุฉันอาหาร(ที่เขานิมนต์)ได้น้อย

มีอยู่คราวหนึ่ง มหาอำมาตย์คนหนึ่งซึ่งเพิ่งหันมานับถือพระรัตนตรัย ได้ทูลนิมนต์พระพุทธองค์ไปเสวยที่บ้าน พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวน 1,250 รูป เขาจัดเตรียมอาหารอย่างดีถวายรูปละ 1 สำรับ แต่ภิกษุทั้งหลายขอร้องว่าให้ถวายแต่น้อย เพราะฉันไม่ได้มาก มหาอำมาตย์ก็ขอให้ฉันมากๆ อย่าได้เห็นว่าเป็นอุบาสกใหม่. พวกภิกษุกล่าวว่า ไม่ใช่เพราะเหตุอย่างนั้น แต่เป็นเพราะว่าได้ฉันยาคูแข้นและขนมหวานมาแต่เช้าแล้ว คงฉันอีกไม่ได้มาก. เรื่องนี้ทำให้มหาอำมาตย์ขัดใจ ได้ต่อว่าภิกษุว่า กลัวจะไม่พอฉันหรือจึงฉันกันมาก่อน? แล้วได้ใส่อาหารทุกอย่างลงในบาตรของภิกษุทุกรูป พลางพูดประชดว่า จะฉันก็ได้ หรือจะเอากลับวัดก็ได้. อย่างไรก็ตาม มหาอำมาตย์ก็ได้รับใช้ใกล้ชิดจนพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ฉันเสร็จ (การทำหน้าที่อุปัฏฐาก(คอยรับใช้)ระหว่างฉัน ใช้คำว่า"อังคาส" ตรงกับคำว่า "เลี้ยงพระ")

เมื่อพระพุทธองค์(พร้อมภิกษุสงฆ์)เสด็จกลับไปแล้ว มหาอำมาตย์เกิดไม่สบายใจว่า ตนได้โกรธภิกษุ ได้เอาอาหารใส่บาตร(ด้วยอาการประชด)อย่างนั้น เป็นบาปแล้วกระมัง? จึงตาม

ไปเข้าเฝ้าและได้กราบทูลเรื่องความไม่สบายใจของตน พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นบุญกุศลแล้วที่ได้ทำทานอย่างนั้น...

"เมล็ดข้าวสุกแต่ละเมล็ดของท่าน ภิกษุแต่ละรูปผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรมรับไปแล้ว ท่านชื่อว่าได้สั่งสมบุญไว้มาก สวรรค์เป็นอันท่านได้เริ่มไว้แล้ว(สคฺคา เต อารทฺธา)"

หลังจากมหาอำมาตย์กลับไปแล้วด้วยความปลาบปลื้ม พระพุทธองค์ได้มีพระบัญชาให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน ทรงทราบจากที่ประชุมสงฆ์ว่า พวกภิกษุฉันยาดูแข้นก่อนไปฉันในที่นิมนต์ จึงทรงบัญญัติห้ามทำอย่างนั้นอีกตั้งแต่บัดนั้น เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ละเมิด

น้ำอ้อยงบ-น้ำตาล

(น้ำอ้อยในเภสัช 5 คือ "ผาณิต"-P.T.S. แปลว่า molasses หมายถึงน้ำหวานที่กลั่นจากอ้อย (ไม่มีส่วนผสมอย่างอื่น), น้ำอ้อยงบคือ "คุฬ" ในภาษาบาลี, P.T.S. แปลว่า sugar ที่หมายถึงน้ำตาลทรายขาว-น้ำตาลทรายแดง (แต่ความจริงไม่เป็น"น้ำ"อย่างน้ำอ้อย), สมัยก่อน น้ำอ้อยงบทำเป็นแผ่นหรือเป็นก้อน คงไม่มีอย่างน้ำตาลทรายทุกวันนี้ น้ำอ้อยที่เป็นงบหรือเป็นก้อนเป็นแผ่นได้ จะต้องมีส่วนผสม เช่น แป้ง และเถ้าบางอย่าง สมัยนั้นจึงมีโรงงานน้ำอ้อยงบ เรียกว่า "คุฬกรณ์")

(65) จากหมู่บ้านอันธกวินทะ พระพุทธองค์เสด็จสู่กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ประมาณ 1,250 รูป เป็นเวลาเดียวกับที่พราหมณ์คนหนึ่งชื่อ "เวลัฏฐะ กัจจานะ" (พ่อค้าน้ำอ้อยงบ)

พาหมู่เกวียนบรรทุกน้ำอ้อยงบจำนวน 500 เล่ม เดินทางจากกรุงราชคฤห์จะไปยังหมู่บ้านอันธกวินทะ ทรงเห็นเขาแต่ไกล จึงเสด็จแวะข้างทาง ประทับที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง

เวลัฏฐะมาถึงที่นั่น ก็หยุดหมู่เกวียนแวะเข้าเฝ้า ทูลแจ้งความจำนงว่า ตนประสงค์จะถวายน้ำอ้อยงบแก่ภิกษุรูปละ 1 หม้อ. พระพุทธองค์ทรงให้เขายกมาหม้อเดียวก่อน เมื่อเขายกมาแล้ว ทรงให้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย. เมื่อถวายแล้ว พราหมณ์ก็ทูลว่า น้ำอ้อยงบยังเหลืออีกมากจะทำอย่างไร? ทรงแนะให้ถวายแก่ภิกษุอีก จนพอแก่ความต้องการของภิกษุทั้งหลาย. ถึงอย่างนั้น พราหมณ์ก็ยังทูลว่าน้ำอ้อยเหลืออยู่อีกมาก จะให้ทำอย่างไร? ทรงให้ถวายแก่ภิกษุอีกจนกว่าจะอิ่ม. พราหมณ์ได้ถวายแล้วถวายอีก จนภิกษุบางพวกรับน้ำอ้อยงบไว้เต็มบาตรก็มี เต็มที่กรองน้ำ(ปริสาวน)ก็มี เต็มถุงบริขาร(ถวิกา)ก็มี

เมื่อพราหมณ์ทูลว่า น้ำอ้อยงบยังเหลืออีกมาก จะทรงให้ทำอย่างไร? ทรงแนะให้แจกจ่ายแก่พวกวิฆาสาท(พวกกินอาหารเหลือเดน) และทรงแนะนำให้พราหมณ์แจกจ่ายแก่คนเหล่านั้นจนอิ่ม อย่างที่ถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย. คนพวกนั้นรับไว้เต็มกระป๋องก็มี เต็มหม้อน้ำก็มี เต็มห่อผ้าขาวก็มี เต็มพกก็มี แต่น้ำอ้อยงบก็ยังไม่หมด. ถึงเพียงกระนั้นแล้ว พราหมณ์ก็ยังไม่อิ่มในการแจกจ่าย

จนกระทั่งเมื่อไม่มีที่จะแจกจ่ายอีกแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พราหมณ์ว่า ไม่ว่าโลกนี้หรือเทวโลกและพรหมโลก รวมถึงสัตว์ทุกหมู่เหล่า ทั้งสมณะ, พราหมณ์, เทวดา, และมนุษย์

ทรงไม่เห็นใครที่บริโภคน้ำอ้อยงบนั้นแล้วจะให้ย่อยได้ (แปลจากข้อความว่า "น สมฺมาปริณามํ คจฺเฉยฺย" P.T.S. ก็แปลว่า "ย่อย" (digest properly)สำหรับคำว่า"สมฺมาปริณามํ") นอกจากพระองค์และพระสาวก. ทรงให้พราหมณ์ขนน้ำอ้อยงบที่เหลือ ทิ้งลงน้ำที่ไม่มีชีวิตใดๆ ปรากฏว่าน้ำตรงนั้นเดือดปุด มีเสียงดังจี๊ดๆ มีควันกรุ่นลอยขึ้นมา (อรรถกถากล่าวว่า เพราะเทวดาได้เติมโอชะอันละเอียดลงในน้ำอ้อยที่เหลือ) เมื่อพราหมณ์ได้เห็นก็สะดุ้ง ขนลุกชูชัน และได้เข้าเฝ้า ณ ที่นั้น

พระพุทธองค์ได้แสดงธรรมเรื่องอนุบุพพีกถาและอริยสัจ 4 โปรดพราหมณ์ เขาเกิดดวงตาเห็นธรรม เป็นโสดาบัน ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เป็นอุบาสกตลอดชีวิต

เมื่อเสด็จถึงกรุงราชคฤห์ เป็นฤดูกาลที่น้ำอ้อยงบมีมาก พวกภิกษุเห็นว่าตนไม่อาพาธ ก็ไม่กล้าฉันน้ำอ้อยงบ เกรงว่าจะเป็นอาบัติ พระพุทธองค์รับสั่งว่า น้ำอ้อยงบนั้นให้ภิกษุอาพาธฉันได้(แม้ในเวลาวิกาล) ส่วนภิกษุผู้ไม่อาพาธ ให้ชงน้ำฉัน

โทษที่คนทุศีลจะได้รับ

ในข้อต่อไปนี้ กล่าวถึงที่อยู่ 2 ประเภท คือ "อาวสถาคาร" และ "สุญญาคาร". อาวสถาคาร แปลว่า "ที่พักแรม", P.T.S. แปลว่า a rest-house, (a dwelling-house for those coming in). สุญญาคาร แปล

ว่า "เรือนว่าง"(solitude). คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม 2 หน้า 57 แปลว่า "ที่ว่าง"(ที่ว่างจากเรือน) แต่ไม่ใช่ป่า, "โคนไม้", และ"ที่แจ้ง" (ดูเชิงอรรถ B.D.42/25)

ปาฏลิ

"ปาฏลิ" (ในข้อต่อไปนี้และในทีฆนิกาย) เป็นหมู่บ้านหนึ่งในแคว้นมคธ สมัยโบราณเคยเป็นเมืองหลวงระดับมหานคร เรียกชื่อว่า "ปาฏลิบุตร" (ปัจจุบันคือเมืองปัตนะหรือปัฏนา-Patna). สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์เสด็จแวะเป็นครั้งคราว ไม่เคยประทับจำพรรษา. มีสิ่งอนุสรณ์อย่างน้อย 2 อย่าง ที่ชาวปาฏลิตั้งชื่อไว้เป็นพระเกียรติแด่พระพุทธองค์ คือประตูเมืองที่เคยเสด็จออกจากเมือง ตั้งชื่อว่า "โคตมทวาร" และท่าน้ำที่พระองค์เสด็จข้ามแม่น้ำคงคา ตั้งชื่อว่า "โคตม-ติตถะ"

"กุกกุฏาราม"(สวนป่าแห่งหนึ่ง) อยู่ในปาฏลิบุตร (อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง)

(67) จากกรุงราชคฤห์ พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวน 1,250 รูป เสด็จสู่หมู่บ้านปาฏลิ อุบาสกอุบาสิกาที่นั่น พอได้ทราบข่าว ก็พากันไปเข้าเฝ้าฟังธรรม ในโอกาสนั้นได้พร้อมใจกันขอถวายศาลาที่พักแรม(อาวสถาคาร) ทรงรับโดยพระ

อาการดุษณี เมื่อทราบว่าทรงรับถวายศาลาที่พักแล้ว พวกเขาก็พากันไปตกแต่งศาลา จัดอาสนะ ตั้งหม้อน้ำ ตามประทีปไว้พร้อม เสร็จแล้วเข้าไปกราบทูลนิมนต์เสด็จเข้าสู่ศาลา

พระพุทธองค์ทรงครองอันตรวาสก ทรงถือบาตรและจีวร ทรงล้างพระบาทก่อนจะเสด็จเข้าสู่ภายในศาลา ทรงนั่งพิงเสากลาง ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ภิกษุทุกรูปที่ตามเสด็จก็ปฏิบัติอย่างเดียวกันก่อนเข้าสู่ศาลา แต่นั่งหันหลังให้ฝาด้านทิศตะวันตก หันหน้าไปทางทิศตะวันออก (ลักษณะโอบเป็นฉากหลังที่ประทับ) ส่วนเหล่าอุบาสกอุบาสิกานั่งหันหลังให้ฝาด้านทิศตะวันออก หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ทุกรูปและทุกคนมีจิตจดจ่ออยู่ที่พระธรรมอันจะทรงแสดงโปรดในคืนนั้น

(68-70) ธรรมที่ทรงแสดงสั่งสอนอุบาสกอุบาสิกาในคืนนั้น มีดังนี้

"คหบดีทั้งหลาย! ศีลวิบัติของคนทุศีล มีโทษที่จะได้รับ 5 อย่าง คือ

1. **จะประสบความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์เป็นอันมาก**
2. **ชื่อเสียงอันเลวทรามของเขาจะกระฉ่อนไป**
3. **เมื่อเข้าสู่ชุมชนใดๆ ก็จะคิดหวาดหวั่น เก้อๆ เขินๆ เข้าไป**
4. **เมื่อจะตาย ก็ตั้งสติไม่ได้ (สมฺมูฬฺโห กาลํ กโรติ)**
5. **ตายแล้ว ไปสู่อบาย ทุคติ วินิบาต นรก"**

แล้วตรัสเรื่องอานิสงส์ของความเป็นผู้มีศีล 5 อย่าง อันตรงกันข้ามกับความเป็นผู้ทุศีล

ดืนนั้น ทรงแสดงธรรมจนถึงใกล้รุ่ง เมื่ออุบาสก อุบาสิกา กลับไปแล้วครู่หนึ่ง จึงเสด็จเข้าสู่สุญญาคาร

สร้างเมืองปาฏลิบุตรบนปาฏลิคาม

(71-73) เวลานั้น มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ 2 ท่าน คือ "สุนีธะ" และ "วัสสการะ" กำลังสร้างพระนครเพื่อป้องกันการรุกรานของแคว้นวัชชี(ฝั่งแม่น้ำตรงกันข้าม) พระพุทธองค์ทรงตื่นบรรทมแต่เช้ามืด ทรงเล็งทิพยจักษุเห็นเทวดาเป็นอันมากด่างเข้าถือครองพื้นที่(วตฺถูนิ ปริคฺคณฺหนฺติ)ทั่วหมู่บ้านปาฏลิ ซึ่งมีความเป็นไปดังนี้

พื้นที่ส่วนใด พวกเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ถือครอง พวกเจ้าและพวกราชมหาอำมาตย์ผู้มีศักดิ์สูงๆ ต่างก็อยากจะสร้างที่อยู่อาศัยลงบนที่นั้น, พื้นที่ที่เทวดาชั้นกลางและชั้นต่ำถือครอง ก็เหมือนกัน คนที่มีศักดิ์ระดับกลางและต่ำ ก็มีใจนึกน้อมไปเองที่อยากจะได้ที่ดินซึ่งเทวดาชั้นกลางและชั้นต่ำถือครอง ในลักษณะเดียวกัน

พระพุทธองค์รับสั่งถามพระอานนท์ว่า ใครกำลังสร้างพระนครที่บ้านปาฏลิ เมื่อทรงทราบจากคำกราบทูล ก็ตรัสแก่พระอานนท์ว่า พวกเขาสร้างพระนครนั้น เหมือนได้ปรึกษากับเทวดาชั้นดาวดึงส์, ทรงทำนายไว้ล่วงหน้าว่า ณ เมืองปาฏลิบุตรที่นี่ จะเป็นแหล่งอารยชน เป็นศูนย์กลางการค้าขาย เป็นพระนครชั้นเอก (อคฺคนคร) แต่เมืองปาฏลิบุตรก็จะประสบเหตุการณ์ 3 อย่าง ในภายภาคหน้า คือไฟเผาผลาญย่อยยับ, อุทกภัยท่วมทำลาย,

และแตกสามัคคีกันจนล่มสลาย

วันนั้นสองมหาอำมาตย์ได้เข้าเฝ้า และได้ถวายภัตตาหาร แด่พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ทั้งมวล พระพุทธองค์ทรงกล่าวอนุโมทนาแก่ท่านทั้งสองด้วยพระคาถา ดังนี้

"บัณฑิตชน อยู่ในที่ใด ก็เลี้ยงดูท่านผู้มีศีล สำรวม(ระวังตนไม่ทำบาป) ประพฤติพรหมจรรย์ ในที่นั้น, และได้อุทิศส่วนบุญ(ทักษิณา)แก่เทวดาทั้งหลาย ผู้สถิตอยู่ ณ ที่นั้น, เมื่อบัณฑิตชนนับถือบูชาเทวดา เทวดาก็นับถือบูชาตอบ จากนั้นก็จะคอยช่วยเหลือ(อนุกมฺปนฺติ)บัณฑิตชนนั้น เสมือนมารดาคอยเลี้ยงดูบุตรของตนเองฉะนั้น, คนที่เทวดาอนุเคราะห์เกื้อกูลแล้ว ย่อมประสบแต่สิ่งดีงามตลอดไป"

(พระคาถานี้ ชื่อ "เทวตาหิสสทักขิณานุโมทนา" หมายถึงพระคาถาสวดอุทิศส่วนบุญแก่เทวดา ซึ่งต่อมาได้ใช้เป็นบทสวดต่อท้ายพระคาถาสวดอนุโมทนา (ยถา วาริวหา...สพฺพีติโย...) ในงานมงคลบางอย่าง)

ประตูเมืองและท่าน้ำอนุสรณ์

(74-75) เมื่อทรงอนุโมทนาเสร็จแล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จกลับที่ประทับ สองมหาอำมาตย์ตามส่งเสด็จ โดยตั้งใจว่าถ้าเสด็จออกจากเมืองทางประตูใด ก็จะตั้งชื่อประตูเมืองนั้นว่า "ประตูพระโคดม"(โคตมทวาร) และถ้าเสด็จข้ามแม่น้ำที่ท่าใด ก็

จะตั้งชื่อท่านั้นว่า "ท่าพระโคดม"(โคดมติตถะ) ด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏประตูเมืองและท่าน้ำชื่อนั้น ณ เมืองปาฏลิบุตร

ครานั้น น้ำในแม่น้ำคงคาขึ้นปริ่มตลิ่ง ระดับที่กายืนดื่มกินได้ คนทั้งหลายจะข้ามฟากต้องหาเรือหาแพ (แพมี 2 ชนิด คือ แพที่ยึดไม้ด้วยสลัก เรียกว่า "อุฬุมฺป" และแพที่ผูกด้วยเถาวัลย์ เรียกว่า "กุลฺล") เพื่อข้ามแม่น้ำ. พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นก็ทรงบันดาลให้พระองค์พร้อมภิกษุสงฆ์หายวับข้ามฟากไป ทรงเปล่งอุทานตอนหนึ่งว่า ผู้มีปัญญา ข้ามฟากได้โดยไม่ต้องใช้เรือใช้แพ (กิเลสเปรียบเสมือนห้วงน้ำใหญ่(โอฆะ) จะข้ามได้ก็ด้วยปัญญาตรัสรู้)

ที่ฝั่งคงคาแดว้นวัชชีนั้น พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุ-สงฆ์ เสด็จไปยังหมู่บ้านโกฏิ (โกฏิคาม-อยู่ฝั่งเหนือของแม่น้ำคงคา ไม่ไกลจากภัททิยนคร). ณ ที่นั้น ทรงสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องอริยสัจ 4. ว่า ทั้งพระองค์และภิกษุทั้งหลาย ที่ต้องระหกระเหินเวียนว่ายตายเกิดกันมานานนักหนา(ทีฆ์ อทฺธานำ สนฺธาวิตำ สำสริตำ) ก็เพราะไม่ได้ตรัสรู้อริยสัจ 4. ต่อแต่นี้ไป ทั้งพระองค์และภิกษุเหล่านั้น(1,250 รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์) ไม่มีการเกิดอีกต่อไป เพราะได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 ความอยากที่จะมีที่จะเป็น ที่เรียกว่า ภวตัณหา ไม่มีแล้ว ตัณหาที่จะพาไปเกิด(ภวเนตฺตี)ก็ไม่มีแล้ว (อุจฺฉินฺนำ มูลำ ทุกฺขสฺส นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว-เมื่อรากเหง้าของทุกข์ (คือตัณหา)ไม่มี การเกิดอีกก็ไม่มี)

โสเภณี

มีอยู่ 3 คำ ที่บ่งบอกว่าเป็นอาชีพหรือตำแหน่งของสตรีประเภทหนึ่ง ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงหรือเหมือนกับหญิงโสเภณีในโลกปัจจุบัน คือ 1. นครโสภิณี(โสเภณี) 2. คณิกา 3. เวสิยา

"นครโสภิณี" แปลกันว่า "หญิงงามเมือง" น่าจะตรงกับคำว่า"นางงาม"ในสมัยปัจจุบัน. ว่ากันว่า เป็นตำแหน่งของหญิงงามประจำเมือง โดยเฉพาะเริ่มมีขึ้นในกรุงเวสาลี(แคว้นวัชชี)เป็นครั้งแรก หญิงงามเมืองนี้ถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของบ้านเมือง ทำหน้าที่รับแขกบ้านแขกเมืองระดับสูง(แม้แต่ในทางกามารมณ์) พระราชาผู้ปกครองรัฐก็มีการไปมาหาสู่ติดต่อสัมพันธ์กับนครโสภิณีอย่างเปิดเผย

มีผู้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า แต่เดิม หญิงงามเมืองเป็นตำแหน่งมีเกียรติ เป็นตำแหน่งพระราชทาน ต่อมาได้เกิดมีแพร่หลายจนอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นพวกเป็นสำนัก จึงมีชื่อว่า "คณิกา" และต่อมาอีก ก็เป็นอาชีพที่นิยมกันมากขึ้น จนอยู่กันเป็นย่าน. เป็นถนน. เป็นตรอก. เป็นซอย คือเป็นแหล่งโสเภณี จึงมีชื่อว่า"เวสิยา" และคำนี้ก็แผลงมาเป็นแพศยาในภาษาไทย ซึ่งมีความหมายไปในทางหมิ่นหยาม

ข้อสันนิษฐานดังกล่าวก็อาจจะเป็นไปได้ พอๆ กับที่อาจจะเป็นไปได้เหมือนกันว่า หญิงทั้ง 3 จำพวกนี้ มีลักษณะสวยงามไปคนละระดับหรือคนละชั้น. อาจเป็นไปได้ว่า คณิกาหรือเพศยา มีอยู่ก่อนแล้ว ส่วนนครโสภิณี เกิดขึ้นภายหลัง โดยฝ่ายบ้านเมืองยกย่องขึ้นให้มีเกียรติ เพื่อดึงดูดความสนใจของชาวต่างแคว้นก็เป็นได้

คณิกา(โสเภณี)อัมพปาลี

(77) เมื่อคณิกาชื่อ "อัมพปาลี" ได้ข่าวว่าพระพุทธองค์เสด็จมาถึงโกฏิคาม จึงให้จัดแต่งยวดยานอย่างสวยงาม เดินทางเป็นขบวนออกจากกรุงเวสาลี ไปจนสุดทางที่ยวดยานจะไปถึงได้ แล้วพาบริวารลงเดินเข้าไปเฝ้ายังที่ประทับ วันนั้นหลังจากได้ฟังพระธรรมจนเอิบอิ่มใจแล้ว นางก็ทูลนิมนต์เพื่อเสวยภัตตาหารพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น ก่อนจะถวายบังคมลา

พวกเจ้าลิจฉวีแห่งเวสาลี เมื่อได้ข่าวการเสด็จมาของพระพุทธองค์ ก็พร้อมใจกันประดับประดายวดยานและแต่งองค์ทรงเครื่องกันเพริศพริ้งเป็นพิเศษ เพื่อเข้าเฝ้าโดยเฉพาะ บางพวกแต่งด้วยอาภรณ์สีเขียว บางพวกสีเหลือง บางพวกสีแดง บางพวกสีขาว แลละลานตา

อัมพปาลีแกล้งให้ยวดยานของตนไปเบียดกระทบกับยวดยานของเจ้าลิจฉวีหนุ่มๆ เหมือนจะเย้ยว่านางได้ชัยชนะแล้ว. เมื่อ

พวกลิจฉวีหนุ่มถามว่าเหตุใดจึงทำอย่างนั้น? นางตอบว่า รุ่งขึ้นนางจะได้ถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์. พวกลิจฉวีขอซื้อเอาการได้โอกาสนั้นด้วยเงินแสนกหาปณะ. อัมพปาลีตอบว่า ต่อให้ยกกรุงเวสาลีพร้อมทั้งบ้านเมืองบริวารทั้งหมดให้ ก็ไม่ยอม

หนุ่มๆ ลิจฉวีได้ฟัง ก็ดีดนิ้วเปาะ ยอมรับว่าสู้นางไม่ได้แล้วพากันเข้าเฝ้า. พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นเจ้าลิจฉวีแต่ไกลรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าใครไม่เคยเห็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ ก็ขอให้ดูพวกเจ้าลิจฉวี (เพราะมีความงดงามอลังการเปรียบปานกัน)

เจ้าลิจฉวีได้ทูลนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น พระพุทธองค์รับสั่งว่า อัมพปาลีได้นิมนต์ไว้ก่อนแล้ว ทำเอาหนุ่มลิจฉวีดีดนิ้วเปาะในความพ่ายแพ้ต่ออัมพปาลีอีกครั้ง ก่อนพากันทูลลา

วันนั้น พระพุทธองค์พร้อมภิกษุสงฆ์เสด็จจากโกฏิคามไปประทับอยู่ที่เมืองนาทิกา (อยู่ระหว่างโกฏิคามกับเวสาลี-เสด็จประทับที่นี่หลายคราว) ที่ที่นางอัมพปาลีจัดถวายภัตตาหาร คือสวนมะม่วงของนางเอง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากเมืองนาทิกา เมื่อถวายภัตตาหารและฟังธรรมจบลงแล้ว นางก็ได้ทูลเกล้าถวายสวนมะม่วงนั้นเป็นสังฆารามด้วย สวนนั้นคือ "อัมพปาลิวัน"

จากอัมพปาลิวันคราวนั้น พระพุทธองค์เสด็จไปประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน (ใกล้กรุงเวสาลี)

ไม่ทรงเห็นแก่ได้สาวกของลัทธิอื่น

(78-79) เมื่อพระธรรมวินัยแพร่หลายเป็นปึกแผ่นโดย

ลำดับ ห้วงเวลานั้น ในหมู่เจ้าลิจฉวีชั้นสูงแห่งแคว้นวัชชี เมื่อมีการประชุมในท้องพระโรง ต่างก็พูดกันถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ต่างๆ นานา จนกระทั่งเสนาบดีชื่อ"สีหะ" ซึ่งเป็นสาวกคนสำคัญของนิครนถ์ คิดคล้อยตามว่า พระพุทธองค์คงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นแน่แท้ เชื่อว่าคงเป็นจริงอย่างคำร่ำลือ เขาจึงตัดสินใจว่าจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ให้ได้ แล้ววันหนึ่งก็เข้าไปปรึกษาเรื่องนี้กับศาสดานิครนถ์ นาฏบุตร ว่าอยากจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ จะเห็นเป็นประการใด?

นิครนถ์กล่าวยับยั้งทันทีว่า เสนาบดีมีความคิดความเชื่ออยู่ทุกวันนี้ก็ถูกต้องดีอยู่แล้ว จะไปหาพระสมณะโคดมทำไมอีก เพราะท่านมีแต่คำสอนผิดๆ, ท่านสีหะถูกนิครนถ์คัดค้านยับยั้งไว้ถึง 3 ครั้ง

ในครั้งที่ 3 นั้น เมื่อถูกยับยั้งอีก ท่านสีหะก็บอกกับตัวเองว่า เราจะปรึกษาหรือไม่ปรึกษา ท่านนิครนถ์ก็จะทำอะไรเราได้, แล้วตัดสินใจว่าจะไม่ขอคำปรึกษาอีกแล้ว, บ่ายวันหนึ่ง เขาได้นำขบวนรถหลายร้อยคันไปยังที่ประทับของพระพุทธองค์ เรื่องที่นำขึ้นกราบทูล คือข้อโจมตีที่ได้ยินมาว่า พระองค์ทรงสอนให้คนหยุดการกระทำทั้งปวง เพราะถือว่าความดีความชั่วไม่มี(อกิริยวาทะ). และกราบทูลว่า ตนไม่อยากเป็นอีกคนหนึ่งที่กล่าวตู่พระพุทธองค์อย่างนั้น

สำหรับคำกล่าวโจมตีหรือกล่าวตู่ของฝ่ายอื่น บางครั้งพระพุทธองค์ก็ทรงใช้วิธีรับรองคำกล่าวของเขาว่าถูกต้อง แต่ถูกต้องในคนละความหมาย เช่น ที่นิครนถ์กล่าวบิดเบือนว่า ทรง

เป็นอกิริยวาที คือสอนไม่ให้ทำ พระองค์ก็รับรองว่าถูกแล้ว เพราะทุจริตทั้งปวงนั้นได้ทรงสอนไม่ให้กระทำ เป็นต้น

ทุกข้อทุกเรื่องที่เสนาบดียกขึ้นกราบทูล ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องใส่ร้ายบิดเบือนคำสอนของพระพุทธองค์ เมื่อได้ฟังพระดำรัสตอบ เสนาบดีก็แจ้งแก่ใจ ไม่มีอะไรค้างคาใจแม้แต่น้อย ได้ทูลขอมอบชีวิตเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น แต่พระพุทธองค์รับสั่งว่า คิดให้ดีก่อน เพราะการคิดให้ดี-คิดให้ถี่ถ้วนก่อน จะเป็นความดีสำหรับคนมีชื่อเสียงอย่างเขา

เสนาบดีสีหะ ยิ่งได้ฟังพระวาจารับสั่งอย่างนั้น ก็ยิ่งประทับใจขึ้นไปอีก กราบทูลว่า เขาคาดไม่ถึงว่าจะได้ยินคำกล่าวอย่างนั้น เพราะเหตุว่า พวกเดียรถีย์เมื่อได้เขาเป็นสาวก ก็จะดีใจชูธงเที่ยวประกาศไปทั่วเวสาลีว่า เสนาบดีเป็นสาวกของตนแล้ว ส่วนพระองค์สิ กลับให้ชั่งใจคิดก่อน. เมื่อกล่าวถึงความประทับใจนี้จบแล้ว เสนาบดีก็ประกาศตนขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะอีกเป็นครั้งที่ 2

และเขาต้องประกาศตนขอเป็นอุบาสกตลอดชีวิตอีกเป็นครั้งที่ 3 เมื่อได้ฟังพระดำรัสว่า

"สีหะเอ๋ย นานนักแล้ว ที่ตระกูลของเธอเป็นที่รับรองชาวนิครนถ์ ด้วยเหตุนั้น ขอให้ตั้งใจว่า บิณฑบาตที่เคยให้ ก็ยังจะให้แก่ชาวนิครนถ์ที่เข้าไปหาอีกต่อไป"

เสนาบดีซึ้งใจนัก ได้กราบทูลว่า ที่ได้ยินได้ฟังมา เขาว่าพระองค์ทรงสอนให้ทำบุญกับพระองค์แต่เพียงผู้เดียว หรือกับสาวกของพระองค์เท่านั้น จึงมีผล-มีอานิสงส์มาก ทำบุญกับคน

อื่น-พวกอื่นไม่มีผล ที่ไหนได้ พระองค์กลับทรงแนะนำให้ทำบุญกับพวกนิครนถ์เหมือนที่เคยทำ เรื่องนี้ขอพิจารณาตัดสินใจด้วยตัวเองตามที่เห็นสมควรต่อไป

เสนาบดีสีหะได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุบุพพีกถาและอริยสัจ 4 ตามลำดับ ได้ดวงตาเห็นธรรม(ธรรมจักษุ) เป็นโสดาบัน แล้วทูลนิมนต์เสวยภัตตาหารพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น ได้บัญชาการให้มหาดเล็กไปหาซื้อเนื้อสดในตลาดมาจัดเตรียมอาหารอย่างดีสำหรับถวาย

วันที่เสนาบดีถวายภัตตาหารนั้น พวกนิครนถ์จำนวนมากมาย นัดกันเดินไปตามท้องถนนในเมือง แสดงอาการเสียดายผิดหวัง ว่าเสนาบดีไปทำบาปฆ่าสัตว์ทำอาหารเลี้ยงพระพุทธองค์. และพระพุทธองค์นั้น ทั้งๆ ที่ทรงรู้ว่าเขาฆ่าสัตว์เจาะจงถวายพระองค์ก็ยังฉันเข้าไปได้. มหาดเล็กคนหนึ่งไปกระซิบให้เสนาบดีทราบเรื่องที่พวกนิครนถ์โจมตี เสนาบดีก็มิได้ว่ากระไร กล่าวแต่เพียงว่า มีแต่เรื่องที่ไม่จริงทั้งนั้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อเสด็จกลับสู่ที่ประทับวันนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงใส่พระทัยในคำกล่าวของพวกนิครนถ์ รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อรู้อยู่ ภิกษุไม่พึงฉันอาหารเนื้อที่เขาทำจำเพาะเจาะจงตน รูปใดฉัน เป็นอาบัติทุกกฏ. และทรงอนุญาตว่า ปลาและเนื้อ ที่บริสุทธิ์โดยลักษณะ 3 อย่าง คือ ไม่ได้เห็น(เขาทำ). ไม่ได้ยิน(ว่าเขาจะทำถวายแก่ตน). และไม่ระแวงสงสัย(อปฺปริสงฺกิต) ภิกษุฉันได้ ไม่เป็นอาบัติ

(แม้เป็นเพียงคำกล่าวร้ายโจมตีจากฝ่ายตรงข้าม ก็ไม่ทรง

มองข้าม นอกจากไม่ทรงตอบโต้และแก้ตัวแล้ว ยังทรงถือเอาเป็นสาระโดยการบัญญัติสิกขาบทด้วย)

แนวทางการปรับปรุงสิกขาบท

(81) สิกขาบทเกี่ยวกับการขบฉัน มีหลายประการที่ทรงผ่อนผันในคราวลำบากขาดแคลนอาหาร ครั้นสถานการณ์ในกรุงเวสาลีมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ อาหารหาได้ง่าย พระพุทธองค์ทรงไตร่ตรองในขณะที่ประทับหลีกเร้นอยู่ในที่สงัดวันหนึ่ง เกี่ยวกับเรื่องอาหารที่เคยทรงอนุญาตในยามอัตคัดขาดแคลน ซึ่งมีอยู่ 7 กรณี คือ

1. ให้เก็บอาหารไว้ในที่อยู่ได้
2. ให้หุงต้มภายในที่อยู่ได้
3. ให้หุงต้มเองได้
4. อาหารที่จับต้องแล้วรับประเคนใหม่ได้
5. กรณีอาหารที่ทายกนำมาจากที่นิมนต์
6. อาหารที่รับประเคนฉัน ก่อนถึงเวลาฉัน(ปุเรภัต)
7. อาหารที่เกิดในป่าและเกิดในกอบัว

ทรงถามพระอานนท์ว่า อาหารในลักษณะที่ทรงอนุญาตดังกล่าว ภิกษุยังถือปฏิบัติอยู่หรือไม่? เมื่อทรงได้คำตอบว่าภิกษุยังถือปฏิบัติอยู่ จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อขณะนี้ บ้านเมืองไม่อัตคัดขาดแคลนอาหารแล้ว ข้อที่ทรงผ่อนผันทั้ง 7 ข้อนั้น ห้ามภิกษุทำอีกต่อไป สำหรับข้อ 1 ถึงข้อ 4 ถ้าภิกษุขืนทำ เป็นอาบัติทุกกฏ

ส่วนอีก 3 ข้อที่เหลือ เมื่อภิกษุฉันเสร็จ ห้ามภัตแล้ว ไม่พึงฉัน รูปใดฉัน เป็นอาบัติตามที่มีพระบัญญัติไว้แล้ว

กัปปิยภูมิ-ที่เก็บของอันสมควรเก็บ

(82) มีกรณีหนึ่งเกิดขึ้นที่หน้าวัด พวกชาวชนบทเอาเกวียนบรรทุกเกลือ, น้ำมัน, ข้าวสาร, และของขบฉัน มาเป็นอันมาก แต่ก็ต้องพักเกวียนเป็นวงล้อม เฝ้าข้าวของอยู่หน้าวัด รอได้อันดับนำอาหารเข้าถวาย, วันหนึ่ง ฝนตั้งเค้ามาจะตกใหญ่ พวกเขาจึงเข้าไปปรึกษาพระอานนท์ว่าจะทำอย่างไรดี เพราะข้าวของจะเสียหายหมดเมื่อฝนตกลงมา พระอานนท์นำความกราบทูล ทรงแนะนำให้สงฆ์ลงมติให้ใช้วิหารหลังอยู่ท้ายวัด เป็นที่เก็บของ(กัปปิยภูมิ), หรือสงฆ์จะเลือกใช้เพิง, เรือนชั้น, เรือนโล้น, หรือถ้ำ ก็ได้ มติสงฆ์นั้นทรงให้ทำด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

ต่อมา ชาวบ้านไปทำครัวในกัปปิยภูมินั้น เกิดเสียงโขมงโฉงเฉงเซ็งแซ่ในวัด เมื่อทรงทราบจากพระอานนท์ จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไม่พึงใช้สถานที่ที่เป็นกัปปิยภูมิซึ่งสงฆ์ประกาศไว้ รูปใดใช้ เป็นอาบัติทุกกฏ, และได้ทรงอนุญาตกัปปิยภูมิไว้ 3 ชนิด คือ

1. *อุสสาวนันติกา*-กัปปิยภูมิที่ประกาศให้ได้ยินกัน
2. *โคนิสาทิกา*-กัปปิยภูมิซึ่งไม่มีรั้ว(หรือกำแพง, หรือฝากั้น)
3. *คหปติกา*-กัปปิยภูมิที่ชาวบ้านถวาย

และเพิ่มอีกชนิดหนึ่ง คือ

4. *สมมติกา*-กัปปิยภูมิที่สงฆ์ลงมติประกาศใช้

กัปปิยภูมิในข้อ 4 นี้ เกิดจากภิกษุชื่อ"ยโสชะ"อาพาธ ชาวบ้านนำเภสัชมาถวาย พวกภิกษุเอาไปเก็บไว้ข้างนอก (เพราะมีพระบัญญัติห้ามใช้กัปปิยภูมิ 3 ประเภทข้างต้น) ปรากฏว่าเภสัชเสียหาย เมื่อทรงทราบ จึงทรงเพิ่มกัปปิยภูมิชนิดที่ 4 อีกข้อหนึ่ง

เมณฑกานุญาต

เศรษฐีคนหนึ่งแห่งเมืองภัททิยะ ชื่อ "เมณฑกะ" (ชื่อนี้เรียกกัน 2 อย่าง คือ "เศรษฐี"(มีอาชีพเป็นพ่อค้า) และ "คหบดี" มีศักดิ์เป็นตาของนางวิสาขา เพราะเป็นบิดาของธนัญชัยเศรษฐี ซึ่งเป็นบิดาของนางวิสาขา อรรถกถาแห่งธรรมบทกล่าวว่า นางวิสาขาเกิดที่เมืองภัททิยะ

เมืองภัททิยะอยู่ในแคว้นอังคะ พระพุทธองค์ได้เสด็จไปหลายครั้ง โดยประทับที่"ชาติยาราม"หรือ "ชาติยาวัน" ใกล้เมืองภัททิยะ. เมณฑกะได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่ชาติยาวัน ที่นี่ได้เกิดสิกขาบทบางข้อที่ทรงอนุญาตเป็นพิเศษ ตามคำกราบทูลของเศรษฐีเมณฑกะ จึงมีชื่อว่า "เมณฑกานุญาต"

(83-84) ณ เมืองภัททิยะ (แคว้นอังคะภายใต้พระราช-อำนาจของพระเจ้าพิมพิสาร) มีคหบดีคนหนึ่ง ชื่อ "เมณฑกะ" คนทั้งหลายเล่าลือกันว่า เขาเป็นคนมีบุญ ทรัพย์สมบัติบังเกิด

แก่เขาเพราะบุญบันดาล: ภรรยา, บุตร, สะใภ้, และทาสในเรือนก็ล้วนแต่มีบุญบันดาลให้เกิดทรัพย์สมบัติไหลมาเทมา จนพระเจ้าพิมพิสารมีพระราชโองการให้มหาอำมาตย์ไปพิสูจน์ มหาอำมาตย์ไปเห็นกับตา กลับมาทูลรายงานว่าเป็นเรื่องจริง

ดราวนั้น หลังจากประทับอยู่ที่กรุงเวสาลีระยะหนึ่งแล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จจาริกไปยังเมืองภัททิยะพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวน 1,250 รูป เสด็จประทับอยู่ที่ชาติยาวันใกล้เมือง. ข่าวการเสด็จมาของพระองค์ แพร่สะพัดไปทั่ว เศรษฐีเมณฑกะได้ทราบข่าวก็ดีใจที่จะมีโอกาสได้เข้าเฝ้า เพราะเคยแต่ได้ยินพระกิตติ-ศัพท์ของพระองค์ว่าทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. วันที่ตกแต่งยวดยานเดินทางจะไปเข้าเฝ้านั้น พวกเดียรถีย์เห็นเขาแต่ไกล เมื่อดักถามระหว่างทาง ทราบว่าเขาจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธ-องค์ ก็กล่าวโจมตีขัดขวางว่า พระสมณะโคดมสอนแต่เรื่องไม่ให้กระทำ (เป็นพวกอกิริยวาทซึ่งพวกเดียรถีย์ถือว่าเป็นมิจฉาทิฐิ) จะไปเข้าหาทำไม แต่ท่านเศรษฐีก็ไม่เชื่อ มีแต่ความมั่นใจว่า พระพุทธองค์เป็นพระอรหันต์แท้จริง

เมณฑกเศรษฐีได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุบุพพีกถาและอริยสัจ 4 โดยลำดับ เกิดดวงตาเห็นธรรม เป็นโสดาบัน ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต และทูลนิมนต์เพื่อเสวยภัตตา-หารพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น. ก่อนเสวยภัตตาหารในวันนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดภรรยา, บุตร, สะใภ้, และทาสของเศรษฐี ให้ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันทุกคน และทุกคนต่างก็ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตนับแต่บัดนั้น. หลังจาก

พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ฉันเสร็จ เศรษฐีเมณฑกะได้ทูลปวารณาว่า ตราบใดที่พระองค์ประทับอยู่ ณ เมืองภัททิยะ ตนขอถวายภัตตาหารเป็นประจำแด่พระองค์และภิกษุสงฆ์ทั้งปวง

เสด็จสู่อังคุตตราปะ

(มีคำอยู่ 2 คำที่อาจเข้าใจสับสนกันได้ คือ 1. "อุตตราปถะ" หรือ "อุตตราบถ" ที่แปลว่าภาคเหนือ ตรงกันข้ามกับทักษิณาบถ(ภาคใต้) 2. "อังคุตตราปะ" ซึ่งไม่แน่ชัดว่าเป็นชื่อเมืองหรือแคว้น(ขนาดเล็ก). ถิ่นที่เรียกว่า อังคุตตราปะ นี้ เป็นชนบทอยู่เหนือแม่น้ำมหี มีผู้กล่าวว่า อังคุตตราปะอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นอังคะ มีนิคมแห่งหนึ่งนับเนื่องอยู่กับอังคุตตราปะ ชื่อ "อาปณะ" ไม่ปรากฏนามผู้ปกครอง)

(85) จากเมืองภัททิยะ พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จจาริกไปทางชนบทอังคุตตราปะ โดยมิได้ทรงลาเมณฑกเศรษฐี เมื่อทราบข่าวแน่ชัดว่าพระพุทธองค์เสด็จไปทางอังคุตตราปะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวน 1,250 รูป เศรษฐีก็สั่งทาสและกรรมกรให้เอาเกวียนบรรทุกเกลือ, น้ำมัน, ข้าวสาร, และของขบฉัน ติดตามไป พร้อมกันนั้นก็ให้คนเลี้ยงโค 1,250 คน ต้อนแม่โคนมไปคนละตัว ตามไปด้วย เพื่อรีดน้ำนมสดๆ ถวายแด่พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ ณ ที่ที่ติดตามไปทัน

กองเกวียนและขบวนแม่โคนมของเศรษฐีตามไปทันพระพุทธองค์ ณ ที่กันดารแห่งหนึ่ง ทันทีที่ได้เข้าเฝ้า เขาก็ทูลนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น ณ ที่พักชั่วคราว. วันรุ่งขึ้น ก่อนถึง

เวลาภัตตาหาร ท่านเศรษฐีให้พวกคนเลี้ยงโคช่วยกันจับแม่โคคนละตัวไปยืนอยู่ใกล้ๆ ภิกษุ 1 รูปต่อ 1 คน บอกว่าจะเลี้ยงพระด้วยน้ำนมสดรีดใหม่ยังอุ่นๆ อยู่. แต่เมื่อฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็ไม่กล้ารับประเคนน้ำนมสด ได้รอให้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตก่อนแล้วจึงรับประเคน

เมื่อพระพุทธองค์เสวยเสร็จแล้ว ท่านเศรษฐีได้กราบทูลเรื่องหนึ่งว่า หนทางที่จะเสด็จไปข้างหน้า กันดาร ข้าวน้ำจะขาดแคลน ถ้าภิกษุไม่มีเสบียงติดตัวเดินทาง จะลำบาก ขอได้ทรงพระกรุณาอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายมีเสบียงเดินทางเถิด พระพุทธองค์ทรงคล้อยตามท่านเศรษฐี รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

ทรงอนุญาตให้รับโครส 5 (ปัญจโครส)ไว้ฉันได้ คือ

1. *ขีระ* - นมสด (milk)
2. *ทธิ* - นมส้ม (curds)
3. *ตักกะ* - เปรียง (butter-milk)
4. *นวนีตะ* - เนยข้น (butter)
5. *สัปปิ* - เนยใส (ghee)

ทรงอนุญาตให้ภิกษุแสวงหาเสบียงได้เมื่อเดินทางในที่กันดาร. เสบียงนั้นคือ ข้าวสาร, ถั่วเขียว, ถั่วราชมาส (ชื่อถั่วชนิด Phaseclus lunatus Linn. ในวงศ์ Legeoninosae เรียก "ถั่วมาส" ก็มี), เกลือ, น้ำอ้อย, น้ำมัน, และเนยใส เท่าที่ต้องการ

ทรงอนุญาตให้ภิกษุยินดีรับของอันเป็นกัปปิยะ(ของควรบริโภค) ซึ่งแลกมาด้วยเงินทอง(กัปปิยภัณฑ์) ที่ชาวบ้านฝากให้กัปปิยการกจัดถวาย, แต่ข้อนี้ตรัสอีกว่า

"แต่เรามิได้กล่าวว่า พึงยินดี พึงแสวงหาทองและเงินโดยวิธีใดเลย-(น เตฺววาหำ ภิกฺขเว เกนจิ ปริยาเยน ชาตรูปรชตำ สาทิตพฺพำ ปริเยสิตพฺพนฺติ วทามิ.)"

(ข้อที่ทรงอนุญาตเป็นพิเศษทั้ง 3 ประการนี้ เรียกกันว่า "เมณฑกานุญาต" เพราะเกิดจากคำทูลขอของเมณฑกเศรษฐี)

น้ำปานะ (อัฐบาน)

1. ปานะ หรือ น้ำปานะ(drinks) ที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "อัฐบาน" เพราะทำจากผลไม้เป็นต้น 8 ชนิด คือ 1. น้ำมะม่วง(อมฺพปานำ) 2. น้ำชมพูหรือน้ำหว้า (ชมฺพุปานำ) 3. น้ำกล้วยมีเมล็ด(โจจปานำ) 4. น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด(โมจปานำ) 5. น้ำมะทราง(มธุกปานำ) 6. น้ำลูกจันทน์ หรือ น้ำองุ่น (มุทฺทิกปานำ) 7. น้ำเหง้าบัว (สาลุกปานำ) 8. น้ำมะปราง หรือ น้ำลิ้นจี่(ผารุสกปานำ)

วิธีทำปานะให้เป็นของดื่มได้ตามพระวินัย มีดังนี้

(1) ให้ใช้ของสด ห้ามต้มด้วยไฟ (เพราะเมื่อต้มแล้วมักจะข้น กลายเป็นอย่างอื่นไปได้)

(2) ทำโดยอนุปสัมบัน จึงฉันได้ในเวลาวิกาล (ถ้าภิกษุทำเอง ถือเป็นเหมือนยาวกาลิก เพราะรับประเคนมาทั้งผล)

(3) เครื่องปรุง เช่นน้ำตาลและเกลือ ไม่ให้เอา

ของที่รับประเคนค้างคืนมาทำ (แสดงว่า มุ่งให้เป็นปานะที่อนุปสัมบันทำถวายด้วยของของเขาเอง)
(ดูเรื่อง"ยามกาลิก" ในวินัยมุข 2/135-6)

ปานะเป็นเครื่องดื่มของนักบวชมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว เกณิยชฏิลเป็นคนแรกที่จัดถวายแด่พระพุทธองค์และภิกษุทั้งหลาย และเป็นจุดเริ่มต้นให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุดื่มได้

2. "เกณิยชฏิล" เป็นพราหมณ์ผู้มั่งคั่ง(พราหมณ์มหาศาล) กลางวันนุ่งห่มผ้าย้อมฝาดอย่างนักบวช กลางคืนยังเกี่ยวข้องอยู่กับกามคุณเหมือนคนทั่วไป มีลูกมีเมียและปกครองดูแลทรัพย์สมบัติจำนวนมหาศาล เขาเป็นชาวอาปณนิคม (ขึ้นต่ออังคุตตราปะ(เมืองหรือแคว้น?), เมืองหรือตำบลอาปณะ มีลักษณะเป็นแหล่งหรือศูนย์การค้า(market town)แห่งหนึ่ง

(86) พระพุทธองค์เสด็จถึงอาปณนิคมครั้งนั้น เกณิยชฏิลได้ข่าวก็ดีใจที่จะมีโอกาสได้เข้าเฝ้า เพราะเคยได้ยินแต่พระกิตติศัพท์อันเลื่องลือของพระองค์ เรื่องที่ท่านดำริไว้ก่อนคือ จะจัดอะไรเข้าไปถวายดี? แล้วก็คิดได้ว่า ฤาษีผู้เป็นบุรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤาษีอัฏฐกะ, ฤาษีวามกะ, ฤาษีวามเทวะ, ฤาษีเวสสามิตตะ, ฤาษียมตัคคิ, ฤาษีอังคีรสะ, ฤาษีภารทวาชะ, ฤาษีวาเสฏฐะ, ฤาษีกัสสปะ, และ ฤาษีภคุ (รวม 10 ตน) ซึ่งเป็นผู้

ผูกมนต์(อนุคายนฺติ)-บอกมนต์มาก่อนพวกพราหมณ์ในปัจจุบัน ล้วนแต่ไม่ฉันอาหารในเวลากลางคืน ไม่ฉันในเวลาวิกาล, ฤาษีเหล่านั้นต่างก็ฉันน้ำปานะได้ พระพุทธองค์ก็ไม่ฉันอาหารในเวลากลางคืนและในเวลาวิกาลเหมือนกัน ก็น่าจะฉันน้ำปานะได้. เมื่อคิดดังนี้แล้ว ก็สั่งการให้ตระเตรียมน้ำปานะเป็นจำนวนมาก ให้คนหาบไปด้วยเมื่อไปเข้าเฝ้า และได้ทูลอาราธนาให้ทรงรับน้ำปานะเพื่อเสวย พระพุทธองค์รับสั่งให้ท่านนำไปถวายแก่ภิกษุทั้งหลายก่อน เมื่อพวกภิกษุไม่กล้ารับประเคน จึงทรงอนุญาตให้รับประเคนฉันได้

วันนั้น เมื่อได้รับรสพระธรรมดำดื่มใจแล้ว เกณิยะก็ทูลนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น พระพุทธองค์ทรงให้ท่านยั้งคิดดูก่อน เพราะภิกษุสงฆ์มีมากถึง 1,250 รูป และท่านก็เป็นผู้เลื่อมใสแน่นแฟ้นในลัทธิพราหมณ์, แต่เกณิยะก็ยืนยันหนักแน่นที่จะถวายภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น ไม่เปลี่ยนใจ ท่านยืนยันในความตั้งใจของตนถึง 7 ครั้ง พระพุทธองค์จึงทรงรับนิมนต์โดยพระอาการดุษณี

หลังจากชฏิลเกณิยะกลับไปแล้ว ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเหมือนเคย และประทานข้ออนุญาตให้ภิกษุดื่มน้ำปานะ 8 ชนิด(ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น)ได้ นอกจากทรงอนุญาตน้ำปานะดังกล่าวแล้ว ยังมีข้อที่ทรงรับสั่งเพิ่มอีก คือ

- น้ำผลไม้ทุกชนิด ภิกษุดื่มได้ เว้นน้ำเมล็ดข้าว (น้ำข้าว-ธญฺญผลรสํ, อรรถกถากล่าวว่า ธัญญะมี 7 ชนิด คือ 1. สาลิ (ข้าวสาลี-rice) 2. วีหิ(ข้าวเปลือก-rice, pabby) 3. กุทรูส(หญ้ากับแก้-a kind of grain) 4. โคธูม(ข้าวละมาน-wheet) 5. วรก

(ลูกเดือย-the bean phaseolus trilobus) 6. ยว(ข้าวยวะ-corn barieys) 7. กงฺค หรือ กงฺคุ(ข้าวฟ่าง-panic seed)

- น้ำดอกไม้ทุกชนิด ภิกษุดื่มได้ เว้นน้ำดอกมะซาง (มธุกบุปฺผรสำ-liquorice juice. เชิงอรรถ B.D. (2/339) บันทึกว่า "มธุกะ" คือต้น Bassia latifolia. "มะซาง" เป็นชื่อต้นไม้ชนิด Madhuca pierrei Lam ในวงศ์ Sapotaceae ผลขนาดหมากดิบ สีเขียว มียางมาก รสหวานเย็น)

- น้ำอ้อยสด ภิกษุดื่มได้

วันรุ่งขึ้น หลังจากเสวยภัตตาหารที่อาศรมของเกณิยชฏิลแล้ว พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาว่า

(87) – ในบรรดายัญทั้งหลาย การบูชาไฟ(อคฺคิหุตฺต) เป็นสุดยอด
– ในบรรดาคำฉันท์(ฉนฺทส) สาวิตตฉันท์เป็นสุดยอด
– ในหมู่มนุษย์ พระราชาเป็นสุดยอด
– บรรดาแม่น้ำทั้งหลาย มหาสมุทร(สาคร)เป็นสุดยอด
– ในหมู่ดาว(นกฺขตฺต) ดวงจันทร์(ส่องสว่าง)เป็นสุดยอด
– ในบรรดาความร้อน ดวงอาทิตย์เป็นสุดยอด ฉันใดก็ฉันนั้น พระสงฆ์เป็นสุดยอด สำหรับผู้ต้องการบุญ

เพื่อนคฤหัสถ์ของพระอานนท์

(88) จากอาปณนิคม พระพุทธองค์เสด็จไปยังเมืองกุสินารา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ 1,250 รูป พวกมัลลกษัตริย์ทราบข่าว ก็ตั้งกติกากันว่า ใครไม่ออกมารับเสด็จพระพุทธองค์ จะต้องถูกปรับเป็นเงิน 500 กหาปณะ

มัลลกษัตริย์องค์หนึ่ง ชื่อ "โรชะ" เป็นเพื่อนของพระอานนท์มาก่อน หลังจากร่วมรับเสด็จแล้วก็เข้าไปหาพระอานนท์ พระอานนท์กล่าวถึงการรับเสด็จของชาวมัลลกษัตริย์ว่าทำกันมโหฬารแท้ โรชะเล่าความจริงให้ฟังว่า การรับเสด็จใหญ่โตนั้นเกิดจากข้อกติกาที่ตกลงกันไว้ ถ้าไม่ร่วมมือก็จะต้องถูกปรับ 500 กหาปณะ ตนมาร่วมรับเสด็จก็เพราะกลัวจะสูญเงินต่างหาก, พระอานนท์นำเรื่องนี้เข้ากราบทูล ขอให้ทรงบันดาลให้โรชะหันมานับถือพระรัตนตรัยด้วย เพราะเขาเป็นคนกว้างขวางของกุสินารา, รับสั่งว่าไม่ใช่เรื่องยากเลย, แล้วทรงแผ่พระเมตตาจิต(เมตฺเตน จิตฺเตน ผริตฺวา)ไปยังโรชะ ก่อนจะเสด็จเข้าพระวิหาร

โรชะ เมื่อถูกพระเมตตาจิตแผ่ไปถึง ก็มีใจจดจ่อแต่จะได้เข้าเฝ้า เขาเที่ยวเดินหาพระพุทธองค์ไปทั่ว เหมือนโคแม่ลูกอ่อน เห็นภิกษุที่ไหนก็ถามเรื่อยไปว่าพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ไหน เพราะจะขอเข้าเฝ้า, ภิกษุทั้งหลายแนะนำว่า พระพุทธองค์เสด็จเข้าประทับอยู่ในพระวิหารแล้ว ถ้าจะเข้าเฝ้า ขอให้เงียบเสียงและเดินเบาๆ ไปที่หน้ามุขพระวิหาร แล้วกระแอมก่อนจะเคาะประตูพระวิหาร

โรชะได้ทำตามคำแนะนำของภิกษุ พระพุทธองค์ทรงเปิด

ประตูพระวิหารต้อนรับ, ณ ที่นั้นทรงแสดงธรรมโปรดด้วยอนุบุพพีกถาและอริยสัจ 4 ตามลำดับ ให้โรชะได้ดวงตาเห็นธรรม (เป็นโสดาบัน), ก่อนกราบทูลลา โรชะได้ทูลนิมนต์เพื่อทรงรับปัจจัย 4 ของตนแต่เพียงผู้เดียว พระพุทธองค์รับสั่งว่า แม้แต่โสดาบันอย่างเขาก็ยังมีความต้องการอย่างนั้น(คนอื่นๆ ก็เหมือนกัน) เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจักรับปัจจัยของทุกคนที่ถวาย

ณ กุสินาราครานั้น การถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์และพระสาวก ไม่มีวันไหนที่ไม่มีเจ้าภาพจองเลย โรชะหาช่องที่จะทำบุญไม่ได้ จึงได้แต่ไปสำรวจโรงอาหาร(ซึ่งเป็นศูนย์รวมในการทำบุญเลี้ยงพระ) ว่ามีอะไรบ้างที่คนอื่นยังไม่ได้จัดถวาย ก็ได้พบว่า มีอาหาร 2 อย่างที่ยังพอจะถวายได้ก่อนเวลาฉัน คือผัก (ฑากะ-อรรถกถาว่าได้แก่ผักชนิดใดก็ตาม ที่ทอดด้วยเนยใสเป็นต้น) และอาหารว่าง(เช่นขนม)ประเภทแป้ง(ปิฏฐ), เขาได้ไปปรึกษาพระอานนท์ในเรื่องนี้ พระอานนท์นำความเข้ากราบทูล เมื่อทรงอนุญาตว่าทำได้ จึงแจ้งให้โรชะทราบ โรชะได้ถวายอาหาร 2 อย่างนั้นแต่เช้าในวันรุ่งขึ้น ตอนแรกพวกภิกษุไม่กล้ารับประเคน เพราะยังมิได้ทรงอนุญาต พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนฉันได้ และมีรับสั่งหลังจากเสวยแล้วว่า ผักและอาหารว่างที่ทำจากแป้งทุกอย่าง ภิกษุฉันได้ (ก่อนเวลาภัตตาหาร)

หลวงตาอดีตช่างตัดผม

(89) จากกุสินารา พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปประทับที่เมืองอาตุมา (มีกล่าวถึงในทีฆนิกายข้างหน้า) ที่

เมืองนั้น มีภิกษุหลวงตา(วุฑฒปพฺพชิโต)รูปหนึ่ง ซึ่งอดีตเป็นช่างตัดผม(นหาปิต) และมีบุตรชาย 2 คน ซึ่งเป็นคนพูดจาดี ขยันขันแข็ง ทั้งเป็นช่างมีฝีมือไม่แพ้บิดา เมื่อหลวงตาทราบว่าพระพุทธองค์เสด็จมาที่เมืองอาตุมา ก็บอกบุตรชายทั้งสองให้ถืออุปกรณ์เครื่องตัดผมของตน ซึ่งยังเก็บไว้ที่บ้าน ไปเดินสายตัดผมเอาค่าจ้างกับชาวบ้าน ได้สิ่งของอะไรแทนเงินค่าจ้างก็เอา. หลวงตาบอกว่าจะเอาค่าจ้างนั้นมาทำยาคูถวายพระพุทธองค์ ซึ่งบุตรชายทั้งสองก็ได้ทำตามคำสั่งของหลวงตาเป็นอย่างดี

ที่เมืองอาตุมาคราวนั้น พระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่ที่ภูสาคาร (ไม่แน่ชัดว่าเป็นโรงหรือศาลาชนิดใด) หลวงตาให้คนทำยาคูในตอนกลางคืน พอถึงตอนเช้าก่อนเวลาภัตตาหาร ก็ยกยาคูเข้าไปถวาย พระพุทธองค์ทรงถามว่าได้ยาคูมาจากไหน? หลวงตากราบทูลตามความเป็นจริง. ทรงติเตียนว่าการทำอย่างนั้นน่ารังเกียจ และได้มีรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บรรพชิตไม่พึงชักชวนทายกทำในสิ่งอันไม่บังควร รูปใดชักชวน เป็นอาบัติทุกกฏ. ทรงบัญญัติอีกว่า ภิกษุผู้เคยเป็นช่างตัดผม ไม่พึงเก็บรักษาเครื่องมือตัดผม-โกนผม ไว้สำหรับตนเอง รูปใดเก็บรักษาไว้เป็นอาบัติทุกกฏ

ฉันผลไม้ก่อนเวลาภัตตาหารได้

(90) จากเมืองอาตุมา เสด็จสู่กรุงสาวัตถี ประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน. ฤดูกาลนั้นในปีนั้น กรุงสาวัตถีอุดมสมบูรณ์ด้วยผลไม้จนดาษดื่น พวกภิกษุทูลถามว่า จะฉันผลไม้ก่อนเวลาภัตตาหาร

ได้หรือไม่? ทรงอนุญาตให้ฉันได้ทุกชนิด

(91) เกิดกรณีว่า พืชของสงฆ์ คนเอาไปปลูกในที่ดินของชาวบ้าน และพืชของชาวบ้าน มีคนเอามาปลูกในเขตวัด ภิกษุนำความทูลปรึกษา ทรงแนะนำให้แบ่งกันบริโภคทั้งสองกรณี

มหาปเทศ-หลักใหญ่สำหรับเทียบเคียง

(ถ้าถือตามลำดับเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องมา ก็แสดงว่า หลักมหาปเทศ 4 พระพุทธองค์ได้ตรัสประทานที่วัดเชตวันในคราวนี้เอง)

(92) ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายเกิดนึกรังเกียจ(ไม่สบายใจ)ในพุทธบัญญัติบางเรื่อง ว่าอะไรทรงอนุญาตหรือไม่ทรงอนุญาต? จึงกราบทูลเพื่อทรงพิจารณา พระพุทธองค์ทรงวางหลักไว้ให้เทียบเคียงว่าอะไรควรไม่ควร (ในตอนนี้ ไม่มีคำว่า "มหาปเทศ") ดังนี้

1. สิ่งใดมิได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นอกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ สิ่งนั้นไม่ควร

(มยา อิทำ น กปฺปตีติ อปฺปฏิกฺขิตฺตำ ตญฺเจ อกปฺปิยำ อนุโลเมติ กปฺปิยำ ปฏิพาหติ ตำ โว น กปฺปติ)

2. สิ่งใดมิได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นอกัปปิยะ สิ่งนั้นควร

(มยา อิทำ น กปฺปตีติ อปฺปฏิกฺขิตฺตำ ตญฺเจ กปฺปิยำ อนุโลเมติ อกปฺปิยำ ปฏิพาหติ ตำ โว กปฺปติ)

3. สิ่งใดมิได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็น

อกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ สิ่งนั้นไม่ควร

(มยา อิทำ กปฺปตีติ อนนุญฺญาตำ ตญฺเจ อกปฺปิยำ อนุโลเมติ กปฺปิยำ ปฏิพาหติ ตำ โว น กปฺปติ)

4. สิ่งใดมิได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งเป็นกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นอกัปปิยะ สิ่งนั้นควร

(มยา อิทำ กปฺปตีติ อนนุญฺญาตำ ตญฺเจ กปฺปิยำ อนุโลเมติ อกปฺปิยำ ปฏิพาหติ ตำ โว กปฺปติ)

(กัปปิยะ=ควร, อกัปปิยะ=ไม่ควร)

กาลิกระคนกัน

แนวทางตัดสินอายุของอาหารที่จะบริโภค

(93) พวกภิกษุเกิดความสงสัยว่า ของกินแต่ละอย่าง ซึ่งทรงบัญญัติให้เก็บและฉันได้ในระยะเวลาต่างๆ กัน ที่เรียกว่า "กาลิก" เมื่อผสมหรือระคนกัน จะถือกำหนดเวลา คืออายุของสิ่งนั้นอย่างไร? พระพุทธองค์ทรงวางแนวทางวินิจฉัย ดังนี้

1. *ยามกาลิก+ยาวกาลิก* ที่รับประเคนในวันนั้น ควรในกาล ไม่ควรในวิกาล (ฉันได้ก่อนเที่ยง ห้ามฉันหลังเที่ยง)

2. *สัตตาหกาลิก+ยาวกาลิก* ที่รับประเคนในวันนั้น ควรในกาล ไม่ควรในวิกาล

3. *ยาวชีวิก+ยาวกาลิก* ที่รับประเคนในวันนั้น ควรในกาล ไม่ควรในวิกาล

4. *สัตตาหกาลิก+ยามกาลิก* ที่รับประเคนในวันนั้น ควร

ชั่วยาม ล่วงยามแล้วไม่ควร ("ชั่วยาม" คือวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง-ก่อนรุ่งอรุณของวันใหม่)

5. *ยาวชีวิก+ยามกาลิก* ที่รับประเคนในวันนั้น ควรชั่วยาม ล่วงยามแล้วไม่ควร

6. ยาวชีวิก+สัตตาหกาลิก ที่รับประเคนในวันนั้น ควรชั่ว 7 วัน, เกิน 7 วัน ไม่ควร

(ยาวกาลิก-อายุเช้าถึงเที่ยง, ยามกาลิก-อายุเช้าถึงรุ่งขึ้นวันใหม่ คือ 1 วัน 1 คืน, สัตตาหกาลิก-อายุ 7 วัน, ยาวชีวิก-ไม่มีกำหนดเวลา, หลักการสำคัญคือ เมื่อแต่ละกาลิกระคนกัน ให้ถือกาลิกที่มีอายุน้อยกว่าเป็นประมาณ)

กฐินขันธกะ

กฐิน

กฐิน เป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่ง ต้องการสงฆ์ตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป และต้องเป็นภิกษุที่จำพรรษาในวัดเดียวกัน คำว่า "กฐิน" ตามศัพท์แปลว่า "ไม้สะดึง" (คือไม้แบบสำหรับเย็บจีวร)การขึงผ้าลงบนกรอบไม้สะดึงเพื่อจะเย็บจีวร เรียกว่า "กรานกฐิน" หรือ "กราลกฐิน" ซึ่งได้แก่การลงมือทำจีวรนั่นเอง (กราล (ภาษาเขมร)แปลว่า ปู, ลาด) บาลีคือ กฐินัตถารกัมม์(กฐิน+อัตถาร+กัมม์, คำว่า "อัตถาร" นั่นเอง แปลว่า "กราน")

จุดใจกลางของสังฆกรรมนี้ อยู่ที่ผ้าที่จะทำจีวร (อุตราสงค์-อันตรวาสก-สังฆาฏิ ผืนใดผืนหนึ่ง) ส่วน

ความมุ่งหมายของพระพุทธองค์นั้น น่าจะอยู่ที่ความสามัคคีของสงฆ์ในแต่ละวัด เพราะไม่ว่าจะเป็นการยกผ้าให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง หรือการช่วยกันเป็นธุระให้การทำผ้าสำเร็จเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่ง สงฆ์ต้องช่วยกันทำคนละไม้คนละมือ และต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียว การทำจีวร ซึ่งเริ่มตั้งแต่การหาผ้าให้พอที่จะเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่ง ไปจนถึงซัก, เย็บ, ย้อม เป็นต้น ต้องอาศัยความสามัคคีของสงฆ์เป็นพิเศษ จึงจะทันกาล(ภายในหนึ่งวันนั้น)

การยกผ้าให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งทำจีวรนั้น สงฆ์ยกให้ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา (ธรรมเนียมเดิมของไทย ภิกษุฝ่ายมหานิกายกล่าวด้วยภาษาไทย ฝ่ายธรรมยุตกล่าวด้วยภาษามคธ), เหตุที่ต้องการสงฆ์ 5 รูป ก็เพราะกันรูปหนึ่งไว้เป็นผู้รับผ้ากฐิน เหลืออีก 4 รูป เป็นองค์สงฆ์

ผู้กรานกฐิน คือภิกษุรูปหนึ่งที่ได้รับผ้าจากสงฆ์ แต่เนื่องจากสงฆ์ได้อนุโมทนาต่อผู้กรานกฐิน จึงเท่ากับว่า สงฆ์ได้กรานกฐิน, ทั้งผู้กรานกฐินโดยตรงและสงฆ์ผู้อนุโมทนา ย่อมได้รับอานิสงส์กฐินเหมือนกัน (อานิสงส์กฐิน เหมือนกับอานิสงส์การจำพรรษา)

"เดาะกฐิน" หรือ "กฐินเดาะ" มาจากคำบาลีว่า "อุทฺธาโร" หรือ "อุพฺภาโร" เมื่อรวมเข้ากับคำว่ากฐิน ก็

เป็น "กจินุทฺธาโร" หรือ "กจินุพฺภาโร" แปลตรงตัวคือ "รื้อไม้สะดึง" หมายความว่า กฐินนั้นใช้ไม่ได้ หรือยกเลิกเสีย, กล่าวคือ ภิกษุที่เดาะกฐิน หรือกฐินเดาะ จะไม่ได้รับอานิสงส์แห่งกฐิน

(คำอธิบายและวิธีปฏิบัติในเรื่องกฐิน ศึกษาเพิ่มเติมได้ในวินัยมุข เล่ม 3 กัณฑ์ที่ 6)

ที่มาของกฐิน

(ภิกษุ 30 รูปที่เป็นต้นเหตุให้ทรงอนุญาตเรื่องกฐิน เป็นชาวเมืองปาเจยยะ (ปาเจยฺยกา-แปลกันว่า "ชาวปาฐา" ก็มี) อรรถกถากล่าวว่า เมืองปาเจยยะ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกในแคว้นโกศล, ภิกษุ 30 รูปนี้ คือกลุ่ม"ภัททวัคคีย์" ซึ่งเป็นพี่น้องร่วมพระบิดาของพระเจ้าปเสนทิโกศล, รูปที่เป็นหัวหน้ากลุ่ม เป็นพระอนาคามี ที่เหลือล้วนเป็นพระโสดาบัน ไม่มีแม้แต่รูปเดียวที่เป็นพระอรหันต์และปุถุชน (B.D. และ D.P.P.N. เห็นว่า ภิกษุกลุ่มนี้เป็นชาวเมืองปาวา(ปาเวยยกา) ดู B.D. 4/351, ส่วนใน B.C.A.I. ไม่มีชื่อเมืองปาเจยยะ หรือ ปาฐา)

(95-99) ครั้งหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ภิกษุชาวเมืองปาเจยยะจำนวน 30 รูป ซึ่งล้วนถือธุดงค์ 3 อย่าง คือ อยู่ป่า, ฉันอาหารบิณฑบาต และใช้ผ้า 3 ผืน ตลอดชีวิต ได้เดินทางมุ่งหน้าสู่กรุงสาวัตถี เพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ แต่พอไปถึงเมืองสาเกต ซึ่งอยู่ห่างจากสาวัตถีประมาณ 6 โยชน์

ก็เป็นวันเข้าพรรษาพอดี จึงอยู่จำพรรษาที่นั่น. เมื่อออกพรรษา ฝนก็ยังตกชุก พื้นดินยังเจิ่งน้ำ ทางเดินยังเป็นหล่มเลน ภิกษุเหล่านั้นออกเดินทาง จีวรจึงเปียกชุ่มโชก ได้รับความลำบาก

เมื่อเข้าเฝ้า พระพุทธองค์ทรงถามถึงความเป็นอยู่ที่ผ่านมา ภิกษุเหล่านั้นได้กราบทูลถึงการเดินทางของพวกตน ว่าเกิดอุปสรรคอะไรมาบ้าง เป็นเหตุให้ทรงอนุญาตเรื่องกฐิน ดังต่อไปนี้

กรานกฐิน

ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว ได้กรานกฐิน เมื่อภิกษุได้กรานกฐินแล้ว จักได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. ไปไหนไม่ต้องบอกลาภิกษุอื่น (ตามสิกขาบทที่ 6 แห่งอเจลกวรรค ปาจิตติยกัณฑ์)
2. ไปไหนไม่ต้องนำไตรจีวรไปครบสำรับ (ตามสิกขาบทที่ 2 แห่งจีวรวรรค นิสสัคคิยกัณฑ์)
3. ฉันอาหารรวมกลุ่มกันได้ (ตามสิกขาบทที่ 2 แห่งโภชนวรรค ปาจิตติยกัณฑ์)
4. เก็บจีวรไว้ได้หลายผืนตามต้องการ โดยไม่ต้องวิกัป (ตามสิกขาบทที่ 1 แห่งจีวรวรรค นิสสัคคิยกัณฑ์)
5. ผ้าที่เกิดขึ้นในวัดนั้น ภิกษุผู้ได้กรานกฐินมีสิทธิได้รับส่วนแบ่ง (ภิกษุจากที่อื่นมา ไม่มีสิทธิได้รับ)

ใจความของวิธีกรานกฐิน

เมื่อสงฆ์จะยกผ้าที่หามาได้ หรือมีผู้ถวาย ให้แก่ภิกษุรูป

ใดรูปหนึ่งที่เหมาะสม เพื่อให้กรานกฐิน(คือให้ทำจีวร). ทรงให้ประกาศต่อสงฆ์ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา มีใจความว่า ถ้าสงฆ์พร้อมเพรียงกันแล้ว ขอให้สงฆ์พร้อมใจกันยกผ้าผืนนี้ให้แก่ภิกษุชื่อนี้ เพื่อให้ท่านกรานกฐิน ถ้ามีท่านผู้ใดจะคัดค้าน ขอให้ทักท้วงขึ้นมา ถ้าไม่มีก็ถือว่า อาการที่นิ่งนั้น คือความเห็นชอบของสงฆ์

กรานหรือไม่กรานมีหลักอย่างไร

("กราน" คือทำอุตราสงค์(สบง), อันตรวาสก(จีวร), หรือสังฆาฏิ(ผ้าทาบ-ใช้ห่มคลุมกันหนาวได้) ผืนใดผืนหนึ่ง ตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่ใช่แค่ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของการทำจีวร

กระบวนการของ"กรานกฐิน"ที่ถูกต้องสมบูรณ์แบบ มีดังนี้

1. ชนิดของผ้า

- ผ้าใหม่หรือกลางเก่ากลางใหม่, ผ้าเก่า, ผ้าบังสุกุลหรือผ้าที่เขาทิ้งแล้ว (ใช้ได้ทั้งนั้น)

- ผ้านั้นต้องไม่ได้บอกใบ้ให้เขาถวาย หรือไม่ได้พูดเลียบเคียงให้เขาถวาย (ห้ามชักชวนเขา) และไม่ใช่ผ้ายืมเขามา

- ผ้านั้นต้องได้มาในวันนั้น ไม่ใช่ผ้าเก็บไว้ค้างคืน ไม่ใช่ผ้าผิดพระวินัย(ที่เรียกว่าเป็นนิสสัคคีย์) และต้องเป็นผ้าที่ทำกัปปพินทุแล้ว

- ผ้านั้นต้องทำเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่ง คือ เป็นสังฆาฏิ, อุตราสงค์, หรือ อันตรวาสก

- จีวรแต่ละผืนที่ทำ ต้องมี 5 ขัณฑ์(ส่วน) หรือกว่านั้น

ซึ่งตัดได้สัดส่วนและทำมณฑลได้สวยงาม (ดูเรื่องจีวรข้างหน้า)

2. **ภิกษุผู้กราน**

- ผู้กรานกฐิน คือภิกษุที่สงฆ์ยกผ้าให้เท่านั้น
- ภิกษุผู้อนุโมทนา ต้องเป็นภิกษุที่จำพรรษาอยู่ในวัดเดียวกัน (สีมฏฺโจ อนุโมทติ)

ภิกษุผู้กราน ถ้าเพียงแต่ ขีดเส้นบนผ้า, ซัก, กะ, ตัด, เนา, เย็บ, ด้น, ติดลูกดุม, ทำรังดุม, ติดอนุวาต(แถบชายผ้า), ดาม, ย้อม, อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไม่ทำให้เสร็จสมบูรณ์ตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่ถือว่าได้กรานกฐิน

กฐินเดาะ

"กฐินเดาะ" คือรื้อไม้สะดึง หรือยกเลิกการทำจีวร, มาติกา หรือข้อที่ทำให้กฐินเดาะ มี 8 กรณี คือ

1. เดินทางไปที่อื่นไม่คิดจะกลับมา (ปกฺกมนฺติกา)
2. ทำจีวรเสร็จแล้ว (นิฏฺฐานนฺติกา)
3. ตั้งใจเลิกทำจีวร (สนฺนิฏฺฐานนฺติกา)
4. จีวรที่กำลังทำนั้น ทำเสีย หรือ หายไป (นาสนนฺติกา)
5. ทราบข่าวว่า ในวัดที่จำพรรษา เขาเลิกทำจีวรหรือกฐินเดาะแล้ว(สวนนฺติกา)-สำหรับภิกษุผู้ไปที่อื่น แล้วคิดจะกลับมา
6. หวังว่าจะได้จีวร แต่ก็ไม่ได้ (อาสาวจฺเฉทิกา)
7. ไปอยู่นอกวัด(นอกสีมา) จนเลยเวลากฐิน(สีมาติกฺกนฺติกา)

B. เลิกหรือเดาะกฐินพร้อมกับภิกษุทั้งหลาย คือพร้อมใจกันเดาะกฐินทั้งวัด (สหุพฺภารา)

(ข้อ(100)-(125) เป็นเรื่องการอธิบายข้อที่ทำให้กฐินเดาะทั้ง 8 กรณี)

กฐินกับปลิโพธ (ความห่วงกังวล)

(โดยปกติ ระยะกาลสำหรับทำจีวรของภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว คือ 1 เดือนสุดท้ายของฤดูฝน(เดือน 12). ถ้าภิกษุใดได้กรานกฐิน ระยะกาลสำหรับทำจีวร จะขยายออกไปอีก 4 เดือน (รวมเป็น 5 เดือน) คือยาวไปจนสิ้นฤดูหนาว(เหมันตฤดู). ที่ขยายระยะกาลออกไปเช่นนี้ ก็เพื่อให้โอกาสแก่ภิกษุที่หาจีวรยังไม่ได้. ระยะกาลที่ขยายให้นี้ ถ้าภิกษุไม่หวัง ไม่ห่วงกังวล คือไม่มีปลิโพธเมื่อใด ก็เป็นอันเดาะกฐิน คือเลิกทำจีวรเมื่อนั้น)

(126) มีรับสั่งเรื่องปลิโพธ ดังนี้

กฐินมีปลิโพธ 2 อย่าง คือ

1. *อาวาสปลิโพธ* คือ ภิกษุที่อยู่ในวัดหรือไปที่อื่น ยังผูกใจอยู่ว่าจะกลับมาวัดอีก
2. *จีวรปลิโพธ* คือ ภิกษุยังไม่ได้ทำจีวรเลย หรือทำจีวรค้างไว้ หรือทำจีวรนั้นหายไปในระหว่างทำ แต่ก็ยังหวังว่าจะได้จีวรอยู่

ตราบใดที่ภิกษุยังมีปลิโพธดังกล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ กฐินก็ยังไม่เดาะ คือภิกษุยังทำจีวรได้ แต่ถ้าไม่มีปลิโพธทั้งสองแล้ว จีวรกาล(ระยะกาลสำหรับการทำจีวร) ก็เป็นอันสิ้นสุด คือกฐินเดาะก่อนหมดเขตได้ทันที

จีวรขันธกะ

จีวร

จีวรเป็นของใช้สอยที่สำคัญอย่างหนึ่งในบรรดา 8 อย่างที่เรียกว่า "อัฐบริขาร" (เราเรียกรวมกันว่า เครื่องนุ่งห่ม). เดิมทีเดียว จีวรน่าจะมีเพียง 2 ผืน คือผ้านุ่งและผ้าห่ม หรืออันตรวาสกและอุตราสงค์(สบงและจีวร). และรูปแบบการตัดเย็บก็ยังไม่มี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผ้าที่ใช้ทำจีวรนั้นก็จำกัดให้ใช้แต่ผ้าที่เขาทิ้งแล้ว เช่น ผ้าห่อศพตามป่าช้า เป็นต้น ผ้าเหล่านั้นมีรอยเปื้อน คลุกดินคลุกฝุ่น ไม่มีใครต้องการแล้ว จึงเรียกว่า "ผ้าบังสุกุล". เมื่อเก็บรวบรวมได้มา ก็เอามาเย็บเป็นผืน พอให้ได้ขนาดสำหรับนุ่งและห่มได้ สีของผ้า อนุโลมตามสีที่นักบวชส่วนใหญ่ใช้กัน คือสีย้อม

ฝาด ซึ่งเกิดจากการต้มเคี่ยวแก่นไม้, ใบไม้ เป็นต้น ย้อมให้ได้สีเหลืองหม่นที่เรียกว่า "สีกรัก" อันเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติและพอที่จะลบความแตกต่างของสีผ้าเดิมและรอยเปื้อนต่างๆ ได้. ผ้าที่เกิดจากสีย้อมฝาด(กาสายะหรือกาสาวะ)นี้เอง คือ"กาสาวพัสตร์" ซึ่งหมายถึงจีวรเครื่องนุ่งห่มของภิกษุ

จีวรผืนที่ 3 ที่มีในเวลาต่อมา คือ"สังฆาฏิ" แปลว่า "ผ้าทาบ" ใช้ผ้า 2 ผืนเย็บทาบเข้ากันให้หนาขึ้น เพราะเป็นผ้าสำหรับห่มกันหนาว(ใช้ปูนอนก็ได้). เหตุที่เป็นผ้า 2 ชั้น มีเรื่องเล่าว่า ในฤดูหนาวจัดปีหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงทดลองห่มจีวรในที่กลางแจ้งชั้นหนึ่งในยามที่ 1 ก่อน, กว่าจะผ่านพ้น 3 ยาม ต้องใช้ผ้าถึง 3 ผืนซ้อนกัน จึงพอกันหนาวได้ เป็นเหตุให้ทรงอนุญาตให้มีผ้า 2 ชั้น คือสังฆาฏิ ซึ่งจะได้ผ้า 3 ผืน เมื่อรวมกับจีวร(อุตราสงค์)อีกผืนหนึ่ง จีวรที่ครบสำรับหรือครบชุด 3 ผืนนี้เอง คือ"ไตรจีวร"

ลักษณะการใช้จีวรของพระพุทธองค์และภิกษุทั้งหลาย ปรากฏในท้องเรื่องต่างๆ มีการปฏิบัติเหมือนกันคือ เมื่อออกจากวัด จะเข้าบ้าน นุ่งเพียงสบง(อันตรวาสก)ผืนเดียว ส่วนบาตรและจีวรที่เหลือถือไป, เมื่อจะเข้าสู่ละแวกบ้านจึงห่มจีวร(อุตราสงค์), การนุ่งการห่ม ให้ดูเรียบร้อยที่เรียกว่า "นุ่งห่มให้เป็นปริ-

มณฑล", โดยเฉพาะการนุ่งสบง ข้างบนให้ปิดสะดือ ข้างล่างให้ปิดเข่า, จีวรแต่ละขนาด จึงไม่ให้เล็กหรือใหญ่เกินไป, ต่อมา จีวรได้มีเหตุให้เกิดข้อกำหนดเพื่อความเหมาะสมต่างๆ รวมถึงมีการผ่อนผันให้ใช้จีวรที่ชาวบ้านถวายได้ ที่เรียกว่า "คหบดีจีวร" และเมื่อชาวบ้านมีศรัทธามากขึ้น ผ้าเป็นของหาง่ายขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ผ้าเนื้อดีชนิดต่างๆ ได้ แต่ก็ทรงกำชับอยู่เสมอว่า ให้ใช้ตามมีตามได้เป็นสำคัญ

ระเบียบการนุ่งห่มจีวรในสมัยต่อมา มีความแตกต่างกันไปมากมาย ขึ้นอยู่กับแต่ละประเทศและนิกาย, บางนิกาย อันตรวาสกก็กลายเป็นกางเกงอย่างคฤหัสถ์, สังฆาฏิของพระสงฆ์ไทย ใช้พาดไหล่เป็นหลัก ขณะที่ประเทศอื่นไม่มี, แต่ไม่ว่าจะนุ่งห่มอย่างไรก็ยังไม่ทิ้งหลักที่ว่า นุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล คือให้เรียบร้อยน่าเลื่อมใส

(ข้อมูลเพื่อศึกษาเพิ่มเติมเรื่อง"จีวร"โดยเฉพาะมีอยู่ในวินัยมุข เล่ม 2 กัณฑ์ที่ 12)

ชีวก โกมารภัจจ์-ลูกของหญิงงามเมือง

(128-134) ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวันคราวหนึ่ง กรุงเวสาลีเวลานั้นเป็นมหานครมั่งคั่ง เป็นเมืองกว้างใหญ่ไพศาล มีประชากรหนาแน่น เศรษฐกิจเฟื่องฟู มีปราสาท,

เรือนยอด, สวนดอกไม้(สวนสาธารณะ), และสระโบกขรณี อย่างละ 7,707 แห่ง และมีหญิงงามเมือง(คณิกา)ชื่อ "อัมพปาลี" ผู้แสนสวยและเก่งในการฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรี ใครจะอภิรมย์ร่วมสวาทกับนาง ต้องจ่ายค่าตัวคืนละ 50 กหาปณะ นางทำให้เวสาลีมีสีสันเหลือจะพรรณนา

ครั้งนั้น พวกคนมีเงินจากกรุงราชคฤห์คณะหนึ่ง ไปด้วยกิจธุระบางอย่างที่กรุงเวสาลี ได้ไปเห็นความเจริญดังกล่าวและได้ฟังเรื่องราวของนางอัมพปาลี, เมื่อกลับมา มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร ก็กราบทูลเรื่องที่ได้ไปเห็นในกรุงเวสาลี และทูลเสนอให้กรุงราชคฤห์มีการเฟ้นหาสาวงามมาแต่งตั้งให้เป็นหญิงงามเมืองอย่างนั้นบ้าง พระเจ้าพิมพิสารทรงเห็นด้วย รับสั่งให้ดำเนินการได้

เด็กสาวสุดสวยคนแรกที่ได้รับการคัดเลือกให้อยู่ในตำแหน่งหญิงงามเมืองของกรุงราชคฤห์ ชื่อ "สาลวดี" เธอขึ้นสู่ตำแหน่งไม่นานก็ขึ้นชื่อทางฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรี ไม่แพ้อัมพปาลีของเวสาลี แต่ค่าตัวสูงถึงคืนละ 100 กหาปณะ, มิช้านาน เธอก็ตั้งครรภ์ และไม่อยากให้ใครรู้ เพราะเกรงว่าค่าตัวจะตก จึงบอกยามหน้าบ้านว่าขอพักงานสักระยะหนึ่ง ไม่รับแขก ใครมาหาให้บอกว่าตนป่วย กำลังรักษาตัว, ต่อมาเธอคลอดบุตรเป็นชาย แต่ไม่เก็บไว้เลี้ยง เธอให้หญิงคนใช้เอาทารกใส่กระด้งไปวางไว้ที่กองขยะ(ไม่ไกลจากพระราชวัง)

เพลาเช้าวันนั้น เจ้าชายอภัย(พระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร)กำลังเสด็จเข้าสู่พระราชวัง ได้ทอดพระเนตรไปเห็นฝูง

กากำลังรุมล้อมอะไรบางอย่างอยู่ที่กองขยะ จึงรับสั่งให้มหาดเล็กไปดู มหาดเล็กทูลว่าฝูงกากำลังรุมล้อมทารก. เมื่อทรงถามว่าทารกนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือไม่? มหาดเล็กทูลว่ายังมีชีวิตอยู่(ชีวติ) ทรงให้นำทารกเข้าวัง ตั้งสนมให้เป็นผู้เลี้ยงดู. พวกชาววังเอาคำว่า "ยังมีชีวิตอยู่" ของมหาดเล็กที่กราบทูลนั้นแหละ มาตั้งเป็นชื่อของเด็กว่า "ชีวก"

(ส่วนคำว่า"โกมารภัจจ์" อันเป็นคำเรียกต่อท้าย แปลได้ว่า "เด็กในราชานุเคราะห์" แต่ในเชิงอรรถ B.D. (2/174) แสดงความเห็นไว้ว่า โกมารภัจจ์ หมายถึง master of kaumarabhṛtya science คือ "ผู้สำเร็จการศึกษาสาขาโกมารภรฺตยะ" อันเป็นแพทยศาสตร์สาขาหนึ่งเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลทารกหรือกุมารเวช)

เมื่อพอจะรู้เดียงสา ชีวกเคยทูลถามเจ้าชายอภัยว่า ใครคือมารดาของเขา ทรงตอบว่า ใครคือมารดาไม่ทราบ แต่บิดาคือพระองค์เอง เพราะทรงเป็นผู้เลี้ยงดูเขามา (จึงเป็นไปได้ ที่คำว่า "โกมารภัจจ์" มาจากความหมายนี้)

ชีวกเกิดความคิดว่า การที่จะอยู่พึ่งพระบารมีในราชสกุลได้ ไม่ใช่ของง่าย จะต้องมีความรู้(สิปปะ)พอตัว แล้วเขาก็ฝักใฝ่ที่จะเรียนวิชาแพทย์. ชีวกไปศึกษาวิชาแพทย์กับสำนักทิศาปาโมกข์ โดยหลบหนีไป อาจารย์แพทย์(เวชฺโช)รับเขาเป็นนักศึกษา ถ่ายทอดวิชาแพทย์ให้เป็นเวลา 7 ปี ก็จบหลักสูตร เขาเรียนได้เร็วและมีความเชี่ยวชาญเป็นเยี่ยมในวิชาที่เรียน แต่อาจารย์ก็ไม่ให้จบสักที วันหนึ่งเขาถามอาจารย์ว่า เมื่อไรจะจบหลักสูตรเสียที? อาจารย์จึงสอนด้วยกุศโลบาย โดยให้เขาถือเสียมเดินไปรอบเมืองตักสิลา

ซึ่งมีระยะทางประมาณ 1 โยชน์ (ใช้เวลาเดินทาง 1 วัน) ให้ไปหาว่ามีพืชชนิดใดที่ใช้เป็นตัวยาไม่ได้ แล้วให้ขุด(หรือตัด)มารายงาน. ชีวกเดินถือเสียมไปหาพืชที่ใช้ทำยาไม่ได้ ทั้งวันก็ไม่พบแม้แต่ชนิดเดียว จึงกลับมารายงานอาจารย์ อาจารย์บอกว่า นั่นแหละคือการจบหลักสูตรแล้ว เท่านี้ก็เพียงพอแล้วที่จะใช้เป็นวิชาชีพ. แล้วส่งเขาออกจากสำนักด้วยเสบียงเดินทางเพียงเล็กน้อย เสบียงไปหมดลงเมื่อเขาเดินทางถึงเมืองสาเกต จุดหมายปลายทางของเขาอยู่ที่กรุงราชคฤห์ ซึ่งระยะทางยังอีกไกล เขาจึงบอกตัวเองว่าจะต้องหาเสบียงอีกก่อน จึงจะไปถึงที่หมายได้

อาชีพแพทย์ครั้งแรกของหมอชีวก

ที่เมืองสาเกตเวลานั้น ภรรยาของเศรษฐีคนหนึ่งเป็นโรคปวดศีรษะมา 7 ปีแล้ว เคยรับการรักษาจากนายแพทย์ใหญ่จากสำนักทิศาปาโมกข์แล้ว อาการก็ไม่ดีขึ้น เสียเงินเสียทองค่ารักษาไปแล้วมากมาย, วันหนึ่ง หมอชีวกเดินถามหาคนไข้ เพื่อจะได้รักษา มีคนบอกว่า เศรษฐินีคนนั้นปวดศีรษะรักษาไม่หายมาหลายปีแล้ว ลองไปติดต่อดู หมอชีวกก็ไปติดต่อ ปรากฏว่าถูกปฏิเสธผ่านยามเฝ้าบ้าน เพราะนางได้ฟังว่าเป็นหมอหนุ่ม เกรงจะมาทำให้เสียค่ารักษาเปล่าๆ. หมอชีวกให้ยามไปบอกว่า ค่ารักษายังไม่ต้องจ่ายก็ได้ หายแล้วค่อยว่ากัน, นั่นแหละ เศรษฐินีจึงยอมให้หมอชีวกเข้าบ้านเพื่อให้ทดลองรักษา

หมอชีวกตรวจดูอาการของผู้ป่วยแล้ว ก็ออกปากขอเนยใสขนาดเต็มอุ้งมือ(ปสต-a handful of ghee) เอามาหุงผสม

กับด้วยยาต่างๆ ให้เศรษฐีนีนอนหงายบนเตียง แล้วนัดเนยใสปรุงยานั้นเข้าจมูก. เมื่อยาพุ่งออกทางปาก นางก็ถ่มเนยใสลงกระโถน สั่งสาวใช้ให้เอาสำลีซับเนยใสไว้. หมอชีวกเห็นก็แปลกใจ นึกรังเกียจว่านางช่างสกปรกแท้ ของอาเจียนก็ยังเก็บไว้อีก ขี้เหนียวขนาดนี้แล้วจะมีอะไรให้เป็นค่ารักษาพยาบาลได้. เศรษฐีนีเห็นอาการของหมอชีวกก็ถามว่าคิดอะไรอยู่. หมอก็ได้บอกตามตรง. นางพูดว่านางเป็นแม่เรือน จะต้องรู้จักประหยัด เนยใสที่เป็นยานี้ยังดีอยู่ ใช้เป็นยาทาเท้าแก่พวกทาสหรือกรรมกรยังได้ ใช้เป็นน้ำมันเติมตะเกียงก็ได้ ท่านหมออย่าวิตกไปเลย ค่ารักษา ท่านได้เต็มที่แน่

เศรษฐีนีหายจากโรคปวดศีรษะด้วยการนัดยาของหมอชีวกเพียงครั้งเดียว นางให้ค่ารักษาเป็นรางวัล 4,000 กหาปณะ. บุตร. สะใภ้. และสามีของนาง ต่างก็ให้ค่ารักษาอีกคนละ 4,000 กหาปณะ พร้อมกับให้ทาส. ทาสี. และรถม้า อีกส่วนหนึ่ง. หมอชีวกเดินทางถึงกรุงราชคฤห์ เข้าเฝ้าเจ้าชายอภัย ทูลว่าไปเรียนแพทย์มา ได้เงินค่ารักษาครั้งแรกเป็นเงิน 16,000 กหาปณะ พร้อมกับทาส. ทาสี. และรถม้า จากเมืองสาเกต ขอให้ทรงรับไว้สำหรับค่าเลี้ยงดูตั้งแต่ตนยังแบเบาะด้วย. เจ้าชายทรงยกเงินรางวัลนั้นคืนให้หมอชีวก และให้ใช้ปลูกบ้านอยู่ในวังของพระองค์

คราวหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารทรงประชวรเป็นโรคริดสีดวงงอก(ภคนฺทลาพาโธ) พระภูษาเปื้อนพระโลหิต ถูกพระสนมแกล้งทูลเย้ยว่าทรงมีระดู อีกหน่อยก็จะประสูติพระโอรส ทำให้ทรงเขิน ทรงเล่าให้เจ้าชายอภัยฟัง และทรงให้เป็นธุระหาหมอมา

ช่วยรักษา เจ้าชายทูลว่า ทรงมีแพทย์ประจำพระองค์ ยังหนุ่มและมีคุณวุฒิ คงถวายการรักษาได้ดี. หลังจากวันนั้น เจ้าชายอภัยก็รับสั่งให้หมอชีวกไปถวายการรักษาแด่พระเจ้าอยู่หัว

หมอชีวกไปตามพระบัญชาวันนั้น ใช้แค่ปลายเล็บเท่านั้นแคะเอายา เดินไปยังพระราชสำนัก ไปถึงก็ขอตรวจพระอาการแล้วแต้มยาจากปลายเล็บ เพียงครั้งเดียวเท่านั้น โรคก็หายเป็นปลิดทิ้ง. ด้วยผลงานครั้งนั้น เขาได้รับพระราชทานรางวัลเป็นสตรี 500 นาง โดยให้แต่ละนางตกแต่งกายด้วยเครื่องประดับล้ำค่าแล้วให้พวกนางเปลื้องเครื่องประดับที่ตกแต่งกายนั้น มอบแก่หมอชีวกทั้งหมด

จุดเริ่มต้นที่ได้เป็นแพทย์ประจำพระพุทธองค์

รางวัลมูลค่ามหาศาลที่พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานครั้งนั้น หมอชีวกมิอาจรับพระกรุณาได้ ท่านขอให้ทรงถือเป็นหน้าที่ที่ตนจะรับใช้เบื้องพระยุคลบาทอยู่แล้ว พระราชาจึงรับสั่งว่า ถ้าอย่างนั้นก็จงเป็นแพทย์ประจำพระองค์และพวกฝ่ายใน(อิตฺถาคารํ) กับขอให้เป็นแพทย์ประจำพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ทั้งปวงด้วย

หมอชีวกทูลรับสนองพระบัญชาตั้งแต่วันนั้น (แสดงว่าหมอชีวกได้มีบทบาทเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ ตั้งแต่เป็นหนุ่ม-ตั้งแต่จบแพทย์มาใหม่ๆ)

ผลงานผ่าตัดกะโหลกศีรษะ

ครั้งหนึ่งที่กรุงราชคฤห์ เศรษฐีคนหนึ่งป่วยเป็นโรคปวด

ศีรษะมานานถึง 7 ปีเหมือนกัน นายแพทย์ใหญ่จากสำนักทิศาปาโมกข์หลายคนมารักษา ก็ไม่หาย เศรษฐีสูญเงินค่ารักษาพยาบาลไปเป็นอันมาก พวกนายแพทย์ใหญ่ลงความเห็นแล้วว่าเศรษฐีผู้ป่วยจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่เกิน 5 วัน แพทย์บางคนบอกว่าไม่เกิน 7 วัน. พวกคนมีเงินในกรุงราชคฤห์ต่างเป็นทุกข์เป็นร้อนที่เศรษฐีคนสำคัญของบ้านเมืองจะมีอันเป็นไป ได้พากันเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร เพื่อขอให้ทรงพระกรุณามีพระบัญชาให้นายแพทย์หนุ่มประจำราชสำนักไปรักษาผู้ป่วย เผื่อจะหายได้ เพราะได้ยินกิตติศัพท์ของหมอชีวกแล้ว. พระเจ้าพิมพิสารได้มีพระบัญชาให้หมอชีวกไปปฏิบัติหน้าที่ในฐานะหมอหลวง หมอชีวกเริ่มจากการสังเกตอาการผิดปกติของผู้ป่วย เมื่อวินิจฉัยโรคได้แล้วก็ใช้กุศโลบายถามผู้ป่วยก่อนว่า ถ้าหายจากโรค จะให้รางวัลอะไรแก่หมอ? เศรษฐีตอบว่า จะยกทรัพย์สมบัติให้ทั้งหมด และตัวเองก็จะยอมเป็นทาส. หมอชีวกถามว่าระหว่างรักษาจะนอนตะแคง(ขวา)อยู่ 7 เดือนได้ไหม? เศรษฐีตอบว่าได้. ถามว่า ให้นอนตะแคง(ซ้าย)อีก 7 เดือนจะได้ไหม? เศรษฐีก็ตอบว่าได้. ถามอีกว่า ให้นอนหงายอีก 7 เดือน จะทำได้ไหม? เศรษฐีก็ยังตอบว่าได้ (พร้อมที่จะทำตามสั่งทุกอย่าง)

ในการลงมือรักษา หมอชีวกให้เศรษฐีนอนบนเตียง มัดติดกับเตียง ใช้วิธีทางการแพทย์เปิดหนังศีรษะ ผ่ากะโหลกศีรษะเอาตัวพยาธิ(ปาณกะ-living creatures)ออกมา 2 ตัว ตัวใหญ่หนึ่ง ตัวเล็กหนึ่ง แล้วให้ผู้เกี่ยวข้องดู พร้อมกับบอกว่า ที่หมอใหญ่เคยทำนายไว้ก่อนว่า เศรษฐีจะตายใน 5 วัน 7 วันนั้น ถูก

แล้ว, ที่ทำนายว่าจะตายใน 5 วัน เพราะสมองของผู้ป่วยจะถูกพยาธิตัวใหญ่เจาะกิน และที่ทำนายว่าจะตายใน 7 วัน เพราะสมองจะถูกพยาธิตัวเล็กเจาะกิน, เมื่อฆ่าพยาธิในสมองได้แล้ว หมอชีวกก็ปิดกะโหลกศีรษะและหนังศีรษะ ทายาสมานแผลไว้ดังเดิม

ระหว่างเวลานอนตะแคงข้างหนึ่ง รอให้แผลหายสนิท เพิ่งผ่านไปได้สัปดาห์เดียว เศรษฐีก็บอกหมอชีวกว่า ให้นอนถึง 7 เดือนคงไม่ไหว, หมอชีวกแกล้งทวงถามคำมั่นสัญญาก่อนการรักษา เศรษฐีก็บอกว่า ขืนให้นอนตะแคงถึง 7 เดือน ก็คงตายอีกเหมือนกัน, เป็นอันว่าเศรษฐีได้นอนตะแคงทั้งสองข้างและนอนหงาย ท่าละ 1 สัปดาห์ ซึ่งหลังจากสิ้นสุดการนอนรอให้แผลหายสนิทแล้ว หมอชีวกก็บอกความจริงว่า การรักษาโรคนั้นจะใช้เวลา 3 สัปดาห์ ที่บอกจำนวนวันไว้มากก่อนรักษา ก็เพื่อจะลองใจเท่านั้นเอง

ค่าตอบแทนการรักษาโรคร้ายครั้งนั้น แม้เศรษฐียืนยันว่า ขอยกทรัพย์สมบัติให้ทั้งหมดและพร้อมที่จะเป็นทาส แต่หมอชีวกขอเพียงให้เศรษฐีนำเงินขึ้นทูลเกล้าถวายแด่พระเจ้าพิมพิสาร จำนวน 1 แสนกหาปณะ ตัวเขาเองขอรับไว้ 1 แสนกหาปณะ

ผ่าตัดรักษาโรคเนื้องอก

ผู้ป่วยรายหนึ่งเป็นบุตรเศรษฐีในกรุงพาราณสี เป็นนักกีฬาประเภทหกคะเมนตีลังกา(โมกฺขจิโก) ป่วยเป็นโรคเนื้องอกที่ลำไส้(อนฺตคณฺฐาพาโธ) ดื่มกินอาหารเข้าไปก็ไม่ย่อย ระบบขับถ่ายขัดข้องไปหมด เขาผอมเหลืองซีดโทรมลงตามลำดับ หมอ

ไหนรักษาก็ไม่ดีขึ้น บิดาจึงเดินทางไปขอพึ่งพระบารมีพระเจ้าพิมพิสารถึงกรุงราชคฤห์ เพื่อได้ทรงพระกรุณาให้หมอชีวกไปช่วยชีวิตบุตรชายไว้

การรักษาโรครายนี้ หมอชีวกใช้วิธีผ่าตัดอีก. เบื้องต้น กันคนที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องออกไปนอกห้อง แล้วกั้นม่าน มัดผู้ป่วยไว้กับเสา ให้ภรรยาของเขาดูอยู่ด้วยข้างหน้า แล้วทำการผ่าหน้าท้องเอาเนื้องอกที่ลำไส้ออกมาให้ภรรยาดู พร้อมกับบอกว่าอะไรคือสาเหตุให้ผู้ป่วยมีอาการอย่างนั้น. เมื่อตัดเนื้องอกทิ้งแล้ว ก็สอดใส่ลำไส้เข้าที่เดิม แล้วเย็บหน้าท้อง ทายาสมานแผล ไม่กี่วันบุตรเศรษฐีก็หายจากโรคเป็นปกติ ค่าตอบแทนครั้งนี้ หมอชีวกได้รับ 16,000 กหาปณะ

ความเลื่อมใสและความภักดีของหมอชีวก

ชื่อเสียงของหมอชีวกนั้น กระฉ่อนไปถึงเขตแคว้น(ประเทศ)ต่างๆ โดยลำดับ มีอยู่คราวหนึ่ง พระเจ้าจัณฑปัชโชตแห่งกรุงอุชเชนี (แคว้นอวันตี) ทรงประชวรด้วยโรคผอมเหลือง(ปณฺฑุโรคาพาโธ). นายแพทย์ใหญ่หลายคนเข้าถวายการรักษา แต่ก็ไม่เป็นผล จึงทรงส่งราชทูตไปทูลขอให้พระเจ้าพิมพิสารส่งหมอชีวกไปถวายการรักษา การทำหน้าที่แพทย์ครั้งนี้ หมอชีวกพบความยุ่งยากอยู่ 2 อย่างคือ โรคนี้ต้องแก้ด้วยการให้ทรงดื่มเนยใสเป็นตัวยาหลัก แต่พระเจ้าจัณฑปัชโชตทรงรังเกียจเนยใสเป็นที่สุด ไม่ทรงรับดื่มเป็นเด็ดขาด กับอีกข้อหนึ่งคือ พระราชาผู้ป่วยพระองค์นี้ มีพระทัยโหดเหี้ยมดุร้ายเป็นที่ร่ำลือ ถ้าหมอชีวกถวายการ

รักษาเป็นที่ขัดเคืองพระทัย อาจจะต้องโทษถึงแก่ชีวิต

หมอชีวกจำเป็นต้องใช้เนยใสเป็นตัวยาหลัก แต่หาทางออกด้วยการผสมน้ำฝาด(สมุนไพร) ให้กลบกลิ่นและรสของเนยใส ซึ่งในที่สุดก็จะทรงรู้จนได้ จึงต้องเตรียมหนีเอาชีวิตรอดไปพร้อมกัน ท่านจึงทูลขอรับบริการพิเศษ ให้ได้ใช้ราชพาหนะเข้าออกได้ทุกเมื่อ ด้วยข้ออ้างว่า ต้องไปเสาะหาสมุนไพรมาปรุงยาเป็นพิเศษ. พระราชาทรงให้ช้างพังเชือกหนึ่ง ซึ่งเดินทางได้วันละ 50 โยชน์ (ช้างชื่อ"ภัททวดี") เมื่อปรุงเนยใสเข้าน้ำฝาดถวายให้เสวยแล้ว หมอชีวกก็ขึ้นช้างภัททวดีหนีออกจากกรุงอุชเชนีทันที. พระราชาเมื่อทรงดื่มยาน้ำฝาด ก็ทรงเรอ ได้กลิ่นเนยใส ทรงพระพิโรธเหลือกำลัง ที่ถูกหมอชีวกหลอกให้ทรงดื่มสิ่งที่ทรงรังเกียจที่สุด มีพระบัญชาให้มหาดเล็กตามล่าตัวมาลงโทษให้ได้. มหาดเล็กคนหนึ่งชื่อ "กากะ" เป็นพวกพ้องกับอมนุษย์(อมนุสฺเสน ปฏิจฺจ-ชาโต) สามารถเดินทางได้วันละ 60 โยชน์ ได้รับพระบัญชาให้ตามจับหมอชีวกมาลงโทษให้ได้ ทรงกำชับว่า พวกหมอเขามีไหวพริบแพรวพราว เขาให้อะไรอย่ารับเป็นอันขาด. มหาดเล็กกากะตามไปทันหมอชีวกขณะพักรับประทานอาหารระหว่างทางในอาณาเขตกรุงโกสัมพี (แคว้นวังสะ) เมื่อหมอชีวกชวนให้เขารับประทานด้วยกัน เขาก็ปฏิเสธ แต่ในที่สุดก็ชะล่าใจ ได้กินมะขามป้อมกับดื่มน้ำที่หมอชีวกชักชวนจนได้ โดยไม่เฉลียวใจว่าหมอชีวกจะซ่อนยาถ่ายไว้ที่ปลายเล็บ ผสมให้กินเข้าไปด้วย ผลก็คือ กากะแทบจะเอาชีวิตไม่รอด. แม้กากะจะขอให้กลับไปเฝ้าพระราชา หมอชีวกก็ไม่กลับ ได้แต่มอบคืนช้างภัททวดีให้เขาพากลับไป. การกระทำของหมอชีวก

ครั้งนี้ พระเจ้าพิมพิสารรับสั่งว่าเป็นการกระทำที่ชอบแล้ว

เมื่อทรงหายประชวร พระเจ้าจัณฑปัชโชตได้ส่งราชทูตไปเชิญหมอชีวกให้ไปรับรางวัล. หมอชีวกกราบทูลตอบไปว่า มิพระราชทานอะไรก็แล้วไปเถิด ขอแต่ทรงระลึกถึงก็พอแล้ว. ต่อมาคราวหนึ่ง พระเจ้าจัณฑปัชโชตทรงได้ผ้าชั้นเยี่ยมมา 2 ผืน ชื่อผ้า"สิเวยยกะ" ซึ่งเป็นสุดยอดของผ้าในสมัยนั้น โดยเมื่อเปรียบเทียบกับผ้าทั่วไป ว่ากันว่ามีค่ามากกว่ากันเป็นแสนเท่า ทรงส่งผ้านั้นไปพระราชทานแก่หมอชีวกด้วยระลึกถึงความดีของท่าน. หมอชีวกนึกเห็นแต่เพียงสองพระองค์ที่ผ้านั้นจะคู่ควร คือพระพุทธองค์และพระเจ้าพิมพิสาร จึงตั้งใจจะนำผ้าสิเวยยกะไปทูลเกล้าถวายองค์ละผืน

คหบดีจีวร

(เรื่องต่อไปนี้ เป็นบันทึกสำคัญในทางพุทธประวัติ คือทำให้ได้ทราบว่า นับแต่ทรงผนวชมา พระพุทธองค์ทรงผ้าบังสุกุลมาโดยตลอด จนกระทั่งหมอชีวกเป็นหนุ่มมีชื่อเสียงทางการแพทย์แล้ว จึงทรงรับคหบดีจีวร และทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้ได้. "คหบดีจีวร" คือจีวรที่ชาวบ้านถวาย และผู้ที่ริเริ่มให้มีการถวายคหบดีจีวรเป็นคนแรก ก็คือหมอชีวก)

(135) คราวหนึ่ง พระวรกายของพระพุทธองค์อืดอัดหมักหมมด้วยของเสีย มีพระประสงค์จะฉันยาถ่าย(วิเรจน์) พระอานนท์จึงไปหาหมอชีวกเพื่อให้มาถวายการอุปัฏฐาก. หมอชีวกขอให้พระอานนท์เตรียมความพร้อมให้กายของพระพุทธองค์มีความ

ซุ่มชื่น(กายฺ สิเนเหถ)ไว้ก่อน 2-3 วัน เมื่อครบกำหนด การถวายยาถ่ายจึงเริ่มขึ้น

สำหรับพระโอสถอย่างหยาบ หมอชีวกคิดว่าไม่สมควรที่จะจัดถวาย จึงเอาก้านบัว(อุปฺปลหตฺโถ)มา 3 ก้าน อบด้วยเครื่องยาต่างๆ และนำเข้าทูลถวายครั้งละก้าน กราบทูลวิธีใช้ว่า ขอให้ทรงสูดก้านบัวก้านที่ 1 ซึ่งจะยังผลให้ทรงขับถ่าย 10 ครั้ง, อีก 2 ก้านก็ทูลให้ทรงปฏิบัติอย่างเดียวกัน, แต่ละก้านจะทำให้ทรงขับถ่าย 10 ครั้งเหมือนกัน, เมื่อทรงสูดก้านบัวครบ 3 ก้าน ก็จะทรงขับถ่าย 30 ครั้ง, แต่เมื่อทูลลากลับไปถึงนอกซุ้มประตูวัด จึงเพิ่งนึกได้ว่า เมื่อทรงขับถ่ายครบ 29 ครั้ง ให้ทรงสรงพระกายก่อนจึงจะทรงขับถ่ายครั้งที่ 30, ความฉุกคิดของหมอชีวกนั้น พระพุทธองค์ทรงล่วงรู้อยู่ในพระทัย ทรงบอกให้พระอานนท์ทราบและรับสั่งให้จัดเตรียมน้ำร้อนไว้เพื่อสรงพระกายด้วย เมื่อได้เวลาที่กะประมาณไว้ หมอชีวกก็เข้าเฝ้า ทูลถามถึงการขับถ่ายทราบว่าทุกอย่างเป็นไปตามความคาดหมาย (แต่ที่เกินความคาดหมาย คือทรงรู้ว่าหมอชีวกลืมทูลให้สรงพระกายก่อนทรงขับถ่ายครั้งที่ 30) และสุดท้ายของการถวายการรักษานั้น หมอชีวกกราบทูลว่า ไม่ควรเสวยพระกระยาหารที่ปรุงด้วยน้ำต้มผักต่างๆ จนกว่าพระวรกายจะคืนสู่ภาวะปกติทุกอย่าง

จากนั้นไม่นาน พระพลานามัยของพระพุทธองค์ก็คืนดีดังเดิม

วันหนึ่ง หมอชีวกถือผ้าสิเวยยกะที่ได้รับพระราชทานจากพระเจ้าจัณฑปัชโชตไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ถึงที่ประทับ คราวนี้ได้

กราบทูลขอพระพรอย่างหนึ่ง, พระพุทธองค์รับสั่งว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีการให้พร เมื่อหมอชีวกทูลว่า พระพรที่จะทูลขอนั้นไม่มีอะไรเป็นข้อเสียหาย, จึงทรงอนุญาตให้ทูลต่อไป. เรื่องที่หมอชีวกทูลขอมีอยู่ 2 เรื่อง คือ 1. ขอทูลเกล้าถวายผ้าสิเวยยกะเพื่อทรงนุ่งห่ม 2. ขอได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายใช้คหบดีจีวรได้

วันนั้นพระพุทธองค์ทรงรับผ้าสิเวยยกะตามความปรารถนาของหมอชีวก และหลังจากท่านทูลลากลับไปแล้ว ก็ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ก่อนที่จะรับสั่งว่า ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้คหบดีจีวรได้ถ้าปรารถนาจะใช้ รูปใดยังปรารถนาจะใช้ผ้าบังสุกุลก็ให้ใช้ต่อไปตามเดิม สุดท้ายมีรับสั่งว่า

"เราสรรเสริญการยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้"

เมื่อข่าวนี้แพร่สะพัดไป ประชาชนต่างยินดีร่าเริงที่พวกตนจะได้ทำบุญทำทานตามที่ตั้งใจได้เต็มที่. เพียงวันเดียวที่ข่าวเรื่องนี้ไปถึง ก็เกิดมีจีวรหลายพันผืน ทั้งในกรุงราชคฤห์และในชนบท ซึ่งชาวเมืองเตรียมพร้อมจะนำไปถวายแก่ภิกษุสงฆ์

ผ้าชนิดต่างๆ ที่ทรงอนุญาต

(137-139) ก่อนที่จะทรงอนุญาตผ้า 6 ชนิด(ข้างหน้า) มีผ้า 3 ชนิดที่ทรงวินิจฉัยว่าใช้ได้ คือ 1. ผ้าปาวาร(ผ้าฝ้ายชนิดมีขน) 2. ผ้าโกเชาว์(ผ้าขนสัตว์ โดยเฉพาะคือขนแพะ ลักษณะคล้ายกับผ้าปาวาร) 3. ผ้ากัมพล(ผ้าขนสัตว์-woollen stuff)

เฉพาะกรณีผ้ากัมพล มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่ง พระราชาแห่งแคว้นกาสี (องค์เดียวกับพระเจ้ากรุงพาราณสี-อรรถกถา

กล่าวว่า เป็นพี่น้องร่วมพระราชบิดาเดียวกันกับพระเจ้าปเสนทิ-โกศล) ทรงส่งผ้ากัมพลราคา 500 กหาปณะ(ครึ่งหนึ่งของเงิน 1 กาสี)ไปพระราชทานแก่หมอชีวก หมอชีวกได้นำไปถวายแด่พระพุทธองค์ ทรงรับ ทรงอนุโมทนา และทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ผ้ากัมพลได้ (อฑฺฒกาสี-ครึ่งกาสี/ดูทัศนะอื่นๆ ในเชิงอรรถ B.D. (4/398)

เมื่อมีจีวรเนื้อต่างๆ ที่ทายกนำมาถวายมากขึ้น พวกภิกษุก็เกิดความกังวล ไม่แน่ใจว่า ผ้าชนิดไหนใช้ได้หรือใช้ไม่ได้บ้าง จึงนำความกราบทูลให้ทรงกำหนดอนุญาต พระพุทธองค์ตรัสอนุญาตจีวรไว้ 6 ชนิด คือ

1. จีวรทำด้วยเปลือกไม้(โขม-เช่นผ้าลินิน)
2. จีวรทำด้วยฝ้าย(กปฺปาสิก)
3. จีวรทำด้วยใยไหม(โกเสยฺย-เช่นผ้าแพร)
4. จีวรทำด้วยขนสัตว์(กมฺพล-เช่นผ้าสักหลาด)
5. จีวรทำด้วยป่าน(สาณ-ปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามี)
6. จีวรทำด้วยของผสมกัน(ภงฺค-เช่นผ้าด้ายแกมไหม)

เมื่อทรงอนุญาตให้ใช้คหบดีจีวร พวกภิกษุก็สงสัยอีกว่าทรงงดไม่ให้ใช้ผ้าบังสุกุลหรือไม่? รับสั่งว่าให้ใช้ได้ทั้ง 2 อย่างตามความสมัครใจ แต่ทรงยกย่องการใช้จีวรตามมีตามได้

หลักการจัดสรรส่วนแบ่ง

(140) ณ แคว้นโกศล ครั้งหนึ่ง เกิดกรณีภิกษุเข้าไปหาผ้าบังสุกุลในป่าช้า แล้วมีปัญหาเรื่องการแบ่งกัน ทรงวางหลักการ

ให้ภิกษุแบ่งปันกัน ดังนี้

1. ภิกษุพวกหนึ่งเข้าป่าช้า ได้ผ้าบังสุกุลมา อีกพวกหนึ่งไม่รอ ผ้านั้นไม่ต้องแบ่งให้พวกหลังก็ได้

2. กรณีพวกหลังรอ ต้องแบ่งกัน

3. ภิกษุพวกหนึ่งเข้าป่าช้าก่อน และได้ผ้าบังสุกุลมา พวกที่เข้าไปภายหลังไม่ได้. ไม่ต้องแบ่งให้แก่พวกไปภายหลังก็ได้

4. ถ้าภิกษุต่างก็เข้าป่าช้าพร้อมกัน ไม่ว่าใครจะได้ผ้าบังสุกุลก็ตาม ควรแบ่งกัน

5. ถ้ามีการนัดหมายกันเข้าป่าช้า (ไม่ว่าจะได้เข้าไปพร้อมกันหรือไม่ก็ตาม) ใครได้ผ้าบังสุกุลมา ก็ควรแบ่งกัน

การแต่งตั้งภิกษุเจ้าหน้าที่

(141-146) มีอยู่คราวหนึ่ง ประชาชนทำจีวรมาถวายแก่สงฆ์ แต่ไม่มีตัวแทนรับไว้ จากนั้นก็ไม่ค่อยมีใครนำมาอีก เมื่อทรงทราบเรื่อง ก็ทรงอนุญาตให้มีการแต่งตั้งภิกษุเจ้าหน้าที่รับจีวร (จีวรปฏิคาหกะ) โดยทรงกำหนดคุณสมบัติไว้ ดังนี้

- ภิกษุนั้นต้องไม่มีอคติ 4 (คือ ไม่ลำเอียงเพราะชอบพอกัน. เพราะเกลียดชังกัน. เพราะงมงาย(ไม่มีเหตุผล). หรือเพราะกลัวเกรง)

- ภิกษุนั้นรู้ว่ารับหรือไม่รับ(จำนวนเท่าไร)-(คหิตาคหิตญาเนยฺย)

การประกาศแต่งตั้ง ทำโดยญัตติทุติยกรรมวาจา

หลังจากนั้น ก็มีเหตุจำเป็นให้ มีเจ้าหน้าที่เก็บจีวร(จีวรนิทาหกะ). มีเรือนคลังสำหรับเก็บของ(ภัณฑาคาร). มีเจ้าหน้าที่

รักษาเรือนคลัง(ภัณฑาคาริก), และ มีเจ้าหน้าที่ผู้แจกจีวร(จีวรภาชกะ) ซึ่งแต่ละตำแหน่ง เจ้าหน้าที่ต้องมีคุณสมบัติเหมือนกันอย่างหนึ่ง คือไม่มีอคติ 4 ในการปฏิบัติหน้าที่ บวกกับคุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งอีก 1 ข้อ คือรู้จักจำนวนของที่เก็บ, รู้จักจำนวนของที่รักษา, รู้จักจำนวนของที่แจก ตามลำดับ

ทั้งหมดนั้น ให้ประกาศแต่งตั้งขึ้นมา โดยญัตติทุติยกรรมวาจา

วิธีแจกจีวร

ภิกษุทั้งหลายทูลปรึกษาเรื่องวิธีแจกจีวร ทรงวางแนวปฏิบัติไว้ ดังนี้

- ให้คัดเลือกจีวรก่อน โดยคัดจีวรราคาเท่าๆ กัน แล้วนับจำนวนภิกษุที่จะแจก และมัดจีวรไว้ให้ครบจำนวน
- ถ้ามีสามเณร ให้สามเณรได้จีวรครึ่งหนึ่งของจำนวนที่ภิกษุได้ (เช่น ภิกษุได้ 2 ผืน สามเณรได้ 1 ผืน)
- ถ้ามีภิกษุจะรีบออกเดินทาง ให้แจกส่วนของท่านไปก่อน (ไม่ต้องรอแจกพร้อมกัน)
- ภิกษุผู้จะออกเดินทาง ได้จีวรที่มีราคามากกว่ารูปอื่นๆ ถ้าท่านมีอะไรมอบให้แก่สงฆ์เป็นการชดเชยกัน ก็ถือว่าใช้ได้
- ถ้าผ้าไม่พอแจกกัน หรือมีผ้าเหลือจากที่แจกเท่ากันแล้ว ให้ตกลงพร้อมใจกันจับสลาก (ไม่ให้แจกตามลำดับพรรษาหรือตามใครมาก่อนมาหลัง)

การย้อมจีวร

สีกรัก

สีของจีวร ไม่ระบุว่าเป็นสีอะไรแน่ สีที่ยอมรับกันทั่วไป คือสีเหลืองเจือแดงเข้ม หรือสีเหลืองหม่น, โดยเทียบกับสีที่ย้อมแก่นขนุน ซึ่งออกเป็นสีกรัก, ในบาลีใช้คำว่า "กาสายะ" หรือ "กาสาวะ" หมายถึงสีของน้ำฝาดที่เกิดจากส่วนต่างๆ ของต้นไม้, สีเหลืองจริงๆ อย่างสีขมิ้น ก็ใช้ไม่ได้ เพราะสีจีวรที่ห้ามไว้ คือ สีคราม, สีเหลือง, สีแดง, สีบานเย็น(แดงฝาง), สีแสด, สีชมพู, สีดำ (เหตุใดจึงไม่มีสีเขียว?): น้ำย้อมที่เกิดจากส่วนต่างๆ ของต้นไม้(หรือจากพืช)นั้น ก็มิใช่ว่าจะเป็นของใช้ได้ทั้งหมด ในพระบาลี มิได้มีข้อยกเว้น แต่ในอรรถกถามียกเว้น ดังจะได้กำกับไว้ด้วยข้อความในวงเล็บ

(147) เมื่อคราวยังไม่มีพุทธานุญาตเรื่องสีของจีวร ภิกษุทั้งหลายย้อมจีวรด้วยโคมัย(ฉกณ-มูลโค)บ้าง ด้วยดินแดง(ปณฺฑุมตฺติกา)บ้าง สีของจีวรจึงออกคล้ำ(ทุพฺพณฺณ) เมื่อมีภิกษุกราบทูลเรื่องนี้ จึงทรงอนุญาตน้ำย้อมไว้ 6 อย่าง คือ

1. น้ำย้อมเกิดแต่รากหรือเหง้า(มูลรชน-ยกเว้นขมิ้น)

2. น้ำย้อมเกิดแต่ต้นไม้(ขนฺธรชนำ-ยกเว้นฝาง(ไม้ต้นขนาดเล็ก ต้นมีหนาม ดอกสีเหลือง เนื้อไม้สีแดง) และแกแล(ไม้เถา เนื้อแข็ง ต้นมีหนาม แก่นสีเหลือง)

3. น้ำย้อมเกิดแต่เปลือกไม้(ตจรชนำ-ยกเว้น โลด (ไม้พุ่มขนาดเล็ก เปลือกหอม ใช้ทำยาได้) และมะพูด(ไม้ต้น ใบใหญ่หนาเป็นมัน ผลกลมเป็นพูๆ รสเปรี้ยวอมหวาน)

4. น้ำย้อมเกิดแต่ใบไม้(ปตฺตรชนำ-ยกเว้น ใบมะเกลือและใบคราม)

5. น้ำย้อมเกิดแต่ดอกไม้(ปุปฺผรชนำ-ยกเว้นดอกทองกวาว, ดอกคำ หรือกระถินหอม ซึ่งมีดอกสีเหลือง ต้นมีหนาม)

6. น้ำย้อมเกิดแต่ผลไม้(ผลรชนำ-ใช้ได้ทุกชนิด)

การย้อมผ้า มีปัญหาต่างๆ ตามมา, ทรงแนะนำให้ปรับปรุงแก้ไข จนได้วิธีการหรือกรรมวิธีต่างๆ ดังนี้

- น้ำย้อม ต้องต้มให้สุก ถ้าใช้น้ำเย็น จีวรจะมีกลิ่นสาบ

- หม้อน้ำย้อม ให้ใช้หม้อขนาดเล็ก, ถ้าน้ำเดือดล้น ให้วางตะกร้อไว้ที่ก้นหม้อ (ตะกร้อ-อุตฺตราฬุวำ, อุตฺตราลุมฺปำ (around basin)

- หม้อต้มน้ำ เป็นหม้อดิน เมื่อยกขึ้นยกลง หม้ออาจจะกลิ้งแตกได้ ให้ใช้กระบวยมีด้ามเป็นอุปกรณ์ช่วย

- อยากจะรู้ว่าน้ำต้มสุกใช้ได้หรือยัง มีวิธีพิสูจน์ 2 อย่าง คือ เอาน้ำย้อมที่ต้มมาหยดลงในน้ำเย็น (ถ้าน้ำย้อมสุก หยดน้ำนั้นจะไม่แผ่กระจาย) หรือเอาน้ำย้อมหยดลงบนหลังเล็บ ถ้ายังเป็นหยดค้างอยู่ ใช้ได้

- ภาชนะสำหรับเอาผ้าลงย้อม ให้ใช้อ่างหรือหม้อย้อมอีกต่างหาก หรือทำรางย้อมก็ได้

- ตากจีวรบนพื้นดิน จีวรก็จะเปื้อนฝุ่น ทรงให้รองพื้นด้วยหญ้า แต่ไม่นานหญ้าก็จะถูกปลวกกิน จึงทรงให้ทำสายระเดียง (จีวรวังส-ราวตากผ้า). มีปัญหาว่า น้ำย้อมไหลลงทางชายผ้าหมด จึงทรงให้แก้ด้วยการผูกมุมจีวร. ถ้าไม่สะดวก จะใช้ด้ายผูกก็ได้ และเพื่อให้สีย้อมผ้ามีสีเสมอกันทั่วทั้งผืน ตอนตากผ้า ให้พลิกกลับไปกลับมา จนกว่าน้ำย้อมจะสะเด็ด

- ผ้าเนื้อแข็ง ย้อมยาก ให้แช่น้ำก่อน ผ้ากระด้างให้เอาฝ่ามือทุบก่อนย้อม

(148) จีวรที่ย้อม ต้องย้อมให้ได้ที่ ถ้าย้อมเพียงครั้งสองครั้ง ก็จะได้สีจางๆ อย่างสีงาช้าง, ภิกษุฉัพพัคคีย์เคยนุ่งห่มจีวรสีงาช้าง(ทนฺตกสาวํ) ถูกชาวบ้านตำหนิ และในคราวเดียวกันนั้นได้นุ่งห่มจีวรที่ไม่ได้ตัดและเย็บเข้าด้วยกัน. กรณีนี้ เป็นที่มาของจีวรที่ต้องให้เป็นผ้าตัด(ฉินฺนกจีวรํ)

แม่แบบการตัดเย็บจีวรคือคันนา

(149) วันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงราชคฤห์เพื่อไปยังทักขิณาคีรีชนบท มีพระอานนท์ตามเสด็จ ระหว่างทรงพระดำเนินอยู่บนผืนนาในแคว้นมคธ ได้ทอดพระเนตรเห็นนา ซึ่งมีคันนาทอดคั่นกันอยู่อย่างเป็นระเบียบ แล้วรับสั่งกะพระอานนท์ว่า เห็นคันนาข้างหน้านั่นหรือไม่(ว่ามันเป็นเส้นคั่นแบ่งส่วนกันอย่างมีระเบียบ)? พระอานนท์ทูลว่าเห็นอย่างที่ทรงทอดพระเนตร

เห็น, ทรงถามว่า ถ้าออกแบบจีวรให้มีลักษณะอย่างนั้นจะทำได้หรือไม่? พระอานนท์ทูลอาสาว่าทำได้, เมื่อกลับจากทักขิณาคีรีชนบทคราวนั้น พระอานนท์ก็ได้ออกแบบตัดเย็บจีวรให้ภิกษุหลายรูปที่ราชคฤห์ใช้กัน แล้วนำจีวรที่ออกแบบแล้วไปถวายให้ทอดพระเนตร

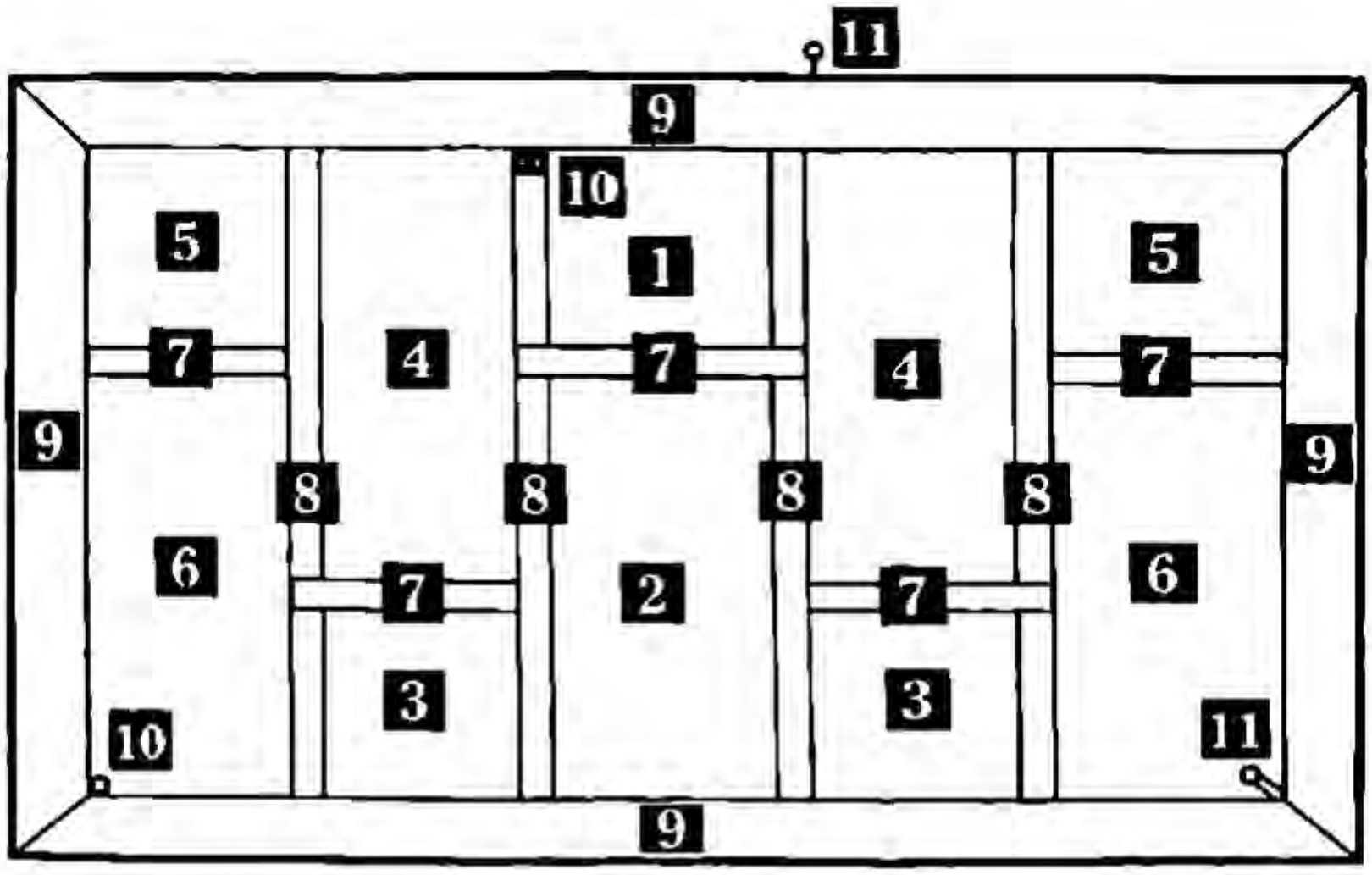
พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระอานนท์ท่ามกลางภิกษุทั้งหลายว่า ท่านเป็นคนฉลาด มีไหวพริบ คำกล่าวเพียงย่อๆ ก็สามารถเข้าใจได้กว้างไกล สามารถออกแบบส่วนต่างๆ ของจีวรได้ ทำให้จีวรเป็นผ้าตัด หมดสภาพเดิมด้วยคมมีด เหมาะสมแก่สมณะและพวกที่ไม่หวังดีก็ไม่ต้องการ (ไม่ถูกแย่งชิง เพราะจีวรกลายเป็นของไม่มีค่าสำหรับคนทั่วไป)

รูปลักษณะของจีวรที่พระอานนท์ออกแบบ

ในพระดำรัสยกย่องพระอานนท์ที่ออกแบบจีวรเป็นที่พอพระทัยนั้น ตรัสว่า พระอานนท์ได้แบ่งส่วนต่างๆ ของจีวรเป็น กุสิ, อัทฒกุสิ, มณฑล เป็นต้น อรรถกถาได้ยกมาอธิบายอีกทีหนึ่ง (ขออิงคำอธิบายในวินัยมุข 2/17-18 ด้วย) ดังนี้

เมื่อตั้งรูปจีวรตามแนวยาว (แนวที่พระใช้ห่ม) ก็จะเห็นส่วนต่างๆ ของจีวร (ชนิด 5 ขันท์) ดังนี้

ขอบของชายจีวรทั้ง 4 ด้าน เรียกว่า *"อนุวาต"* (หมายเลข 9)

แถบคั่นแนวตั้ง 4 แถบ เรียกว่า *"กุสิ"* (หมายเลข 8)

แถบคั่นแนวนอน (สั้นกว่ากุสิ) 5 แถบ เรียกว่า *"อัฑฒกุสิ"* (หมายเลข 7)

พื้นที่ที่อยู่ในระหว่างแถบกุสิและอัฑฒกุสิ รวม 10 ช่อง แบ่งเป็นช่วงบนและช่วงล่าง ดังนี้

ช่วงบน ช่องที่มุมซ้ายบนและมุมขวาบน เรียก *"อัฑฒมณฑล พาหันตะ"* (หมายเลข 5) มีลักษณะเป็นช่องขนาดสั้น(เมื่อห่มจีวร สองช่องนี้จะอยู่ที่แขน). ช่องขนาดยาวถัดเข้าไปทั้งสองด้าน(หมายเลข 4) เรียก

"มณฑล อนุวิวัฏฏะ"

ช่องกลางบนขนาดสั้น (เมื่อห่มจีวร ช่องนี้จะอยู่ที่หลังคอหรือที่ท้ายทอย) เรียก *"อัฑฒมณฑล คีเวยยะ"* (หมายเลข 1)

ช่วงล่าง พื้นที่ใต้อัฑฒมณฑล พาหันตะ เรียก *"มณฑล อนุวิวัฏฏะ"* (หมายเลข 6). พื้นที่ใต้มณฑล อนุวิวัฏฏะ(บน) เรียก *"อัฑฒมณฑล ชังเคยยะ"* (หมายเลข 3 เมื่อห่มจีวร พื้นที่ทั้งสองช่องนี้จะอยู่ตรงแข้ง). พื้นที่ใต้อัฑฒมณฑล คีเวยยะ เรียก *"มณฑล วิวัฏฏะ"* (หมายเลข 2)

เมื่อพิจารณาจากชื่อของพื้นที่ทั้ง 10 ช่องนั้น ก็เป็นทางให้สันนิษฐานการห่มจีวรสมัยพุทธกาลได้บ้างว่าจีวรที่ห่มนั้นคลุมไปถึงคอ, แขน, และแข้ง พื้นที่ 10 ช่องนั้น คือ "มณฑล" แปลกันว่า กระทง: ขัณฑ์ ในที่นี้แปลว่า "ตอน" หรือ "ส่วน", จีวร 5 ขันฑ์ก็คือ 5 ตอน โดยนับรวมทั้งมณฑล, อัฑฒมณฑล, และอัฑฒกุสิ เข้าด้วยกัน จำนวนขัณฑ์อย่างน้อยต้อง 5 ขันฑ์ มากกว่านั้นก็ได้ แต่ให้เป็นจำนวนคี่ เรียกว่า "ขัณฑ์ขอน" คือ 7 ขัณฑ์ 9 ขัณฑ์ หรือ 11 ขัณฑ์

หมายเลข 10 คือ *"รังดุม"* หมายเลข 11 คือ *"ลูกดุม"*

จุดกำเนิดของไตรจีวร

(150) คราวหนึ่ง ระหว่างที่เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงเวสาลี, ณ เขตต่อแดน พระพุทธองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุหลายรูป หอบผ้าพะรุงพะรัง บ้างก็เอาศีรษะทูนห่อผ้าที่พับเหมือนฟูก บ้างก็เอาบ่าแบก บ้างก็เอาแขนโอบรัดไว้ที่ข้างสะเอว เดินไปอย่างทุลักทุเล ทรงดำริว่า พวกภิกษุเหล่านั้นช่างมีใจละโมบในจีวรกันเร็วนัก ทรงคิดเห็นแต่ระเบียบวินัยเท่านั้นที่จะช่วยให้ดีขึ้นได้ เมื่อเสด็จถึงอาณาเขตเวสาลี ทรงเข้าประทับอยู่ที่โคตมกเจดีย์, คืนหนึ่งอันเป็นคืนในฤดูหนาวระหว่างเดือน 3 กับเดือน 4 ต่อกัน ขณะที่น้ำค้างพร่างพรม เพิ่มความหนาวเหน็บขึ้นตามลำดับ,ก่อนถึงปฐมยามก็ยังทรงห่มอุตราสงค์(จีวร)ผืนเดียวอย่างปกติ ครั้นเข้าสู่มัชฌิมยาม อากาศหนาวเย็นยิ่งขึ้น ทรงต้องเพิ่มจีวรห่มอีกผืนหนึ่ง และยิ่งดึกถึงปัจฉิมยามก็ยิ่งหนาว ต้องได้เพิ่มจีวรห่มอีกผืนหนึ่ง และเมื่อใกล้รุ่ง อากาศก็ยิ่งหนาวเหน็บ ทรงได้เพิ่มจีวรห่มอีกผืนหนึ่งเป็นผืนที่ 4. ครั้นได้ทรงทดลองด้วยพระองค์ดังนี้แล้ว จึงทรงพระดำริเห็นว่า ภิกษุควรมีผ้า 3 ผืน (ไตรจีวร)ติดตัว

เมื่อจะทรงอนุญาตให้ภิกษุถือครองไตรจีวร ก็ทรงเล่าเรื่องที่พระองค์ทรงทดลองในคืนนั้นให้ภิกษุทั้งหลายฟัง แล้วรับสั่งว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตไตรจีวร คือผ้าสังฆาฏิ 2 ชั้น ผ้าอุตราสงค์ชั้นเดียว และผ้าอันตรวาสกชั้นเดียว-(อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจีวรํ ทุวิคุณํ สงฺฆาฏึ เอกจฺจิยํ อุตฺตราสงฺคํ เอกจฺจิยํ อนฺตรวาสกํ)"

(มีคำถามว่า เมื่อทรงห่มผ้าถึง 4 ชั้นในคืนนั้น (ยังไม่นับอันตรวาสกอีกชั้นหนึ่ง) เหตุใดจึงทรงอนุญาตผ้าห่มเพียง 3 ชั้น (คือสังฆาฏิ 2 ชั้น และอุตราสงค์ 1 ชั้น)? คำตอบคือ การทดสอบความหนาวของพระองค์ในคืนนั้น เป็นการทดสอบที่กลางแจ้ง ขณะที่น้ำค้างลงจัด ถ้าภิกษุอยู่ในที่พำนักในที่มุงบัง ความหนาวก็จะไม่รุนแรงถึงเพียงนั้น ผ้าห่ม 3 ชั้นจึงย่อมพอที่จะกันหนาวได้)

(151) เรื่องอติเรกจีวร ทั้งในท้องเรื่องและในพระบัญญัติตรงกับเรื่องในนิสสัคคิยปาจิตตีย์ (ดูเล่ม 1)

(152) หลังจากทรงอนุญาตไตรจีวรแล้ว คราวหนึ่ง เสด็จจากกรุงเวสาลีไปยังกรุงพาราณสี ประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระพุทธองค์ทรงพระดำเนินไปตามที่อยู่ของภิกษุทั้งหลาย ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปหนึ่งกำลังปะเย็บจีวรอยู่ ตรัสถามว่ากำลังทำอะไรอยู่? ภิกษุกราบทูลว่า เมื่อทรงอนุญาตให้ใช้จีวรเพียง 3 ผืน ครั้นอันตรวาสกขาดทะลุ(ตรงกลาง) จึงเอาผ้าอีกผืนมาปะทับเข้า อันตรวาสกส่วนรอบนอกก็จะกลายเป็น 2 ชั้นตรงกลางเป็นชั้นเดียว. พระพุทธองค์ตรัสชมว่าทำดีแล้ว. แต่หลังจากนั้น ได้มีรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าเป็นผ้าใหม่ ให้เป็นไปตามที่ทรงอนุญาตแล้ว ถ้าเป็นผ้าเก่าเก็บไว้ค้างปี(ขาดง่าย) อนุญาตให้สังฆาฏิเพิ่มเป็น 4 ชั้น อุตราสงค์ 2 ชั้น และอันตรวาสก 2 ชั้นได้. รับสั่งย้ำอีกว่า ภิกษุพึงใฝ่ใจในผ้าบังสุกุลหรือผ้าที่เขาทิ้งแล้วให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

การปะ. การชุน. รังดุม. และลูกดุม ทรงอนุญาตให้ภิกษุ

ทำได้ในโอกาสเดียวกันนี้

พระพรที่ประทานแก่วิสาขา

(พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ประทานพรอย่างคำอวยพร ให้คนอื่นมีความสุข ความเจริญ เป็นต้น แต่อาจประทานพุทธานุญาตตามคำทูลขอที่มีเหตุผลจำเป็น เพื่อให้เกิดประโยชน์และอานิสงส์จากคำทูลขอนั้น)

(153-155) เมื่อประทับอยู่ที่กรุงพาราณสีเป็นเวลาพอสมควรแล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จไปยังกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน. ที่นั่น นางวิสาขาได้เข้าเฝ้าและทูลนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เช้าวันรุ่งขึ้นนั้นเอง ฝนตกหนักเป็นประวัติการณ์ (ตรัสว่า เป็นฝนสี่ทวีป ตกทั่วถึงกันหมดทั้ง ๔ ทวีป) จนเกิดน้ำท่วมถึงสะเอวก็มี พระพุทธองค์รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายสรงน้ำกันได้เต็มที่ เพราะฝนใหญ่อย่างนี้จะตกเป็นครั้งสุดท้าย พวกภิกษุต่างเปลื้องผ้าสรงน้ำกันทั่วหน้า

เมื่อได้เวลาฉัน นางวิสาขาก็ส่งหญิงคนใช้ไปที่วัดเพื่อแจ้งเวลาฉัน หญิงนั้นไปเห็นภิกษุเปลือยกายอาบน้ำอยู่ทั่ววัด จึงกลับไปรายงานนางวิสาขาว่า ที่วัดมีแต่พวกอาชีวก(ชีเปลือย) ไม่มีภิกษุแม้แต่รูปเดียว. นางวิสาขาได้ฟังก็เดาเหตุการณ์ได้ว่าเป็นภิกษุนั่นเองสรงน้ำ จึงให้หญิงคนใช้นางเดิมไปวัดอีกรอบหนึ่ง รอบนี้นางไปถึงวัดเมื่อภิกษุทั้งหลายสรงน้ำเสร็จแล้ว และต่างรูปต่างก็เข้าที่พำนัก อยู่สงบเงียบเหมือนไม่มีผู้คน. หญิงคนใช้กลับไปรายงานว่าในวัดไม่มีภิกษุแม้แต่รูปเดียว. นางวิสาขาก็รู้ได้ทันที

ว่าอะไรเป็นอะไร ต้องได้ส่งหญิงคนใช้ไปวัดอีกเป็นครั้งที่ 3

วันนั้น พระพุทธองค์ทรงสำแดงปาฏิหาริย์ พาภิกษุสงฆ์หายวับไปจากวัดเชตวัน ไปปรากฏโดยพลันที่ซุ้มประตูหน้าบ้านนางวิสาขา โดยที่พระองค์และภิกษุทั้งปวงไม่มีร่องรอยของการลุยน้ำมาแม้แต่น้อย นางวิสาขาและผู้คนทั้งหลายต่างตื่นใจในอิทธิปาฏิหาริย์อันน่าอัศจรรย์นั้น

เมื่อพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว นางวิสาขาได้โอกาสเหมาะ ได้ทูลขอพระพร. มีพระดำรัสตอบว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้เลิกให้พรแล้ว. นางกราบทูลว่า พระพรที่จะทูลขอเป็นเรื่องที่ดีและไม่มีข้อเสียหายเลย. เมื่อทรงให้โอกาส นางจึงกราบทูลเรื่องที่ทูลขอรวม 8 ข้อ. แต่ละข้อทรงถามว่า เห็นประโยชน์อะไรหรือจึงได้ขอ?

วิสาขากราบทูลตามลำดับ ดังนี้

1. ขอถวายผ้าอาบน้ำฝน(วัสสิกสาฏก)แก่ภิกษุทั้งหลายตลอดชีวิต เพราะเห็นว่าการเปลือยกายเป็นของไม่งาม

2. ขอถวายอาหารแก่ภิกษุทั้งหลายผู้มาจากที่อื่น(อาคันตุกภัต)ตลอดชีวิต เพราะเห็นว่า กว่าท่านเหล่านั้นจะรู้เส้นทางเดินบิณฑบาต ย่อมได้รับความลำบาก

3. ขอถวายอาหารแก่ภิกษุผู้จะออกเดินทาง(คมิกภัต)ตลอดชีวิต เพราะเห็นว่า ภิกษุผู้เดินทางไกล ถ้ามัวแต่เสาะหาอาหารอยู่ ก็จะพลาดจากพวกเกวียน หรือไปถึงที่หมายก็ค่ำแล้ว ย่อมลำบากในการเดินทาง

4. ขอถวายอาหารแก่ภิกษุอาพาธ(คิลานภัต)ตลอดชีวิต

เพราะเห็นว่า ภิกษุผู้อาพาธ เมื่อไม่ได้ฉันอาหารที่เหมาะสม(สัปปายะ) อาพาธอาจจะกำเริบถึงมรณภาพได้ แต่ถ้าได้ฉันอาหารที่ดี อาพาธก็จะทุเลาหรือหายเป็นปกติได้

5. ขอถวายอาหารแก่ภิกษุผู้ดูแลภิกษุอาพาธ(คิลานุปัฏฐากภัต)ตลอดชีวิต เพราะเห็นว่า ถ้าภิกษุผู้พยาบาลมัวแต่ไปหาอาหารเพื่อตนเองจะได้ฉัน ก็จะล่าช้าในการนำอาหารไปถวายแก่ภิกษุอาพาธ ตนเองก็อาจจะอดอาหารด้วย ถ้ามีอาหารจัดถวายท่านไว้ ปัญหานั้นก็จะไม่เกิด

6. ขอถวายเภสัชแก่ภิกษุอาพาธ(คิลานเภสัช)ตลอดชีวิต เพราะเห็นว่า เมื่อภิกษุอาพาธไม่ได้ยาที่ถูกแก่โรค(สัปปายะ) อาพาธก็อาจกำเริบถึงมรณภาพได้ เมื่อมียาที่จัดถวายไว้ ก็อาจจะช่วยชีวิตท่านได้

7. ขอถวายยาคูแก่ภิกษุทั้งหลายตลอดชีวิต เพราะได้ทราบว่าพระองค์ทรงเห็นอานิสงส์ 10 ประการของยาคู และทรงอนุญาตไว้ที่เมืองอันธกวินทะแล้ว

8. ขอถวายผ้าอาบน้ำ(อุทกสาฏก)แก่ภิกษุณีทั้งหลายตลอดชีวิต เพราะเคยเห็นภิกษุณีเปลือยกายอาบน้ำที่ท่าน้ำร่วมกับหญิงแพศยา ถูกหญิงพวกนั้นเย้ยหยันและซวนสึก ทำให้ภิกษุณีต้องขวยเขิน และการเปลือยกายของหญิงก็เป็นเรื่องไม่ดีไม่งาม

จบด้านประโยชน์ของคำทูลขอแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงให้วิสาขากล่าวถึงด้านอานิสงส์ที่ตนจะได้รับ นางกราบทูลว่า "ภิกษุทั้งหลายที่มากรุงสาวัตถี เมื่อได้เข้าเฝ้าพระองค์และทูลถามถึงภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่มรณภาพแล้วว่าไปอยู่ในภพไหน พระองค์ก็

จะทรงตอบว่าเป็นพระอริยบุคคลชั้นนั้นชั้นนี้ หม่อมฉันก็จะเข้าใจได้เองว่า พระอริยบุคคลนั้นๆ เคยได้รับทานของหม่อมฉันไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง เมื่อหม่อมฉันระลึกถึงกุศลนั้น ก็จะเกิดความปลื้มใจ(ปามุชฺช). เมื่อปลื้มใจ ก็จะเกิดความเอิบอิ่มใจ(ปีติ). เมื่อใจเอิบอิ่ม กายก็จะสงบ(ปสฺสทฺธิ). เมื่อกายสงบ ใจก็จะเสพสุข(สุขเวทนิย). เมื่อใจเสพสุข จิตก็เป็นสมาธิ. เป็นอันว่า หม่อมฉันได้เจริญธรรม คืออินทรีย์. พละ. และโพชฌงค์ ทั้งหมดนี้คืออานิสงส์ที่หม่อมฉันเห็น จึงได้ทูลขอพระพร 8 ประการนั้น"

พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนา ได้ประทานพรทั้ง 8 ประการแก่วิสาขา และตรัสพระคาถาว่า

"สตรีใดให้ข้าวและน้ำ มีใจเบิกบาน สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นสาวิกาของพระสุคต ครอบงำความตระหนี่ได้แล้ว บริจาคทานอันเป็นเหตุนำไปสู่สวรรค์ เป็นเครื่องบรรเทาโศก นำมาซึ่งความสุข, สตรีนั้น ผู้ซึ่งดำเนินอยู่ในอริยมรรคอันหมดจด ปราศจากกิเลสยั่วย้อมใจ ย่อมได้กำลังและอายุอันเป็นทิพย์ สตรีผู้มุ่งต่อบุญนั้น เป็นคนมีสุข สมบูรณ์ด้วยอนามัย ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกาลนาน"

และเมื่อเสด็จกลับถึงวัด พระพุทธองค์ได้รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงอนุญาตทุกอย่างที่นางวิสาขาทูลขอ ให้ภิกษุและภิกษุณีรับทานที่นางวิสาขานำมาถวายได้

โทษของการนอนหลับอย่างไม่มีสติ

(156) เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ฉันอาหารดีๆ ก็นอนหลับแบบ

ปล่อยกายปล่อยใจกัน บางพวกก็ฝันเลอะเทอะ น้ำอสุจิเคลื่อนเปื้อนเปรอะอยู่ตามที่หลับที่นอน พระพุทธองค์ทรงพระดำเนินกับพระอานนท์ตรวจตราที่อยู่อาศัยของภิกษุทั้งหลาย ได้ทอดพระเนตรเห็นคราบอสุจิตามที่อยู่ของภิกษุบางรูป ก็ตรัสถามพระอานนท์ เมื่อทรงสดับว่า เพราะภิกษุได้อยู่ดีฉันดี เลยปล่อยกายปล่อยใจหลับไหลกัน ฝันเปียกฝันเปื้อนอย่างที่ได้ทอดพระเนตรเห็น. มีรับสั่งว่า นั่นใช่แล้ว ภิกษุเหล่านั้นปล่อยกายปล่อยใจนอนหลับไหล น้ำอสุจิจึงเคลื่อนเพราะความฝัน ถ้าภิกษุมีสตินอนหลับรู้สึกตัว น้ำอสุจิก็ไม่เคลื่อน

ตรัสอีกว่า

"น้ำอสุจิของภิกษุปุถุชน ผู้ปราศจากความกำหนัดในกามก็ยังไม่เคลื่อนได้ ฉะนั้น การที่น้ำอสุจิของพระอรหันต์จะพึงเคลื่อนได้นั้น ไม่มีโอกาสเป็นไปได้เลย-(อฏฺฐานเมตๆ อนวกาโส)"

วันนั้น ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายอย่างที่รับสั่งแก่พระอานนท์ และตรัสเรื่องการนอนหลับโดยปล่อยสติ ว่ามีโทษ 5 สถาน คือ

1. หลับเป็นทุกข์ (ทุกฺขๆ สุปติ)
2. ตื่นเป็นทุกข์ (ทุกฺขๆ ปฏิพุชฺฌติ)
3. ฝันเห็นเรื่องลามก (ปาปกๆ สุปินๆ ปสฺสติ)
4. เทวดาไม่คุ้มครอง (เทวตา น รกฺขนฺติ)
5. อสุจิเคลื่อน (อสุจิ มุจฺจติ)

(ส่วนการหลับด้วยสติ เกิดผลดีตรงกันข้าม)

จากนั้นได้รับสั่งอนุญาตให้ภิกษุมีผ้ารองนั่ง(นิสีทนะ)ไว้ใช้ได้ เพื่อรักษากาย, รักษาจีวร, และรักษาที่อยู่ ต่อมาภิกษุเห็นว่าผ้ารองนั่งผืนเล็กไป จึงทรงอนุญาตให้ใช้ผ้าปูนอน(ปัจจัตถรณะ)ขนาดใหญ่ตามที่ต้องการได้

ผ้าปิดฝี(ข้อ 157) เป็นเรื่องซ้ำ, ผ้าเช็ดหน้าและผ้าเช็ดปาก (ข้อ 158) ทรงอนุญาตให้ภิกษุมีไว้ใช้ได้ หลังจากที่ทรงรับถวายจากนางวิสาขา

(159) เมื่อเสด็จเมืองกุสินาราครั้งหนึ่ง เจ้าชายโรชะ(มัลลกษัตริย์) เพื่อนเก่าของพระอานนท์ ได้ถวายผ้าเปลือกไม้(โขมะ)ผืนเก่าแก่ท่าน พระอานนท์รับไว้ใช้สอย, พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่อง ได้มีรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคล 5 ประเภท ที่ภิกษุถือวิสาสะได้ คือ 1. คนเคยเห็นกันมา(สนฺทิฏฺโฐ) 2. คนเคยคบกันมา(สมฺภตฺโต) 3. คนเคยบอกอนุญาตกันไว้(อาลปิโต) 4. บุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่ 5. รู้ว่าเมื่อถือเอาของโดยวิสาสะแล้ว เขาจะพอใจ

(160) ภิกษุต้องการมีผ้ากรองน้ำและถุงผ้า(ถวิกา-ถุงย่าม)ใช้เป็นบริขาร ทรงอนุญาต

สิ่งที่ต้องอธิษฐานและวิกัป

("อธิษฐาน" คือตั้งใจว่าจะใช้ของสิ่งนั้น, "วิกัป" คือเก็บไว้ให้เป็นของที่มีเจ้าของ(คนอื่น)ร่วมกัน)

เมื่อมีเครื่องบริโภคและบริขารที่ทรงอนุญาตให้ใช้สอยมากขึ้น ภิกษุก็เกิดความสงสัยว่า ชนิดไหนต้องอธิษฐาน ชนิดไหนต้องวิกัป? ทรงกำหนดไว้ดังนี้

ที่ต้องอธิษฐาน คือ 1. ไตรจีวร 2. ผ้าอาบน้ำฝน (ให้อธิษฐานใช้ใน 4 เดือนแห่งฤดูฝน ต่อจากนั้นให้วิกัป) 3. ผ้ารองนั่ง (นิสีทนะ) 4. ผ้าปูนอน 5. ผ้าปิดฝี (กณฑุปฏิจฉาทิ-ให้อธิษฐานเวลาอาพาธ, เมื่อไม่ได้ใช้ ให้วิกัป) 6. ผ้าเช็ดหน้า, ผ้าเช็ดปาก, ผ้าบริขาร(เล็กๆ น้อยๆ)

ที่ให้วิกัป คือผ้าขนาดเล็ก ยาว 8 นิ้ว กว้าง 4 นิ้ว (โดยนิ้วสุคต)

การซ่อมแซมผ้า ที่ทรงแนะนำไว้ คือ

- อุตราสงค์ของพระมหากัสสปะ เป็นของหนัก ทรงแนะให้เย็บด้วยด้าย
- มุมสังฆาฏิไม่เสมอกัน ทรงให้เจียนมุมที่ไม่เสมอกันออกได้
- ด้ายลุ่ยหลุดจากชายผ้า ทรงให้ติดแถบชายผ้า(อนุวาต)
- สังฆาฏิ(ผ้า 2 ชั้น) หลุดแยกออกจากกัน ทรงแนะนำให้เย็บตะเข็บเป็นตาหมากรุกได้

ไตรจีวร อย่างน้อยต้องเป็นผ้าตัดต่อ 1 ผืน

(161) เกิดจากมีปัญหาว่า ชิ้นผ้าที่จะตัดเย็บเข้ากันไม่พอ, ทรงผ่อนผันให้ไตรจีวรมีผ้าผืนหนึ่งเป็นอย่างน้อย ที่ต้องเป็นผ้าตัด, ถ้าจำเป็นต้องใช้ผ้าเพลาะ(อนุชวาธิกำ-ผ้าผืนเล็กผืนน้อยที่เย็บติดกัน) มาเย็บต่อให้เต็มผืน ก็ต้องทำ ภิกษุใช้ไตรจีวรที่ไม่มีผ้าตัดเลยทั้งสำรับ เป็นอาบัติทุกกฏ (แสดงว่า สบง ไม่เป็นผ้าตัดต่อก็ใช้ได้)

ให้ผ้าแก่มารดาบิดา

(162) ภิกษุรูปหนึ่งได้ผ้ามาหลายผืน จึงแบ่งให้โยมมารดาบิดาใช้ ครั้นทรงทราบเรื่อง ก็รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าภิกษุรู้ว่าให้แก่คนที่เป็นมารดาบิดา จะว่าอะไร อนุญาตให้เอื้อเฟื้อได้ แต่ก็อย่าทำให้ศรัทธาไทยตกไป รูปใดทำให้ศรัทธาไทยตกไป เป็นอาบัติทุกกฏ

("ศรัทธาไทย" มาจาก "สทฺธาเทยฺย"(ของที่เขาถวายด้วยศรัทธา). ทำศรัทธาไทยให้ตกไป คือ ภิกษุเอาของที่เขาถวายไปให้คนอื่นที่เป็นคฤหัสถ์ ซึ่งไม่ใช่มารดาบิดาของตน เป็นการทำให้เขาเสียน้ำใจ)

ภิกษุเข้าบ้านต้องมีไตรจีวรครบ

(163) นับแต่ทรงอนุญาตไตรจีวร ระยะแรก พวกภิกษุเข้าบ้านก็มีแต่อุตราสงค์และอันตรวาสกติดตัวไป. มีคราวหนึ่งภิกษุรูปหนึ่งที่วิหารในอันธวันเข้าไปบิณฑบาต ได้เก็บสังฆาฏิไว้ในวิหาร ถูกโจรลักเอาสังฆาฏินั้นไป ต้องใช้สังฆาฏิเก่าแทน. พวกภิกษุเห็น ก็นำความกราบทูล จึงทรงห้าม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุอย่างนั้นอีกว่า ภิกษุเข้าบ้าน ถ้ามีแต่อุตราสงค์และอันตรวาสกติดตัว เป็นอาบัติทุกกฏ

ต่อมา พระอานนท์ลืมถือสังฆาฏิเข้าไปบิณฑบาตด้วย มีแต่อุตราสงค์และอันตรวาสกติดตัว พวกภิกษุเห็น ก็ทักท้วงท่าน. ท่านยอมรับว่าลืม ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลให้ทรงทราบ พระพุทธองค์รับสั่งอนุญาตให้ภิกษุเก็บสังฆาฏิไว้ได้ ด้วยเหตุ 5 อย่าง คือ 1. อาพาธ 2. เห็นว่าฝนจะตก (หรือในฤดูฝน) 3. จะข้าม

แม่น้ำไปอีกฝั่งหนึ่ง(นทีปารฺ) 4. ห้องที่เก็บผ้า ลั่นดาล(ใส่กุญแจ) ปลอดภัย 5. ได้กรานกฐิน (กรณีเก็บอุตราสงค์หรืออันตรวาสกไว้ก็เหมือนกัน)

สำหรับผ้าอาบน้ำฝน ทรงให้ถือติดตัวเมื่อเข้าบ้านด้วย (ไม่นำไปด้วย ก็ไม่เป็นอาบัติ แต่ป้องกันถูกขโมย) ยกเว้นกรณี 1. อาพาธ 2. ไปนอกวัด 3. ไปฝั่งน้ำตรงข้าม 4. ที่อยู่ได้ลั่นดาลปลอดภัย 5. ผ้านั้นยังไม่ได้ทำเป็นผ้าอาบน้ำฝน หรือทำยังไม่เสร็จ

หลักการแบ่งจีวรของสงฆ์

(164) ภิกษุรูปหนึ่ง จำพรรษาอยู่เพียงรูปเดียวในวัด มีคนไปถวายจีวรแก่ท่าน โดยเปล่งวาจาว่าถวายแก่สงฆ์ ท่านรู้ว่าสงฆ์คือภิกษุ 4 รูปขึ้นไป ท่านรูปเดียวไม่ใช่สงฆ์ จะทำอย่างไร? เมื่อคิดไม่ตก จึงนำความไปทูลปรึกษา ขอให้ทรงแนะนำ พระพุทธองค์รับสั่งว่า จีวรเหล่านั้นเป็นของท่านรูปเดียว จนถึงวันเดาะกฐิน (วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12)

ภิกษุอีกรูปหนึ่ง อยู่ในวัดรูปเดียวเหมือนกัน (แต่ไม่ใช่อยู่จำพรรษา) มีคนมาถวายจีวร โดยเปล่งวาจาว่าถวายแก่สงฆ์ กรณีนี้ทรงแนะนำว่า ให้ภิกษุรูปนั้นอธิษฐานจีวรนั้นว่าเป็นของตน แต่ถ้ายังไม่ได้อธิษฐาน เมื่อมีภิกษุรูปอื่นมา ให้แบ่งเท่าๆ กัน, ระหว่างที่กำลังแบ่งกันอยู่นั้น แต่ยังไม่ได้เริ่มจับสลาก มีภิกษุรูปอื่นมาอีกก็ให้แบ่งเท่าๆ กันใหม่ทุกรูป, ถ้ามีภิกษุอื่นมาถึงเมื่อจับสลากเสร็จแล้ว หากภิกษุรูปนั้นไม่ติดใจอยากจะได้ส่วนแบ่ง ก็แล้วกันไป

คราวหนึ่ง พระเถระ 2 พี่น้อง คือ "พระอิสิทาส" และ

"พระอิสิภัต" จำพรรษาอยู่ที่สาวัตถี ได้ไปที่วัดใกล้บ้านแห่งหนึ่ง คนที่นั่นดีใจว่านานๆ ท่านจะมาเยี่ยม จึงถวายทั้งอาหารและจีวร. พวกภิกษุเจ้าถิ่นถามท่านทั้งสองว่า จีวรเหล่านั้นเกิดมีขึ้นก็เพราะท่าน ท่านจะขอรับส่วนแบ่งหรือไม่? พระเถระทั้งสองนั้น(เป็นพระอริยบุคคลแล้ว) ได้กล่าวยกจีวรทั้งหมดให้แก่ภิกษุเจ้าถิ่น (คือให้เป็นสิทธิของเจ้าถิ่นผู้จำพรรษาอยู่ในวัดนั้น จนถึงเดาะกฐิน)

อีกครั้งหนึ่ง ภิกษุ 3 รูป จำพรรษาอยู่ในกรุงราชคฤห์ ประชาชนถวายจีวร โดยเปล่งวาจาว่าถวายแก่สงฆ์ ท่านเห็นว่าคณะของท่านไม่ครบองค์สงฆ์ จึงพากันไปปรึกษาพระเถระผู้จำพรรษาอยู่ที่กุกกุฏาราม กรุงปาตลิบุตร พระเถระเหล่านั้นล้วนเป็นพระอริยบุคคล คือ พระนีลวาสี, พระสาณวาสี, พระโคปกะ, พระภคุ, และพระผลิกสันทานะ ต่างกล่าวยกจีวรให้แก่ภิกษุ 3 รูปนั้น ให้เป็นสิทธิตามพระวินัย ถึงเดาะกฐิน

ภิกษุจำพรรษา 2 วัด

(165) พระอุปนันทะ(ศากยบุตร) จำพรรษาอยู่ที่สาวัตถี ได้แวะเวียนไปยัง 2-3 วัดใกล้ๆ กัน ในแต่ละวัด ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมแบ่งจีวรกัน และถามพระอุปนันทะว่า ท่านต้องการส่วนแบ่งไหม? พระอุปนันทะได้ขอส่วนแบ่งไปทุกวัด เลยได้จีวรห่อใหญ่กลับวัด. พวกภิกษุที่วัดเห็น ก็ยกย่องว่าท่านเป็นคนมากด้วยบุญบารมี จึงได้มีคนถวายจีวรมากมาย. ท่านเล่าความจริงว่าไปได้จีวรมาอย่างไร ภิกษุทั้งหลายนำความกราบทูล เป็นเหตุให้ทรงห้ามไว้ว่า ภิกษุทำอย่างนั้น เป็นอาบัติทุกกฏ

ต่อมาอีก พระอุปนันทะคิดได้อีกวิธีหนึ่ง คราวนี้ ท่านใช้วิธีจำพรรษา 2 วัด เพื่อจะได้จีวรมากๆ พวกภิกษุในวัดทั้งสองต่างก็ลังเลว่าจะแบ่งจีวรให้ท่านอย่างไร จึงไปกราบทูลขอให้ทรงแนะนำ. พระพุทธองค์ทรงแนะนำว่า พระอุปนันทะได้ส่วนแบ่งเพียงส่วนเดียว. แล้วทรงวางเป็นหลักปฏิบัติสืบไปว่า กรณีภิกษุรูปเดียวจำพรรษา 2 วัด ถ้าจำพรรษาวัดโน้นครึ่งหนึ่ง ที่วัดโน้นอีกครึ่งหนึ่ง ให้แบ่งจีวรวัดละครึ่งหนึ่ง ของจำนวนเต็มที่ภิกษุรูปหนึ่งผู้จำพรรษาครบ 3 เดือนจะพึงได้ หรือจำพรรษาในวัดใดมากกว่า ก็แบ่งเฉพาะจีวรในวัดนั้นให้

ภิกษุอาพาธและภิกษุพยาบาล

(166-167) ภิกษุรูปหนึ่ง อาพาธเป็นโรคท้องร่วง(กุจฺฉิวิการาพาโธ) นอนเกลือกอุจจาระปัสสาวะของตนอยู่ พระพุทธองค์เสด็จตรวจเยี่ยมที่อยู่อาศัยของภิกษุทั้งหลาย โดยมีพระอานนท์เดินตาม ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปนั้น จึงเสด็จเข้าไปตรัสถามว่าอาพาธด้วยโรคอะไร? ทรงสดับว่าเป็นโรคท้องร่วง เมื่อทรงซักถามต่อไป ก็ได้ทรงทราบว่า ภิกษุนั้นไม่มีใครดูแลรักษา เพราะท่านเป็นคนไม่เคยดูแลสนใจใครเช่นกัน

ทรงพระกรุณาต่อภิกษุรูปนั้น โดยรับสั่งให้พระอานนท์ไปตักน้ำมาสรงให้. พระองค์ทรงรดน้ำ พระอานนท์ขัดสีร่างกาย. ทรงยกศีรษะ พระอานนท์ยกเท้าขึ้นวางบนเตียง. หลังจากนั้น ได้มีพระบัญชาให้ประชุมสงฆ์สำหรับเรื่องนั้นโดยเฉพาะ ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลาย ด้วยพระประสงค์จะได้คำตอบ ดังนี้

"ในวิหารหลังโน้น มีภิกษุอาพาธไหม?"

"มี พระเจ้าข้า"

"ภิกษุรูปนั้น อาพาธด้วยโรคอะไร?"

"ด้วยโรคท้องร่วง พระเจ้าข้า"

"มีใครไปดูแลพยาบาลไหม?"

"ไม่มี พระเจ้าข้า"

"เพราะเหตุไร?"

"เพราะท่านรูปนั้นไม่เคยทำอะไรที่เป็นการเอื้อเฟื้อใคร พระเจ้าข้า"

จากนั้น มีรับสั่งว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ใครเล่าจะมาพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง

ภิกษุทั้งหลาย! ผู้ใดจะพึงอุปัฏฐากเรา ผู้นั้นพึงพยาบาลภิกษุอาพาธ

ถ้ามีอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์พึงทำหน้าที่พยาบาลจนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีอาจารย์...ถ้ามีสัทธิวิหาริก...ถ้ามีอันเตวาสิก ก็ผู้นั้นแหละทำหน้าที่พยาบาลกัน จนกว่าจะหาย

มีผู้ร่วมอุปัชฌาย์...มีผู้ร่วมอาจารย์ ก็ผู้นั้นแหละทำหน้าที่พยาบาลกัน จนกว่าจะหาย

ถ้าภิกษุอาพาธไม่มีอุปัชฌาย์ ไม่มีอาจารย์ ไม่มีสัทธิวิหาริก ไม่มีอันเตวาสิก ไม่มีผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ไม่มีผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องทำหน้าที่พยาบาล ถ้าไม่ทำ (สงฆ์ทั้งหมด)เป็นอาบัติทุกกฏ"

ตรัสถึงภิกษุอาพาธที่ทำตัวให้เป็นคนรักษาพยาบาลยาก 5 ประเภท คือ

1. มักทำในสิ่งซึ่งไม่ถูกกับโรค(อสปฺปายการี)
2. ไม่รู้จักการปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่โรค(สปฺปาเย มตฺตํ น ชานาติ)
3. ไม่กินยาตามที่หมอสั่ง
4. ไม่บอกอาการป่วยตามความเป็นจริงแก่ผู้รักษาพยาบาลผู้หวังดี
5. ไม่มีความอดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น

ตรัสถึงภิกษุผู้ไม่ควรทำหน้าที่รักษาพยาบาล ประกอบด้วยลักษณะ 5 อย่าง คือ

1. ไม่สามารถจัดยาให้ผู้ป่วย(เภสชฺชํ สวิธาตุ...)
2. ไม่รู้จักว่าอะไรแสลงหรือไม่แสลงโรค(สปฺปายาสปฺปายํ)
3. เป็นผู้เห็นแก่อามิส(ค่าตอบแทน) ไม่มีเมตตาจิต
4. รังเกียจอุจจาระปัสสาวะ ฯลฯ ของผู้ป่วย
5. ไม่ฉลาดในการปลุกปลอบใจผู้ป่วย(กาเลน กาลํ ธมฺมิกถาย กถาย สนฺทสฺเสตุ สมาทเปตุ สมุตฺเตเชตุ สมฺปหํเสตุ...)

(ภิกษุผู้ควรทำหน้าที่รักษาพยาบาล มีนัยตรงกันข้าม)

บาตรจีวรของภิกษุและสามเณรผู้มรณภาพ

(167) ภิกษุ 2 รูป เดินทางไกลอยู่ในแคว้นโกศล พากันแวะเข้าไปอาศัยอยู่ในวัดแห่งหนึ่ง. รูปหนึ่งอาพาธ พวกภิกษุใน

วัดช่วยกันรักษาพยาบาล จนกระทั่งภิกษุรูปนั้นถึงแก่มรณภาพ. มีปัญหาว่าจะจัดการอย่างไรดีกับบาตรจีวรของภิกษุผู้มรณภาพนั้น? จึงไปกราบทูลขอให้ทรงแนะนำ พระพุทธองค์รับสั่งว่า สงฆ์เป็นเจ้าของบาตรจีวรนั้น แต่ให้สงฆ์มอบบาตรจีวรนั้นแก่ภิกษุผู้ทำหน้าที่รักษาพยาบาล ในฐานะเป็นผู้มีอุปการะต่อภิกษุผู้มรณภาพนั้น การมอบบาตรจีวร ให้ทำด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

เมื่อเกิดกรณีสามเณรมรณภาพ ก็ให้สงฆ์ปฏิบัติอย่างเดียวกัน

ระหว่างภิกษุกับสามเณร ซึ่งต่างก็ได้ทำหน้าที่รักษาพยาบาลผู้มรณภาพด้วยกัน ทรงให้แบ่งบาตรจีวรเท่ากัน

ถ้าภิกษุผู้มรณภาพมีบริขารอย่างอื่น ทั้งลหุภัณฑ์และครุภัณฑ์ ทรงให้สงฆ์มีมติแบ่งปันได้ ยกเว้นครุภัณฑ์(เช่นกุฏิ, วิหาร) ให้ตกเป็นของสงฆ์ทั้งปวง-ไม่เฉพาะสงฆ์ในวัดนั้นๆ (คือห้ามแบ่งห้ามแจกกัน)

เปลือยและนุ่งห่มอย่างเดียรถีย์

(168) ภิกษุรูปหนึ่งเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงโปรดในความเป็นผู้มักน้อย, สันโดษ, ขัดเกลา, เลิกละ, อาการชวนเลื่อมใส, การไม่สะสม และการมุ่งมั่นหมั่นเพียร วันหนึ่ง จึงเปลือยกายเข้าเฝ้ากราบทูลขอให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายเปลือยกายได้ เพื่อจะได้เป็นไปตามแนวคำสอนของพระองค์ ทรงตำหนิว่า นั่นเป็นรูปแบบของพวกเดียรถีย์(ชีเปลือย) ไม่ใช่สิ่งดีงาม, และรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่เปลือยกายอย่างเดียรถีย์ เป็นอาบัติถุลลัจจัย

ต่อมา มีภิกษุนุ่งห่มเอาอย่างเดียรถีย์ คือ

- นุ่งผ้าคากรอง(กุสจีรं-ผ้าถักทอด้วยหญ้า)
- นุ่งผ้าเปลือกไม้กรอง(วากจีรं-ผ้าป่าน)
- นุ่งผ้าผลไม้กรอง(ผลกจีรं)
- นุ่งผ้ากัมพลทำด้วยผมคน(เกสกมฺพลं)
- นุ่งผ้ากัมพลทำด้วยขนสัตว์(วาลกกมฺพลं)
- นุ่งผ้าทำด้วยปีกนกเค้า(อุลูกปกฺขึ)
- นุ่งหนังเสือ(อชินกฺขิปं)

เครื่องนุ่งห่มเหล่านั้น ทรงเรียกว่า "ธงชัยของเดียรถีย์" ไม่เหมาะสมแก่ภิกษุ ภิกษุใดขืนนุ่งห่ม เป็นอาบัติถุลลัจจัย

หลังจากนั้นก็ยังมีภิกษุที่เข้าใจผิด ไปใช้สอยเครื่องนุ่งห่มที่คิดว่าเป็นการแสดงออกซึ่งความมักน้อยสันโดษตามที่ทรงสั่งสอน, รูปหนึ่งนุ่งผ้าทำด้วยก้านดอกรัก รูปหนึ่งนุ่งผ้าเปลือกปอ ไปเข้าเฝ้า แม้มิใช่การนุ่งห่มอย่างเดียรถีย์ ก็ทรงดำหนิว่าเป็นความผิดเพี้ยนไป ทรงบัญญัติว่าเป็นอาบัติทุกกฏ

ภิกษุนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์

(169) การนุ่งห่มอย่างผิดๆ แปลกๆ จนถูกทรงห้ามด้วยอาบัติทุกกฏ คือ

จีวรสีครามหรือเขียวล้วน(สพฺพนีลก)...สีเหลืองล้วน(สพฺพปีตก)...สีแดงล้วน(สพฺพโลหิตก)...สีบานเย็นหรือสีเลื่อมล้วน(สพฺพมญฺเชฏฺฐก)...สีดำล้วน(สพฺพกณฺห)...สีแสดหรือแดงเข้มล้วน(สพฺพมหารงฺครตฺต)...สีชมพูล้วน(สพฺพมหานามรตฺต)

จีวรไม่ตัดชาย, จีวรมีชายยาว, จีวรมีชายเป็นลายดอกไม้, จีวรมีชายระบายรูปงูแผ่พังพาน (ทั้งหมดนั้น คือรูปแบบของผ้าที่ชาวบ้านใช้กัน) ล้วนเป็นผ้าที่ทรงห้ามภิกษุใช้สอย

ทรงห้ามไว้อีกว่า

- ห้ามสวมเสื้อ (น กญฺจุกำ ธาเรตพฺพำ)
- ห้ามสวมหมวก (น ตีรีฏกำ ธาเรตพฺพำ)
- ห้ามใช้ผ้าโพกหัว (น เวฐนำ ธาเรตพฺพำ)

(การนุ่งห่มที่ทรงห้ามดังกล่าว สืบเนื่องมาจากพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทั้งสิ้น)

การจัดการเรื่องจีวร

(170) เมื่อภิกษุทั้งหลายจำพรรษาแล้ว ยังไม่ได้จีวร ก็เกิดเหตุต่างๆ เสียก่อน ทรงให้แนวทางปฏิบัติ ดังนี้

- จีวรของภิกษุที่ออกเดินทางไปที่อื่น คือไม่ได้อยู่รับ ถ้ามีภิกษุอยู่รับแทน สงฆ์ให้รับแทนได้
- จีวรของภิกษุผู้สึก หรือมรณภาพ หรือประกาศตนเป็นสามเณร หรือเปล่งวาจาลาสิกขาแล้ว (ยังไม่สึก) หรือสารภาพว่าต้องอาบัติปาราชิกแล้ว ตกเป็นของสงฆ์
- จีวรของภิกษุผู้ยอมรับว่าตนวิกลจริตหรือบ้าไปชั่วขณะหรือไข้ขึ้นสูงจนไม่รู้สึกตัว (อย่างใดอย่างหนึ่ง) หรือถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ถ้ามีผู้รับแทน สงฆ์ให้รับแทนได้
- จีวรของภิกษุที่ได้ยอมรับว่าตนเป็นกะเทย, เป็นคนลักเพศ, เป็นคนเข้ารีตเดียรถีย์, เป็นเดรัจฉาน, เป็นคนฆ่ามารดา

บิดาหรือพระอรหันต์, เป็นคนข่มขืนภิกษุณี, เป็นผู้ก่อสังฆเภท, เป็นผู้ทำร้ายพระพุทธเจ้าถึงห้อพระโลหิต, หรือเป็นคนสองเพศ (อย่างใดอย่างหนึ่ง) ให้ตกเป็นของสงฆ์

- กรณีภิกษุจำพรรษาแล้วแตกกัน ไม่ว่าจีวรหรือผ้า ถ้าผู้ถวายเปล่งวาจาถวายแก่สงฆ์ ให้ตกเป็นของสงฆ์ส่วนรวม ถ้าเขาระบุถวายแก่ฝ่ายใด ให้ตกเป็นของฝ่ายนั้น ถ้าจีวรเกิดมีก่อนที่ภิกษุจะแตกกัน ให้แบ่งแก่ทุกรูปเท่ากัน

หลักของการถือวิสาสะ

(171) พระเรวตะฝากจีวรกับภิกษุรูปหนึ่งให้ไปถวายแก่พระสาริบุตร โดยสั่งความว่า "จงถวายจีวรผืนนี้แก่พระเถระ(คือพระสาริบุตร)" พอไปถึงระหว่างทาง ภิกษุรูปนั้นตัดสินใจเอาจีวรนั้นเป็นของตัวเอง โดยถือวิสาสะว่าเป็นจีวรของพระเรวตะ ภายหลังพระเรวตะได้ทราบว่าภิกษุนั้นเอาจีวรไปใช้เองอย่างนั้น และภิกษุทั้งหลายได้นำความกราบทูลให้ทรงพิจารณา ว่าถูกหรือผิด? ทรงแนะนำในเรื่องนี้ ดังนี้

ถ้าผู้ฝากสั่งว่า "จงให้จีวรผืนนี้แก่ภิกษุผู้มีชื่อนี้" (กริยาว่า"ให้" บาลีว่า"เทหิ") แล้วผู้รับฝากเอาจีวรนั้นไปใช้เอง โดยถือวิสาสะว่าจีวรเป็นของผู้ฝาก ไม่เป็นไร(สุคหิต), ถ้าถือวิสาสะว่าเป็นของผู้รับ ย่อมไม่ถูกต้อง(ทุคฺคหิต)

ไม่ว่าในระหว่างทางจะได้ข่าวว่า ผู้ฝากหรือผู้รับ หรือทั้งสองรูป ได้มรณภาพแล้วก็ตาม ก็ถือหลักอย่างเดียวกับในความตั้งใจ(อธิษฐาน)ของผู้ที่จะถือวิสาสะ

ถ้าผู้ฝากสั่งว่า "ผมให้จีวรผืนนี้แก่ภิกษุชื่อนี้" (กริยาว่า "ให้" บาลีว่า"ทมฺมิ") การถือวิสาสะข้างผู้รับ เป็นการถูกต้อง

(คำว่า"จงให้" จีวรนั้นยังไม่ขาดจากผู้ฝากโดยสมบูรณ์ ต่างจากคำว่า"ผมให้" กระมัง? เรื่องนี้ไม่มีการปรับอาบัติ)

การถวายจีวร 8 กรณี(มาติกา)

(172) จีวรที่ภิกษุหรือสงฆ์ได้มา ทรงให้จัดการตามความประสงค์ของผู้ถวาย ดังนี้

1. **ถวายแก่สีมา**-สงฆ์ต้องแบ่งจีวรแก่ภิกษุทุกรูปที่อยู่ภายในสีมาเดียวกัน (อรรถกถาแห่งจีวรขันธกะ ได้อธิบายเพิ่มเติมในเรื่องสีมาชนิดต่างๆ)

2. **ถวายตามกติกา**-ภายในสีมาหนึ่งซึ่งมีวัดอยู่หลายวัด เมื่อมีกติกาว่า จีวรที่เขาถวายเป็นของทุกวัด ก็ต้องแบ่งจีวรแก่ทุกวัด ตามที่เขาต้องการถวายโดยกติกา

3. **ถวายในที่นิมนต์ฉันประจำ**-จีวรที่เขาถวาย ให้ตกแก่ภิกษุในวัดที่ไปฉันประจำเท่านั้น

4. **ถวายแก่สงฆ์**-จีวรตกแก่ภิกษุที่อยู่ด้วยกันทุกรูป

5. **ถวายแก่สงฆ์สองฝ่าย**-(อุภโตสงฆ์-คือทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์) จีวรต้องแบ่งแก่สงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายเท่ากัน (ไม่ใช่นับจำนวนรูป)

6. **ถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษา**-จีวรแบ่งกันเฉพาะภิกษุที่จำพรรษาในวัดนั้นๆ

7. **ถวายเจาะจง**-(อาทิสฺส เทติ) คือจีวรที่เขาถวายพร้อมกับอาหารหรือสิ่งของต่างๆ ก็ถือว่าภิกษุได้จีวรนั้นพร้อมกับของ

อย่างอื่น

๘. **ถวายแก่บุคคล**-เขาถวายจีวรระบุชื่อ หรือเจาะจงภิกษุรูปใด ก็เป็นของรูปนั้น

หมายเหตุถ้อยคำและสำนวน

ทรงพระดำเนิน : (หรือ"ทรงดำเนิน") เดินเท้าในระยะสั้นๆ, เดินอยู่ภายในบริเวณหนึ่งๆ, เดินไปหา-เดินไปพบบุคคลหรือสถานที่ซึ่งไม่ไกลนัก

เสด็จจาริก : (หรือ"ออกจาริก") เดินทางไกล(เช่น เดินจากเมืองสู่เมือง, จากแคว้นสู่แคว้น) หรือเดินทางเพื่อเผยแผ่คำสอนโดยไม่มีจุดที่หมายแน่นอน

ที่อยู่อาศัย : (ของพระพุทธองค์และภิกษุ) ไม่ว่าจะเป็นวัด หรืออาราม หรือเจดีย์(เทวาลัย, สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ) ซึ่งพระพุทธองค์และภิกษุอยู่ประจำหรือแวะพัก ล้วนแต่อยู่นอกเมือง นอกหมู่บ้าน ถ้าเห็นคำกล่าวว่า"ประทับอยู่ใน..." หรือ"ประทับอยู่ที่..." หมายถึง ประทับอยู่ใกล้เมืองหรือใกล้หมู่บ้านนั้นๆ, ไม่ใช่ที่ประทับอาศัยอยู่ภายนเมือง หรืออยู่ภายในหมู่บ้าน

การอ้างอรรถกถา : อรรถกถา เป็นคัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎก แต่ละคัมภีร์มีชื่อเฉพาะ ในการอ้างถึงมักจะไม่อ้างชื่อคัมภีร์โดยตรง แต่อ้างอรรถกถาตอนที่กล่าวถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือตอนใดตอนหนึ่ง เช่น "อรรถกถาแห่งธรรมบท" หมายถึง อรรถกถาชื่อ"ปรมัตถโชติกา"(ดูบัญชีอรรถกถาในภาคผนวกของเล่ม 5) แต่เมื่ออ้างเฉพาะตอนที่อธิบายความแห่งธรรมบท จึงใช้คำว่า "อรรถกถาแห่งธรรมบท" แท้จริงแล้ว หมายถึงคัมภีร์ปรมัตถโชติกา

จัมเปยยขันธกะ

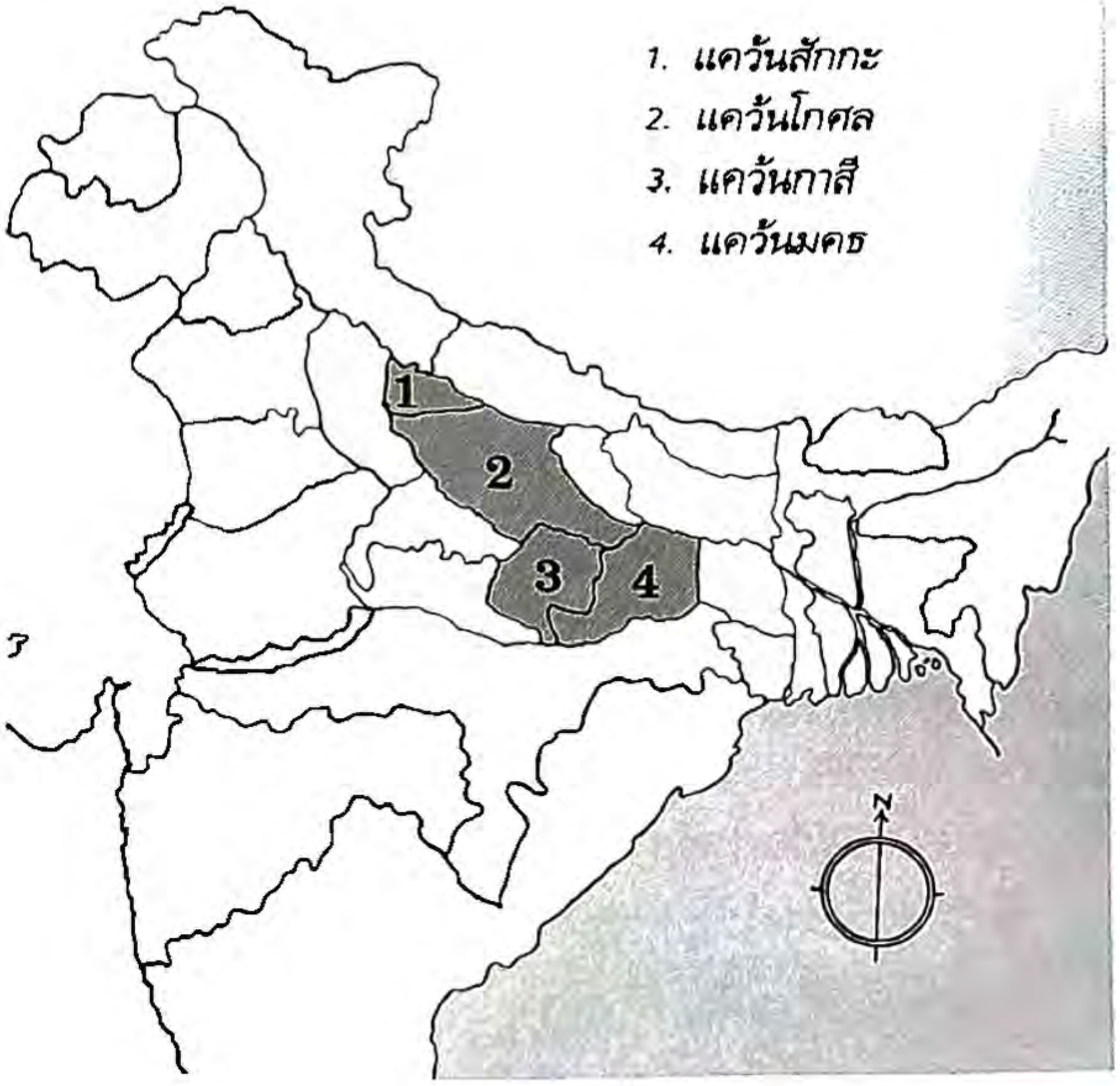
คัคคราและวาสภคาม

ในสมัยพุทธกาล แคว้นกาสีกับแคว้นสักกะ ขึ้นต่อแคว้นโกศล แคว้นอังคะนั้นสูญเสียอำนาจให้แก่แคว้นมคธก่อนสมัยตรัสรู้ของพระพุทธองค์ คือในรัชสมัยของพระเจ้าภาติยะแห่งแคว้นมคธ คราวนั้นพิมพิสารราชกุมาร(โอรสของพระเจ้าภาติยะ) ซึ่งมีพระชนมายุรุ่นเดียวกับพระพุทธองค์ ไปเป็นอุปราชปกครองแคว้นอังคะ

ท้องเรื่องในข้อ(174)ต่อไปนี้ กล่าวถึงทะเลสาป(หรือสระขนาดใหญ่) ชื่อ "คัคครา" ซึ่งพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ริมฝั่ง. คัคคราอยู่ในอาณาเขตของเมือง

จัมปา (เมืองหลวงของแคว้นอังคะ) และกล่าวถึงตำบล ชื่อ "วาสภคาม" ซึ่งอยู่ในแคว้นกาสี. เรื่องราวทั้งหลาย ที่มีอยู่ในท้องเรื่องต่อไปนี้ เกิดขึ้นที่วาสภคาม เมื่อภิกษุกัสสปโคตรนำมูลกรณีไปกราบทูลให้ทรงทราบ ต้องเดินทางไกลข้ามแคว้นมคธ ไปกลับคงใช้เวลาเดินทางหลายวัน

ทั้งคัคคราและวาสภคาม ไม่ปรากฏหลักฐานที่ตั้งชัดเจน

การลงโทษที่ไม่เป็นธรรม

(174) เมื่อคราวพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ฝั่งสระชื่อ "คัคครา" ในเขตนครจัมปา แคว้นอังคะ, ที่ตำบลวาสภคามใน แคว้นกาสี ภิกษุเจ้าวัดของที่นั่น ชื่อ"กัสสปโคตร" เป็นผู้มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อต้อนรับภิกษุอาคันตุกะเป็นอย่างดียิ่ง, คราวนั้น มีภิกษุ หลายรูปเดินทางไปถึงวาสภคาม ได้รับการดูแลรับใช้จากภิกษุ กัสสปโคตรเต็มที่ เป็นเวลาหลายวัน จนกระทั่งเมื่อเห็นว่าภิกษุ เหล่านั้นจะหาอยู่หาฉันได้เองแล้ว ท่านเจ้าอาวาสจึงวางมือให้ช่วย เหลือตัวเองกัน เพราะเกรงว่าชาวบ้านจะพลอยลำบากในการต้อน รับขับสู้ ทำให้ภิกษุเหล่านั้นขัดใจ และในที่สุดก็หาเรื่องใส่ความเพื่อ ให้เจ้าอาวาสหลุดจากฐานะเดิม โดยใช้มติสงฆ์ของฝ่ายตนกล่าว โทษว่า เจ้าอาวาสต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ, โทษฐาน ที่ไม่เห็นอาบัติ-ไม่รับรู้ว่าตนต้องอาบัติ คือถูกสงฆ์ลงโทษโดย "อุกเขปนียกรรม" (ถูกตัดสิทธิของความเป็นภิกษุอันเท่าเทียมกับ ภิกษุทั้งหลายในวัดชั่วคราว)

ภิกษุกัสสปโคตรไม่รู้ตัวจริงๆ ว่าตนต้องอาบัติอะไรหรือไม่ เมื่อถูกสงฆ์มีมติลงโทษอย่างนั้น ก็ตัดสินใจออกเดินทางไปเข้าเฝ้า พระพุทธองค์ที่ฝั่งคัคครา เพื่อได้โปรดวินิจฉัย, เมื่อได้ทรงสดับ เรื่องราวที่กราบทูลตั้งแต่ต้น พระพุทธองค์ตรัสว่า ท่านไม่มีความ ผิด ไม่มีการต้องอาบัติใดๆ ตามที่ถูกกล่าวหา การที่ถูกลงโทษ อย่างนั้น ไม่เป็นธรรม, ทรงให้ภิกษุกัสสปโคตรกลับไปครองวัด ตามเดิม

ส่วนพวกภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้น หลังจากทำความผิด

แล้ว ก็ได้แต่ร้อนรุ่มใจ เกิดความสำนึกผิด ได้พร้อมใจกันออกเดินทางไปยังเมืองจัมปา เพื่อสารภาพผิดต่อพระพักตร์. เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับผิดทุกอย่าง พระพุทธองค์ก็รับสั่งว่า การยอมรับผิดแล้วแก้ไขให้ถูกต้องและตั้งใจสำรวมระวังไม่ทำผิดอย่างนั้นอีก เป็นความเจริญในอริยวินัย

หลักการพิจารณาความเป็นธรรมในสังฆกรรม

(175-192) คราวนั้น พวกภิกษุในเมืองจัมปาได้ทำสังฆกรรมต่างๆ โดยไม่มีหลักไม่มีเกณฑ์ ว่าภิกษุกี่รูปเป็นบุคคล เป็นคณะ หรือเป็นสงฆ์ และทำอะไรได้บ้าง การลงโทษภิกษุด้วยกันก็ทำกันตามใจชอบ เป็นเหตุให้ทรงวางหลักปฏิบัติ (มีใจความโดยสรุป) ดังนี้

1. สงฆ์ 4 รูป ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้น :
   - การอุปสมบท
   - การปวารณา
   - การสวดถอนให้ภิกษุออกจากอาบัติสังฆาทิเสส (อัพภาน)

(ตามพระบาลี กฐินใช้สงฆ์ 4 รูปได้ แต่อรรถกถากล่าวว่าใช้สงฆ์ 5 รูป)

2. สงฆ์ 5 รูป ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้น :
   - การอุปสมบท(ในมัชฌิมชนบท)
   - การสวดถอนจากอาบัติสังฆาทิเสส
3. สงฆ์ 10 รูป ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้น :

- การสวดถอนจากอาบัติสังฆาทิเสส

4. สงฆ์ 20 รูปขึ้นไป ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง(ไม่มียกเว้น)

แต่สังฆกรรมทุกอย่างนั้น นอกจากถูกต้องโดยองค์สงฆ์แล้ว ต้องถูกต้องตามกระบวนการทางพระวินัยด้วย

(เมื่ออ่านพระบาลีในตอนนี้ จะพบคำว่า"วรรค" นั่นหมายถึง"จำนวนภิกษุ"ในสงฆ์แต่ละประเภท เช่น สงฆ์จตุวรรคหมายถึงสงฆ์ที่มีภิกษุ"จำนวน 4 รูป" เป็นต้น)

ผู้มีสิทธิค้านสังฆกรรม

(193) การค้านในท่ามกลางสงฆ์ เรียกว่า"ปฏิโกสนา" มี 2 อย่างคือ "ค้านขึ้น"(รูหติ) และ "ค้านไม่ขึ้น"(น รูหติ)

การค้านของบุคคลต่อไปนี้ไม่เป็นผล(ค้านไม่ขึ้น)คือ

- ภิกษุณีและอนุปสัมบันทุกประเภท
- ภิกษุผู้บอกลาสิกขา-ผู้ต้องอาบัติปาราชิก-ผู้วิกลจริต-ผู้บ้าชั่วขณะนั้น-ผู้เป็นไข้สูงประคองสติไม่อยู่-ผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม-ผู้เป็นกะเทย-ผู้เป็นลักเพศ-ผู้เข้ารีตเดียรถีย์-ผู้เป็นเดรัจฉาน-ผู้ฆ่ามารดา-ผู้ฆ่าบิดา-ผู้ฆ่าพระอรหันต์-ผู้ข่มขืนภิกษุณี-ผู้ทำสังฆเภท-ผู้ทำโลหิตุปบาท-ผู้เป็นคน 2 เพศ-ผู้ต่างสังวาสกัน(นานาสังวาส)-ผู้อยู่คนละสีมา-ผู้เหาะอยู่ในอากาศ(อิทฺธิยา เวหาเสจิตสฺส)

ภิกษุที่ค้านแล้วมีผล(ค้านขึ้น) คือ

- ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติติดตัว(เรียกว่า"ปกตัตตภิกขุ") คือไม่ใช่ผู้ต้องอาบัติปาราชิก-ผู้ไม่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม-ไม่ใช่ผู้

กำลังอยู่กรรมเพื่อจะออกจากอาบัติสังฆาทิเสส. และไม่ใช่ภิกษุผู้ต้องโทษนิคหกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจากสงฆ์

- เป็นภิกษุอยู่ในสีมาเดียวกัน
- ภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าว แม้แต่แสดงการคัดค้านให้ภิกษุที่นั่งอยู่ข้างๆ กันรู้ ก็มีผลแล้ว(คือค้านขึ้น)

นิสสารณา-โอสารณา

(194-195) นิสสารณา-ไล่ออกจากหมู่หรือจากวัด. โอสารณา-รับเข้าหมู่ หรือรับเข้าอยู่วัดดังเดิม (โทษไล่ออกจากวัด เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "นาสนะ") ภิกษุที่ต้องโทษนิสสารณาจากสงฆ์ คือภิกษุผู้เป็นพาล(โง่เขลา). ไม่ฉลาด. มีอาบัติมาก. มีกิริยามารยาทเสียหาย. และซอบคลุกคลีกับคฤหัสถ์ในทางที่ไม่สมควร

ส่วนภิกษุผู้บริสุทธิ์ ไม่มีอาบัติติดตัวเลย แม้จะถูกสงฆ์ขับไล่ออกจากวัด ก็ไม่มีผล เป็นการขับไล่ที่ไม่เป็นธรรม(ทุนฺนิสฺสาริโต)

คนที่ไม่สมควรจะได้อุปสมบท แต่ถ้าอุปสมบทแล้ว ก็อยู่ในข่ายของ"โอสารณา" คือให้อยู่เป็นภิกษุต่อไปได้ บุคคลเหล่านั้นได้แก่ คนพิการ. และคนมีอวัยวะไม่สมประกอบต่างๆ รวมถึง :

- คนเป็นโรคคอพอก. โรคเรื้อรัง. โรคอัมพาต
- คนเคยเป็นนักโทษ. คนถูกหมายจับ. และคนมีเครื่องหมายติดตัว (เช่นเครื่องหมายว่าเป็นทาส)

(คนเป็นโรคร้ายแรงน่ารังเกียจ ไม่ควรให้อุปสมบทก็จริง แต่เมื่อเขาได้อุปสมบทแล้ว ก็ให้เป็นภิกษุต่อไปได้)

นิคหกรรม

ตั้งแต่ข้อ(196)ถึง(236) ว่าด้วยเรื่องนิคหกรรม ซึ่งเป็นสังฆกรรมประเภทลงโทษผู้ทำความผิด 6 อย่าง คือ ตัชชนียกรรม, นิยสกรรม, ปัพพาชนียกรรม, ปฏิสารณียกรรม, อุกเขปนียกรรม, และตัสสปาปิยสิกากรรม

เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจในทางวิชาการและในทางปฏิบัติ ขอสรุปใจความสำคัญของเรื่องนิคหกรรมไว้ดังนี้

"นิคหะ" แปลว่า การข่ม, การปราม, การลงโทษที่ยังให้โอกาสแก่ผู้ทำผิดได้กลับตัวกลับใจได้; ศัพท์ที่มีความหมายตรงกันข้าม คือ "ปัคคัยหะ"-การยกย่อง, การชมเชย

นิคหกรรม เป็นสังฆกรรมก็จริง แต่ใช้ลงโทษได้ทั้งแก่ภิกษุและคฤหัสถ์, ที่เป็นสังฆกรรมก็เพราะเป็นกิจที่สงฆ์ต้องประชุมกันดำเนินการ โดยการสวดประกาศ (ด้วยอปโลกนกรรม, ญัตติกรรม, ญัตติทุติยกรรม, หรือ ด้วยญัตติจตุตถกรรม) ตามกระบวนการของพระวินัย

"นิคหกรรม" เป็นอธิกรณ์อย่างหนึ่ง คือเป็นประเภท"กิจจาธิกรณ์" ซึ่งแปลว่า เรื่องหรือกรณีที่สงฆ์ต้องทำ, อธิกรณ์ในความหมายเดิมกว้างกว่าคำว่า"คดี"ใน

ภาษาไทย ที่หมายถึงเฉพาะคดีความ หรือโทษ เป็นต้น เพราะการให้อุปสมบท. การให้ผ้ากฐิน เป็นต้นนั้น ก็เป็นอธิกรณ์ประเภทกิจจาธิกรณ์

นิคหกรรมแต่ละอย่าง มีข้อควรทราบเป็นเบื้องต้น ดังนี้

1. **ตัชชนียกรรม** แปลว่า "กรรมที่สงฆ์พึงกระทำแก่ภิกษุผู้มีความผิดชื่งน่าชู่,น่าตำหนิ"

ความผิดในอธิกรณ์ประเภทนี้คือ

- ก่อการทะเลาะวิวาทขึ้นในหมู่สงฆ์ (รวมไปถึงเป็นคนโง่เขลา, มีอาบัติมาก, มีมารยาททราม, และคลุกคลีกับคฤหัสถ์ในทางที่ไม่สมควร)
- มีศีลวิบัติ มีความประพฤติวิบัติ(อาจาร-วิบัติ) และมีความเห็นวิบัติ(ทิฏฐิวิบัติ)
- กล่าวติเตียนพระรัตนตรัย

ผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง สงฆ์สามารถลงโทษโดยวิธีนี้ได้ ภิกษุผู้ถูกลงโทษในคราวแรก คือ พระปัณฑุ-กะ และ พระโลหิตกะ (ในกลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์)

2. **นิยสกรรม** แปลว่า "กรรมอันสงฆ์พึงกระทำให้เป็นผู้ไร้ยศ" ก็คือถอดยศนั่นเอง ("ถอดยศ" ในที่นี้คือให้พ้นจากการถือนิสัย(นิสสยมุตตกะ), แม้เป็นพระเถระแล้ว เมื่อถูกนิยสกรรมจากสงฆ์ ก็ต้องมาเริ่มต้นขอถือนิสัยใหม่ อาจจะเริ่มขอเป็นลูกศิษย์ของภิกษุผู้มี

พรรษาน้อยกว่า)

ความผิดในอธิกรณ์ประเภทนี้คือ

- มีอาบัติมาก
- คลุกคลีกับคฤหัสถ์ในทางที่ไม่สมควร

ภิกษุผู้ถูกนิยสกรรมเป็นองค์แรก คือ พระเสย-ยสกะ

3. **ปัพพาชนียกรรม** แปลว่า "กรรมอันสงฆ์พึงกระทำแก่ผู้ทำผิด โดยการขับไล่(ออกจากวัด)"

ความผิดในอธิกรณ์ประเภทนี้คือ

- ประทุษร้ายสกุล(ทำให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธา)
- มีความประพฤติต่ำทรามจนฉาวโฉ่
- เล่นคะนอง
- อนาจาร(ประพฤติเสียหายต่างๆ)
- ประกอบมิจฉาชีพ

ภิกษุผู้ถูกปัพพาชนียกรรมครั้งแรก คือ พระอัสสชิ และ พระปุนัพพสุกะ (ในกลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์)

4. **ปฏิสารณียกรรม** แปลว่า "กรรมอันสงฆ์ให้ภิกษุผู้ทำผิดกลับไปขอโทษเขา"

ความผิดในอธิกรณ์ประเภทนี้คือ

- ขวนขวายให้คฤหัสถ์เสียประโยชน์ ด่าว่าเขาหรือยุยงให้เขาแตกกัน
- พูดให้เขาเสื่อมศรัทธาในพระรัตนตรัย

สงฆ์ลงโทษนี้ครั้งแรกแก่พระสุธรรม ซึ่งไปด่าว่าจิตตคฤหบดี

5. อุกเขปนียกรรม แปลว่า "กรรมอันสงฆ์พึงกระทำแก่ภิกษุผู้ทำผิด โดยการยกออกจากหมู่คณะ" (คือตัดสิทธิของความเป็นภิกษุไว้ชั่วคราว). ภิกษุผู้ถูกลงโทษนี้ เรียกว่า"อุกฺขิตฺตโก"

ความผิดในอธิกรณ์ประเภทนี้คือ

- ต้องอาบัติแล้ว ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ (เรียกว่า"ไม่เห็นอาบัติ") หรือไม่ยอมออกจากอาบัติ (คือไม่ทำคืนอาบัติ)
- มีความเห็นชั่วร้าย(ปาปทิฏฐิ)

ความผิดดังกล่าวทำให้สงฆ์อยู่ด้วยกันอย่างไม่มีศีลและทิฐิเสมอกัน(เสียสีลสามัญญตาและทิฏฐิ-สามัญญตา)

ข้อ"มีความเห็นชั่วร้าย" ลงโทษแก่พระอริฏฐะ เป็นครั้งแรก (รูปนี้ไม่ยอมสละความเห็นนั้น ได้สึกออกไป)

ข้อ"ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ" ลงโทษแก่พระฉันนะเป็นครั้งแรก

ในวินัยมุขเล่ม 3 กัณฑ์ที่ 31 กล่าวว่า พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ ถูกปัพพาชนียกรรม ไม่ยอมสละทิฐิบาป ไม่ประพฤติอ่อนน้อม ก็ได้สึกไป (หลักฐานในพระบาลี ไม่ชัดเจนว่าเป็นฉัพพัคคีย์รูปไหนบ้างที่สึก

คราวนั้น)

6. **ตัสสปาปิยสิกากรรม** แปลว่า "กรรมอันสงฆ์พึงกระทำ เพราะเหตุที่ภิกษุนั้นเป็นคนบาป"

ความผิดในอธิกรณ์ประเภทนี้คือ

- ให้การกลับไปกลับมา เดี๋ยวสารภาพ เดี๋ยวปฏิเสธ พูดกลบเกลื่อนกลับกลอก เมื่อถูกสงฆ์ไต่สวนในเรื่องอาบัติ ก็พูดมุสาซึ่งหน้า

สงฆ์ลงโทษแก่พระอุปวาฬเป็นครั้งแรก เป็นการลงโทษแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยหรือถูกโจทว่าเป็นอาบัติ (อนุวาทาธิกรณ์)

ส่วนนิคหกรรมที่สงฆ์ทำแก่คฤหัสถ์ คือการคว่ำบาตร(ไม่คบหาสมาคม) ด้วยการไม่รับบิณฑบาต (เมื่อเขากลับตัวได้จึง"หงายบาตร"-คืนดีต่อกันดังเดิม) สงฆ์ลงโทษแก่เจ้าวัฑฒลิจฉวีเป็นครั้งแรก เพราะถูกพระเมตติยะและพระภุมมชกะ(ในกลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์)เสี้ยมให้ใส่ความพระทัพพะ มัลลบุตร ว่าเป็นชู้กับภรรยของเขา

ในการลงโทษด้วยนิคหกรรมนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงความเห็นไว้ในวินัยมุขตอนหนึ่งว่า

"สงฆ์จะนิคหะภิกษุก็ดี คฤหัสถ์ก็ดี ด้วยทำกรรมเหล่านี้ หรือด้วยอาณาสงฆ์เทียบกรรมเหล่านี้ พึงตั้งมั่นอยู่ในมัตตัญญุตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ

กาลัญญุตา ความเป็นผู้รู้จักกาล ปุคคลัญญุตา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล ดำริโดยรอบคอบแล้วจึงทำ ไม่พึงใช้อำนาจที่ประทานไว้นี้เป็นหนทางนำมาซึ่งความแตกสามัคคี เช่นพวกภิกษุชาวโกสัมพีได้ทำมาแล้ว"

อุกเขปนียกรรมเป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม

(196) **อุกเขปนียกรรมที่ไม่เป็นธรรม** มีลักษณะดังต่อไปนี้

- ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ

- ไม่ยอมรับว่ามีอาบัติที่จะออกจากอาบัติ สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ออกจากอาบัติ

- มีทิฐิบาป สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่สละทิฐิบาป

- ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติและไม่สละทิฐิบาป สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติและไม่สละทิฐิบาป

- ไม่ออกจากอาบัติและไม่สละทิฐิบาป สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ออกจากอาบัติและไม่สละทิฐิบาป

- ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ, ไม่ออกจากอาบัติ, และไม่สละทิฐิบาป สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ, ไม่ออกจากอาบัติ, และ ไม่สละทิฐิบาป

(197) - ยอมรับว่าเป็นอาบัติ สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ

- รับปากแล้วว่าจักออกจากอาบัติ สงฆ์ลงโทษ ฐาน

ไม่ออกจากอาบัติ

- รับปากแล้วว่าจักสละทิฐิบาป สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่สละทิฐิบาป

- ยอมรับว่าเป็นอาบัติ และรับปากแล้วว่าจักออกจากอาบัติ สงฆ์ลงโทษฐานไม่ยอมรับและไม่ออกจากอาบัติ

- ยอมรับแล้วว่าเป็นอาบัติและจะสละทิฐิบาป สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติและไม่สละทิฐิบาป

- ออกจากอาบัติแล้ว และสละทิฐิบาปแล้ว สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ออกจากอาบัติและไม่สละทิฐิบาป

- ยอมรับว่าเป็นอาบัติ. รับปากว่าจักออกจากอาบัติ. และจักสละทิฐิบาปแล้ว สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ. ไม่ออกจากอาบัติ. และไม่สละทิฐิบาป

(198) **อุกเขปนียกรรมที่เป็นธรรม** มีลักษณะดังต่อไปนี้

- ยอมรับว่าเป็นอาบัติแล้ว แต่บอกว่าไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ

- ออกจากอาบัติแล้ว แต่บอกว่าไม่มีอาบัติที่จะออก สงฆ์ลงโทษฐานไม่ออกจากอาบัติ

- สละทิฐิบาปแล้ว แต่บอกว่าไม่มีทิฐิบาปที่จะสละ สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่สละทิฐิบาป

- ยอมรับว่าเป็นอาบัติแล้ว และออกจากอาบัติแล้ว แต่บอกว่าไม่มีอาบัติที่จะออกและไม่มีทิฐิบาปที่จะสละ สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ออกจากอาบัติและไม่สละทิฐิบาป

- ยอมรับว่าเป็นอาบัติ, ออกจากอาบัติแล้ว, และสละทิฐิบาปแล้ว แต่บอกว่าไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ, ไม่มีอาบัติที่จะออก, และไม่มีทิฐิบาปที่จะสละ สงฆ์ลงโทษ ฐานไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ, ไม่ออกจากอาบัติ, และไม่สละทิฐิบาป

(การกล่าวหา ทำโดยภิกษุรูปเดียว หรือโดยคณะ หรือโดยสงฆ์ก็ได้)

(199-203) พระอุบาลีเกิดความสงสัยว่า การพิจารณาลงโทษของสงฆ์ ถ้าไม่ตรงตามข้อกำหนดในพระวินัย เช่น สังฆกรรมที่ควรทำต่อหน้า แต่ไปทำลับหลัง เป็นต้น จะใช้ได้หรือไม่? ได้นำความเข้ากราบทูลขอให้ทรงแนะนำ พระพุทธองค์ทรงแนะนำว่า วิธีการและบทลงโทษ ต้องเป็นไปตามบทบัญญัติโดยเคร่งครัด หาไม่แล้ว สังฆกรรมก็จะไม่เป็นธรรม-ไม่เป็นวินัย และสงฆ์ย่อมมีความผิดด้วย

(เรื่องของนิคหกรรม มีตัชชนียกรรมเป็นต้น ตั้งแต่ข้อ (204) ถึงข้อ (236) มีรายละเอียดเหมือนในกัมมขันธกะข้างหน้า)

โกสัมพิขันธกะ

จุดเริ่มต้นแห่งความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี

(238) ครั้งหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ มีภิกษุรูปหนึ่งต้องอาบัติแล้วและยอมรับว่าเป็นอาบัติ ขณะที่ภิกษุเหล่าอื่นเห็นว่าไม่เป็นอาบัติ (ภิกษุเริ่มมีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องอาบัติข้อหนึ่ง), ต่อมา ภิกษุรูปนั้นกลับมีความเห็นเปลี่ยนไปว่า เรื่องที่ตนเห็นว่าเป็นอาบัติตอนแรกหาได้เป็นอาบัติไม่ ขณะที่ภิกษุอีกฝ่ายหนึ่งกลับเห็นว่าเป็นอาบัติ, ฝ่ายหลังนี้เลยรวมพรรคพวกกล่าวหาภิกษุนั้นว่าต้องอาบัติเข้าแล้ว, เมื่อภิกษุนั้นไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ จึงถูกอีกฝ่ายหนึ่งลงโทษด้วยอุกเขปนียกรรม(ตัดสิทธิของความเป็นภิกษุชั่วคราว)

(มีข้อควรสังเกตว่า ในพระบาลีนี้ ไม่ได้ระบุว่า ข้ออาบัติครั้งนั้นเป็นเรื่องอะไร และไม่ได้บอกด้วยว่า ภิกษุที่ถูกลงโทษเป็นฝ่ายวินัยธรหรืออีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายธรรมธร, อรรถกถาระบุภายหลังว่า ภิกษุรูปนั้นเป็นพระวินัยธร อีกฝ่ายหนึ่งเป็นพระสุตตันติกะ(คือฝ่ายทรงจำพระสุตตันตะ) พร้อมกับบอกชัดเจนว่า

ข้ออาบัติคือ ภิกษุนั้นค้างน้ำชำระไว้ในกระบอกชำระในเวจกุฏี (ส้วม) และภิกษุรูปนั้นเป็นฝ่ายสุตตันติกะ ถูกฝ่ายพระวินัยธรลงอุกเขปนียกรรม)

เกิดฝักฝ่ายต่อสู้กัน

ความจริง ภิกษุผู้ถูกลงโทษรูปนั้นเป็นพหูสูต, ซ่ำซองในคัมภีร์(อาคตาคโม), ทรงธรรมทรงวินัย(ธมฺมธโร วินยธโร), แม่นในข้ออาบัติ(มาติกาธโร-สวดปาติโมกข์ได้), เฉลียวฉลาด, ละอายต่อบาป(ลชฺชี), รังเกียจความผิด, และตั้งใจฝึกฝนอบรมตน(สิกฺขากาโม)

เมื่อถูกสงฆ์ลงโทษ ท่านก็ไปหาภิกษุที่มักคุ้นกันมายืนยันว่าตนไม่ผิดแต่ถูกลงโทษ การตัดสินของสงฆ์อีกฝ่ายหนึ่งไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย, มีภิกษุอยู่ข้างท่านเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง และได้พากันไปคัดค้านการลงโทษนั้น แล้วต่างฝ่ายต่างก็แข็งข้อเข้าหากันตั้งแต่บัดนั้น

(ตามท้องเรื่อง ไม่ได้บอกว่าสงฆ์ฝ่ายที่ลงโทษมีคุณสมบัติอย่างไร ทราบแต่ว่าเป็นฝ่ายข้างมากตั้งแต่เริ่มต้น)

เสด็จโปรดทั้งสองฝ่าย

(239) มีภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าเฝ้ากราบทูลให้ทรงทราบเรื่องที่เกิดขึ้น ตั้งแต่จุดเริ่มต้น ไปจนถึงความแตกแยกของสงฆ์ที่กำลังเป็นไป พระพุทธองค์เสด็จไปยังที่อยู่ของพวกภิกษุฝ่ายลงโทษก่อน ได้ประทานพระโอวาทดังนี้

"ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอไม่พึงลงโทษกันโดยคิดว่าตนเป็นคนรอบรู้, เมื่อฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไม่เป็นอาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเป็นอาบัติ ถ้าพวกเธอคิดว่าต้องลงโทษผู้ที่เห็นว่าไม่เป็นอาบัติ ทำอุโบสถร่วมกันไม่ได้ ก็จะเกิดความบาดหมางทะเลาะวิวาทกัน สงฆ์ก็จะเกิดความแตกแยกร้าวฉาน, เมื่อภิกษุทั้งหลายไม่ต้องการให้เกิดความแตกแยก ก็ไม่พึงลงโทษกันเพราะการที่ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัตินั้น"

ทรงชี้ไปที่การลงโทษโดยอุกเขปนียกรรม ซึ่งจะทำให้สงฆ์แยกกันทำปวารณา, แยกกันทำสังฆกรรม, นั่งอยู่ในลำดับอาสนะร่วมกันไม่ได้, ดื่ม-ฉันที่เดียวกันไม่ได้, อยู่อาศัยในที่เดียวกันไม่ได้, ปฏิบัติต่อกันตามอายุพรรษาก็ไม่ได้ นั่นเป็นความบาดหมางแตกแยกของสงฆ์อันเนื่องมาจากการลงโทษกัน เพราะเหตุที่อีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ

จากนั้นได้เสด็จไปหาฝ่ายหนุนภิกษุผู้ถูกลงโทษ ประทานพระโอวาทว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อพวกเธอต้องอาบัติแล้ว อย่าได้คิดว่าไม่ต้องทำคืนอาบัติ โดยเข้าใจว่าตนไม่ได้ต้องอาบัติ, เมื่อภิกษุต้องอาบัติแล้ว แต่ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ ขณะที่ภิกษุเหล่าอื่นเห็นว่าเป็นอาบัติ ถ้ามาคิดว่า ภิกษุเหล่าอื่นนั้นมีคุณธรรมเพียบพร้อม คงจะไม่ลงโทษด้วยความลำเอียงต่างๆ เมื่อลงโทษแล้วก็จะแยกกันทำอุโบสถ เกิดความบาดหมางแตกแยกกันไป, เมื่อไม่อยากให้เกิดความบาดหมางแตกแยกในหมู่สงฆ์ ก็พึงยอมแสดงอาบัติ แม้เพราะเชื่อฟังกัน"

ทรงชี้ให้เห็นโทษเมื่อมีการลงอุกเขปนียกรรมในหมู่สงฆ์ว่าจะนำไปสู่ความแตกแยกเช่นเดียวกัน

เกิดนานาสังวาส

(240) เมื่อมีการทำอุโบสถและสังฆกรรม ฝ่ายหนุนภิกษุผู้ถูกลงโทษ พากันทำอุโบสถและสังฆกรรมภายในสีมา ส่วนภิกษุอีกฝ่ายหนึ่ง ออกไปทำนอกสีมา(นิสสีมา). เมื่อภิกษุรูปหนึ่งของฝ่ายหลังนี้ เข้ากราบทูลเรื่องนี้ พระพุทธองค์รับสั่งว่า

"ภิกษุ! ถ้าฝ่ายหนุนภิกษุผู้ถูกลงโทษ ทำอุโบสถและสังฆกรรมภายในสีมา ถูกต้องตามญัตติและอนุสาวนาที่เราบัญญัติไว้แล้ว กรรมของพวกเธอใช้ได้ ไม่เสียหาย ทำได้, ถ้าฝ่ายลงโทษทำสังฆกรรมภายในสีมาเดียวกัน ถูกต้องตามญัตติและอนุสาวนาที่บัญญัติไว้ ก็ใช้ได้เหมือนกัน เหตุผลก็เพราะว่าทั้งสองฝ่ายมีสังวาสต่างกัน(นานาสังวาส)"

("สังวาส" ในที่นี้คือ มีสิกขาบทเสมอกัน มีฐานะและสิทธิในความเป็นภิกษุเสมอกัน)

ในโอกาสเดียวกันนี้ ได้รับสั่งแก่ภิกษุรูปนั้นเรื่องนานาสังวาสและสมานสังวาส ว่า

นานาสังวาสเกิดจากเหตุ 2 ประการ คือ

1. ภิกษุทำตนให้เป็นนานาสังวาสเอง(อตฺตนา อตฺตานํ นานาสังวาสกํ กโรติ) เช่น เห็นอีกฝ่ายหนึ่งมีศีลต่างไปจากตน

2. สงฆ์พร้อมใจกันมีมติให้ภิกษุนั้นเป็นนานาสังวาส เพราะความผิดที่ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ, ไม่ทำคืนอาบัติ, หรือไม่สละทิฐิ

บาป

สมานสังวาส(มีสังวาสเสมอกัน) ก็เกิดจากเหตุ 2 ประการเหมือนกัน คือ ทำตนให้เป็นสมานสังวาสเอง และสงฆ์มีมติรับเข้าหมู่สงฆ์อีกตามเดิม เมื่อภิกษุนั้นแก้ไขตนดีเป็นปกติแล้ว

(เห็นได้ชัดว่า ภิกษุทำสังฆกรรมกับภิกษุทำนานาสังวาสต่างกันโดยสิ้นเชิง)

เกิดความแตกแยกรุนแรง

(241-242) ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพีครั้งนั้นทวีความรุนแรงขึ้น ถึงขั้นชกต่อยกันในที่ฉันและในละแวกบ้านเป็นที่หมิ่นแคลนของประชาชนทั่วไป เมื่อทรงทราบก็รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในเมื่อสงฆ์แตกแยกกัน มีอะไรที่เห็นว่าไม่ถูกก็อย่าถึงกับแสดงออกทางกายและทางวาจาอันไม่ดีต่อกัน การใดที่เห็นว่าถูกต้องดีงามที่จะต้องทำร่วมกันอยู่-ยังพอพูดกันได้อยู่ แต่เมื่อเป็นคนละฝ่ายกัน ก็ให้นั่งเว้นอาสนะทำการนั้นได้

แม้จะมีพระโอวาทอย่างนั้นแล้ว ภิกษุทั้งสองฝ่ายก็ไม่ยอมปรองดองกัน. หลังจากนั้นก็มีปากมีเสียงกันอย่างรุนแรง ไม่มีทางที่จะระงับได้ จนกระทั่งภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปทูลขอให้ทรงพระกรุณาเสด็จไประงับการทะเลาะวิวาทของภิกษุทั้งสองฝ่าย แต่ก็ได้ทรงสดับคำทูลของภิกษุเพี้ยน(อธมฺมวาที)รูปหนึ่งว่า ขอจงอยู่ในส่วนของพระองค์เถิด เรื่องนี้ต้องได้เห็นดีกัน ต้องได้แตกหักกันไปข้างหนึ่ง

วันนั้น ทรงใช้วิธียกเรื่องราวแต่หนหลัง(ประวัติศาสตร์)แสดงเป็นอุทาหรณ์ให้ภิกษุทั้งหลายได้คิด ดังต่อไปนี้

ประวัติศาสตร์สมัยหนึ่งของแคว้นกาสี

(243-244) กรุงพาราณสีในอดีต สมัยพระเจ้าพรหมทัตทรงปกครอง (พระนามหนึ่งคือ "พระเจ้ากาสี"-พระราชาแห่งแคว้นกาสี) เป็นเมืองหลวงอันยิ่งใหญ่ เพราะพระเจ้าพรหมทัตทรงแสนยานุภาพแผ่ไพศาล บ้านเมืองมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์เหนือกว่าแคว้นโกศลอย่างเทียบกันไม่ได้ แคว้นโกศลสมัยนั้น พระราชาทรงพระนามว่า "ทีฆีติ" เป็นเจ้าของอาณาจักรเล็กๆ เมื่อเทียบกับพระเจ้าพรหมทัต

สมัยนั้น พระเจ้าพรหมทัตทรงยาตราทัพไปยึดครองแคว้นโกศลอย่างง่ายดาย เพราะพระเจ้าทีฆีติไม่คิดทัดทาน ทรงพาพระมเหสีหลบหนีไปก่อน โดยเสด็จพระดำเนินไปทางกรุงพาราณสี ปลอมพระองค์ไม่ให้ใครรู้จักด้วยเครื่องนุ่งห่มแบบปริพาชก ไปอาศัยอยู่ในบ้านช่างหม้อหลังหนึ่ง ที่ชายแดนติดกับอาณาเขตแห่งพาราณสีนั่นเอง

กำเนิดทีฆาวุกุมาร

ไม่นาน พระมเหสีก็ตั้งพระครรภ์ มีอาการแพ้พระครรภ์คือมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรจตุรงคเสนา(สี่เหล่าทัพ) ซึ่งสอดสวมเกราะยืนอยู่ในสนามรบ และจะทรงดื่มน้ำล้างพระแสงขรรค์ในเวลาเช้า, พระสวามีได้สดับก็ได้แต่รับสั่งว่า เป็นเรื่องสุดวิสัยที่จะเป็นไปได้ เพราะอยู่ในคราวตกยากอย่างนั้น แต่พระมเหสีก็ทรงยืนกรานว่า ถ้าไม่ได้ตามพระประสงค์ คงสิ้นพระชนม์เป็นแน่

พราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตนั้น เป็นพระสหายของพระเจ้าทีฆีติ เมื่อพระราชาผู้ตถยากเสด็จไปทรงเล่าเรื่องนี้ให้ฟัง เขาก็ขอเข้าเฝ้า ขอดูพระลักษณะอาการของพระมเหสีก่อน. เมื่อได้เห็นพระมเหสีเสด็จมาแต่ไกล ก็ลุกจากที่นั่ง ทำผ้าเฉวียงบ่าและประนมมือรับเสด็จ พร้อมกับเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า ในพระครรภ์นั้นคือพระเจ้าโกศลแน่นอน และทูลอาสาจัดการให้ได้สมพระประสงค์ตามพระอาการแพ้พระครรภ์ทุกอย่าง. วิธีการของปุโรหิตคือกราบทูลพระเจ้าพรหมทัตว่า เกิดนิมิตตามตำราโหร ให้ต้องประกอบพระราชพิธีจัดกองทัพ ดังจะออกศึกจริง และให้ได้น้ำล้างพระแสงขรรค์ด้วย. พระมเหสีได้สมพระประสงค์ทุกอย่าง. ต่อมา เมื่อประสูติพระโอรส ก็ได้ขนานพระนามว่า "ทีฆาวุ"

โดยที่ทรงเกรงว่าพระเจ้าพรหมทัตจะทรงรู้เข้าสักวัน. ดังนั้นเมื่อทีฆาวุกุมารเจริญวัยพอรู้เดียงสา ทั้งสองพระองค์จึงให้พระกุมารหลบอาศัยอยู่นอกพระนคร และให้ได้ศึกษาศิลปวิทยาทุกสาขา

เวรระงับด้วยการไม่จองเวร

วันหนึ่ง ช่างกัลบกของพระราชวังแห่งแคว้นโกศล ซึ่งไปสวามิภักดิ์อยู่กับพระเจ้าพรหมทัต ได้ไปพบพระเจ้าทีฆีติพร้อมด้วยพระมเหสี ในคราบของปริพาชก-ปริพาชิกาที่บ้านช่างหม้อ จำได้แม่นมั่น จึงทูลรายงานให้พระเจ้าพรหมทัตทรงทราบ. พระเจ้าพรหมทัตทรงพระบัญชาให้จับพระเจ้าทีฆีติและพระมเหสีเพื่อสำเร็จโทษทันที

ตามพระราชบัญชานั้น เจ้าพนักงานจะต้องเอาเชือกเหนียวมัดพระราชาและพระมเหสีผู้ไร้แผ่นดิน ด้วยการให้มัดพระพาหาไพล่หลัง กล้อนพระเกศา แล้วพาตระเวนประจานไปตามท้องถนนและตามตรอกซอกซอยทั่วกรุง พลางย่ากลองสัญญาณจับผู้ร้าย (วัชฌเภรี) เสียงกึกก้องไปตลอดเส้นทาง บ่ายหน้าออกไปทางประตูเมืองด้านทิศตะวันตก แล้วสำเร็จโทษโดยการบั่นพระกายทั้งสองพระองค์ออกเป็น 4 ท่อน วางเรียงไว้ในหลุมด้านทิศตะวันตกของพระนครนั้น

ทีฆาวุกุมารได้ไปเห็นพระบิดาและพระมารดาอยู่ในสภาพถูกมัดพระพาหาไพล่หลัง กล้อนพระเกศา แห่ประจานอยู่บนท้องถนนทางประตูพระนครด้านทิศตะวันตก ได้มีโอกาสเสด็จเข้าไปใกล้ จนพระเจ้าทีฆีติทอดพระเนตรเห็น, ชั่วขณะนั้นเอง ได้ทรงเอ่ยด้วยพระโอวาทให้พระราชโอรสทรงสดับ ว่า

"พ่อทีฆาวุ! เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว เจ้าอย่าเห็นแก่สั้น เวรทั้งหลายย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่เวรระงับได้เพราะไม่จองเวร"

พวกเจ้าพนักงานหลวงได้ฟังก็นึกไปว่า พระเจ้าทีฆีติทรงเสียพระสติไปแล้ว แม้จะได้ยินพระดำรัสนั้นถึง 3 ครั้ง ก็ไม่เอะใจว่าเป็นพระดำรัสสั่งแก่พระราชกุมารที่ริมถนน

การสำเร็จโทษตามพระราชบัญชา จบลงที่หลุมศพด้านทิศตะวันตกของพระนคร พวกเจ้าพนักงานวางยามดูแลเหตุการณ์หลังจากนั้นก็พากันกลับ, พระเจ้าทีฆาวุทรงเข้าไปจัดหาสุราในพระนครมาเลี้ยงดูพวกเจ้าหน้าที่ยามให้ฟุบหลับไปทุกคน แล้วทรงขน

ฟืนมากองทำเป็นจิตกาธาน ทรงยกพระบรมศพของพระชนก และพระชนนีขึ้นถวายพระเพลิง แล้วทรงประนมพระหัตถ์เดินเวียนขวารอบพระจิตกาธาน 3 รอบ เพียงลำพังพระองค์, ความเป็นไปทั้งหมดนั้น พระเจ้าพรหมทัตได้ทอดพระเนตรเห็นจากพระปราสาทโดยตลอด ทรงฉุกพระทัยคิดเหมือนกันว่า ผู้ที่จัดการอยู่กับพระศพนั้น น่าจะเป็นญาติสาโลหิตกับพระเจ้าทีฆีติอย่างแน่นอน ทรงแปลกพระทัยว่า เหตุใดจึงไม่มีใครทูลรายงานให้ทรงทราบ?

เจ้าชายทีฆาวุ เมื่อทรงจัดการถวายพระเพลิงแล้ว ก็เสด็จหลบเข้าป่า ไปทรงกันแสงปิ่มจะขาดพระทัย แล้วทรงเริ่มแผนการใหญ่ทันที, เมื่อเสด็จเข้ากรุงพาราณสีอีกครั้ง ทรงไปที่โรงช้างใกล้พระบรมมหาราชวัง ขอเรียนวิชาชีพกับนายควาญช้าง(หัตถาจารย์) ซึ่งก็ได้รับการต้อนรับด้วยความยินดี

เพลาใกล้รุ่ง เจ้าชายทรงตื่นบรรทม และคว้าพิณมาคลอเพลงอยู่โหยหวน ได้ยินไปไกล จนแว่วถึงพระกรรณของพระเจ้าพรหมทัต เมื่อมีรับสั่งถามพวกมหาดเล็ก ก็ได้ทรงทราบว่าเป็นเสียงเพลงของศิษย์หนุ่มที่โรงช้าง ทรงโปรดในเสียงเพลงนั้นยิ่งนัก จึงมีพระบัญชาให้เจ้าของเสียงเพลงเข้าเฝ้า, ในที่สุด เจ้าชายทีฆาวุก็ได้รับพระมหากรุณาให้เข้าไปเป็นราชองครักษ์ประจำพระองค์ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ถึงขั้นให้เป็นสารถีเทียมรถม้าโดยเสด็จล่าเนื้อเป็นการส่วนพระองค์

วันหนึ่ง ขบวนราชรถล่าเนื้อเพื่อสำราญพระอิริยาบถเกิดการพลัดหลงกันในป่าลึก โดยการวางแผนของเจ้าชายทีฆาวุ,

ราชรถโดยเสด็จที่เจ้าชายทีฆาวุทรงควบขับโดยลำพัง เตลิดหลงทางไปไกล จนพระเจ้าพรหมทัตทรงเหนื่อยอ่อน รับสั่งให้หยุดแวะพักบรรทม และทรงงีบหลับไป. ณ โอกาสนั้น เจ้าชายทีฆาวุทรงย้อนระลึกย้ำแค้นแต่อดีต ที่พระเจ้าพรหมทัตทรงก่อเอาไว้แก่แคว้นโกศล ทุกคราวแค้นที่ผุดพุ่งขึ้นในพระทัย ทรงชักพระขรรค์ออกจากฝักจะปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัต ซึ่งเป็นการง่ายดายนัก แต่แล้วก็ทรงสะดุดกับพระดำรัสสั่งของพระชนก ที่ทรงให้ระงับเวรด้วยการไม่ก่อเวรต่อไป ทุกครั้ง. ชั่วขณะที่เจ้าชายกำลังตัดสินพระทัยอย่างหนักนั้น พระเจ้าพรหมทัตทรงฝันเห็นพระโอรสของพระเจ้าทีฆีติมางาดเงื้อพระขรรค์จะปลงพระชนม์จนทรงหวาดสะดุ้งตื่นจากบรรทม. และเมื่อทรงเล่าความฝันนั้นเจ้าชายทีฆาวุก็กราบทูลว่า ความฝันทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องจริง. โดยเปิดเผยพระองค์ว่าทรงเป็นพระราชกุมารแห่งแคว้นโกศล และกำลังตัดสินพระทัยอยู่ว่าจะทรงชำระแค้นดีหรือไม่. พระเจ้าพรหมทัตยิ่งได้ทรงสะดับดังนั้นก็ยิ่งทรงหวาดสะดุ้ง ถึงแก่ซบพระเศียรลงแทบยุคลบาทของเจ้าชายทีฆาวุ และทรงระล่ำระลักขอชีวิตไว้

พระดำรัสสั่งของพระชนก ทำให้เจ้าชายทีฆาวุตัดสินพระทัยว่าต้องระงับเวร. กราบทูลพระเจ้าพรหมทัตว่า มิทรงอาจเอื้อมที่จะถวายชีวิตแก่พระองค์ และว่า

"พระองค์ต่างหากควรจะพระราชทานชีวิตแก่ข้าพระองค์"

พระเจ้าพรหมทัตรับสั่งว่า ทั้งพระองค์และเจ้าชาย ต่างก็ให้ชีวิตแก่กันและกัน. ทั้งสองพระองค์ได้จับพระหัตถ์กัน ร่วมสาบานกันว่าจะไม่ทำร้ายกัน แล้วพากันเสด็จกลับเข้าพระนคร

เมื่อกลับถึงพระนคร พระเจ้าพรหมทัตมีพระบัญชาให้เรียกประชุมหมู่อำมาตย์ข้าราชบริพารทั้งปวง รับสั่งถามที่ประชุมว่า ถ้าพบพระโอรสของพระราชาแห่งแคว้นโกศลจะทำอย่างไร? ทุกเสียงกราบทูลตรงกันว่า ต้องตัดมือ, ตัดเท้า, ตัดหู, ตัดจมูก, และตัดศีรษะ ไม่ปล่อยให้รอดชีวิตไปได้, พระเจ้าพรหมทัตจึงทรงเผยความจริงต่อที่ประชุมว่า เจ้าชายทีฆาวุอยู่ข้างๆ พระองค์แล้ว, และตรัสถามเจ้าชายทีฆาวุ ให้ทรงตอบต่อที่ประชุม เรื่องพระชนกรับสั่งไม่ให้เห็นแก่ยาวและอย่าเห็นแก่สั้นนั้น หมายความว่าอย่างไร?

เจ้าชายกราบทูลว่า "ไม่เห็นแก่ยาว" คืออย่าได้จองเวรให้ยืดเยื้อ, "ไม่เห็นแก่สั้น" คืออย่าแตกร้าวจากมิตรเร็วนัก

พระเจ้าพรหมทัตทรงยกย่องเจ้าชายทีฆาวุให้ปรากฏต่อที่ประชุมว่า ทรงเป็นบัณฑิต หาได้ยากนัก ที่ทรงแปลความหมายของพระโอวาทสั้นๆ นั้นได้อย่างพิสดาร, และได้มีพระราชโองการพระราชทานคืนแคว้นโกศลและราชสมบัติทั้งหมดแก่เจ้าชายทีฆาวุตั้งแต่บัดนั้น พร้อมกันนั้นก็ทรงยกพระราชธิดาให้เป็นคู่อภิเษกสมรสด้วย

พระพุทธองค์ทรงจบเรื่องนี้ด้วยพระดำรัสว่า แม้แต่พระราชาผู้มีพระราชอำนาจ มีศัตราวุธ(พร้อมที่จะประหัตประหารกัน) ก็ยังใช้ขันติ(ความอดทน)และโสรัจจะ(ความสงบเสงี่ยม) แก้ปัญหาได้ ถ้าภิกษุในพระธรรมวินัยที่ทรงกล่าวไว้ดีแล้ว จะพึงมีขันติและโสรัจจะอย่างนั้น ก็จะเป็นเรื่องดีงาม

ทรงย้ำเรื่องดับเวร ก่อนเสด็จจาก

(245-247) พระพุทธองค์ทรงขอให้ภิกษุชาวโกสัมพีเหล่านั้นเลิกแตกแยกบาดหมางกันถึง 3 ครั้ง ก็ไม่เป็นผล จึงทรงดำริว่า โมฆบุรุษเหล่านี้หัวดื้อ (ปริยาทินฺนรูปา-though infatuate) เป็นการยากที่จะทรงสอนให้เข้าใจอะไรได้

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง เมื่อเสด็จกลับจากบิณฑบาตในกรุงโกสัมพีและเสวยพระกระยาหารแล้ว เวลาบ่าย ทรงเก็บเสนาสนะเข้าที่ และทรงถือบาตรจีวรยืนท่ามกลางสงฆ์ ประทานพระโอวาท (เวรุปสมคาถา) มีใจความว่า

● ภิกษุมีเสียงดังเป็นเสียงเดียวกัน ไม่มีแม้แต่รูปเดียวที่เห็นว่าตัวเองโง่(พาล), ยิ่งเมื่อสงฆ์แตกกัน ก็ไม่ได้คิดอะไรอย่างอื่น มีแต่ลืมตัว คิดแต่ว่าตัวเองฉลาด ช่างพูด เจ้าคารม นึกอยากจะพูดอะไรก็ยื่นปากพูด ไม่ได้รู้สึกเลยว่า ความทะเลาะเป็นเหตุนำพา

● คนเหล่าใดจองเวรไว้ ว่าคนโน้นด่าเรา ตีเรา ชนะเรา ลักของของเรา เวรของคนเหล่านั้นย่อมไม่ระงับ คนที่ไม่จองเวรอย่างนั้นด่างหาก เวรของเขาจึงระงับ

● แต่ไหนแต่ไรมา เวรไม่เคยระงับได้เพราะเวรเลย มีแต่เวรระงับเพราะไม่จองเวร นี่เป็นโบราณธรรม

● คนอื่นไม่รู้ตัวว่า ตนกำลังยับเยินในท่ามกลางสงฆ์ ส่วนใครในท่ามกลางสงฆ์ ที่รู้ตัวเพราะเห็นคนอื่นกำลังยับเยิน, ความคิดที่จะเอาแพ้เอาชนะ(เมธคา-ความหมายมั่น) ย่อมไม่มี

● มีคนเขาหั่นกระดูกกัน เอาชีวิตกัน ยึดครองทรัพย์

สิน คือโคและม้า และมีถึงช่วงชิงแว่นแคว้นกัน เขาก็ยังหันมาคบหาสมาคมกันได้ เหตุไฉนพวกภิกษุจะคบหาสมาคมกันไม่ได้

● คนเรา ถ้าได้เพื่อนมีปัญญา ไปไหนด้วยกัน ช่วยเหลือกันได้ ตกอยู่ในอันตรายก็ช่วยขจัดปัดเป่าได้ ก็น่าอยู่หรอกที่จะคบหากัน ถ้าไม่ใช่อย่างนั้น ก็พึงอยู่คนเดียว ดุจเดียวกับพระราชา(องค์หนึ่ง) ยอมทิ้งแว่นแคว้น และช้างมาตังคะหนีโขลงเข้าป่า เพราะเหตุว่า คนโง่(พาล)เป็นเพื่อนที่ดีของใครไม่ได้ อยู่คนเดียวดีกว่า จะได้ไม่ทำบาป เฉกเช่นช้างมาตังคะปลีกตนไปอยู่ในป่าแต่ลำพัง

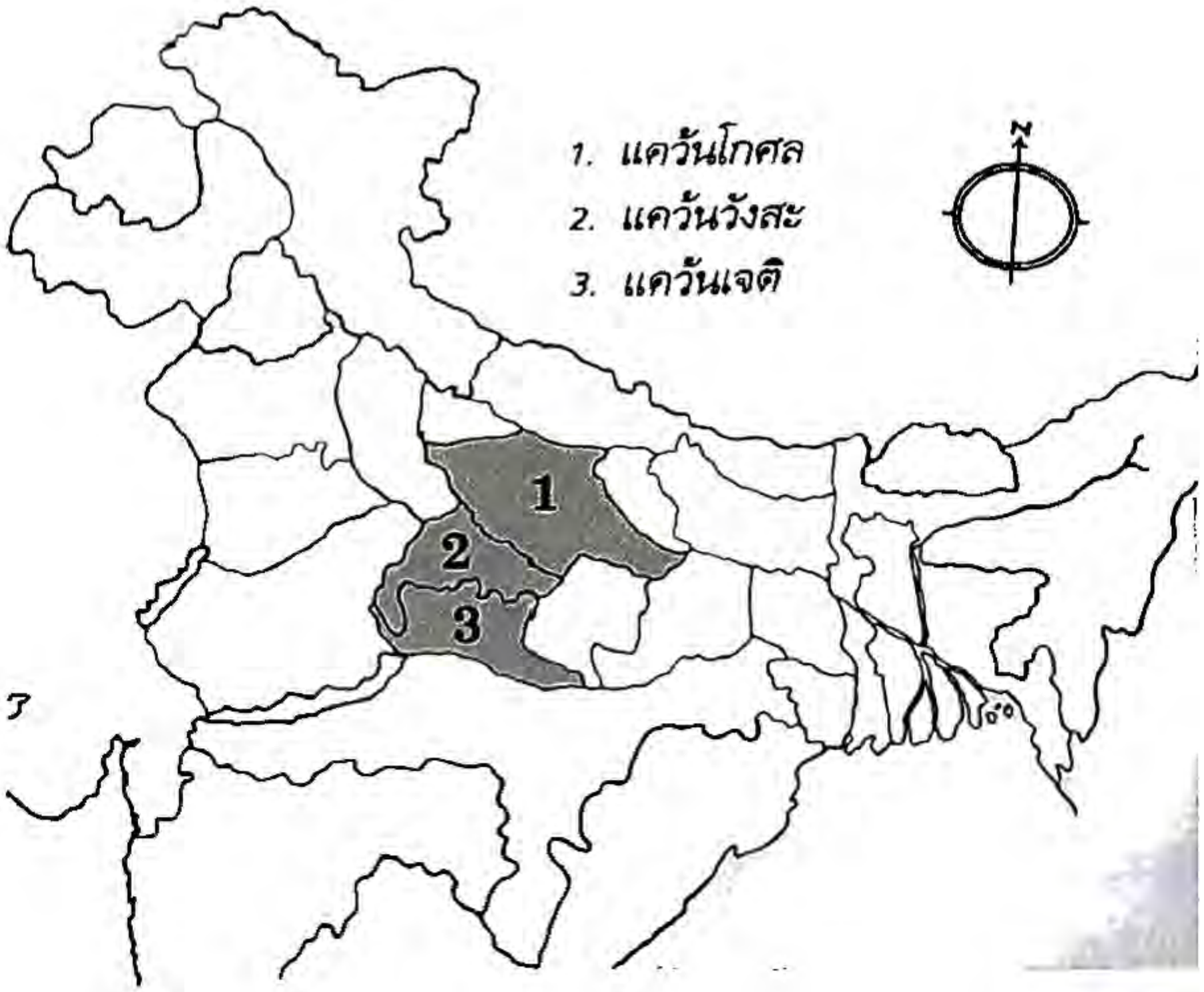

สงฆ์ในช่วงวิกฤตโกสัมพี

ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพีนั้น มีข้อมูลด้านต่างๆ ที่น่าวิเคราะห์และพิจารณา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปีหรือห้วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ น่าวิเคราะห์ว่าควรจะเกิดขึ้นเมื่อไร? แม้ว่าอรรถกถามโนรถปูรณีและชินกาลมาลีปกรณ์จะระบุว่า ในพรรษาที่ 9 ทรงจำพรรษาที่วัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี, และในพรรษาที่ 10 ทรงจำพรรษาที่ปาลิเลยยกะ(แคว้นเจติ). หนังสือเรื่อง"พุทธกิจ 45 พรรษา"ของกรมการศาสนา ก็ระบุว่า เรื่องนี้เกิดขึ้นหลังจากออกพรรษาที่ 9, ถ้าเป็นอย่างนั้นจริง ก็แสดงว่า การบัญญัติสิกขาบทครั้งแรก ไม่

ใช่ระหว่างพรรษาที่ 12-13 เพราะในพรรษาที่ 9-10 มีสิกขาบท-มีเรื่องอาบัติที่เป็นเหตุให้ภิกษุทะเลาะกันแล้ว ตามที่สันนิษฐานกันว่า การบัญญัติสิกขาบทมีขึ้นระหว่างพรรษาที่ 12-13 จึงอาจจะช้าไป, ถ้าเลื่อนเข้าไปอยู่ระหว่างพรรษาที่ 4-5 ก็น่าจะเป็นไปได้ เพราะในพรรษาที่ 5 ก็มีระบุว่า ทรงจำพรรษาที่ป่ามหาวันเหมือนกัน. (งานศึกษาพระไตรปิฎกชุดนี้จึงยึดถือเรื่องระยะกาลที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ โดยหลวมๆ เท่านั้น ไม่ชี้ขาดตายตัวตามมติต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลัง)

เส้นทางที่เสด็จหลีกจากพวกภิกษุชาวโกสัมพี

คราวนั้น เริ่มจากกรุงโกสัมพี(แคว้นวังสะ-อยู่ใจกลางของแผนที่ชมพูทวีป) บ่ายพระพักตร์สู่แคว้นเจติ. ว่ากันว่า หมู่บ้านปาลิเลยยกะ อยู่ในอาณาเขตของแคว้นเจติ. ก่อนจะถึงหมู่บ้านนั้น ทรงแวะที่หมู่บ้านชื่อ "พาลกโลณการกคาม" และที่ป่าชื่อ"ปาจีนวังสทายวัน" ซึ่งไม่ระบุว่าอยู่ในแคว้นไหน. การเสด็จไปประทับที่ปาลิเลยยกะครั้งนั้น พระบาลีกล่าวแต่เพียงว่า เสด็จประทับที่โคนต้นภัททสาละในราวป่ารักขิตวัน ประทับอยู่ที่นั่นพอสำราญพระทัย(ยถาภิรนฺตं วิหริตฺวา)แล้ว ก็เสด็จต่อไปจนถึงวัดเชตวัน กรุงสาวัตถี. จะเห็นได้ว่าเส้นทางเสด็จคราวนั้น อยู่ใน 3 แคว้น คือ วังสะ. เจติ. และ โกศล

เป็นที่น่าสังเกตว่า ระหว่างที่ทรงประสบสถานการณ์ภิกษุชาวโกสัมพีแตกแยกกันนั้น ไม่มีพระอานนท์หรือพระอุปัฏฐากอยู่ด้วยเลย พระอานนท์ในเวลานั้นก็เหมือนภิกษุหลายๆ รูป ซึ่งพอได้ทราบข่าวก็เดินทางไปเฝ้าที่วัดเชตวัน ทูลถามเรื่องที่เกิดขึ้นเหมือนกัน

สำหรับราหุลนั้น ปรากฏชื่อเสมอกับภิกษุองค์สำคัญๆ ด้วยคำบาลีว่า"อายสฺมา ราหุโล" แสดงว่าได้อุปสมบทแล้ว ถ้าเหตุการณ์ครั้งนั้นเกิดขึ้นเมื่อราหุลอุปสมบทแล้ว ก็น่าจะเป็นหลังพรรษาที่ 14 (นับแต่ทรงตรัสรู้)

ช่วงเวลาระหว่างเสด็จอยู่นั้น พระภคุอยู่ที่หมู่บ้านพาลกโลณการกคาม ส่วนพระอนุรุทธะ, พระนันทิยะ, และพระกิมพิละ อยู่ที่ปาจีนวังสทายวัน

ชีวิตความเป็นอยู่ของภิกษุที่อยู่กันอย่างปกติสุขโดยทั่วไปในเวลานั้น ได้ภาพรวมว่า

"รูปใดบิณฑบาตกลับมาก่อน ก็ปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า-กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ ล้างสำรับกับข้าวตั้งไว้ ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ รูปใดบิณฑบาตกลับมาทีหลัง เมื่อมีอาหารฉันเหลือ ต้องการจะฉันก็ฉันได้ ถ้าไม่ต้องการก็เททิ้งในที่ที่ไม่มีพืช หรือล้างในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ และรื้อเก็บอาสนะ เก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้า ล้างสำรับกับข้าว แล้วเก็บไว้ เก็บน้ำฉันน้ำใช้ กวาดโรงฉัน รูปใดเห็นหม้อน้ำ ไม่ว่าจะเป็นหม้อน้ำดื่มหรือหม้อน้ำในเวจกุฏีว่างเปล่า ก็ตักน้ำใส่ ถ้าทำไม่ได้ก็กวักมือเรียกกันให้ช่วย และต่างก็ช่วยกันยกเอาไปตั้งไว้ ไม่มีการบ่นว่ากัน และทุก 5 วัน(ปญฺจาหิกํ-in every five nights) นั่งประชุมกันฟังธรรมตลอดคืนยังรุ่ง(สพฺพรตฺตึ) ไม่ตกอยู่ในความประมาทอยู่กันด้วยจิตที่มุ่งต่อความเพียร"

จากโกสัมพีสู่ปาลิเลยยกะ

(248-250) หลังจากตรัสสอนเรื่องการระงับเวรในท่ามกลางสงฆ์ที่วัดโฆสิตารามแล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จจากโกสัมพี เสด็จ

แวะที่พาลกโลณการกคาม ซึ่งพระภคุพำนักอยู่ที่นั่น, หลังจากทรงไต่ถามความเป็นอยู่และทรงแสดงธรรมแก่พระภคุแล้ว ก็เสด็จต่อไปยังปาจีนวังสทายวัน-ที่อยู่ของพระอนุรุทธะ, พระนันทิยะ, และพระกิมพิละ

คนเฝ้าสวนป่า(ทายปาล)เมื่อเห็นพระพุทธองค์ ก็ทูลห้ามไม่ให้เสด็จเข้าเขตสวน เพราะไม่อยากให้รบกวนพระเถระทั้งสามรูป พระอนุรุทธะได้ยินเสียงทูลห้าม ก็รีบออกไปบอกคนเฝ้าสวนว่า นั่นคือพระบรมศาสดา แล้วไปบอกให้พระนันทิยะและพระกิมพิละทราบ ท่านทั้งสองกระวีกระวาดรับเสด็จ โดยรูปหนึ่งปูอาสนะ รูปหนึ่งตั้งน้ำล้างพระบาท, ตั่งรองพระบาท, กระเบื้องเช็ดพระบาทถวาย เรื่องที่ทรงไต่ถามพระเถระทั้งสามคือ ความปรองดองกันยังดีอยู่หรือ? กราบทูลว่า ความรักใคร่ปรองดองกันของพวกท่านยังเป็นไปด้วยดี เหมือนน้ำนมกับน้ำที่กลมกลืนกันได้เป็นอย่างดี, เมื่อทรงถามถึงวิธีปฏิบัติต่อกัน พระอนุรุทธะก็กราบทูลถึงความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของพวกตน

หลังจากทรงแสดงธรรมโปรดพระสาวกทั้งสามรูปนั้นแล้ว ก็เสด็จตรงไปยังหมู่บ้านปาลิเลยยกะ ประทับอยู่ที่โคนต้นภัทท-สาละ ในราวป่ารักขิตวัน ใกล้หมู่บ้านนั้น

พญาช้างเฝ้าอุปัฏฐาก

(ในพระบาลีกล่าวว่า มีช้างใหญ่(หตฺถินาโค)เชือกเดียวที่ปลีกจากโขลง ไปอยู่เฝ้าอุปัฏฐากพระพุทธองค์ ไม่มีลิงเกี่ยวข้อง)

วันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปประทับหลีกเร้นในที่

สงัด ทรงใคร่ครวญเรื่องความสุขสำราญเมื่อได้พ้นออกมาจากความวุ่นวายที่โกสัมพี ที่นั่นมีช้างจ่าโขลงเชือกหนึ่ง ซึ่งเกิดความเบื่อหน่ายตัวเอง ที่วันๆ ต้องยุ่งอยู่แต่ดูแลพวกช้างบริวาร ตนเองได้กินแต่พืชผักยอดด้วน หักกิ่งไม้ลงมากองไว้ก็เพื่อให้ช้างเชือกอื่นได้กินกัน น้ำก็ได้กินแต่น้ำขุ่นๆ (เพราะต้องให้ช้างบริวารลงไปกินก่อน)จะขึ้นจะลงจากท่าน้ำก็ถูกช้างพังเบียดสีกายอยู่ตลอดเวลา. คิดดังนั้นแล้วก็เดินหลบออกจากโขลง บ่ายหน้าไปยังที่ประทับของพระพุทธองค์ ใช้งวงตักน้ำใช้น้ำฉันถวาย และปราบสถานที่ในบริเวณที่ประทับให้สะอาดโล่ง พลางก็รู้สึกดื่มด่ำในความสุขสบายใจที่ตนหนีออกมาจากโขลงได้. พระพุทธองค์ทรงทราบถึงความนึกคิดของช้าง ทรงรำพึงว่า "จิตของพญาช้างผู้มีงายาวงามดุจงอนรถนั้น ก็เสมอกับจิตของพระอริยเจ้า โดยเหตุที่ต่างก็ชอบการอยู่ป่าเพียงลำพัง"

หลังจากประทับอยู่ที่หมู่บ้านปาลิเลยยกะพอสบายพระอิริยาบถแล้ว ก็ทรงพระดำเนินต่อไปจนถึงกรุงสาวัตถี เข้าประทับอยู่ในวัดเชตวัน

ชาวเมืองโกสัมพีลงโทษภิกษุ

(251) การที่เสด็จไปจากกรุงโกสัมพีครั้งนั้น อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายรู้ดีว่าเกิดจากพวกภิกษุแตกแยกกัน เป็นการรบกวนพระทัยพระพุทธองค์ พวกเขาจึงตกลงกันว่า จะไม่แสดงความเคารพนับถือ ไม่ทำบุญให้ทานกับภิกษุเหล่านั้น เข้ามาบิณฑบาตก็จะไม่ตักบาตร ถ้าทำอย่างนี้ ภิกษุเหล่านั้นก็จะอยู่ไม่ได้ หรือสึกหนีไปเอง หรือไม่ก็จะพากันไปขอให้ทรงยกโทษเอง.

วิธีการนี้ได้ผล ทำให้ภิกษุผู้ก่อเรื่องทั้งหมดอยู่ไม่ได้ ต่างก็ได้คิดว่าพวกตนมีความผิด. พากันเก็บที่อยู่ที่พัก ถือบาตรจีวรออกเดินทางไปยังกรุงสาวัตถี เพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ขอให้ทรงยกโทษ

ทรงเมตตาผู้ยอมรับผิดและกลับทำดี

(252-257) ข่าวภิกษุชาวโกสัมพีทะเลาะวิวาทกันจนเป็นการรบกวนพระพุทธองค์ให้ทรงลำบาก รู้กันทั่วไปในวงการพุทธบริษัท บุคคลสำคัญที่เดินทางไปเข้าเฝ้าด้วยความห่วงใยในเรื่องนี้ ประกอบด้วย พระสารีบุตร, พระมหาโมคคัลลานะ, พระมหากัสสปะ, พระมหากัจจายนะ, พระมหาโกฏฐิตะ, พระมหากัปปินะ, พระมหาจุนทะ, พระอนุรุทธะ, พระเรวตะ, พระอุบาลี, พระอานนท์, พระราหุล, ภิกษุณีมหาปชาบดีโคตมี, อนาถปิณฑิกเศรษฐี, และ นางวิสาขา

ก่อนที่แต่ละท่านจะเข้าเฝ้า มีข่าวแพร่ไปว่า พวกภิกษุชาวโกสัมพีกำลังเดินทางมายังกรุงสาวัตถี มีคำทูลปรึกษาขอให้ทรงแนะนำว่าจะปฏิบัติอย่างไรดีกับพวกภิกษุผู้ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์อย่างนั้น

สำหรับภิกษุ ทรงแนะนำให้รู้ว่า อธัมมวาที(ฝ่ายที่พูดไม่เป็นธรรม-พูดไม่ถูกต้อง)เป็นอย่างไร และฝ่ายธัมมวาทีเป็นอย่างไร. ภิกษุพวกอธัมมวาที มีลักษณะ 18 อย่าง คือ

1. พูดสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม ว่าเป็นธรรม
2. พูดสิ่งที่เป็นธรรม ว่าไม่เป็นธรรม
3. พูดสิ่งที่ไม่ใช่วินัย ว่าเป็นวินัย
4. พูดสิ่งที่เป็นวินัย ว่าไม่เป็นวินัย

5. พูดว่าพระพุทธเจ้าตรัส ทั้งๆ ที่ไม่ได้ตรัส
6. พูดว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัส ทั้งๆ ที่เป็นพุทธภาษิต
7. พูดว่าเป็นความประพฤติตามแนวทางของพระพุทธเจ้า ทั้งๆ ที่ไม่ทรงประพฤติอย่างนั้น

8. พูดว่าไม่ใช่เป็นความประพฤติอย่างพระพุทธเจ้า ทั้งๆ ที่ทรงประพฤติมาอย่างนั้น

9. พูดสิ่งที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติ ว่าทรงบัญญัติ
10. พูดสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ว่ามิได้ทรงบัญญัติ
11. พูดสิ่งที่มิใช่อาบัติ ว่าเป็นอาบัติ
12. พูดสิ่งที่เป็นอาบัติ ว่ามิใช่อาบัติ
13. พูดว่าเป็นอาบัติหนัก ทั้งๆ ที่เป็นอาบัติเบา
14. พูดว่าเป็นอาบัติเบา ทั้งๆ ที่เป็นอาบัติหนัก

15. พูดว่าเป็นอาบัติมีส่วนเหลือ(อวเสส-คือต้องเข้าแล้วยังไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ) ทั้งๆ ที่เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ (อนวเสส-หมายถึงปาราชิก)

16. พูดว่าเป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ ทั้งๆ ที่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ

17. พูดว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ ทั้งๆ ที่ไม่ใช่อาบัติชั่วหยาบ (ทุฏฐุลลาบัติ)

18. พูดว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ ทั้งๆ ที่เป็นอาบัติชั่วหยาบ

(ลักษณะของภิกษุฝ่ายธัมมวาทีมีนัยตรงกันข้าม ข้อที่ทรงแนะนำนี้ เป็นหลักตัดสินได้เองว่า ภิกษุพวกไหนถูกหรือผิด ทรงให้ยึดหลักการที่ถูกต้อง ไม่ใช่ดูที่ภายนอกของบุคคล)

สำหรับภิกษุณี ทรงแนะนำว่า ให้ฟังธรรมของภิกษุทั้ง

สองฝ่าย แล้วให้เลือกเชื่อถือฝ่ายธัมมวาที. และในการถือวัตร เช่น การไปฟังโอวาทจากภิกษุ ให้อยู่ข้างภิกษุผู้เป็นธัมมวาทีฝ่ายเดียว

สำหรับอุบาสกอุบาสิกา ทรงแนะนำว่า ให้ถวายทานแก่ภิกษุทั้งสองฝ่าย และให้ฟังธรรมของภิกษุทั้งสองฝ่าย แต่ความเชื่อถือในคำสอน ให้อยู่ข้างธัมมวาที

(257) เมื่อภิกษุชาวโกสัมพีเดินทางถึงกรุงสาวัตถี พระสาริบุตรทูลถามพระพุทธองค์เรื่องการจัดเสนาสนะแก่ภิกษุเหล่านั้น ว่าควรทำอย่างไร? ตรัสว่า ให้จัดเสนาสนะที่ว่างไว้ถวาย ถ้าไม่มีเสนาสนะว่าง ก็จงทำเสนาสนะให้ว่าง และจัดถวายให้ได้พักทั่วกัน. โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับภิกษุผู้แก่พรรษา(วุฑฒตร) ทรงกำชับว่า ต้องจัดเสนาสนะถวายท่าน ถ้าภิกษุไม่จัดถวาย เป็นอาบัติทุกกฏ. และอามิส(ของใช้สอย-ลาภสักการะ) ก็ทรงให้แจกแบ่งเท่าๆ กันทั้งหมด

ภิกษุชาวโกสัมพีตัดสินตัวเอง-ยอมกันเอง

(258) ครั้งนั้น ภิกษุชาวโกสัมพีฝ่ายที่ถูกลงโทษ(อุกเขปนียกรรม)ได้ใช้วิจารณญาณในธรรมและวินัยโดยถี่ถ้วน ก็พบว่าอะไรเป็นอาบัติไม่เป็นอาบัติ ตนได้ต้องอาบัติแล้ว. การที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมนั้น ถูกต้องแล้ว. เมื่อคิดได้ดังนี้ก็บอกแก่ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายตน และได้ชวนให้พาไปขอรับผิดต่อสงฆ์ เพื่อจะได้กลับเข้าหมู่คณะดังเดิม. ภิกษุเหล่านั้นได้พาท่านเข้าเฝ้า กราบทูลข้อที่ท่านสำนึกได้ว่าจะทำอย่างไรต่อไป. เบื้องต้นพระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ภิกษุผู้สนับสนุนเหล่านั้นรับท่านกลับเข้าหมู่ก่อน

เมื่อภิกษุฝ่ายสนับสนุนรับภิกษุนั้นกลับเข้าหมู่แล้ว(เท่ากับว่าพ้นจากโทษ) ก็พาท่านไปหาสงฆ์ฝ่ายที่ลงโทษ กล่าววาจาว่า ความบาดหมางแตกแยกของสงฆ์เกิดขึ้น เพราะการต้องอาบัติของภิกษุ แล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ บัดนี้ภิกษุนั้นยอมรับผิดแล้วและสงฆ์ก็รับท่านเข้าหมู่ดังเดิมแล้ว เวลานี้พวกเรามาพร้อมใจกันทำสังฆสามัคคีเพื่อยุติเรื่องนั้นเถิด. พวกภิกษุฝ่ายลงโทษได้นำความเข้าทูลปรึกษา ว่าควรจะดำเนินการอย่างไรสำหรับสังฆสามัคคี?

สังฆสามัคคี

"สังฆสามัคคี" ตามที่ทรงแนะนำ เริ่มจากภิกษุทุกรูป(ในวัด) ทั้งที่อาพาธและไม่อาพาธ เข้าประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน ไม่พึงรับมอบฉันทะจากภิกษุรูปใด. เมื่อประชุมพร้อมกันทุกรูปแล้ว ให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถรูปหนึ่ง ทำหน้าที่ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา มีใจความว่า

"ท่านทั้งหลายโปรดฟัง ความบาดหมางแตกแยกของสงฆ์เกิดจากภิกษุรูปหนึ่งต้องอาบัติ ท่านรูปนั้นได้ยอมรับว่าเป็นอาบัติแล้ว และสงฆ์เรียกกลับเข้าหมู่แล้ว ถ้าสงฆ์พร้อมแล้ว ขอสงฆ์จงทำสังฆสามัคคี เพื่อระงับเรื่องนั้น นี้เป็นญัตติ"

ต่อจากนั้น เป็นกรรมวาจาขอมติสงฆ์เพื่อทำสังฆสามัคคี ว่า ถ้าไม่มีใครคัดค้าน ขอให้นิ่ง ถ้ามีท่านผู้ใดยังไม่เห็นด้วย ขอให้พูด (กล่าวย้ำ 2 หน)

เมื่อจบกรรมวาจาดังนี้แล้ว ให้สงฆ์ทำอุโบสถ-สวดปาติโมกข์ ต่อไปทันที (ไม่ต้องรอให้ถึงวันอุโบสถปกติ)

(259) คราวนั้น พระอุบาลีเกิดความสงสัยเรื่องสังฆสามัคคี จึงเข้าเฝ้าทูลปรึกษาว่า เมื่อสงฆ์เกิดความแตกแยกเพราะเรื่องใด เรื่องหนึ่ง ถ้าสงฆ์ยังไม่ได้วินิจฉัยเรื่องนั้น ยังไม่ได้สาวไปหามูลเหตุของเรื่อง แล้วทำสังฆสามัคคี จะเป็นธรรม(คือถูกต้อง)หรือไม่? ตรัสตอบว่าไม่เป็นธรรม ต้องมีการวินิจฉัยก่อนว่าเรื่องที่เป็นเหตุให้เกิดความแตกแยกเป็นอะไร เกิดจากอะไร จึงจะถูกต้อง. ทูลถามว่า สังฆสามัคคีมีกี่ประเภท? ตรัสว่ามี 2 ประเภท คือ

1. *สังฆสามัคคีแต่ชื่อ* เพราะไม่มีการวินิจฉัยหาต้นเหตุของเรื่อง ได้แต่ชื่อว่าเป็นสังฆสามัคคี ไม่เข้าถึงความหมาย(อรรถะ)ที่แท้จริงของสังฆสามัคคี

2. *สังฆสามัคคีที่พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ* คือได้ทำสังฆสามัคคีอย่างพร้อมมูล ด้วยการวินิจฉัยเรื่องราวที่เกิดขึ้น

คุณสมบัติของนักวินิจฉัยที่ดี

(260) วันนั้น พระอุบาลีได้ลุกจากอาสนะ ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่า ประนมมือ กราบทูล(ด้วยคาถา) ขอให้ทรงแนะนำว่า ภิกษุมีลักษณะอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าทำหน้าที่ได้ดี ควรยกย่องในคราวมีกิจของสงฆ์-มีการปรึกษาข้อวินัย-มีการตีความคำวินิจฉัย และมีการวินิจฉัยข้อวินัยที่เกิดขึ้น

พระพุทธองค์รับสั่งด้วยพระคาถาเช่นกันว่า

"คุณสมบัติเบื้องต้นคือ ภิกษุนั้นไม่มีจุดบกพร่องในทางศีล เป็นผู้หมั่นตรวจตราความประพฤติของตน สำรวมอินทรีย์อย่างดี ไม่มีอะไรให้ฝ่ายตรงกันข้ามติเตียนได้ในทางธรรม

"ภิกษุนั้น มีศีลหมดจด จึงเป็นผู้องอาจ พูดจาฉาดฉาน เข้าที่ประชุมอย่างสง่างาม ไม่มีอาการขัดเขิน ถ้อยคำที่พูดออกมา มีเหตุมีผล มีประโยชน์ ถูกตั้งปัญหาในที่ประชุมก็ตอบได้ ไม่เก้อเขิน

"ภิกษุนั้น มีความเชี่ยวชาญ ตอบปัญหาได้ถูกต้อง วิญญูชนยอมรับ มีคารวะในภิกษุผู้มีพรรษามากกว่า มีความมั่นคงในคำสอนของผู้เป็นอาจารย์ ชำนาญในการเปรียบเทียบคำกล่าว, จับพิรุธของฝ่ายตรงข้ามได้แม่นยำ เป็นเหตุให้ฝ่ายนั้นถูกปราม คนส่วนใหญ่ก็เห็นด้วย

"ภิกษุนั้น ไม่ลบล้างคำสอนที่ตนยึดถือ เกิดปัญหาก็แก้ปัญหาได้ไม่ติดขัด ทำหน้าที่สื่อสารได้ดี ขวนขวายในกิจของสงฆ์เสมอว่ารับเครื่องไทยธรรมที่เขานำมาถวาย เมื่อสงฆ์ส่งให้ไปทำงาน ก็เชื่อมือได้ แต่ไม่ใช่หลงตัวเองว่าเราทำได้เท่านั้น

"ภิกษุนั้น ต้องจำแนกได้ดีว่า ภิกษุต้องอาบัติเรื่องอะไร และจะออกจากอาบัตินั้นได้อย่างไร รอบรู้ในวิธีการปลดเปลื้องตนออกจากอาบัติ รู้ว่าภิกษุก่อความบาดหมางเป็นต้น อย่างไรต้องขับออกจากหมู่ และรู้วิธีรับภิกษุนั้นกลับเข้าหมู่หลังจากเธอประพฤติวัตรจบลงแล้ว

"ภิกษุนั้น เป็นผู้มีความเคารพในภิกษุทั้งหลาย ทั้งผู้ที่มีพรรษามากกว่า ทั้งพระเถระ, ภิกษุพรรษาปูนกลาง, และภิกษุใหม่; มีความเป็นบัณฑิต มีความประพฤติที่เป็นประโยชน์ต่อมหาชน

ภิกษุมีคุณสมบัติเหล่านี้ สมควรยกย่องในธรรมวินัยนี้"

ภาคผนวก

แผนที่ชมพูทวีป

แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม

ดรรชนี

นามานุกรม

แผนที่ชมพูทวีป

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ได้พยายามสอดแซมแผนที่แสดงที่ตั้งของแคว้นต่างๆ ที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง เท่าที่จะทำได้ พอให้เกิดจินตนาการแก่ผู้อ่าน อันจะเสริมความเข้าใจในเนื้อหาได้อีกส่วนหนึ่ง

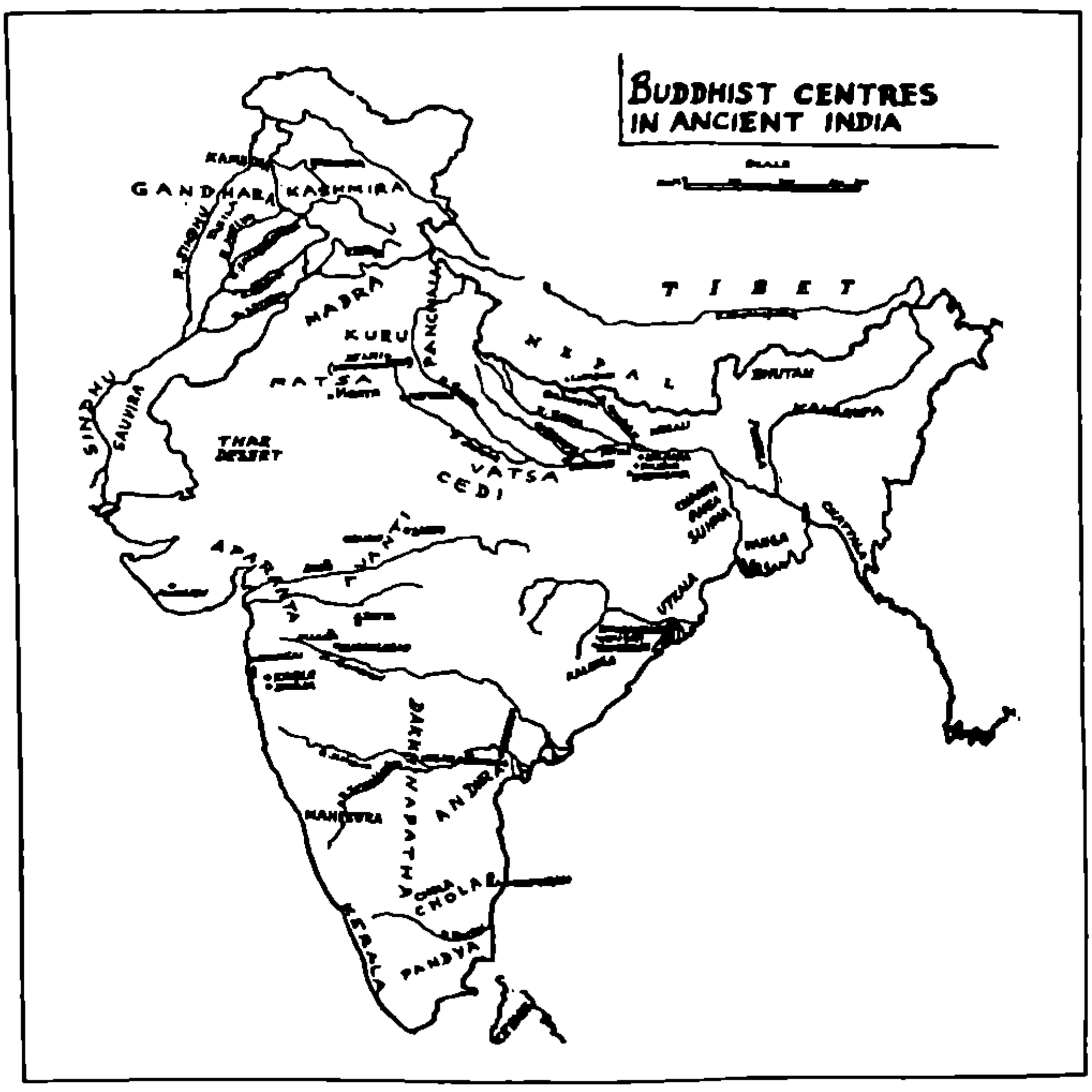
แผนทีชมพูทวีปสมัยพุทธกาลนัน มีแต่การสันนิษฐานย้อนรอยอดีตกาลเท่านั้น คือย้อนอดีตจากสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. 184-255) ขึ้นไป ดังแผนที่ในหนังสือ Buddhist India โดย T.W. Rhys Davids ซึ่งเขียนเมื่อปี พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) ปรากฏดังนี้

หนังสือพุทธประวัติเล่ม 1 พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรจนาเมื่อปี พ.ศ. 2455 ได้ถอดแผนที่ชมพูทวีปสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชออกมาดังนี้

แผนที่
ประเทศอินเดีย
ครั้งสมัย-พระเจ้าอโศก
ประเทศอินเดีย

แผนที่ชมพูทวีป ที่เกิดจากงานศึกษาวิจัยของชาวอินเดียเอง ปรากฏอยู่ในหนังสือ Buddhist Centres in Ancienl India โดย Binayendra Nath Chaudhury, (M.A., D. Phil., P.P.S.) ใช้คำว่า "Buddhist Centres in Ancient India" (แผนที่แสดงจุดศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในอินเดียสมัยโบราณ) แต่ก็ย้อนรอยอดีตได้ถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเท่านั้น ได้ภาพแผนที่ออกมา ดังนี้

หนังสือ Ancient India โดย Vidya Dhar Mahajan, (M.A. (Hons.), Ph.D.) พิมพ์โดย S. Chand & Company, Ram Nagar, New Delhi, 1978) ได้แสดงแผนที่ประเทศอินเดียเมื่อประมาณ 500 ปี ก่อน ค.ศ. ดังนี้

INDIA
c. 500 B.C.

แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม

สมุดข่อยเรื่องสีมากถา

ในเล่มนี้ เรื่องสีมา เป็นเรื่องหนึ่งที่มีรายละเอียดมาก และมีความสำคัญสำหรับภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เพราะสังฆกรรมเป็นเรื่องใหญ่ สังฆกรรมแต่ละอย่างนั้นก็ผูกติดอยู่กับสีมาอย่างแยกไม่ออก ถ้าผิดในเรื่องสีมา สังฆกรรมทั้งหลายก็ผิดไปหมด คือใช้ไม่ได้ ทำไปแล้วก็ไม่เป็นอันทำ และยังอาจจะเป็นอาบัติอีกด้วย ความพร้อมเพรียงของสงฆ์เป็นเรื่องใหญ่ สีมาเป็นจุดนัดหมายของความพร้อมเพรียงนั้น แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่ามีความลำลึกและละเอียดถี่ถ้วนยิ่งนัก

หนังสือที่อธิบายเรื่องสีมาได้อย่างละเอียดครอบคลุม มีอยู่ 2 เล่ม คือ "วินัยมุข"(เล่ม 3) พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งทรงรจนาไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2462 จัดพิมพ์เผยแพร่และใช้เป็นแบบเรียนเล่มหนึ่งในหลักสูตรนักธรรม เนื้อหาของวินัยมุขเล่มนี้ ประมวลมาจากพระไตรปิฎก(พระวินัยปิฎก) เล่ม 4-5-6-7-8 คือ

มหาวรรค, จุลวรรค, และปริวาร: เฉพาะเรื่องสีมา มีแผนภาพแสดงลักษณะสีมาประเภทต่างๆ ประกอบการอธิบายไว้ครบครัน

หนังสืออีกเล่มหนึ่ง ชื่อ "สีมากถา สมุดข่อยวัดสุทัศนเทพวราราม" โดย น. ณ ปากน้ำ จัดทำโดยสำนักพิมพ์เมืองโบราณ พิมพ์จำหน่ายเมื่อปี พ.ศ. 2540 เนื้อหาว่าด้วยเรื่องสีมาโดยเฉพาะ แปลและถ่ายภาพประกอบจากสมุดข่อยของวัดสุทัศนเทพวราราม

สมเด็จพระวันรัต (แดง สีลวฑฺฒโน)
(พ.ศ. 2365-2443)

สมุดข่อยเรื่องสีมากถานี้ สร้างขึ้นโดยดำริของสมเด็จพระวันรัต (แดง) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ระหว่าง พ.ศ. 2420-2443 ต้นฉบับเป็นภาษาบาลี อักษรขอม, สำนักพิมพ์เมืองโบราณเขียนคำนำไว้ตอนหนึ่งว่า "ความสำคัญของสมุดข่อยเล่มนี้คือ การเขียนเรื่องสีมากถา ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน เนื่องจากการเขียนเรื่องในสมุดข่อยส่วนใหญ่เป็น

เรื่องเกี่ยวกับพระมาลัย, ไตรภูมิ, หรือตำราพิชัยสงคราม เป็นต้น นอกจากนี้ ยังปรากฏภาพเขียนสีฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 5 สอดแทรกอยู่ตลอดทั้งเล่ม เพื่อให้ผู้ที่ต้องการศึกษาได้เข้าใจกระจ่างยิ่งขึ้น จึงเกิดเป็นผลพลอยได้ทางศิลปะตกทอดมาถึงชนรุ่นหลัง. สมุดข่อยเล่มนี้ นับเป็นภาพเขียนที่มีความงดงาม ทั้งในลักษณะของเส้นสาย, สีสัน, และองค์ประกอบ..."

ตัวอย่างหน้าสมุดข่อยสีมากถา ซึ่งมีทั้งภาพเขียนสี (ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 5) และคำอธิบายเรื่องสีมาด้วยภาษาบาลีอักษรขอม

เนื้อหาเกี่ยวกับสีมา ส่วนใหญ่ประมวลมาจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก) ภาค 3, ตอน"อุโบสถขันธกะ" ซึ่งแต่งโดย พระพุทธโฆส ชาวอินเดีย

ดรรชนี

เรียงตามลำดับพยัญชนะและสระที่อักษรตัวแรกของคำหน้า
(จัดทำพอได้ใช้สืบค้นเนื้อหาในระดับหนึ่งสำหรับงานวิชาการ)

ก

กงคหรือกงฺคุ (ข้าวฟาง-panic seed) 182

กฐิน 39, 189, 191, 192, 244, 248, กฐินัตถาร-กรรม 189, กฐินขันธกะ 101, 102, 189, กฐินเดาะ 194, 195, กฐินุทธาโร 191, กราน กฐิน 190, 192, 193, 194, 195, 230, กราน หรือกราลกฐิน 189, กระบวนการของ "กราน กฐิน" 193

กฎุกโรหิณี 134

กฏิสสะ 118

กณฺฑุปฏิจฺฉาทิ 228

กติกา 183, 239

กทลีมิคปวรปัตจัตถรณะ 118

กปลฺล 138

กรมการศาสนา 268

กรรมกร 202

กรรมไม่เป็นธรรม 55

กรรมวาจา 21, 22, 26, 28, 276, กรรมวาจา-จารย์ 26, 28, 29

กลักยาตา 139

กลาก (กิลาโส) 24

กล่าวตู่ 170, กล่าวหา 254

กล้องนัดยา 139, กล้องสูด ควัน (ธูมเนตฺต่) 140

กล้อนพระเกศา 262

กลิ่นตัวแรง 137

กวาง 125

กวักมือเรียกกัน 270

กหาปณะ 169, 183, 199, 202, 205, 206, 211

กองขยะ 199, 200

กอบัว 149, 173

ก้อนเกลือ 143

กะ 194

กะเทย 4, 62, 75, 237, 245
กะเพรา 135
กระโจม 141
กระด้ง 199
กระดอม 134, 135
กระถินพิมาน 134, กระถินหอม 215
กระโถน 202
กระทง 219
กระท่อม 86, กระท่อมผี 87
กระบอกซำระ 256
กระเบื้องเช็ดเท้า 270, 271
กระปอง 160
กระแสน้ำ 138
กัปปะ 149
กัปปิยะ 178, 186, 187, กัปปิยการก 143, 147, 149, 151, 178, กัปปิยภัณฑ์ 178, กัปปิยภูมิ-ที่เก็บของอันสมควรเก็บ 174, 175
กัปปพินทุ 193
กัมพล (ผ้าขนสัตว์-woollen stuff) 210, 211
กัมมชันธกะ 254
กัลบก 261
กา 200
กากน้ำย้อม 137
กางเกง 198
ก้านดอกรัก 236, ก้านบัว (อุปปลทณฺฑ) 209
กามคุณ 180
กายั สิเนเหถ 209
กายสะสมของเสีย 144, กายกิจจะสงบ (ปสฺสทฺธิ) 225
กาลัญญุตา 251
กาลิก 187, 188
กาสายะ 8, 197, 214
กาสาวะ 197, 214, กาสาว-พัสตร์ 197
กาฬญชน์ 138
กาฬโลณ์ 137
กำยาน 136
กำลัง 157
กิจของสงฆ์ 85, กิจที่ต้องทำก่อนทำอุโบสถ 59
กิจจาธิการณ์ 247, 248,
กุฏีร่ม 87
กุฏชกสาวฺ 134
กุฏิ 28
กุตตกะ 118
กุทรูส (หญ้ากับแก้-a kind of grain) 182
กุมารเวช 200
กุลุล 166
กุสิ 217, 218
เก่งในการฟ้อนรำขับร้องและประโคมดนตรี 199
เก็บจีวรไว้ได้หลายผืน 192, เก็บอาหารไว้ในที่อยู่ 146, 173
เกวียน 86, 112, 156, 160, 174, 177, 223
เกลือ 137, 156, 174, 177, 178, 180, เกลือสมุทร 137, เกลือสินเธาว์ 137, เกลือดำ 137, เกลือดินโปง 137, เกลือหุง 137
แกะ 125
แกแล 215
แก้ไข้ตัวร้อน 148
แก้ปัญหา 278
โกสัมพิขันธกะ 101, 102, 255
โกมารภัจจ์ 200, โกมาร-ภรฺตยะ 200
โกเสยยะ 118
โกเชาว์ 117, 210
ช
ชนแกะ 118
ชนธรชน์ 215
ชนาดพื้นที่ของสีมา 39
ชนม 184, ชนมหวาน (มธุ-โดฬก์) 156, 157, 158
ช่มชืนภิกษุณี 4, 13, 14, 17, 62, 75, 238, 245
ชมิ้น (turmeric) 133
ชวนชวายในกิจของสงฆ์ 278, ชวนชวายให้คฤหัสถ์เสียประโยชน์ 249
ของขบฉัน 156, 174, 177
ของหอม (คนฺธาเลป์) 144
ขอทาน 146
ขอโทษ 249

ชัณฑ์ 193, 219, ชัณฑ์ขอน 219, ชัณฑสีมา 49, 50
ชัดเกลา 235
ชันธกะ 102
ชันธ์ 217
ชันติ 265, 266
ชันที 3
ชับถ่าย 209
ชับไล่(ออกจากวัด) 249
ชาดพรรษา 85, 88
ช่า (black hellebore) 134
ช้ามฟาก 166
ช้าราชการ (ราชภโฏ) 25
ช้าวต้มเปรี้ยวใส่เกลือ 145, ช้าวสวย 131, ช้าวสาร (ตณฑุล) 145, 156, 174, 177, 178
ชิง (ginger) 133
ชีดเส้นบนผ้า 194
ชีระ นมสด (milk) 178
ชี้กา 134, 135
ชุท่ ปฏิทนติ-กำจัดความหิว 157
เขตสีมา 42
เขม่าไฟ 138
เขาควายดูดโลหิต 142
เข้าบ้านต้องมีไตรจีวรครบ 229, เข้ารีตเดียรถีย์ 5, 9, 62, 75, 237, 245
เข้าพรรษา 76, 80
เขียว 214
เขียงแล่หมู 138
เขียงเท้า 104, 115, 116
แข้ง 219
ไข้ขึ้นสูง 237, 245

ค
คดี 247
คนเข้ารีต 4 คนฆ่ามารดา, คนฆ่าบิดา 75 คนเลี้ยงวัว 87
คบเพลิง 115
คณะ 254,
คณปวารณา 91, คณปูรกะ 83, 84, คณอุโบสถ 51, 64
คนเฝ้าสวนป่า (ทายปาล) 271
คณิกา 167, 168, 199
คมมีด 217
คมิกภัต 223
ครก 137
คราม 214
ครามหรือเขียวล้วน (สพฺพนีลก) 236
คร่อมแม่น้ำ 42
ครั่ง 136
ครุภัณฑ์ 235
คฤหัสถ์ 229, 246, 247, 251, คลุกคลีกับคฤหัสถ์ 248, 249
คล้ำ(ทุพฺพณฺณ) 214
ควัน 140
ควาญช้าง 263
ความร้อน 182
คว่ำบาตร 251
คหบดี 175, คหบดีจีวร 198, 208, 210, 211
คหปติกา 174
คหิตาคหิต่ 212
คัดค้าน 193
คันธกุฏี 155
คันนา 216
คางคก 149
คาถา 182, 225, 277, คาถาสวดอุทิศส่วนบุญแก่เทวดา 165, คาถาอนุโมทนา 157
ค่าคบไม้ 87
ค่าตัว 199
ค้างน้ำชำระ 256
ค้านขึ้น (รูหติ) 245, ค้านไม่ขึ้น (น รูหติ) 245, ค้านสังฆกรรม 245
คานหาม 117
คามสีมา 47
คารวะในภิกษุผู้มีพรรษามากกว่า 278
คาวุต 45, 155
คิลานภัต 223, คิลานเภสัช 224, คิลานุปัฏฐากภัต 224
คุณสมบัติของนักวินิจฉัยที่ดี 277

คุฬ. คุฬกรณ์ 159
คูถ (อุจฺจารฺ) 143
เคยคบกันมา (สมฺภตฺโต) 227. เคยบอกอนุญาตกันไว้ (อาลปิโต) 227. เคยเห็นกันมา (สนฺทิฏฺโฐ) 227
เครื่องบริโภค 227 เครื่องลาดขนแกะ 117 เครื่องปรุง 180
เครฺทำ 138
โค 32. 116. 117. 119. 120. 178. 267. โคต่าง 86. โคนม 177. โคบาล 86. โคมัย 137. 214. โคแม่ลูกอ่อน 183. โครส 5 (ปัญจโครส) 178. โคและยานสำหรับภิกษุ 116
โคจผล์ 135
โคณกะ 117
โคตร 22 โคตรของอาบัติ-the class of that offence 69
โคธูม (ข้าวละมาน-wheet) 182
โคนต้นไม้ 28. 65. 160
โคนิสาทิกา 174

ฆ
ฆ่ามารดา 14. 17. 62. 237. 245. ฆ่าบิดา 14. 17. 62. 245. ฆ่าพระอรหันต์ 14. 15. 17. 62. 75. 245. ฆ่ามนุษย์ 30. ฆ่าสัตว์ 30. 120

ง
งด (การหยุดหรือการยกเลิก) ปวารณา 96
งวง 148
งา (ทิล์) 145. 147
งายาวงามดุจงอนรถ 272
งานมงคล 81 งานศึกษาวิจัย 283
งู 154. งูกัด 143. งูใหญ่ 9
เงาแดด 27. 28
เงินทอง 178
เงียบเสียงและเดินเบาๆ 183
โง่ (พาล) 266. 267

จ
จกฺขุโรคาพาโธ 138
จงกรม 104. 108. 109
จตุรงคเสนา (สี่เหล่าทัพ) 260
จบหลักสูตร 201
จองเวร 262. 265. 266
จัดยาให้ผู้ป่วย 234
จันทน์ (จนฺทน์) กฤษณา (ตครฺ) กะลัมพัก 139
จันทร์ 182 จันทรคติ 77
จับโคด้วยความกำหนัด 104 จับพิรุธของฝ่ายตรงข้ามได้แม่นยำ 278
จัมปกะ 105
จัมเปยยขันธกะ 101. 102. 241
จัมมขันธกะ 101. 102. 103
จาตุททสี 91
จาริก 176. 177
จำนวนของที่แจก. จำนวนของที่รักษา. จำนวนของที่เก็บ 213. จำนวนคี่ 219. จำนวนภิกษุในวัด 57
จำพรรษา 76. 77. 78. 79. 80. 81. 83. 90. 91. 92. 93. 98. 162. 190. 192. 194. 195. 230. 231. 232. 237. 238. 239. 267. 268. จำพรรษา 2 วัด 88. 231. จำพรรษาต้น 89. จำพรรษานอกวัด 86. จำพรรษาหลัง 89
จิกิตฺสา 3
จิตกาธาน 263
จิตดวงแรกเกิดขึ้นแล้วในครรภ์ 24
จิตตกะ 117
จิตที่มุ่งต่อความเพียร 270 จิตฟุ้งซ่าน 61
จินตนาการ 280

จีวร 17, 88, 125, 130, 163, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 210, 211, 212, 216, 217, 221, 227, 230, 231, 232, 236, 237, 238, 239, 240,
จีวรกาล 77, 195, จีวรขันธกะ 101, 102, 196,
จีวรทำด้วยขนสัตว์ (กมฺพล เช่น ผ้าสักหลาด) 211, จีวรทำด้วยของผสมกัน (ภงฺค -เช่น ผ้าด้ายแกมไหม) 211, จีวรทำด้วยฝ้าย (กปฺปาสิก) 211, จีวรทำด้วยเปลือกไม้ (โขม- เช่น ผ้าลินิน) 211, จีวรทำด้วยใยไหม (โกเสยฺย- เช่น ผ้าแพร) 211, จีวรทำด้วยป่าน (สาณ- ปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามี) 211, จีวรปฏิคาหกะ 212, จีวรปลิโพธ 195, จีวรมีชายยาว 237, จีวรมีชายระบายรูปงูแผ่พังพาน 237, จีวรมีชายเป็นลายดอกไม้ 237, จีวรวรรค 192, จีวรว่ส-ราวตากผ้า 216, จุดเกิดไตรจีวร 220
จุณดิน 58
จุดบกพร่องในทางศีล 277
จุลวรรค 286
เจ้าคารม 266, เจ้าถิ่น 99, 231, เจ้าภาพ 184, เจ้าหน้าที่เก็บจีวร (จีวร-นิทาหกะ) 212, เจ้าหน้าที่ผู้แจกจีวร (จีวร-ภาชกะ) 213, เจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง (ภัณฑาคาริก) 213
โจทระหว่างการปวารณา 99, โจทอาบัติ 96, 100
โจมตี 170, 172

ฉ
ฉัตร 87
ฉันทะ 50, 57, 59, 60, 63, 276
ฉันท์ 128, ฉันท์ (ฉนฺทส) 182
ฉันผลไม้ก่อนเวลาภัตตาหาร 185, ฉันอาหารรวมกลุ่ม 192
ฉัพพัคคีย์ 18, 37, 42, 49, 53, 54, 55, 68, 78, 79, 95, 96, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 139, 140, 150, 216, 237, 248, 249, 250, 251
ฉายา 21, 26, 27
เฉือนเนื้อขาของตัวเอง 151, 152

ช
ชกต่อยกัน 259
ชงน้ำฉัน 161
ชนบท 177, 210
ชมพู 214, ชมพูล้วน (สพฺพมหานามรตฺต) 236
ชะมด 118
ชั่วยาม 188
ช่างตัดผม (นหาปิต) 184, 185, ช่างหม้อ 260, 262
ช้าง 112, 118, 148, 153, ช้างจ่าโขลง 272, ช้างพัง 207, 272
ชาดก 105
ชาย (ปุริส) 24
ชายแดน 104, 123, 129
ชาวป่า(savages) 53
ชำชองคัมภีร์(อาคตาคโม) 256
ชำนาญในการเปรียบเทียบคำกล่าว 278
ชี 13, ชีเปลือย 222
ชีวติ 200
ชื่อว่าติสสะ, ชื่อว่านาคะ 22
ชื่อเสียง 163
ชุณหปักษ์ 79
ชุน 221
เชิงอรรถ 162, 182, 200, 211

เชี่ยวชาญ ตอบปัญหาได้ถูกต้อง 278
เชื่อฟังกัน 258

ช

ชัก 194
ชุ้มประตูวัด 209, ชุ้มประตูหน้าบ้าน 223

ฌ

ฌาน 30, 37

ญ

ญัตติ 258, 276,
ญัตติกรรม 36, 247,
ญัตติกรรมวาจา 36, 54, 64, 69, 95,
ญัตติจตุตถกรรม 247,
ญัตติทุติยกรรม 247,
ญัตติทุติยกรรมวาจา 41, 43, 44, 46, 47, 64, 100, 174, 190, 193, 212, 213, 235, 276

ฑ

ฑากะ 184

ด

ดัน 194
ดอกคำ, ดอกไม้ 215
ดองผลสมอ 144
ดวงตาเห็นธรรม (ธรรมจักษุ) 108, 161, 172, 176, 184
ดาม 194
ด้าย 228
ดาว (นกขตต) 182
ดำ 214, ดำล้วน (สพพกณห) 236
ดิน (มตติกา) 143, ดินสีดำ 124, ดินแดง (ปณฑุมตติกา) 214, ดินเหนียว 137
ดิรัจฉานกถา 115
ดีกำเริบ 131
ดีดนิ้วเปาะ 169
ดีปลี 135
ดื่มยาพิษ, ดื่มน้ำผสมคูถ 143
ดุษณี 162, 181
เดน 147, 148
เดรัจฉาน 12, 62, 75, 237, 245
เดาะกฐินหรือกฐินเดาะ 190, 191, 230, 231
เดินทางด้วยยาน 104, เดินทางในที่กันดาร 178
เดียรถีย์ 35, 87, 93, 171, 176, 235, 236
เดือดร้อนรำคาญใจ 82
เดือนขาดเดือนเต็ม 50
แดง 214, แดงล้วน (สพพโลหิตก) 236

ต

ตก่ 136
ตกปตติ 136
ตกปณณี 136
ตจรชน์ 215
ต้มเคี่ยวแก่นไม้ 197
ต้มด้วยไฟ 179
ต้นตกะ 136
ตรวจตราความประพฤติของตน 277
ตอบปัญหาวินัย 54
ต้องอาบัติอย่างเดียวกันทั้งวัด 69
ตะกร้อ-อุตตราพุ่ว, อุตตราลุมปุ่ (around basin) 215
ตักกะ-เปรียง (butter-milk) 178
ตัชชนียกรรม 83, 247, 248, 254
ตัณหา 110, 111, 166
ตัด 194, ตัดจมูก 265, ตัดมือ 265, ตัดศีรษะ 265, ตัดเท้า 265, ตัดหู 265, ตัดสิทธิการปวารณา 96
ตัดสินตัวเอง-ยอมกันเอง 275
ตัวอย่างหน้าสมุดข่อยสีมากถา 287
ตัสสปาปิยสิกากรรม 247,

250
ตั่งรองพระบาท 271
ตั้งครรภ์ 16. 23. 199. 260
ตั้งใจฝึกฝนอบรมตน (สิกฺขากาโม) 256 ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ 65
ตากจีวร 216
ตามประทีป 58. 65
ตาลยอดด้วน 30
ตำราพิชัยสงคราม 287
ตำหนิที่น่ารังเกียจ 17
ติกิจฉา 3
ติจีวราวิปวาส 45. ติจีวรา-วิปวาสสีมา 46
ติดลูกตุ่ม 194. ติดอนุวาต 194
ติดถียปักกันดกถา 9
ติเตียนพระรัตนตรัย 248
ติรัจฉานคตวัตถุกถา 9
ตื่นเป็นทุกข์ (ทุกฺขํ ปฏิพุชฺ-ฌติ) 226
ตุ่ม 87
ตูลิกา 118
เตล (oil) 132
เตียง 117
เต็มอุ้งมือ (ปสต-a handful of ghee) 202
แตกสามัคคี 164
แต่งตั้งภิกษุเจ้าหน้าที่ 212
ไตรจีวร 45. 47. 192. 197. 220. 221. 228. ไตร-จีวรที่ไม่มีผ้าตัดเลย 228
ไตรภูมิ 287
ไตรปิฎก 20. 102. 123. 126. 285

ถ
ถวายแก่บุคคล 240. ถวายจีวร 8 กรณี (มาติกา) 239
ถวายเจาะจง (อาทิสฺส เทติ) 239
ถอดยศ 248
ถอนสีมา 47
ถั่วเขียว 144. 178. 145. 146. ถั่วราชมาส 178
ถามวินัย 53. 54
ถ่านไฟ 141
ถ่ายยาก 144
ถ้ำ 28. 43. 174
ถือวัตร 275
ถุงบริขาร (ถวิกา) 160. ถุงผ้า(ถวิกา-ถุงย่าม) 227. ถุงใส่กลักยาตา 139
ถุลลัจจัย 70. 71. 72. 97. 116. 150. 153. 235. 236
ฤกหมายจับ 246
เถยยสังวาสก์ 4. 5. 7. 8
เถระ 44. 53. 56. 57. 58. 65. 74. 94. 113. 278. เถราธิกำ 56. เถรานุเถระ 114. เถราเถยยำ 56
เถ้า (ฉาริกำ) 143. 159
แถบชายผ้า (อนุวาต) 228

ท
ทธิ นมส้ม (curds) 178
ทดสอบความหนาว 221
ทนุตกสาว 216
ทรงธรรมทรงวินัย(ธมฺมธโร วินยธโร) 256
ทสุตตรสูตร 105
ทองกวาว 215
ทองแกมไหมขลิบด้วยทอง 118
ทอดด้วยเนยใส 184
ทะเล (สมุทร) 48. ทะเลสาป 241
ทักขิณาบถ 123
ทักท้วง 193
ทักนิมิต 41
ทักษิณ 129. 130.
ทักษิณา 165
ทักษิณาบถ 177
ทาน 225. 275
ทาน้ำมัน 141
ทาส 25. 202. 204. 205. 246. ทาสี 202
ท่าน้ำ 166. 224. 272. ท่าน้ำอนุสรณ์ 165 ท่าเรือ 162
ท้ายทอย 219
ทำรังดุม 194
ทารก 200

ทวารหนัก 149, 150
ทำลับหลัง 254,
ทำคืนอาบัติ 66, 68, 257, 259, ทำต่อหน้า 254, ทำให้เข้าใจความได้แจ่มชัด (อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา) 128, ทำอุโบสถในเวลากลางคืน 58
ทิฏฐิสามัญญตา 250, ทิฐิบาป 252, 253, 254, 259, ทิฐิวิบัติ 97, 248
ทิพยจักษุ 164
ทีฆนิกาย 122, 162, 184
ทีฆ อทฺธานํ สนฺธาวิตฺ สสริตฺ 166
ที่กรองน้ำ (ปริสาวน) 160
ที่กลางแจ้ง 87,
ที่แจ้ง 162, ที่นั่งที่นอนหรูหรา 117, ที่นอนสูงและใหญ่สำหรับภิกษุ 104, ที่นิมนต์ฉันประจำ 239, ที่พัก 65, ที่พักแรม 161, ที่ไม่มีพืช 270
ทุก 5 วัน (ปญฺจาหิกํ-in every five nights) 270
ทุกกฏ 16, 17, 18, 19, 37, 42, 43, 44, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 88, 89, 94, 95, 96, 97, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 146, 153, 155, 172, 173, 174, 185, 228, 229, 231, 233, 236, 275
ทุกขเวทนา 234
ทุคฺคหิต 238
ทุจริต 171
ทุฏฐุลลาบัติ 274
ทุนฺนิสฺสารีโต 246
ทุพภิกขภัย 146
ทุศีล 163
เทวดา 161, 164, 165,
เทวดาชั้นดาวดึงส์ 169,
เทวดาไม่คุ้มครอง (เทวตา น รกฺขนฺติ) 226
เทวดาทิสสทักขิณานุโมทนา 165
เทวโลก 160
เทียบเคียง 186
โทษของการนอนหลับอย่างไม่มีสติ 225, โทษของการปิดบังอาบัติ 36, โทษที่คนทุศีลได้รับ 161 โทษไล่ออกจากวัด 246
ไทยธรรม 278
(เป็น)ไทแก่ตัวเอง (ภุชิสฺโส) 24

ธ
ธรรม 274,
ธรรมกถึก 95,
ธรรมธร 256,
ธรรมยุต 190,
ธรรมยุติกนิกาย 73
ธงชัยของเดียรถีย์ 236
ธัมมวาที 273, 274, 275
ธัญญะ 181

น
นครชั้นเอก(อคฺคนคร์) 164, นครโสภิณี 167, 168
นตฺถมาลกสาวํ 134
น เตฺววาหํ ภิกฺขเว เกนจิ ปริยาเยน ชาตรูปรชตํ สาทิตพฺพํ ปริเยสิตพฺพนฺติ วทามิ 179
นทีนิมิต 41, นทีปารํ 230
นปุงสกบัณเฑาะก์ 3
นวนีตะ-เนยข้น (butter) 178
น สมฺมาปริณามํ คจฺเฉยฺย 161
นอนตะแคง 204, 205
นอนหลับ 225, นอนหลับโดยปล่อยสติ 226
นอนหงาย 204
นักบวช 180, 197, นักโทษ

246. นักพระสูตร 95
นัดน้ำมัน 139. นัดเนยใส 202
นัดถุ์ 139
นับภิกษุ 59. นับพรรษา 7
นั่งขัดสมาธิ 94. 107. นั่งยองๆ 93. นั่งกระหย่งปวารณา 94. นั่งบนอาสนะ 94. นั่งเว้นอาสนะ 259. นั่งหัตถบาส 39. นั่งพับเพียบ 94. นั่งพิงเสา 163
นาค 9. 11. 14. 62. 75. นาคสามารถจะเสพเมถุนกับหญิงมนุษย์ได้ 10.
นาโค 148
นางงาม 167. นางฟ้อน 118
นานาสังวาส 73. 74. 245. 258. 259
นามสกุล 21
นาสนะ 246
นาสนนฺติกา 194
น้ำมะม่วง (อมฺพปานํ) 179. น้ำมะทราง (มธุกปานํ) 179. น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่ (ผารุสกปานํ) 179.
น้ำข้าวใส น้ำถั่วเขียวต้ม 144. น้ำข้าว-ธญฺญผลรสํ 181. น้ำชุน 272. น้ำดีในตับ 131. น้ำด่างอามิส (อามิสชารฺ-เผาข้าวสุกที่ตากแห้งจนเป็นเถ้าแล้วดื่มน้ำที่ละลายเถ้านั้น) 144.
น้ำฉันน้ำใช้ 270.
น้ำย้อม 214. 215. 216.
น้ำกล้วยมีเมล็ด (โจจปานํ). น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด (โมจปานํ) 179.
น้ำตาล 159. 180.
น้ำตาลทรายขาว. น้ำตาลทรายแดง 159.
น้ำต้มเนื้อ 144. 152.
น้ำต้มผัก 209. น้ำแป้งเมล็ดพันธุ์ผักกาด 142.
น้ำชมพูหรือน้ำหว้า (ชมฺพุปานํ) 179. น้ำดอกมะชาง 182. น้ำดอกไม้ 182. น้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ 270. น้ำนมกับน้ำ 271. น้ำบัวนปาก 58. น้ำปวนะ (อัฐบาน) 179. น้ำผึ้ง 147.
น้ำผลไม้ 181.
น้ำฝาด 207. 214. น้ำฝาดงา (ติลกญฺชกํ) 142.
น้ำล้างเท้า 270.
น้ำล้างพระบาท 271.
น้ำล้างพระแสงขรรค์ 260. 261.
น้ำลูกจันทน์ หรือน้ำองุ่น (มุทฺทิกปานํ) 179.
น้ำเมา (มชฺช). น้ำเมาปรุงยา 140.
น้ำเมล็ดข้าว 181.
น้ำเหลือง 137.
น้ำเหง้าบัว (สาลุกปานํ) 179.
น้ำอ้อย 145. 178. น้ำอ้อยงบ 144. 159. 160. 161. น้ำอ้อยสด 182
น้ำมัน (เตลกํ) 132. 139. 143. 156. 174. 177. 178. น้ำมันเดิมตะเกียง 202
นิกาย 20. 72. 73. 198
นิคม 129
นิคมคาถา 112
นิคมสีมา 47
นิคหกรรม 246. 247. 248. 251. 254
นิฏฐานนฺติกา 194
นิทานุเทส 52
นิมิต 41. 44. 110
นิมฺพกสาวํ 134
นิยสกรรม 247. 248. 249
นิสฺสีมา 258
นิสสัคคิยกัณฑ์ 192. นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 52. 221. นิสสัคคีย์ 125. 193
นิสสารณา 246
นิสัย 18. 19. 26. 28. 248. นิสัยมุตตกะ 248
นุ่งสบง 198. นุ่งโจงกระเบน 8. นุ่งผ้าขาวเสพเมถุน

8, นุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์ 236, นุ่งห่มผ้าย้อมฝาด 180
เนกขัมมะ 110, 111
เนา 194
เนยใส 178, 202, 206, 207, เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย 29, 132
เนื้องอก 142, 206
-เนื้องู 153, 153, เนื้อดิบและเลือดสดที่เป็นยา 138, เนื้อมนุษย์ 151, 153, เนื้อม้า 153, เนื้อราชสีห์ (สิงโต) 153, เนื้อสด 172, เนื้อสุนัข (บ้าน) 153, เนื้อสุนัขป่า 153, เนื้อเสือดาว 153, เนื้อเสือโคร่ง 153, เนื้อหมี 153
แนวทางการปรับปรุงสิกขาบท 173, แนวทางตัดสินอายุของอาหารที่จะบริโภค 187
แนะนำหนังสือ 279, 285
ในพรรษาให้บวชเณรได้ 87

บ

บทกวีสรรเสริญพระพุทธคุณ 105, บทสวดมนต์ 128, บทสรุปของมหาขันธกะ 32
บริขาร 227
บริโภคอาหารมื้อเดียว 123
บรรเทาโศก 225
บรรพชา 7, 17, 87, บรรพชาอุปสมบท 2, 10, 25
บรรพชิต 26, 185
บวชนาค 9, บวชในระหว่างพรรษา 91
บอกฤดู 28, 57, 59, บอกใบ้ 193, บอกลา 192, บอกวันอุโบสถ 57
บอระเพ็ด 134
บังสุกุล 28, 193, 196, 208, 210, 211, 212, 221
บัณฑิต 265, 278, บัณฑิตชน 165
บัณเฑาะก์-กะเทย 2, 3, 4
บัญญัติสิกขาบท 173, บัญญัติสิกขาบทครั้งแรก 268
บัลลังก์ 117
บัวขาว 89, บัวแดง 89
บาดหมาง 257, 258, 266, 276, 278
บาตร 17, 160, 163, 197, บาตรจีวร 25, 125, 234, 235, 266, 273
บาทหนึ่ง (5 มาสก) 30
บานเย็น (แดงฝาง) 214, บานเย็นหรือสีเลื่อมล้วน (สพุพมญฺเชฏฺฐก) 236
บาลี 189, 214, 244, 245, 250, 255, 269, 272, 286, บาลีอักษรขอม 287
บ้าชั่วขณะนั้น 245
บิณฑบาต 28, 92, 113, 171, 191, 223, 229, 251, 266, 270, 273
บุคคลที่ไม่ควรให้อุปสมบท 2
บุญมีกำลังมากกว่า 151
บุพกรณ์ 57, บุพกิจ 57, 59, 91
บุรพาจารย์ 180
บูชาไฟ (อคฺคิหุตฺต) 182
บูรพา 129
เบื่ออาหาร 132
แปงปัน 212
โบกขรณี 148
โบสถ์ 34
โบราณธรรม 266
ใบคราม 215, ใบเฉียง (ตาลีสๅ-Flacourtia cataphracta) แห้วหมู (ภทฺทมุตฺตก) 139, ใบตกะ 136, ใบมะเกลือ 215, ใบไม้ 215, ใบหิงคุ 136, ใบบอกฉายา 26, 27, ใบปวารณา 90, ใบลาน 26, 27

ป

ปกติตตภิกขุ 245
ปกิณกมนติกา 194
ปคุณควกสาวำ 134
ปฐมฌาน 37 ปฐมยาม 220 ปฐมโพธิกาล 34
ปณตรชน์ 215
ปรัมปรโภชน์ 158
ปรับอาบัติตามหลักพระวินัย 100
ปวัตตมังสะ 153
ปราสาท 199
ปลุกปลอบใจผู้ป่วย 234
ปลงอาบัติ 66, 67, 69, 75
ปลวก 216
ปลอดจากหนี้สิน (อนโณ) 24
ปล่อยใจนอนหลับ 9
ปลา เนื้อ 172, ปลาฉลาม 133
ปลายเล็บ 203, 207
ปฏิกา 118
ปฏิกัสสนา 83
ปฏิภาณ 157
ปฏิลิกา 118
ปฏิสารณียกรรม 247, 249
ปฏิสนธิ 10
ปฏิโกสนา 245
ปลิโพธ 195
ปลื้มใจ (ปามุชช่) 225
ปวดศีรษะ 201
ปศุสัตว์ 93
ปวารณา 39, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 244, 257, ปวารณาขันธกะ 90, 91, ปวารณานอกสีมา 99, ปวารณารวบรัด 94
ปริพาชก 35, 78, 260, ปริพาชกปริพาชิกา 262
ปริมณฑล 198
ปริยาทินนรูปา-though infatuate 266
ปริวาร 286
ปริวาส 39, 83
ปริวิตก 123, 124
ปรีชาญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 285
ปโฏลกสาวำ 134
ป้องกันการทะเลาะแตกแยก 70, ป้องกันถูกชโมย 230
ปะ 221
ประกาศถอน 44
ประชวร 145, 146, 155, 156
ประตูเมือง 162, 165
ประทีป 115
ประทุน 86
ประทุษร้ายสกุล 249
ประเทศ 198
ประพฤติต่ำทราม 249
ประมาท 93
ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ภายหน้า 103
ประวัติศาสตร์สมัยหนึ่งของแคว้นกาสี 260
ปักขคณนา 57
ปักขบัณเฑาะก์ 3
ปัคคัยหะ 247
ปัจจัยตามมีตามได้ 210
ปัจจันตชนบท 104, 130
ปัศจิม, ปัจฉิม 129, 130
ปัจฉาสมณะ 113
ปัจฉิมยาม 220, ปัจฉิมกิจของการอุปสมบท 26
ปัจฉิมิกา 76, 78
ปัญญา 110
ปัณณรสีวันออกพรรษา 91
ปัพพตนิมิต 41
ปัพพาชนียกรรม 247, 249, 250
ปัสสาวะ 29, 116
ปาจิตติยกัณฑ์ 148, ปาจิตตีย์ 52, 97, 98, 99
ปาเจยยกา 191
ปาฏิเทสนียะ 52, 97
ปาฏิหาริย์ 107, 108
ปาติโมกข์ 33, 52, 56, 58, 75, ปาติโมกข์ย่อ 52, ปาติโมกขุเทส 36, 52, ได้ฟังปาติโมกข์ถือว่าได้ทำอุโบสถ 44
ปาทุกา 115

ปานะ 145, 179, 180, 181
ปาปทิฐิ 31, ปาปทิฏฐิ 250
ปาราชิก 4, 7, 29, 61, 66, 75, 97, 237, 245, ปาราชิกุเทส 52
ปาริสุทธิ 50, 51, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 70, 71, 75, 91, 92, ปาริสุทธิอุโบสถ 51, 64, 65
ปาสาณนิมิต 41
ปา 149, 162, 173, ปาข้า 212
ปิดเช่า 198, ปิดสะดือ 198
ปิปฺผลี 135
ปิปาส์ ปฏิวิโนเทติ-บรรเทาความกระหาย 157
ปิศาจ 87
ปุคคลัญญุตา 251
ปุคคลปวารณา 91, ปุคคลอุโบสถ 51, 64
ปุถุชน 191, 226
ปุปฺผรชนำ 215
ปุริมิกา 76, 78
ปุริสนิมิต 15
ปุเรภัต 148, 173
ปุโรหิต 261
ปูนอาจารย์ 114, ปูนอุปัชฌาย์ 114
ปูอาสนะ 65, ปูอาสนะก่อนทำอุโบสถ 58
เปล่งอุทาน 166
เปิดหนังศีรษะ 204
เปลือย 8, 223, เปลือยกายอาบน้ำ 224, เปลือยและนุ่งห่มอย่างเดียรถีย์ 235
เปลือกไม้ 215
แป้ง 159, 184
แปลงเพศจากกะเทยเป็นหญิง 3
โปกฺขรฏฺฐ์ 149
ไปนอกวัด 230
ไปฝั่งน้ำตรงข้าม 230

ผ

ผลรชนำ 215
ผลพลอยได้ทางศิลปะ 287
ผลไม้ 135, 147, 149, 215, ผลโกฐ 135, ผล 30
ผ่อนผัน 173
ผัก 184
ผาณิต 159
ผาลไถ 143
ผ่ากะโหลกศีรษะ 204, ผ่าตัด (สตฺถกมฺม) 142, 149, 150, 205, 206, ผ่าหน้าท้องเอาเนื้องอกที่ลำไส้ออกมา 206
ผ้าขนาดเล็ก 228, ผ้าดากรอง (กุสจีร์-ถักทอด้วยหญ้า) 236, ผ้ายืม 193, ผ้ากัมพลทำด้วยขนสัตว์ (วาลกกมฺพล์) 236, ผ้ากัมพลทำด้วยผมคน (เกสกมฺพล์) 236, ผ้ากระด้าง 216, ผ้ากรองน้ำ 227, ผ้าตัด (ฉินนกจีวร) 216, 127, ผ้าตัดต่อ 228, ผ้าทำด้วยปีกนกเค้า (อุลูกปกฺข์) 236, ผ้าทาบ 197, ผ้าที่เขาทิ้ง 196, ผ้าปิดฝี 227, 228, ผ้ารองนั่ง (นิสีทนะ) 227, 228, ผ้าเก็บไว้ค้างคืน 193, ผ้าเก่า 221, ผ้าเช็ดปาก 227, ผ้าเช็ดปาก ผ้าบริขาร (เล็กๆ น้อยๆ) 228, ผ้าเช็ดหน้า 227, 228, ผ้าเนื้อแข็ง 216, ผ้าเปลือกไม้ (โขมะ) 227, ผ้าเปลือกไม้กรอง (วาก-จีร์-ผ้าป่าน) 236, ผ้าเปลือกปอ 236, ผ้าเพลาะ (อนุธวาธิกำ-ผ้าผืนเล็กผืนน้อยที่เย็บติดกัน 228, ผ้าใหม่ 221, ผ้าปาวาร (ผ้าฝ้ายชนิดมีขน) 210, ผ้าพันแผล (วณพนฺธนโจลฺ) 142, ผ้าห่อศพ 196, ผ้าปูนอน (ปัจจัตถรณะ) 227, 228, ผ้าผลไม้

กรอง (ผลกจีร์) 236.
ผ้าผิดพระวินัย 193.
ผ้าอาบน้ำ (อุทกสาฏก) 224. ผ้าอาบน้ำฝน (วัสสิกสาฏก) 223. 228. 230
ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก 163
ผีเข้า 138. ผีเข้าภิกษุ (อมนุสสันตราย) 53
ผูกมนต์ (อนุคายนฺติ) 181. ผูกมุมจีวร 216. ผูกและถอนสีมา 2 ชั้น 47. ผูกสีมา 45. 47. 49
ผู้รับใช้ใกล้ชิดของภิกษุ 84. ผู้ร่วมอาจารย์ 233. ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ 233
แผนภาพ 286. แผนที่แสดงจุดศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในอินเดีย 283. แผนที่ชมพูทวีป 279. 280. 283
แผลคัน (วโณ กณฺฑวติ) 142. แผลชื้นหรือขึ้นฝ้า (วโณ กิลิชฺชิตฺถ) 142. แผลธรรมดา (วโณ นรูหติ) 143
แผ่นดินสูบ 5. แผ่นหิน 107

ฝ
ฝนสี่ทวีป 222
ฝันเลอะเทอะ. ฝันเปียกฝัน เปื้อน. ฝันเห็นเรื่องลามก (ปาปกํ สุปินํ ปสฺสติ) 226
ฝาง 215
ฝ่ายใน (อิตฺถาคาร์) 203
ฝาเท้า 103. 106. 107
ฝ้าย 135
ฝี 137. ฝี (คณฺฑาพาโธ) 142. ฝี (คณฺโฑ) 24. ฝี-แผล-เนื้องอก 142. ฝีดาษ 137
แฝก (khus-khus) 134

พ
พก 160
พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 126. พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ 126
พญานาค 154. พญามือเหล็ก 134. พญาช้างเผือกอุโบสถ 272
พรหมจรรย์ 10. 34. 53. 85. 108. 111. 123. 165. พรหมทัณฑ์ 39. พรหมโลก 160
พยาธิ (ปาณกะ-living creatures) 204. 205
พยาบาล 232. 233. 235. พยาบาลยาก 234
พร 210. 223. พรอย่างคำ อวยพร 222
พริก 135
พรานล่าเนื้อ 87
พราหมณ์ 147. 156. 157. 159. 160. 161. 180. 181. พราหมณ์ผู้มั่งคั่ง (มหาศาล) 180
พรรดึก 143
พรรษา 8. พรรษาขาด 86. 91. พรรษาขาดแต่ไม่ต้องอาบัติ 85. พรรษาต้น 88. พรรษาเท่ากันปวารณารวมกัน 95. พรรษาปูนกลาง 278. พรรษาหลัง 88
พละ 110. 225
พวกพ้องกับอมนุษย์ (อมนุสฺเสน ปฏิจจ ชาโต) 207
พหูสูต 69. 70. 256
พระพรที่ประทานแก่วิสาขา 222. 225
พระพี่เลี้ยง 29
พระอรหันต์ 4. พระอรหันต์ก็ต้องทำอุโบสถ 38
พัทธสีมา 38. 39. 40
พาดไหล่ 198
พำนักในที่มุงบัง 221
พิจารณาก่อนฉัน 153

พิณ 104, 109, 263
พิลำ 137
พิลังกาสา 135
พี่ชายน้องชาย 84, พี่สาวน้องสาว 84
พืชของชาวบ้าน 186, พืชของสงฆ์ 186, พืชผักยอดด้วน 272, พืชมีวิญญาณ 115
พุทธกิจ 268, พุทธภาษิต 274,
พุทธานุญาตตามคำทูลขอ 222, พุทธานุพุทธประวัติ 130, พุทธบริษัท 81, 273, พุทธโอสถ 143, พุทธประวัติ 208, 281, พุทธอุปัฏฐาก 103
พุพอง 137
พูดจาฉาดฉาน 278, พูดเลียบเคียง 193
เพิง 43, 174
เพ็ญกัตติกมาส 89
เพื่อนคฤหัสถ์ 183
แพะ 93, 125
แพ 166
แพทย์ 140, แพทยศาสตร์ 200, แพทย์ประจำพระพุทธองค์ 203, แพทย์ประจำพระองค์ 203
แพศยา 167, 168, 224
แพ้พระครรภ์ 261
โพชฌงค์ 225
โพรงไม้ 87
ไพล่หลัง 262
ไพเราะ(กลุยาณิยา) 128

ฟ

ฟังธรรม 275, ฟังธรรมตลอดคืนยังรุ่ง 270, ฟังสวดปาติโมกข์ 57, ฟังโอวาทจากภิกษุ 275
ฟูกที่ยัดนุ่น 118
เฟ็นหาสาวงาม 199
ไฟเผาผลาญ 164

ภ

ภทฺทมุตฺตกี 134
ภัททสาละ 269, 291
ภวตัณหา 166
ภวเนตฺตี 166
ภาคใต้ 123
ภาพเขียนสีฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ห้า 287
ภาษามคธ 21, 27, 190
ภิกฺขุภตฺติโก 84
ภิกษุจะรีบออกเดินทาง 213, ภิกษุบวชใหม่ 56, ภิกษุใหม่ 28, 29, 278, ภิกษุผู้แก่พรรษา (วุฑฒตร) 275
ภิกษุณี 75, 81, 224, 245, 275

ม

มธุกะ 182
มณฑล 194, 217, 219, มณฑล วิวัฏฏะ 219, มณฑล อนุวิวัฏฏะ 219
มดดำมดแดง 30
มนุษย์ (มนุสฺโส) 24, 182
มรรค 30
มริจี 135
มฤค 125
มหาขันธกะ 2, มหาชนบท 121, มหานคร 198, มหานิกาย 73, 190, มหาปวารณา 91, มหาปเทศ 186, มหาวรรค 101, 102, 286, มหาวิกัฏ 143, มหาเศรษฐี 120, มหาสีมา 49, 50, มหาสมุทร 182, มหาเสท่ 141, มหาหิงคุ์ 136, มหาอำมาตย์ 158,

159, 164, 165, 176
มองคร่อ (โสโส) 24
มะขามป้อม 135, 207
มะชาง 182
มะพูด 215
มักน้อย 235
มัคคนิมิต 41
มัชฌิมยาม 220 มัชฌิมชนบท 104, 125, 129, 244
มัดพระพาหา 262
มัตตัญญุตา 251
มันเปลวสัตว์ 132, 133, มันเปลวมนุษย์ 132
มั่นคงในคำสอนของผู้เป็นอาจารย์ 278
มาติกา 58, 194
มานัต 39, 83
มารดาบิดา 229
มาลัย 287
ม้า 118, 154, 267
มิจฉาชีพ 249 มิจฉาทิฐิ 97
มีเครื่องหมายติดตัว 246
มีเชือกหนัง 120, มีอาบัติห้ามปวารณา 95
มีด (ศัสตรา) 149
มุขพระวิหาร 183
มุสา 251
มูควัตร-นัดกันอยู่อย่างคนใบ้ 92, 93
มูกมัน 134, 135
มูตร (ปสฺสาว) 143, มูตรเน่า 29, มูตรโค (เยี่ยวโค) 144
มูลรชน์ 214
มูลเนสัช 133, 134
มูลโค 137
เมถุนา-ความหมายมั่น 267
เมณฑกานุญาต 175, 179
เมตตาจิต 183, 234
เมฆลัก 135
แม่แบบการตัดเย็บจีวรคือคันนา 216
แม่น้ำ (นที) 48, 48, 182
แม่นในข้ออาบัติ(มาติกาชโรสวดปาติโมกข์ได้) 256
โมฆบุรุษ 112, 266
ไม่ควรไปไหนในวันอุโบสถ 74, ไม่จำพรรษาปรับทุกกฏ 78, ไม่มีที่ตำหนิหรือไม่มีโทษ (อเนสนลาย) 128, ไม่อาราธนา พระเถระก็แสดงธรรมได้ 53
ไม้ (แปรรูป) 85, ไม้ชำระฟัน 58, ไม้เท้า 115, ไม้ป้ายยาตา 139, ไม้ล้มลุก 136

ย
ยกตนข่มท่าน 20, ยกโทษ 273
ยถาภิรนฺตं วิหริตฺวา 269, ยถา วาริวหา... สพฺพีติโย... 165
ยมกฺ นตฺถุกรณี 1397
ยว (ข้าวยวะ-corn barieys) 182
ยอดไม้ตกะ 136, ยอดอุบาสิกาผู้อุปัฏฐาก ภิกษุอาพาธ 150
ยอมรับผิด 273,
ย้อม 194, ย้อมจีวร 214
ย่อย 160, 161
ยับเยินในท่ามกลางสงฆ์ 266
ยัญ 182
ยา 156, ยาดอง 144, ยาดองปรุงรส 145, ยาตา 139, ยาถ่าย 151, 207, 209, 208, 144, ยาทา 140, ยาทาเท้า 142, ยาที่ถูกแก่โรค(สัปปายะ) 224, ยาผง (จุรณเภสัช) 137, ยาพอกแผล (กพฬิกา) 142, ยาแก้ปวดหัว 139, ยาแก้โรคลม 140, ยาแผล 143, ยารักษาจมูก 139, ยารักษาตาและอุปกรณ์ 138, ยารักษาโรค 131, ยารากไม้ 134
ยาคู 131, 145, 146, 155, 156, 157, 158, 159, 185, 224
ยางไม้ (ชตุ) 136
ยาน 117
ยามกาลิก 180, 187, 188

ยาวกาลิก 179, 18,
ยาวชีวิก 187, 188
ยื่นปากพูด 266
เย็บ 194, เย็บจีวร 189, เย็บตะเข็บเป็นตาหมากรุก 228
โยชน์ 155, 191, 201, 207

ร
รถ 118, รถม้า 202
รถัตถระ 118
รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก 123
ร่ม 87
รมควัน 142, รมใบไม้ 141, รมใหญ่ 141
รสญฺชน์ 138
รองเท้า 104, 112, 114, 115, 270, รองเท้าชั้นเดียว 112, รองเท้าที่ทรงห้าม 113, รองเท้าหลายชั้น 113, 124, 130
ร้อยกรอง 128
ระดู 202
ระเดียง 216
ระบบตรวจสอบอุปัชฌาย์ในตัว 16
ระบายโลหิต 142
ระลึกอาบัติได้ระหว่างฟังปาติโมกข์ 68
ระแวงสงสัย(อปฺปริสงฺกิต) 172
ระแหงรอยโค 124
รังดุม 219, 221
รัตนตรัย 85, 108, 126, 154, 158, 161, 171, 176, 183, 249
รับคำ 88, 89
รับประเคน 147, 148, 149, 155, 158, 173, 178, 179, 180, 181, 184, 187, 188
รากบัว 148
ราคะโทสะโมหะ 111
รางย้อม 216
ราชพาหนะ 153, 154, 207, ราชสกุล 200,
ราชสีห์ 118, 119,
ราชวัง 199, 200, ราชานุเคราะห์ 200, ราชรถ 264, ราชอำนาจ 265, ราชองครักษ์ 263
ราชา 182
ริดสีดวงทวาร (ภคนฺทลาพาโธ) 149, 150, ริดสีดวงงอก(ภคนฺทลาพาโธ) 202
รีดน้ำนมสด 177,
รีดหัวไส้ (วัตถิกมฺม-รีดหัวริดสีดวงทวาร) 150
รื้อไม้สะดึง 191, 194
รูกขนิมิต 41
รูปารมณ์ 111
รู้จักประมาณ 251
เรียกกลับเข้าหมู่ 276
เรือ 86
เรือนคลังสำหรับเก็บของ (ภัณฑาคาร) 213, เรือนยอด 199, เรือนชั้น 43, 174, เรือนโล้น 43, 174, เรือนว่าง 30, 161,
เรื่องราวแต่หนหลัง (ประวัติศาสตร์) 260
เรื้อน (กุฏฐ์) 24
โรคคอพอก 246, โรคนัยน์ตา 138, โรคปวดศีรษะ 202, 139, โรคร้ายน่ารังเกียจ 24, โรคลม 141, 145, 140, โรคลมตามข้อ 141, โรคลมในท้อง (อุทรวาตาพาโธ) 145, โรคเท้าแตก 142, โรคเนื้องอก 205, โรคเนื้องอกที่ลำไส้ (อนฺตคณฺฐาพาโธ) 205, โรคเรื้อรัง 246, โรคอัมพาต 246, โรคผิวหนัง (ฉวิโทสาพาโธ-a skin disease) 144, โรคผอมเหลือง (ปณฺฑุโรคาพาโธ) 206,
โรงฉัน 65, 270, โรงอาหาร 156, 184, โรงช้าง 263,
โรงทำน้ำอ้อยงบ (คุฬกรณ์) 144, 159,

โรงอุโบสถ 34, 43, 57, 71, 115, โรงอุโบสถเล็กไม่พอนั่ง 44

ฤ
ฤดูกาล 26, ฤดูสารท 131, ฤดูฝน 77, 78, 81, 228, 229, ฤดูใบไม้ร่วง 131, ฤดูหนาว 195, 197, 220,
ฤาษี 180

ล
ลงโทษ 243, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 275
ลบล้างคำสอน 278
ลมบ้าหมู (อปมาโร) 24
ลหุภัณฑ์ 235
ลอกคราบ 10
ลองแต่กายเป็นคฤหัสถ์ 8
ละแวกบ้าน 197, 259
ละอายต่อบาป (ลชฺชี) 256
ลักสังวาส 5, 6, ลักทั้งเพศและสังวาส 5, 6, ลักเพศ 4, 5, 6, 9, 62, 75, 237, 245,
ลักขโมย 30
ลักจั่น (ตุมฺพ) 141, ลักจั่นโลหะ 141, ลักจั่นไม้ 141, ลักจั่นผลไม้ 141
ลั่นดาล 230
ลา 133, ลาสิกขา 6, 7, 61, 75, 237, 245
ลาภสักการะ 111, 275
ล้างบาป 66,
ล้างพระบาท 163
ลำดับพรรษา 213, ลำดับอาสนะ 257
ลำไส้ 206
ลิง 272
ลูกดุม 219, 221
ลูกนิมิต 39
เล่นคะนอง 249
เลิกละ 235
เลื่อนวันเข้าพรรษา 79, เลื่อนวันปวารณา 98
โลด 215
โลณโสจิรกะ, โลณโสวีรกำ 145
โลหิตุปบาท 245

ว
วงจ์ 133
วฑฺฒมานจฉายา 27
วตฺถึ โสเธติ-ล้างลำไส้ 157
วตฺถุนิ ปริคฺคณฺหนฺติ 164
วนจรกภย์ 53
วจีกำ 133
วนฺทฺย์ 149
วนนิมิต 41
วรก (ลูกเดือย-the bean phaseolus trilobus) 182
วรรค 44, 50, 51, 245
วรรณะ 157
วักน้ำสาด 48
วัจจมรรค 149
วัชฌเภรี 262
วัด 43
วัดเดียวกันแยกกันสวดปาติโมกข์ไม่ได้ 37
วัดเงาแดด 26, 28
วัตถิกรรม 150
วันเข้าพรรษา 77, 86, วันเข้าพรรษามี 2 วัน 78,
วันเข้าพรรษาต้น 76,
วันเข้าพรรษาหลัง 76,
วันสังฆสามัคคี 75,
วันสามัคคี 52, 91,
วันสวดปาติโมกข์ 37,
วันมหาปวารณา 90, 94, 95, 97,
วันห้ามฆ่าสัตว์ 152,
วันออกพรรษา 86,
วันอุโบสถ 37, 50, 57, 67, 71, 92, 276
วัมมิกนิมิต 41
วัสสูปนายิกา 76, วัสสูปนายิกาขันธกะ 76
วาตำ อนุโลเมติ ทำให้ลมเดินคล่อง 157
ว่านน้ำ (orris root) 133, ว่านเปราะ (white orris root) 133

วิกัป 192, 227, 228
วิกาล 161, 179, 181
วิกติกา 118
วิกลจริต 61, 63, 64, 237, 245
วิฆาสาท 156, 160
วิชาชีพ 201
วิญญาณดวงแรก 24
วิญญูชน 278
วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของภิกษุ 270
วิตถารุเทส 52
วินิจฉัยโรค 204
วิภีตก์ 135
วิมติวิโนทนี 21
วิธีกำหนดเขตสีมา 40, วิธีคำนวณปักษ์ 57, วิธีเคารพวินัย 93, วิธีแจกจีวร 213, วิธีชำระอาบัติก่อนปวารณา 98, วิธีทำปาริสุทธิอุโบสถ 64, วิธีทำอธิษฐานอุโบสถ 65, วิธีปฏิบัติในวันอุโบสถ 3 อย่าง 64, วิธีมอบปาริสุทธิและฉันทะ 60, วิธีสมมติสีมา 41, วิธีอุปสมบท 20
วินัย 274, วินัยยังอยู่ศาสนาก็ยังอยู่ 32, วินัยธร 95, 129, 256
วิริยะ 110
วิลงค์ 135
วิเวก 110, 111
วิสาสะ 227, 238, 239
วิสุงคามสีมา 40
วิสุทธิมรรค 161
วิหาร 28, 43, วิหารหลังอยู่ท้ายวัด 174
วิโมกข์ 30
วีหิ (ข้าวเปลือก-rice, pabby) 182
เวจกุฎี 256, 270
เวร 264, 266, เวรระงับด้วยการไม่จองเวร 261,
เวรุปสมคาถา 266
เวสิยา 167
แว่นแคว้น 267
ไวยาวัจกร 90

ศ
ศัตราวุธ 265
ศรัทธา 110, 111, ศรัทธาไทย 229,
ศัลยกรรม 3, 162, 225
ศากยบุตร 30, 78
ศาลาที่พักแรม (อาวสถาคาร) 162
ศีล 8, 12, 278, ศีลวิบัติ 97, 163, 248
ศูนย์การค้า 180
เศรษฐี 175, เศรษฐินี 201, 202

ส
สกุล 22
สคฺคา เต อารทฺธา 159
สงฆ์ 230, 231, 233, 235, 237, 239, 248, 250, 254, สงฆ์คือสุดยอดสำหรับผู้ต้องการบุญ 182, สงฆ์ยังไม่ได้วินิจฉัย 277, สงฆ์จตุวรรค 245, สงฆ์แตกกัน 266, สงฆ์ในช่วงวิกฤติโกสัมพี 267
สงเคราะห์พหูสูต 58
ส่งไปเรียนปาติโมกข์ 56
สญฺจรภย์ 53
สติ 110
สถานการณ์ภิกษุชาวโกสัมพีแตกแยกกัน 269
สถานที่ห้ามจำพรรษา 87
สทฺธาเทยฺย 229
สนนิฏฐานนฺติกา 194
สนามรบ 260
สบง 228
สปฺปายาสปฺปายฺ 234, สปฺปาเย มตฺตญฺ น ชานาติ 234
สภาคาบัติ 66, 67, 68, 69
สมฺภารเสทฺ 141
สมมาปริณามฺ 161
สมมุฬฺโห กาลํ กโรติ 163
สมมติกา 174
สมมติสีมา 40

สมุดข่อย 286, 287.
สมุนไพร 141, 207, สมุนไพรยางไม้ 136, สมุนไพรน้ำฝาด (กสาวะ) 134, สมุนไพรรากไม้ (มูล) 133, สมุนไพรใบไม้ 135, สมุนไพรผลไม้ 135
สมาทานสิกขาบท (รับศีล) 84
สมาธิ 30, 37, 110, 124, 225
สมานสังวาส 74, 258, 259, สมานสังวาสสีมา 45, 47
สมาบัติ 30, 62
สมอไทย 135, สมอพิเภก 135
สรณะ 171, 176
สรภัญญะ 104, 126, 127, 128
สลาก 57, 213, 230
สวด 127, สวดถอน 244, 245, สวดปาติโมกข์ 33, 34, 36, 42, 43, 50, 51, 52, 55, 59, 60, 64, 65, 70, 71, 74, 92, 99, 276, สวดระบุสกุลอุปัชฌาย์ 21
สวนดอกไม้ 199, สวนมะม่วง 169, สวนสาธารณะ 199
สวนนติกา 194
ส่วนแปง 192
สวมรองเท้าเข้าละแวกบ้าน 104, สวมรองเท้าในวัด 114
สวรรค์ 159, 225
สหธรรมิกทั้ง 5 คือ ภิกษุ, ภิกษุณี, สิกขมานา, สามเณร, สามเณรี 82
สหุพภารา 194
สองเพศ 238
สอุตตรัจฉทัง 118
สะดึง 189
สะเดา 134, 135
สระน้ำ 106, สระบัว 149, สระโบกขรณี 199
สละสลวย(วิสสฏฐาย) 128
สังคายนา 95
สังคีติ 26, 27, 28
สังฆกรรม 6, 34, 38, 39, 41, 47, 48, 60, 63, 64, 72, 83, 90, 189, 244, 247, 254, 257, 258, 285
สังฆทาน 28, สังฆปวารณา 91, สังฆสามัคคี 276, 277, สังฆสามัคคีแต่ชื่อ 277, สังฆสามัคคีที่พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ 277, สังฆาทา 4, 5, 14, 15, 17, 62, 73, 75, 86, 238, 245, 259, สังฆอุโบสถ 51, 64
สังฆาฏิ 119, 189, 193, 197, 198, 220, 228, 229
สังฆาทิเสส 40, 66, 83, 97, 244, 245, 246, สังฆาทิเสสุเทส 52
สังฆาราม 169
สังวาส 41, 72, 245, 258
สั่งสอนภิกษุณี 59
สัญจรภัย 53
สัตตาหกรณียะ 79, 81, 82, 89, สัตตาหะ 79, 80, 83, 84, 85, สัตตาหะเพื่อสิกขมานา, สามเณรและสามเณรี 83, สัตตาหะเพื่อสหธรรมิก 82, สัตตาหะเพื่อกิจของสงฆ์ 85, สัตตาหะเพื่อภิกษุ 82, สัตตาหะเพื่อภิกษุณี 83, สัตตาหะเพื่อพ่อแม่-พี่น้องและคนวัด 84, สัตตาหะไปตามคำนิมนต์ 80
สัตตาหกาลิก 187, 188
สัตบุรุษ 21
สัตว์ตัวเมีย 30, สัตว์ที่ห้ามภิกษุฉัน 10 ชนิด 132, สัตว์น่าเกลียด 154, สัตว์สกปรก 154
สัทธิวิหาริก 233

สันโดษ 235
สันนิษฐานย้อนรอยอดีตกาล 280
สัปดาห์ 79
สัปเหร่อ 87
สัมปชานมุสาวาท 36, 37
สัปปายะ 224
สัปปิ-เนยใส (ghee) 178
สาก 13
สาบาน 265
สามเณร 3, 8, 9, 17, 18, 31, 32, 61, 75, 81, 84, 213, 234, 235, 237, สามเณรโค่ง (โมลิ-คัลละ-ร่างใหญ่กำยำ) 4, 6, 7
สามเณรี 75, 81, 84
สามปักกะ 145, 146
สามัคคีของสงฆ์ 190,
สามัคคีอุโบสถ 51, 52
สามุทุท์ 137
สารถี 116, 264
สาลิ (ข้าวสาลี-rice) 182
สาวิกา 225
สาวิตตฉันท์ 182
สำนักของภิกษุณี 46
สำรวมอินทรีย์ 277
สำรับกับข้าว 270
สำเร็จความใคร่ 3
สิกขมานา 75, 81, 83, 84
สิกขาบทนอกปาติโมกข์ 102
สิงคิเวร์ 133
สิงโต 154
สินธว์ 137
สิปปะ 200
สีกรัก 197, 214, สีชมิ้น 214, สีของจีวร 214, สีงาช้าง 216, สีย้อมฝาด 197, สีเหลืองเจือแดง 197, สีเหลืองเข้ม 214, สีเหลืองหม่น 197, 214
สีมฏโฐ อนุโมทติ 194
สีมันตริกา 49, 50
สีมา 20, 38, 39, 40, 43, 45, 46, 48, 60, 63, 71, 72, 239, 245, 246, 258, 285, 286, 287, สีมาขนาดใหญ่ 40, สีมาคาบเกี่ยว 49, สีมา-ติกุกนติกา 194, สีมาทับสีมา 49, สีมาในความหมายเดิม 40, สีมาสังกระ 49
สีลสามัญญตา 250
สีลัพพตปรามาส 111
สึกเพราะต้องอาบัติแล้วขอบวชใหม่ 30
สืบทอดพระธรรมวินัยอีกทางหนึ่ง 81
สื่อสาร 278
สุข 157, สุขยิ่งยืน 157
สุขุมาลชาติ 106, 112
สุคต 157
สุคหิตานิ-เรียนมาดี 128
สุทธาวาส 238
สุญญาคาร 161, 164
สุตตันตะ 32, 81, 95, 125, 151, สุตตันติกะ 256
สุมนสิกตานิ-ทำไว้ในใจดี 128
สุนัขป่า (ตรจฉมส์) 154
สุปธาริตานิ-จำไว้แม่นยำดี 128
สุรา 263
เสขิยะ 52
เสมา 39
เสหกมมุ์ 141
เสนาสนะ 87, 125, 266, 275
เสนาบดี 170, 171, 172
เส้น 45, 155, เส้นหญ้า 30
เสบียง 178, 201
เสพสุข(สุขเวทนิย) 225
เสพเมถุน 7, 29, 30
เสียม 201
เสียดยอกตามข้อ 141
เสียงดังเป็นเสียงเดียวกัน 266
เสือโคร่ง 118, 119, เนื้อเสือโคร่ง (พยคฆมส์-tiger) 154, เสือดาว 154, เสือเหลือง 119
แสด 214, แสดหรือแดงเข้ม ล้วน (สพฺพมหา-รงฺครตฺต) 236
แสดงอาบัติ 66

แสลงโรค 234
โสณฑะ 148
โสดาบัน 12, 161, 172, 176, 184
โสดาปัตติผล 138
โสภาณี 167
โสรัจจะ 265, 266

ห
หกคะเมนตีลังกา (โมกขจิก) 205
หงายบาตร 251
หญ้า 216, หญ้าดินกา 125, หญ้าหนวดแมว 125, หญ้าหางช้าง 125, หญ้าหางนกยูง 125
หญิงงามเมือง 167, 198, 199
หฏฐินาโค 272
หนอง บึง ทะเลสาบ (ชาตสระ) 48
หนัง 120, 125, หนังสัตว์ 104, 119, 120, หนังมฤค 130, หนังแกะ 130, หนังแพะ 130, หนังเสือ 118, 236
หนี้สิน 25
ห่มจีวรสมัยพุทธกาล 219
หมี 133, 154
หมู 133
หมอหลวง 204
หม้อดิน 215, หม้อต้มน้ำ 215, หม้อน้ำ 160, 270, หม้อน้ำย้อม 215
หมอนข้าง 119
หยดลงในน้ำเย็น 215
หรดาลกลีบทอง 138
หรีตกี 135
หลักสูตรนักธรรม 285, หลักของการถือวิสาสะ 238, หลักการแบ่งจีวรของสงฆ์ 230, หลักตัดสินโจทก์จำเลยก่อนปวารณา 97, หลักพิจารณาความเป็นธรรมในสังฆกรรม 244, หลักปฏิบัติของโจทก์และจำเลย 54
หลงตัวเอง 278
หลังคอ 219
หลังเที่ยง (วิกาล) 133
หลังเล็บ 215
หลับด้วยสติ 226, หลับเป็นทุกข์ (ทุกฺขํ สุปติ) 226, หลับไหล 226
หลายวัดภายในสีมาเดียวกัน 44
หลิทฐี 133
หลีกเร้น 35, 38, 123, 132, 173, 272
หลุมศพ 263
หลวงตา (วุฑฒเปฬพชิโต) 184, 185
ห่อผ้าขาว 160
ห้อพระโลหิต 4, 15, 62, 75, 238
หัตถา 263
หัตถัตถระ 118
หัตถาจารย์ 263
หัวดื้อ 266
หั่นกระดูกกัน 267
หายมานจฺฉายา 27
ห้ามภัต 147, 149, 174, ห้ามใช้ผ้าโพกหัว (น เวฐนํ ธาเรตพฺพ) 237, ห้ามสวมรองเท้าเมื่อพระเถระไม่สวม 113, ห้ามสวมเสื้อ (น กญฺจุกึ ธาเรตพฺพ) 237, ห้ามสวมหมวก (น ตีรีฏกึ ธาเรตพฺพ) 237
หิงคุ 136
หินบดยา 134
หุงต้มภายในที่อยู่ 146, 173, หุงต้มเอง 146, 173, หุงต้มอาหาร 145, หุงน้ำมัน 140
เหง้าบัว 148
เห็นว่าฝนจะตก 229, เห็นผิด 75, 82
เหาะอยู่ในอากาศ 245
เหลือง 214, เหลืองล้วน (สพฺพปีตก) 236
แห้วหมู (nut-grass) 134
แหล่งโสภาณี 167

โหร 261
ให้ผ้าแก่มารดาบิดา 229
ไหม 118

อ
อกรณียกิจ 26, 29
อกัปปิยะ 144, 145, 146, 186, 187, อกัปปิย-มังสะ-เนื้อห้ามฉัน 10 ชนิด 153, 155
อกิริยวาท 170, 176, อกิริยวาที 171
อดติ 212, 213
องค์กำเนิด 3, องค์กำเนิดของโค 116
องอาจ 278
อเจลกวรรค 148, 192
อชินปเวณี 118
อญชน์ 138
อฏฏวีมนุสสภย์ 53
อฏฐานเมต์ อนวกาโส 226
อฑฒกาสี-ครึ่งกาสี 211
อติเรกลาภ 28, 29
อติเรกจีวร 221
อติวิส์ 134
อธมฺมวาที 259, อธัมมวาที 273
อธิกรณ์ 98, 99, 247, 248, 249, 250, 251, 273, อธิกรณสมถะ 52
อธิกมาส 77, 79
อธิมุต 111
อธิษฐาน 51, 227, 228, 230, อธิษฐานปวารณา 91, อธิษฐานอุโบสถ 51, 64
อนันตริยกรรม 13
อนาจาร 249
อนาคามี 191
อนิยตุเทส 52
อนีก่ 112
อนุสาวนา 23, 258
อนุศาสน์ 26, 28
อนุวาต 218
อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจีวรํ ทฺวิคุณ์ สงฺฆาฏิ เอกจฺจิย์ อุตฺตราสงฺคํ เอกจฺจิย์ อนฺตรวาสกำ 220
อนุวาทาธิกรณ์ 251
อนุบุพพีกถา 108, 161, 172, 176, 184
อนุโมทนา 165, 182, 190, 194, 211, 225
อนุปสัมบัน 6, 9, 12, 14, 15, 16, 179, 180, 245
อนุปสุสติ 111
อบสมุนไพร 141
อบาย ทุคติ วินิบาต นรก 163
อปโลกนกรรม 247
อพัทธสีมา 39, 47
อภัพพบุคคล 10
อภิธรรม 32
อมนุษย์ 138
อมนุสฺสิกาพาโธ 138
อมิสฺสิกตำ 111
อยากสึก 82
อรรถกถา 3, 5, 6, 9, 10, 16, 45, 46, 68, 80, 84, 86, 106, 112, 116, 120, 131, 138, 141, 142, 155, 161, 175, 181, 184, 191, 211, 214, 217, 239, 240, 244, 256
อรหัตตผล 110
อรหันต์ 112, 191
อลัชชี 18, 19, 66
อสปฺปายการี 234
อสัมโมหะ 110
อสุจิ 3, 226, อสุจิเคลื่อน (อสุจิ มุจฺจติ) 226
ออกพรรษา 89, 192
ออกเสียงภาษามคธ 20
อริยเจ้า 272, อริยบุคคล 12, 126, 225, 231, อริยมรรค 225, อริยวินัย 244, อริยสัจ 166, 108, 161, 172, 176, 184
อรุณของวันใหม่ 188
อวิปวาสสีมา 46, 47
อย่าเห็นแก่สั้น 262, อย่าเห็นแก่ยาว 262, อย่าแตกร้าวจากมิตรเร็วนัก 265

อยู่กรรม 66, 72, 83, 246,
อยู่ปา 191
อวัยวะน่ารังเกียจ 18,
อวัยวะพิการ 17
อักษรขอม 286
อังคาส 157, 158
อัฏฐังคสมันนาคตอุโบสถ 12, อัฏฐังคิกอุโบสถ 12, อัฏฐอุโบสถังค์ 12
อัฏฐกวรรค 125
อัฐบาน 179, อัฐบริขาร 196
อัฑฒมณฑล คิเวยยะ 219, อัฑฒมณฑล ชังเคยยะ 219, อัฑฒมณฑล พาหันตะ 218, 219, อัฑฒกุสิ 217, 218
อัฒจันทร์ 107
อันตคาหิกทิฐิ 97
อันตรวาสก 163, 189, 193, 196, 197, 198, 220, 221, 229, 230
อันตรายิกธัมมกถา 2, อันตรายิกธรรม 24, 25
อันตรายที่เป็นเหตุให้สวดปาติโมกข์ย่อได้ 53
อันตรธาน 109, 110, 148
อันเตวาสิก 233
อันโตปักกะ 145, 146, อันโตวุตถะ 145, 146
อัพยาปัชฌะ 110
อัพภันตร 48
อัพภาน 40, 83, 244
อัสสัตถระ 118
อาการชวนเลื่อมใส 235
อาคันตุกะ 71, 74, 243
อาคเนย์ 129
อาคเม ชุณเห 79
อาคันตุกะ 73, อาคันตุกภัต 223
อ่างเก็บน้ำ 106
อ่างหรือหม้อย้อม 216
อาจารย์ 114, 138, 233, อาจารย์แพทย์ (เวชฺโช) 200
อาจารวิบัติ 97, 248
อาเจียน 202
อาชีวก 222
อาทิตย์ 182
อานิสงส์ 10 ประการของยาคู 224, อานิสงส์ 5 ประการ 192, อานิสงส์ของความมีศีล 163, อานิสงส์กฐิน 190, 191, อานิสงส์หรือสิทธิพิเศษจากการเข้าพรรษา 77
อานุภาพแห่งศีลอุโบสถ 11
อาบัติ 30, 31, 36, 37, 54, 59, 62, 68, 70, 72, 75, 85, 86, 94, 96, 97, 98, 100, 140, 147, 155, 159, 161, 172, 174, 230, 239, 243, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 268, 274, 275, 276, 285,
อาบัติมีส่วนเหลือ (อวเสส-คือต้องเข้าแล้ว ยังไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ) 274, อาบัติมีผลต่อการปฏิบัติธรรม 37, อาบัติชั่วหยาบ 274, อาบัติเบา 274, อาบัติไม่มีส่วนเหลือ (อนวเสส-หมายถึงปาราชิก) 274, อาบัติหนัก 274
อาบน้ำ 124, 130
อาพาธ 82, 99, 117, 131, 132, 133, 134, 135, 140, 141, 143, 144, 145, 148, 149, 151, 152, 161, 175, 223, 224, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 276, อาพาธเป็นหน่อที่เท้า (ปาทขีลาพาธ) 114
อามลก์ 135
อามาวเสส์ ปาเจติ ซ่วยย่อย อาหารที่ตกค้างอยู่ 157
อามิส 234, 275
อายตนะ 111
อายุ 157, อายุ 20 ปีนับแต่อยู่ในครรภ์ 23, อายุครบ 20 ปี 25, อายุพรรษา 257
อารมณ์ 111

อาราธนา 55
อารามิก-คนงานวัด 144
อาวาส 43, อาวาสปลิโพธ 195
อาวสถาคาร 161
อาสาวจฺเฉทิกา 194
อาสนะ 270, 271, 277
อาสันทิ 117
อาสาฬหะ 78
อาสิตตบัณเฑาะก์ 3
อาหารยา 155, อาหารที่ทายกนำมาจากที่นิมนต์ 173, อาหารรักษาโรค 132, อาหารเนื้อ 172, อาหารว่าง 184, อาหารอ่อนสำหรับคนไข้ 145
อิตถีนิมิต 16
อิทธิปาฏิหาริย์ 223
อินทรีย์ 110, 225
อีสุกอีใส (ฤลลกจฺฉาพาโธ) 137
อุทกนิมิต 41
อุกฺขิตฺตโก 250
อุกเขปนียกรรม 30, 31, 62, 72, 75, 237, 243, 245, 247, 250, 255, 256, 257, 258, 275, อุกเขปนียกรรมเป็นธรรม-ไม่เป็นธรรม 252
อุจฺจินนฺ มูลฺ ทุกฺขสฺส นตฺถิ-ทานิ ปุนพฺภโว 166
อุจจาระ 116, 144, 145, อุจจาระปัสสาวะ 138, 232, 234
อุดร 129, 130
อุตตราปถะหรืออุตตราบถ 177
อุทพิด (garlic) 134
อุตราสงค์ 61, 189, 193, 196, 197, 220, 221, 228, 229, 230, 277
อุตริมนุสสธรรม 30
อุตสาหะ 8, 29
อุทกุกเขปสีมา (สีมากลางน้ำ) 48
อุทกภัย 164
อุทกสุทฺธิกา 124
อุททาน 103, อุททานคาถา 32
อุทฺธาโร 190
อุทธโลมี 118
อุทิสสมังสะ 153, 155
อุ่นอาหาร (ปุนปาก) 146
อุบาสก 81, 171, อุบาสิกา 81, อุบาสกอุบาสิกา 34, 151, 162, 163, 272, 275
อุโบสถ 12, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 46, 48, 51, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 88, 91, 92, 94, 95, 99, 257, 258, 276, อุโบสถขันธกะ 33, 287, อุโบสถศีล 34, อุโบสถสวดปาติโมกข์ 90
อุปกฺกม 3
อุปกรณ์เครื่องตัดผม 185
อุปกรม 3
อุปจารระหว่างสีมา 50
อุปธิ 126
อุปสมบท 6, 7, 8, 9, 12, 14, 15, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 32, 39, 84, 108, 123, 124, 129, 244, 246, 248, 270
อุปสัมปทา 20, อุปสัมปทา-เปกขะ 22
อุปัชฌาย์ 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 114, 124, 125, 137, 138, 233, อุปัชฌาย์เป็นสงฆ์ 16, อุปัชฌาย์เป็นคณะ 16, อุปัชฌาย์เป็นกะเทย 16, อุปัชฌาย์เป็นลักเพศ 17, อุปัชฌาย์เป็นเดรัจฉาน 17, อุปัชฌาย์ไปเข้ารีตเดียรถีย 17
อุปราช 122, 241
อุปาทาน 110
อุปาหนา 115
อุพฺภิทำ 137

อุพภาโร 190
อุภโตพยัญชนก 15. 16. 17. 62. 75.
อุภโตโลหิตกุปธานะ 119.
อุภโตสงฆ์ 239
อุมมัตตกสมมติ-รับรองภิกษุวิกลจริต 63
อุสสาวนันติกา 174
อุปสัมบัน 20
อุสีร์ 134
อุสุยยบัณเฑาะก์ 3
อุฬุมป 166
เอกันตโลมี 118
เอตทัคคะในทางสอนภิกษุ 38. เอตทัคคะว่าเป็นยอดของอุบาสิกาผู้อุปัฏฐาก 150
เอิบอิ่มใจ (ปีติ) 225
โอฌะ 166
โอชะ 161
โอปักกมิยบัณเฑาะก์ 3
โอวาทปาติโมกข์ 34. โอวาทวรรค 59
โอสารณา 246

นามานุกรม

(ชื่อพระสูตร, หมวดธรรม, สัตว์, และพืชพรรณต่างๆ จัดไว้ในดรรชนี)

ก

กัสสปะ 181
กัสสปโคตร 242, 243
กากะ 207
กาสี 146, 211, 241, 242, 243, 260
กิมพิละ 270, 271
กุกกุฏาราม 162, 231
กุมารกัสสปะ 23
กุรรมระ 121, 123
กุรุนที 3
กุสินารา 183, 184, 227
กูฏาคารศาลา 169
เกณิยชฏิล 180, 181, 182
โกฏิคาม 166, 168, 169
โกศล 19, 53, 80, 85, 92, 94, 98, 100, 191, 211, 234, 241, 242, 260, 261, 264, 265, 268, 269
โกสัมพี 51, 102, 207, 252, 255, 259, 267, 269, 271, 272, 273, 275

ค

คงคา 105, 117, 166
คัคคะ 63
คัคครา 106, 241, 242, 243
คิชฌกูฏ 15, 35, 46, 104, 106, 107, 109, 110
โคตมกเจดีย์ 220
โคตมนิโครธ 162, 165
โคตมทวาร 162, 165
โคปกะ 231

ฆ

โฆสิตาราม 255, 267, 271

จ

จัมปา 102, 105, 106, 242, 243, 244
จัมปาวดี 105
จัมปาปุระ 105
จัณฑปัชโชต 206, 208, 209
จิตตคฤหบดี 250
จูฬเศรษฐี 155
เจติ 268, 269
โจทนาวัตถุ 56, 57

ฉ

ฉันนะ 250
ฉัพพัคคีย์ 18, 37, 42, 49, 53, 54, 55, 68, 78, 79, 95, 96, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 139, 140, 150, 216, 237, 248, 249, 250, 251

ช

ชมพูทวีป 21, 121, 269
ชังคละ 129
ชัมพุคามิกะ 106
ชาติยาวัน 116, 175, 176
ชาติยาราม 175
ชินกาลมาลีปกรณ์ 267
ชีวก โกมารภัจจ์ 198, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211
เชตวัน 23, 80, 81, 92, 116, 125, 131, 148, 185, 186, 191, 222, 223, 269, 272

ด

ดาวดึงส์ 164
เดกกัน 130

ต

ตักสิลา 201
ไตรปิฎก 20, 102, 123, 126, 285

ถ

ถูนะ 130

ท

ทมิฬ 118
ทักขิณาคิรีชนบท 216, 217
ทัพพะ มัลลบุตร 251
ทิศาปาโมกข์ 200, 201, 204
ทีฆาวุกุมาร 260, 261, 262, 263, 264, 265
ทีฆีติ 260, 261, 262, 263, 264
เทวทัต 15, 55

น

น, ณ ปากน้ำ 286
นันทกะ 106
นันทิยะ 270, 271
นาคเสน 151
นาคะ 26
นาฑิกา 169
นิครนถ์ นาฏบุตร (มหาวีระ) 105, 170, 171, 172
นีลวาสี 231
เนปาล 130

บ

บอมเบย์ 130
เบงกอล 130

ป

ปทุมุตตระ 150
ปปาตบรรพต 123
ปวเรศวริยาลงกรณ์, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา 76
ปเสนทิโกศล 23, 88, 191, 211
ปัณฑุกะ 248
ปัตนะ-Patna 162
ปาจีนวังสทายวัน 269, 270, 271
ปาฏลิ 162, 164
ปาฏลิบุตร 162, 164, 166 (ปาตลิบุตร 231)
ปาฐา, ปาเฐยยะ 191
ปารคตะ 105
ปาลิเลยยกะ 267, 269, 271, 272
ปาวา-ปาเวยยกา 191
ปิลินทวัจฉะ 139, 140, 141, 142
ปุนัพพสุกะ 249, 250

ผ

ผลิกสันถานะ 231

พ

พรหมทัต 260, 261, 262, 263, 264, 265
พาราณสี 115, 150, 151, 152, 155, 156, 205, 211, 221, 222, 260, 263
พาลกโลณการกคาม 269, 270, 271
พิมพิสาร 12, 35, 79, 103, 106, 107, 175, 176, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 241
พุทธโคดม 151
พุทธโฆส 287

ภ

ภคุ 181, 231, 270, 271
ภัททวัคคีย์ 191
ภัททวดี 207, 208
ภัททิยะ 116, 175, 176, 177
ภาคิยะ 241
ภารทวาชะ 180
ภุมมชกะ 251

ม

มคธ 105, 106, 121, 122, 155, 156, 162, 164, 216, 242
มโนรถปูรณี 267
มหากัจจายนะ 273, (มหากัจจานะ 104, 123, 124, 128, 130)
มหากัปปินะ 38, 273
มหากัสสปะ 21, 22, 23, 45, 46, 228, 273
มหาโกฏฐิตะ 273

มหาโควินทะ 105
มหาจุนทะ 273
มหาปชาบดีโคตมี 273
มหาภารตะ 122
มหาโมคคัลลานะ 148, 273
มหาวัน 169, 268
มหาสาละ 129
มหิสสติ 122
มหินทะ 122
มหี 117, 177
มักขลิ โคสาล 105
มัททกุจฉิมฤคทายวัน 38
มันทากินี 148
มัลลกษัตริย์ 183, 227
มาตังคะ 267
มาลวะ หรือมัลวะ (Malwa) 121, 122
มิลินท์ 151
เมณฑกเศรษฐี 175, 176, 177, 179
เมตติยะ 251
เมืองโบราณ, สำนักพิมพ์ 286

ย
ยมตัคคิ 180
ยโสชะ 175
โยนก 118

ร
รักขิตวัน 269, 271
ราชคฤห์ 15, 35, 38, 44, 45, 46, 56, 76, 80, 106, 107, 113, 144, 146, 148, 149, 151, 155, 159, 160, 161, 162, 199, 201, 202, 203, 204, 206, 210, 216, 217, 220, 231
ราหุล 269, 270, 273
เรวตะ 238, 273
โรชะ 183, 184, 227

ล
ลังกา 3
ลิจฉวี 168, 169, 170
โลหิตกะ 248

ว
วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา 5, 20, 22, 60, 77, 251, 281, 285
วังคีสะ 105
วังสะ 121, 207, 255, 268, 269
วัชชี 166, 167, 170
วัทฒลิจฉวี 251
วันรัต (แดง สีลวฑฒโน), สมเด็จพระ 286
วัสสการะ 164
วามกะ 180
วามเทวะ 180
วาสภคาม 241, 242, 243
วาเสฏฐะ 181
วินธัย 121
วินัยมุข 5, 20, 25, 38, 52, 61, 66, 67, 77, 91, 180, 191, 198, 250, 251, 285
วิสาขา 87, 88, 116, 175, 222, 223, 224, 225, 227, 273
เวสสามิตตะ 180
เวสาลี 167, 168, 169, 171, 173, 176, 198, 199, 220, 221
เวลัฏฐสีสะ 137
เวลัฏฐกัจจานะ 159, 160
เวฬุวัน 45, 76, 77, 145, 149, 198

ศ
ศากยบุตร 30, 78
ศึกษาธิการ, กระทรวง 126

ส
สมันตปาสาทิกา 278
สมุดข่อยสีมากถา 48, 49, 50, 285
สักกะ 10, 241, 242
สังฆมิตตา 122
สัปปินิ 155
สัพพัญญูชินเจ้า 32
สัลลวตี 129
สาเกต 14, 15, 191, 201,

202
สาคตะ 103, 107, 108
สาณวาสี 231
สารีบุตร 21, 45, 105, 148, 238, 273, 275
สาลวดี 199
สาวัตถี 14, 15, 23, 80, 87, 117, 122, 125, 144, 148, 149, 185, 191, 222, 224, 231, 269, 272, 273, 275
สิเวยยกะ 208, 209, 210
สิปปินิยะ 46
สีตวัน 108, 109
สีมากถา สมุดข่อยวัดสุทัศนเทพวราราม 286
สีหะ 170, 171, 172
สุชีพ ปุญญานุภาพ 142
สุทัศนเทพวราราม, วัด 286
สุธรรม 249
สุนีธะ 164
สุปัสสะ 154
สุปปิยะ 152
สุปปิยา 150, 151, 152
เสตกัณณิกะ 130
โสณะ 107, 109, 110, 111, 112, 124, 125, 128
โสณะ (กุฏิกัณณะ) 104, 120, 121, 123
โสณะ โกฬิวิสะ 103, 104, 105, 106
โสณทัณฑะ 105

อ
อจิรวดี 116
อภัย 199, 200, 202, 203
อนาถปิณฑิกเศรษฐี 273
อนุรุทธะ 270, 271, 273
อนุลา 155
อวันตี 104, 121, 123, 124, 125, 206
อริฏฐะ 250
อโศกมหาราช 122, 280, 281, 283
อังคะ 105, 106, 116, 175, 177, 241, 242, 243
อังคีรสะ 180
อังคุตตราปะ 177, 180
อัฏฐกะ 180
อันธวัน 229
อันธกวินทะ 45, 46, 155, 156, 159, 160, 224
อันธกอรรถกถา 7
อัมพปาลี 168, 169, 199
อัสสกะ 121, 122
อัสสชิ 249, 250
อากาสโคตร 149
อาตุมา 184, 185
อานนท์ 21, 22, 125, 131, 132, 137, 145, 146, 156, 164, 173, 174, 183, 184, 208, 209, 216, 217, 226, 227, 229, 232, 269, 273
อาปณนิคม 177, 180, 183
อินเดีย 283, 284, 287
อิสิภัต 231
อิสิทาส 230
อิสิปตนมฤคทายวัน 151, 221
อุชเชนี 121, 122, 206, 207
อุทายี 55
อุเทน 80
อุบาลี 8, 14, 23, 254, 273, 277
อุปติสสะ 21
อุปนันทะ(ศากยบุตร) 231, 232
อุปวาฬ 251
อุสีรธชะ 130

ฮ
เฮี่ยนจัง 105

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มชุด ประกอบด้วย

พระวินัยปิฎก	**จำนวน**	**๔ เล่ม**
พระสุตตันตปิฎก	**จำนวน**	**๑๒ เล่ม**
พระอภิธรรมปิฎก	**จำนวน**	**๒ เล่ม**

จัดทำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกบาลี ๔๕ เล่ม ให้อ่านเข้าใจง่าย

ตามลำดับเล่ม หน้าต่อหน้า ตั้งแต่ต้นจนจบ

ผสมผสานทั้งสรุปความและเสริมคำอธิบาย

ทุกบททุกตอนมีระบบเนื้อหาให้ตรวจสอบและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกบาลีได้

ศูนย์ประสานงานและบริการจัดส่งทั่วประเทศ

โทรศัพท์ : (02)243-1842, (02)243-4066, (02)668-6700, (02)668-6701, (08)1627-9409

โทรสาร : (02)243-0638 Email : bodhinet@dictaphone.co.th

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญวิทย์การพิมพ์

โทรศัพท์ : (02)629-1237, (02)280-0346